

DOSZTOJEVSZKIJ

AZ ÖRÖK FÉRJ

—

NETOCSKA

FORDÍTOTTA SZABÓ ENDRE

TARTALOM

AZ ÖRÖK FÉRJ

- I. Velcsaninov.
- II. Egy úr - gyászfátyolos kalappal.
- III. Truszoczkij Pavlovics Pál.
- IV. Feleség, férj és szerető.
- V. Liza.
- VI. Tétlen ember új fantáziája.
- VII. Férj és szerető csókolódnak.
- VIII. Liza beteg.
- IX. Látomány.
- X. A temetőben.
- XI. Pavlovics Pál megnősül.
- XII. Zahlyebininéknél.
- XIII. Kinek a széle nagyobb?
- XIV. Szásenka és Nádjenka.
- XV. Kvitteltek.
- XVI. Analysis.
- XVII. Az örök férj.

NETOCSKA

AZ ÖRÖK FÉRJ

I. Velcsaninov.

Megjött a nyár és Velcsaninov minden várakozás ellenére Pétervárotra ragadt. Dél-Oroszországba tervezett utazása elmaradt és semmi kilátása sem volt, hogy dolgait hamarosan elvégezhesse. A dolgai pedig - a birtoka miatti pere - igen rossz fordulatot vettek. Még ezelőtt három hónappal a per nem volt valami bonyolult, sőt szinte kétségtelennek lehetett mondani, de hirtelenében minden megváltozott. „Általában minden rosszra fordult!” - ismételte magában Velcsaninov igen gyakran és kárörvendezve. Ügyes, drága, híres ügyvédet fogadott és nem sajnálta tőle a pénzt, de türelmetlenségében és képzelgésében maga is beleártotta magát a perbe; okmányokat olvasott, írt, melyeket az ügyvéd kivétel nélkül félredobott, lótot-futott a bíróságokra, puhatolódzott és bizonyára mindent hátráltatott, - legalább az ügyvéd panaszkodott rá és egyre nyaralni küldöztette. De ő nem bírta rávenni magát, hogy a nyaralóba kimenjen. Por, tikkasztó meleg, szentpétervári fehér éjszakák, melyek ingerlik az idegeket: ezeket élvezze ő Pétervárotra. Szállása valahol a Nagy Színház tájékán volt; nemrégén bérelte, de ez is rosszul sikerült; „semmisem sikerült!” Hipokhondriája napról-napra növekedett, de a hipokhondriára ő már régen hajlamos volt.

Sokat és szélesen élt ember volt ez, már éppen nem fiatal: harmincnyolc, vagy talán harminckilenc éves is s ez a „vénsége” - mint magát kifejezte - „egész váratlanul” lepte meg őt, hanem azt maga is érezte, hogy nem annyira az évek mennyisége, mint azok minősége folytán vénült meg s ha megkezdődtek is már korbelt fogyatékoságai, hát inkább bensőleg, mint külsőleg. Szemmérték szerint még most is hetyke-legénynek látszott. Magas termetű, erős ember volt, világosszőke, sűrű hajjal, melyben, valamint csaknem melle közepéig érő vörhenyes szakállában egy ősz szál sem látszott; első tekintetre mintha esetlen és magát elhanyagoló lett volna, de közelebből megnézve, rögtön meglátszott rajta, hogy valamikor kitűnő és a lehető legelőkelőbb nevelésben részesült. Velcsaninov modora most is szabad, bátor, sőt grációzus volt, ellenére mostanában felvett dörmögő és pepecselő szokásának. A legutóbbi időkhöz el volt telve hajthatatlan, nagyvilágiasan kihívó önhitességgel, melynek mértékét talán nem is rejtette magában, dacára annak, hogy nemcsak eszes, de sokszor okos, csaknem művelt és kétségtelenül tehetséges ember volt. Nyílt, piros, arcszíne valamikor nőiesen gyöngéd volt és magára vont a nők figyelmét, de még most is azt mondhatta valaki - ha ránézett -: „ej, beh egészséges arc, csupa vér és tej!” Hát pedig ez az „egészséges” ember tele volt hypokhondriával. Nagy, kék szemeiben is sok hódítóerő volt ezelőtt vagy tíz évvel; oly fényesek, oly vidámak és gondtalanok voltak e szemek, hogy magukhoz vonzottak mindenkit, akivel csak találkoztak. Most, negyvenéves kora felé, szemeinek fényessége és jósága csaknem eltűnt s már apró redők kezdték környékezni; a nem egészen erkölcsös és fáradt ember cinizmusa, ravaszság, legtöbbször gúny kezdett bennük mutatkozni s még valami, ami régebben nem volt meg bennük: a szomorúság és fájdalom vonása, mely szomorúság mintha szórakozott, tárgyaltan, de mégis erős lett volna. Különösen erőt vett rajta ez a szomorúság, ha egyedül volt. S mily különös: ez a még csak egy évvel ezelőtt is oly zajos, vidám és szórakozott ember, aki oly pompásul tudott különféle eseteket elbeszélni, semmit sem szeretett most annyira, mint teljesen egyedül lenni. Szándékosan elhagyott olyan ismerősöket, akikkel bátran folytathatta volna ismeretségét most is, mikor pénzügyi viszonyai egészen megromlottak. Persze, itt a hiúság is bántotta: az ő képzelgésével és önérzetével nem lehetett a régi ismeretségeket fenntartani. De lassankint önérzete is átváltozott visszavonulássá. Önérzete nem csappant meg, sőt ellenkezőleg; de valami különös természetű önérzetté alakult, ami régen nem volt meg benne; elkezdett néha már egészen más okok miatt évnődni, mint régebben; ezek az okok váratlanok

és régebben elképzelhetetlenek voltak, „sokkal nagyobb jelentőségűek”, mint eleddig, „ha ugyan így lehet ezt kifejezni, ha csakugyan vannak magasabb és alacsonyabb jelentőségű okok”... Ezt ő már maga jegyezte meg így.

Igen bizony! egész idáig jutott ő; olyan magasabb okokkal évdik ő most, amilyenekre régen nem is hederített volna. Öntudatában és lelkiismeretében magasabbaknak nevezte mindazokat az „okokat”, melyeket semmiképpen sem tudott kinevetni, - nagy csodálkozására természetén: magában, - ami eddig nem történt meg vele; - oh, társaságban - az megint más! Nagyon jól tudta, hogyha a körülmények úgy adódnak, hát akkor ő már holnapi nap nyíltan, lelkiismeretének minden titkos és áhítatos határozatai ellenére, a legnyugodtabban lemond mindezekről a „magasabb okokról” s maga lesz az első, aki ezeket kineveti, - természetesen: semmiben sem tartván magát beismerésben. S ez valóban így volt, ellenére egynémely nagyon is jelentékeny független eszméjének, melyeket az utóbbi időben a rajta eddig uralkodott „alacsonyabb okokból” elhódított. Hányszor megesett vele, hogy reggel felkelve szégyenelni kezdte utóbbi időkből jelentkezett álmatlanságában átélt gondolatait és érzéseit! (Pedig utóbbi időkből szüntelenül álmatlanságban szenvedett.) Már régen észrevette, hogy képzelődő mindenben, úgy jelentékeny, mint jelentéktelen dolgokban, ezért feltette magában, hogy lehetőleg keveset fog hinni önmagának. De olyan dolgok adódtak elő, melyeket sehogysem lehetett valóságos tényekül el nem ismerni. Utóbbi időkből, néha éjjelenként, gondolatai és érzései néha - a megszokottakkal ellentétben - teljesen átalakultak s nagyrészt éppen nem hasonlítottak azokhoz, melyeket a nap első felében tapasztalt. Ez meglepte őt, még tanácskozott is e felől egy orvossal, persze olyannal, aki neki jó ismerőse volt; természetesen: tréfásan beszélt vele. Az orvos azt mondta, hogy a gondolatok és érzések átváltozása és a gondolatok kettéválása éjjelenként, álmatlanság idejében, de általában éjjelenként, megszokott jelenség az „erősen gondolkozó és érző embereknél”; hogy néha egész életmeggyőződése néha hirtelen átváltoznak az álmatlanság melankolikus hatása alatt; hirtelen, minden igaz ok nélkül a legvégzetesebb elhatározások keletkeznek; de persze csak bizonyos mértékig; végre hogyha az illető már nagyon erősen érzi magán ezt a meghasonlást, annyira, hogy az szenvedést okoz, hát ez kétségtelen jele annak, hogy már betegség képződött, következésképpen haladéktalanul tenni kell ellene valamit. Legjobb azonban az életrendet gyökeresen megváltoztatni, sőt valahová elutazni. Persze, igen használna a hashajtó.

Velcsaninov nem hallgatta ezt tovább, de a betegsége felől meg volt bizonyosodva.

„E szerint tehát mindez csak betegség, mindaz a „magasabb” valami csak betegség és egyéb semmi!” - kiáltott fel magában néha epésen. Semmiképpen sem akarta ezt elfogadni.

Különben nemsokára már délelőttönként is megismétlődött az, ami kivételesen éjjelenként történt, csak nagyobb epességgel, mint éjszakánként, - megbánás helyett mérgelődéssel, elértékenyülés helyett gúnyolódással. Valójában mindezek elmúlt, régen elmúlt életének „váratlanul” s Isten tudja mi oknál fogva, egyre gyakrabban jelentkező, de valami különös módon előkerülő élményei voltak. Velcsaninov például már régen panaszkodott, hogy romlik az emlékezőtehetsége: elfelejtette az ismerőseinek az arcát, amiért azok - ha találkoztak - sértődést éreztek; valamely könyvet, melyet ezelőtt vagy egy félesztendővel olvasott volt, ez idő alatt néha csaknem teljesen elfelejtett. No és? - ellenére annak, hogy ilyen módon emlékezőtehetsége napról-napra gyöngült (ami őt nagyon nyugtalanította), - mindaz, ami régen elmultnak látszott, minden, amit tíz, tizenöt év alatt tökéletesen elfelejtett, most néha egyszeribe visszatért emlékezetébe, de a benyomásoknak és részleteknek oly megdöbbentő pontosságával, mintha újra átelné most azokat. Az emlékezetébe visszatérő esetek némelyikét annyira elfelejtette, hogy már azon is csodálkozott, hogy azok meg is történhettek. De még ez nem volt minden; mert hát melyik szélesen élt embernek nincsenek bizonyos emlékei? De az volt a

különös, hogy mindezek az emlékek most úgy tértek vissza, mintha azokat teljesen új, váratlan és régebben elképzelhetetlen szempontból nézve készítette volna elő valaki. Miért tűntek fel neki most némely emlékek valóságos bűnökül? És nemcsak eszejárásáról volt itt szó: ő az ő sötét, egyedülálló és beteg eszének nem is hitt volna; de átkozódásig, sőt csaknem könnyezésig ment a dolog, ha nem is külsőleg, de bensőleg. Még ezelőtt hét évvel sem hitte volna el, ha valaki azt mondja neki, hogy ő sírvafakadt. Különben kezdetben nagyobbbrészt nem érzékenyítő, hanem mérgesítő esetek jutottak eszébe: így némely társaságbeli balsikerek, megaláztatások; eszébe jutott például: hogyan „rágalmazta meg őt egy cselszövő”, ami miatt egy háznál nem akarták őt többé elfogadni, - aztán hogy nem is oly régen nyilvánosan és határozottan megsértették őt s ő nem hívta párbajra a megbántóját, hogy egy igen szép hölgyekből álló társaságban igen elmés epigrammallyal bökték meg s ő arra nem tudott mit felelni. Eszébe jutott még két-három kifizetetlen adóssága is, igaz, hogy ezek jelentéktelenek, de becsületbeli tartozások voltak s olyan embereknek, akikkel megszakította az összeköttetést, akikről már megvetően beszélt. Az is kínoztta (de csak ingerült pillanataiban), ha rágondolt ostobán elpocsékolta kétrendbeli örökségére, amelyek mindegyike igen jelentékeny volt. De nemsokára kezdtek eszébe jutni a „magasabb” dolgok is.

Például egyszerre csak „minden igaz ok nélkül” eszébe jutott egy elfelejtett, de a legnagyobb mértékben elfelejtett rendkívül jó, őszhajú, nevetséges hivatalnokemberke, akit ő valamikor réges-régen nyilvánosan és büntetlenül megbántott, még pedig csupádon-csupa pökhendiségből: csak azért, hogy el ne szalassza a jó alkalmat egy sikerült, neveltető szójáték kibökésére, amelyet később mások is ismételgettek. Az esetet ő már annyira elfelejtette, hogy az öregnek már a nevére sem emlékezett, bár a jelenetre rendkívül világosan emlékezett. Világosan emlékezett arra, hogy az öreg a leánya védelmére kelt, aki vele lakott, vénleány maradt s akiről a városban valami hírek keringtek. Az öregecske felelni akart, megharagudott, hanem aztán az egész társaság előtt sírvafakadt, ami még némi hatást is keltett. Az eset azzal végződött, hogy tréfa kedvéért az öregcskét akkor pezsgővel leittatták és jót mulattak rajta. S mikor most Velcsaninovnak „minden igaz ok nélkül” eszébe jutott: mennyire sírt az öreg, arcát eltakarva, akárcsak valami gyerek, hát most úgy tetszett neki, minthogyha ő ezt soha el sem felejtette volna. És mily különös: mindezt ő akkor nagyon mulatságosnak tartotta, most azonban - ellenkezően, különösen a részletek, éppen a sírvafakadás és az, hogy az öreg eltakarta az arcát a kezével. Eszébe jutott továbbá az, hogy csupa tréfából megrágalmazott egy igen csinos asszonyt, egy iskolamester feleségét s hogy a rágalom eljutott a férj füléhez. Velcsaninov hamarosan elutazott akkor abból a városból s nem tudta, hogy akkor mivel végződött a szószátyárkodása, most azonban elgondolta, hogy mi lehetett a vége az esetnek és Isten tudja, hogy meddig jutott volna képzelődésével, ha hirtelenében eszébe nem jutott volna egy újabb visszaemlékezés egy egyszerű, polgári rendű leánykára, aki neki nem is tetszett, akit az igazat megvallva: szégyenelt is, de akivel - maga sem tudja: minek? - gyereket nemzett és gyerekestől együtt elhagyott, még csak el sem búcsúzott tőle (igaz, hogy nem ért rá), mikor Pétervárról elutazott. Ezt a leánykát később egy egész évig kereste, de soha többé megtalálni nem bírta. Egyébiránt ilyen emlékei százszámra voltak - még pedig úgy, mintha minden visszaemlékezés tíz meg tíz másat vont volna maga után. Lassankint önérzete is szenvedni kezdett.

Említettük már, hogy önérzete valami különös módon képződött ki. S ez igaz is. Némely - különben csak ritka - perceiben annyira jutott az önmagáról való megfélemezésben, hogy már azt sem restellte, hogy nincs saját fogatja, hogy gyalogosan ténfergett egyik hivatalos helyiségből a másikba, hogy kissé hanyagul öltözködött - s ha úgy esik, hogy régi ismerősei közül valaki az utcán gúnyosan nézte volna őt végig, vagy készakarva észre sem vette volna, hát igazán lett volna benne annyi gög, hogy még csak a szeme se rebbenjen meg. Komolyan nem rebbent volna meg, nem éppen csak a látszat kedvéért. Természetes, hogy ilyesmi csak ritkán

esett meg; ezek csak az önfeledtség és ingerültség pillanatai voltak, hanem azért önérzete lassankint eltávolodott a régebbi állapottól és csak egy kérdés körül forgott, mely szüntelenül elfoglalta eszejárását.

„Hiszen - kezdte néha az okoskodást szatirikusan (már pedig magáról gondolkozva csaknem mindig szatirikusan kezdte), hiszen, úgy látszik, valaki gondoskodik az én erkölcsi megjavulásomról és rámküldi ezeket az átkozott visszaemlékezéseket és a „megbánás könnyeit”. Jól van, de minden hiába! Hiszen ez csak vaktöltéssel való lövöldözés. Vagy nem tudom-e biztosan, a biztosnál is biztosabban, hogy ellenére a környező megbánásoknak és önmagam elítélésének, nincs bennem egy cseppnyi önállóság sem, hiába vagyok ostoba negyvenéves! Hiszen ha holnap előállna hasonló megkísértés, no például úgy alakulnának a körülmények, hogy előnyömre volna azt hirdetni, hogy a tanítóné tőlem ajándékokat fogad el - hát én azt biztosan hirdetni fogom, még csak meg sem rezzenek belé, - s ami még rosszabb: hitványabul üt ki a dolog, mint első esetben, mert ez már második eset volna és nem első. S ha most rögtön megint megsértene engem az a hercegecske, anyjának egyetlen fia, akinek a lábát ezelőtt tizenegy évvel meglőttem, - hát én azt megint kihínam és móresre tanítanám. Hiszen nem vaktöltésre menne a dolog és micsoda értelme volna másképpen. És minek ennek az emlegetése, mikor csak valamennyire sem vagyok képes magamtól illedelmesen szabadulni”.

Ámbátor a tanítónéval való eset meg nem ismétlődött és senkit móresre nem tanított, de maga az a gondolat, hogy annak okvetetlenül meg kellett volna ismétlődnie, ha a körülmények úgy alakultak volna, - csaknem megölte őt néha. Hiszen csak nem szenvedhet az ember mindig a visszaemlékezéseitől; lehet egy kis pihenőt tartani és szórakozni is - a szünetekben.

Így is cselekedett Velcsaninov: kész volt szórakozni a szünetekben, de azért egyre kellemetlenebbé vált Pétervárott az élete. Megjött már július is. Felötlött néha az a gondolata, hogy abbanhagy mindent, a perét is és elmenni valahová, ahová a két szeme viszi, valahogy hirtelenében, készülődés nélkül, például akár a Krímbe is. De rendesen már egy óra múlva megvetette és kinevette ezt a gondolatát: a kellemetlen gondolatok semmiféle déli vidéken nem szűnnek meg, ha már egyszer megkezdődtek „s ha én csak valamennyire is valamire való ember vagyok, akkor nincs miért megfutamodnom e gondolatoktól”.

De minek is menekülnék, - folytatta a bölcselkedést elkeseredésében, - itt annyi a por, a fülledtség, ebben a házban annyi a piszok; a hivatalokban, melyekben ki- s bejárok, az ügyesbajos emberekben annyi a kicsinyes hajsza, tülekedés; a városban ittmaradt, a reggeltől estig feltűnedező arcokban oly báván és őszintén látható az ő minden önzésük, az ő egyszerű szemtelenségük, kis lelküknek gyávasága, hitvány szívöknek tyúkszerűsége, hogy igazán, a legkomolyabban mondván, ez itt a hypochondrikusok valóságos paradicsoma. Mindenki őszinte, nyílt, senki nem érzi szükségét, hogy elbújjék valahol, valamely úri nőnek a nyaralójában, vagy valamely külföldi fürdőben; - következésképpen valamennyien érdemesek a legnagyobb tiszteletre már csak azért is, hogy oly őszinték és egyszerűek... Nem megyek én sehova! Ha megpukkadok is itt, mégsem megyek sehova!

II.

Egy úr - gyászfátyolos kalappal.

Július 3-ika volt. A hőség és fülledtség tűrhetetlen. Velcsaninovnak roppant sok dolga volt ezen a napon; egész délelőtt járnia, kocsiznia kellett, e mellett kilátásban volt, hogy még aznap este meg kell látogatnia egy üzletes urat, egy állami tanácsost a nyaralójában valahol a Fekete-patak mellett s azt váratlanul meglepni otthonában. Hat óra tájban Velcsaninov végre bement egy - nagyon kétes, de francia étterembe a Nyevszkij-proszpekten, a Policejszkij-híd mellett leült megszokott zugában az asztalkája mellé és kérte a szokott mindennapi ebédjét.

Mindennap egyrúbeles ebédet evett, a bort külön fizette és ezt nagy áldozatnak tartotta, tekintetbe véve zilált anyagi helyzetét. Csodálkozott: hogyan lehet olyan hitványságokat megenni, hanem azért elpusztított mindent az utolsó kenyérdarabig és mindig akkora étvággyal, mintha három napig semmit sem evett volna. „Ez valami betegség” - dörögött magában, ha néha észrevette ezt a nagy étvágyát. Ezúttal a lehető legrosszabb hangulattal ült le az asztalkájához, mérgesen dobta le valahová a kalapját, lekönyökölt és elgondolkozott. Ha most valamely mellette ebédelő vendég elébe akad, vagy első szóra meg nem érti őt a felszolgáló pincérfiú, hát ő, aki oly udvarias, szükség esetén annyira megzavarhatatlanul higgadt tudott lenni, most bizonyára olyan zenebonát csapott volna, mint valamely junker és talán még valami históriát is képes lett volna elkövetni.

Feladták neki a levest; fogta a kanalat, de mielőtt megmentette volna, ledobta az asztalra s csaknem felugrott a székéből. Hirtelen egy váratlan gondolat lepte meg: ebben a pillanatban - Isten tudja: milyen úton és módon - teljesen megértette az ő bűvának, az ő különös bűvának okát, mely őt pár nap óta kínozza az utóbbi időben, mely - Isten tudja: hogyan - rákötötte magát s amely - Isten tudja: miért? - nem akarta őt elhagyni; most mindent egyszeribe megértett és világosan látott, mint az őt újját.

„Mindennek csak ez a kalap az oka! - dünnyögött magában bizonyos ihletettséggel, - egyedül ez átkozott kalap, azzal a gyalázatos gyászfátyollal az oka *mindennek*”.

Tovább gondolkozott - s mentől tovább gondolkozott, annál borultabb lett s annál csodálatosabbnak látszott előtte „minden vele eddig történt dolog”.

„De... de micsoda történt dolgokról lehet itt szó? - próbált ellene mondani, nem hívén önmagának, - van itt akármilyen is, ami történt dologhoz hasonlítana?”

Az eset a következő volt: ezelőtt már csaknem két héttel (nem emlékezett már jól rá, de úgy látszik, hogy két héttel) találkozott az utcán először, valahol a Podjaceszkája- és a Mjercsánszkája-utca szögletén egy úrral, akinek feketefátyolos kalapja volt. Az úr olyan volt, mint mindenki, semmi különös nem volt rajta, gyorsan haladt, de Velcsaninov kissé nagyon is figyelmesen tekintett és valahogyan egyszeribe, akaratlanul magára vonta ennek a figyelmét. Velcsaninov ismerősnek vélte az úr arcát. Bizonyára találkoztak valahol és valamikor. „Különben hány ezer arcot láttam én életemben - hát nem emlékezhetem valamennyire”. Vagy húsz lépést haladva már, mintha el is felejtette volna ezt a találkozást, ellenére az első benyomásnak. De a benyomás egész napra megmaradt s ami eléggé furcsa: mint valami tárgyaltan, különös bosszúság. Erre ő most, két hét múltán, világosan emlékezett; emlékezett arra is, hogy akkor határozottan nem értette: hol veszi magát a bosszúsága.

S ezt annyira nem értette, hogy csak egyszer sem vitte közel és állította egymáshoz az ő egész este érzett kellemetlen hangulatát a délelőtti találkozással. De az illető úr nem képes magáról

életjelt adni s másnap megint összetalálkoztak Velcsaninovval a Nyevszkij-proszpekten és megint valami különösen nézett rá. Velcsaninov köpött egyet, de rögtön elcsodálkozott, hogy miért köpött? - Igaz: vannak arcok, melyek első látásra mindjárt oktan és céltalan undort gerjesztenek. - „Hiszen én igazán láttam már valahol őt”, - dünnyögte magában eltűnődve, de csak fél óra múlva a találkozás után. Ezután pedig egész este igen rosszkedvű volt, sőt éjjel valami rossz álmot látott, hanem azért nem jutott eszébe, hogy ez újabb és különös őrvjón-gésének oka egyedül a gyászfátyolos úr, bár az ezen az estén többször eszébe jutott. Mellé-kesen még meg is haragudott, hogy „ilyen hitványság” hosszasan meri foglalkoztatni az ő emlékezését; azt pedig, hogy minden izgatottságát annak tulajdonítsa, bizonyosan lealázónak tartotta volna, ha ilyesmi csak eszébe jut is. Két nap múlva megint találkoztak egy névai hajóállomás kijáratánál. E harmadik esetről Velcsaninov kész lett volna hitet tenni rá, hogy a gyászfátyolos úr megismerte őt s hogy a néptömeg által tovasodortatva őfelé igyekezett, sőt úgy látszott - még a kezét is feléje merte nyujtani; talán kiáltott is, a nevére szólítva őt. Ez utóbbit különben Velcsaninov világosan nem hallotta, de - „ki hát ez a semmirekellő s miért nem jön hozzám, ha csakugyan ismer s ha olyan nagyon szeretne hozzám közeledni?” - gondolta bosszúsan, aztán felült egy bérkocsiba s a szmolynai monostorhoz hajtatott. Félóra múlva már az ügyvédjével pörölt és lármázott, este és éjjel azonban megint a legkiálthatat-lanabb, legfantasztikusabb búsulásnak adta magát. „Csak nincs talán epeömlésem?” - kérdezte képzelődve magától, miközben a tükörbe nézett.

Ez volt a harmadik találkozás. Azután egymásután vagy öt napig „határozottan” nem volt semmi találkozás és a „semmirekellőnek” se híre, se hamva. Hanem aztán hivatlan-kéretlen megint csak jelentkezett a gyászfátyolos úr. Velcsaninov bizonyos csodálkozással kapta rajta magát: „Mi ez? talán vágyakozom utána, vagy mi? - Hm!... S úgy látszik: neki is sok dolga van Pétervárott, - de minek van gyászfátyol a kalapján? Ő láthatólag megismert engem, én meg őt nem ismerem. De minek hordanak ezek az emberek gyászfátyolt? Valahogy nem is illik nekik... Azt hiszem, hogy ha őt közelebről megnézem, hát megismerem”...

És mintha neszelt volna valami a visszaemlékezéseiben, mint valami ismert, de valamiért hirtelen elfelejtett szó, melyre minden erejéből vissza akarna az ember emlékezni: hiszen jól tudja azt és tudja, hogy azt tudja; tudja, hogy mit jelent az, kerületi is, de hát semmiképpen sem jut az eszébe, bármennyire törekszik is rá.

„Ez akkor volt... Régen volt ez... valahol... Ott volt... ott... no vigye az ördög, hogy hol volt, mi volt!” - kiáltott fel bosszúsan; - „ugyan érdemes is az a semmirekellő arra, hogy annyit bajlódjam, törődjem vele?!”

Roppantúl megharagudott, de este, mikor eszébe jutott, hogy az imént megharagudott, még pedig „roppantúl”, igaz, kellemetlenül érezte magát: mintha valaki valamin rajtakapta volna. Megzavarodott és elcsodálkozott:

„Mégis csak kell valami okának lenni, hogy ennyire dühöngök... minden igaz ok nélkül... csupa visszaemlékezésből”... Nem fejezte be gondolatát.

Másnap még jobban megharagudott, de ezúttal úgy gondolta, hogy van miért s hogy neki töké-letesen igaza van; „hallatlan szemtelenség volt!” Arról volt szó, hogy megtörtént a negyedik találkozás. A gyászfátyolos úr megint feltűnt, mintha a földből nőtt volna ki. Velcsaninov éppen megfogta az utcán azt a polgári tanácsost, akire olyan szüksége volt s akit most is hajszolt, hogy ha a nyaralóban is meglephette azt, mert erre a hivatalnokra, akit alig ismert Velcsaninov, szüksége volt az ügye érdekében s aki akkor éppen úgy, mint most, nem akart kötélnek állni, láthatólag el akart bújni, semmiképpen sem akarván Velcsaninovval találkozni; megörülve, hogy végre is összekerülhetett vele, Velcsaninov elindult vele egy sorban, sietve

annak a szemébe nézgetve s minden erejét összeszedve, hogy megszólaltassa az őszülő ravaszt egy bizonyos dolgot illetőleg, melyre vonatkozólag talán elszólhatná magát, elejtene egy bizonyos, régen várt szócskát; de az őszülő ravasz is eszén volt, csak nevetett és hallgatott - s íme: ebben a rendkívül izgalmas pillanatban Velcsaninov tekintete megint észrevette a gyalogjáró túlsó oldalán a gyászfátyolos urat. A gyászfátyolos állt és figyelmesen nézte őket, kettejüket; követte őket, az látható volt, sőt úgy látszott, hogy nevetgélt is.

„Vigye el az ördög! - dühöngött Velcsaninov, a hivatalnokot kísérve és az ezzel való sikertelenséget annak a „szemtelen” megjelenésének tudta be, - vigye el az ördög! ez talán kémkedik énutánam! Látnivaló, hogy spionkodik! Talán felfogadta valaki, vagy mi? de... de... bizonyisten nevetett! Bizonyisten megrakom!... Kár, hogy nem pálcával járok! Pálcát fogok vásárolni! Ezt én ennyiben nem hagyom! Kicsoda lehet ő? okvetetlenül meg kell tudnom, hogy kicsoda ő?

Végre - éppen három nappal a negyedik találkozás után - Velcsaninovot megint a vendéglőben találjuk, úgy, amint már leírtuk, most már teljesen és komolyan felindult állapotban, sőt némiképpen fejtvesztetten. Lehetetlen, hogy ezt ő maga is észre ne vette volna, még ha oly büszke volt is. Rá kellett végre jönnie, ha minden körülményt számba vett, hogy minden tépelődésének, mindennek a különös évvődésének, kétheti izgatottságának semmi más nem volt az oka, mint az a gyászfátyolos úr, „még ha az oly semmiség” volt is.

„Tegyük fel, hogy hypochondrikus vagyok, - gondolta Velcsaninov - és szúnyogból elefántot csinállok, de mit segít az rajtam, ha azt hiszem, hogy mindez talán csak képzelődés? Hiszen minden ilyen gézengúz képes az embert teljesen kiforgatni, hát az... hát az”...

Valóban: ebben a mai (ötödik) találkozásban, mely Velcsaninovot izgatta, az elefánt szúnyognak látszott; az a bizonyos úr, úgy mint eddig, elsurrant mellette, de ezúttal már nem nézett Velcsaninovra, nem mutatta, - mint ezelőtt, - hogy ismeri, ellenkezőleg: lesütötte a szemét és - amint látszott - nagyon rajta volt, hogy észre ne vegyék. Velcsaninov megfordult és tele-torokból utána kiáltott:

- Hej, maga! Azzal a fátyolos kalappal! Most meg elbúvik! Megálljon: kicsoda ön?

A kérdés (és az egész kiabálás) igen érthetetlen volt. De Velcsaninov erre csak a kiabálás után gondolt. A kiáltásra az úr megfordult, egy pillanatra megállt, zavarba jött, elmosolyodott, akart valamit mondani, valamit tenni, egy pillanatig - mint látszott - roppant tétovázásban volt, aztán hirtelen visszafordulva futásnak eredt, anélkül, hogy visszanézett volna. Velcsaninov bámulva nézett utána.

„Hátha nem ő köti magát énrám, hanem ellenkezőleg: én kötöm magamat ő rá? és az egésznek ez a bibéje?” - gondolta magában.

Megebédelvén, sietve ment a hivatalnokot a nyaralóban felkeresni. A hivatalnokot nem találta otthon; azt mondták, hogy „reggel óta nem jött haza s ma aligha fog éjfél utáni három, négy óra előtt visszatérni, mert bent van a városban egy névnapi ünnepen”. Ez már annyira „sérelemes” volt, hogy első felindultságában Velcsaninov el akart menni arra a névestére, sőt el is hajtattott oda, de útközben meggondolva, hogy túlhajtotta a dolgot, feleútján elbocsátotta a bérkocsist és gyalog kászolódott haza, a Nagy-színház mellé. Szükségét érezte, hogy mozogjon. Hogy felizgult idegeit lecsillapítsa, éjjel ki kellett magát aludnia bármi áron is, még álmatlansága ellenére is; hogy pedig elalhasson, előbb legalább is ki kellett fáradnia. Ilyen módon csak féltizenegy órákor ért haza, mert az út meglehetősen hosszú volt - s ő valóban nagyon kifáradt.

Március hónapban kivett lakása, melyet oly kárörvendezve gucsmolt és szidott, azzal igazolva magamagát, hogy „mindez táborozás” s hogy ő váratlanul ragadt Pétervárott amiatt az „átkozott per miatt”, - ez a lakása éppen nem volt alkalmatlan és rossz, mint ezt ő állította. A bejárás csakugyan kissé sötét és „bepiszkolt” volt a kapu aljából; de maga a szállás, a második emeleten, két magas, tágas, világos szobából állt, melyeket homályos előszoba választott el egymástól, úgyhogy az egyik az utcára szolgált, a másik az udvarra. Azon, melynek ablakai az udvarra nyitak, egy kis benyíló szoba járult, mely hálósobául szolgált volna; de Velcsaninov rendetlenül halmozott benne össze mindenféle könyveket és iratokat, hálni pedig az egyik nagyobb szobában szokott, abban, amelynek ablakai az utcára nyitak. Ágyat a dívánra vetettek neki. Bútora elég rendes volt, még néhány értékes darabja is akadt - a régi jólét maradványai: porcellán és bronz apróságok, igazi, nagy, bocharai szőnyegek; sőt megmaradt két, eléggé szép festmény is; de mindezen világosan látható volt a rendetlenség, semmi sem volt a maga helyén, sőt a por is belepte őket azóta, hogy Pelagéja, a szolgálója, rokonai látogatására Novgorodba utazott s őt magára hagyta. Az a furcsa eset, hogy nőtlen, egyedül élő, világi ember, aki még mindig tartotta magát a gentlemanséghez, mégis leányszolgálót tartott, csaknem pirongásra vitte Velcsaninovot, bár ezzel a Pelagéjával nagyon meg volt elégedve. Ez a leány abban a pillanatban került őhozzá, mikor tavasszal azt a lakást kivette; átvette a szolgálót egy családtól, amely külföldre utazott s Pelagéja rendet tartott a háznál. A leány elutazása után nem akart megint nőcselédet fogadni, rövid időre pedig inast fogadni nem volt érdemes, de nem is szerette a férficselédeket. Úgy rendezkedett hát be, hogy a szobákat kitakarítani minden reggel eljött a házmesterné nőtestvére, Mávrá, akinek a kulcsokat is át szokta adni, ha hazulról távozott s aki semmit, de semmit sem dolgozott, csak a fizetését szedte fel s úgy látszott: tolvajkodott is. De Velcsaninov már nem törődött semmivel, sőt jól esett neki, hogy most már teljesen egyedül lehetett otthon. De mindez csak bizonyos mértékig ment így, - idegei néha, némely epés pillanataiban, nem voltak hajlandók eltérni ezt a „hitványságot” és hazakerülve csaknem mindig undorral lépett be a szobáiba.

Ezúttal alig engedve magának annyi időt, hogy levetkezzék, levetette magát az ágyára és ingerülten elhatározta, hogy nem fog semmiről sem gondolkozni s bármibe kerüljön is: „ebben a szempillantásban” el fog aludni. S mily különös: mihelyt feje a párnához ért, rögtön elaludt; ez már talán egy hónap óta sem esett meg vele.

Három óra tájt ébredt fel, de nyugtalan álomlátásból; olyan különös álmai voltak, minők a lázas embereknek szoktak lenni. Valami bűnesetről volt szó, melyet ő elkövetett és eltitkolt s amellyel egyhangúan vádolták őt a hozzá valahonnan bejövő emberek. Roppant sokan gyűltek össze, de még egyre jöttek, annyira, hogy az ajtót már be sem zárták, hanem széltere nyitva hagyták. Végre az egész érdeklődés egy különös emberben összpontosult, akit ő valamikor igen közletről ismert, de aki már meghalt s most valamiért hirtelen megjelent előtte. A leggyötrelmesebb volt az, hogy Velcsaninov nem tudta: ki ez az ember, elfelejtette a nevét és semmiképpen sem tudott arra emlékezni; csak annyit tudott, hogy valamikor nagyon szerette ezt az embert. Mintha a többi bejött emberek is ettől várták volna az elhatározó szót: Velcsaninov elítélését vagy felmentését - és valamennyien türelmetlenül vártak. De az mozdulatlanul ült az asztal mellett, hallgatott és nem akart beszélni. A zaj nem szűnt, az ingerültség növekedett s egyszerre csak dühösen megütötte Velcsaninov azt az embert, azért, mert az nem akart beszélni - s ettől az ütéstől különös élvezetet érzett. Szíve megdermedt az ijedelemtől és attól, hogy tettét megbánta, de éppen ebben, a megdermedtségben volt az élvezet. Végkép nekidühödve másodszor is, harmadszor is ráütött, aztán a dühtől és félelemtől megrészesegülten, mely részegsége a tébolyig ment, de szintén végtelen élvezettel járt, már nem számolta ütéseit, hanem szünet nélkül ütött és ütött. Szét akarta verni *ezt az egészet*. Egyszerre csak valami történt; valamennyien egyszerre felkiáltottak, megfordultak az ajtó felé és vártak valamit;

ebben a pillanatban három hangos csengettyűszó hallatszott, de oly erősen, mintha valaki le akarta volna az ajtóról a csengettyűt tépni. Velcsaninov felébredt, egy pillanat alatt magához tért, gyorsan leugrott ágyából és az ajtóhoz rohant; teljesen meg volt győződve, hogy a csengetés nem álom s hogy e percben valaki valóban becsengetett hozzá. „Nagyon természetellenes volna, ha ilyen világos, tényleges, törekedő csengetést csak álmodtam volna”.

De nagy csodálkozására a csengetés is csak álomnak bizonyult. Kinyitotta az ajtót és kiment az előszobába, lenézett még a lépcsőre is - határozottan senkit sem látott. A csengő mozdulatlanul függött. Elcsodálkozván, de meg is örülve, visszatért a szobájába. Gyertyát gyújtva eszébe jutott, hogy az ajtó csak be volt téve s nem volt bekulcsolva, sem bereteszelve. Máskor is megesett volt, hogy hazatért nem zárta be éjjelre kulccsal az ajtót, mert nem tulajdonított ennek nagyobb fontosságot. Ezért nem egyszer lehordta őt Pelagéja. Visszament az előszobába az ajtót bezárni, még egyszer kinyitotta azt és szétnézett az előszobában, belülről előre tolta a reteszt, de utoljára is rest volt a kulcsot ráfordítani. Az óra félhármat ütött; e szerint hát ő három órahosszat aludt.

Az álom annyira izgatta, hogy nem akart mindjárt visszafeküdni, hanem elhatározta, hogy vagy egy félóráig járkálni fog a szobában - „ideje lesz egy szivart elszíni”. Gyorsan felöltözve az ablakhoz ment, félrevonta a vastag ablakfüggönyt, azután a fehér függönyt is. A pétervári világos nyári éjszakák mindig ideges ingerültséget okoztak nála s utóbbi időkben még növelték álmatlanságát annyira, hogy ezelőtt vagy két héttel ezért alkalmazta a vastag ablakfüggönyöket, melyek nem eresztették át a világosságot, ha egészen összevonták őket. Bebocsátva a világosságot és az asztalon feledve a meggyújtott gyertyát, elkezdett fel s alá járni, még mindig valami nehéz, beteges érzéssel. Az álomlátás benyomása még működött. Annak a komoly megbánása, hogy ő kezét emelhetett arra az emberre és azt megüthette, tovább tartott.

„De hiszen az az ember nem létezik és soha nem is létezett, minden csak álom volt, hát minek bánkódom?”

S mintha minden gondja csak ez volna, ingerülten kezdett gondolkozni arról, hogy ő határozottan megbetegedik, „beteg ember” lesz.

Mindig nehezeire esett annak beismerése, hogy ő vénül vagy gyengül s némely rossz pillanataiban bosszankodva még nagyította ezt is, azt is, csak hogy ingerelje magát.

„Öregség! Egészen megvénültem, - dűnnyögte járás közben, - emlékezőtehetségemet elvesztem, látományaím, álmaim vannak, csengettyűszót hallok... Vigye el az ördög! Tapasztalatból tudom, hogy ilyen álomlátásaim mindig lázat jelentettek... Meg vagyok győződve, hogy azzal a gyászfátyolos kalappal való „história” is talán csak álom. Határozottan helyesen gondolkoztam tegnap: én kötöm őrá magamat, nem ő énrám? Poémát csináltam belőle s féltemben az asztal alá bújtam. És miért nevezem én őt hitványnak? Meglehet, hogy ő a legrendesebb ember. Igaz: az arca nem kellemes, bár semmi különös csúfság nincs rajta; úgy öltözik mint mások. A nézése is valami... Már megint a magamét hajtom! Megint órála gondolkozom! Hát bánom is én az ő nézését! Talán nem tudok megélni attól az... akasztófára valótól?”

A fejébe szökkenő gondolatok közül igen érzékenyen bántotta egy: mintha egyszerre csak megbizonyosodott volna afelől, hogy az a gyászfátyolos úr neki valamikor jóbarátja volt, most pedig, amint vele találkozik, kineveti őt, mert tudja valamely régi nagy titkát s mert őt most oly megalázott állapotban látja. Gépiesen az ablakhoz ment, hogy kinyissa s friss levegőt eresszen be és - hirtelen megrázkódott: úgy rémlett neki, hogy valami soha nem látott és nem tudott dolog folyt le előtte.

Még ki sem nyitotta az ablakot, hanem gyorsan elbújt az ablakmélyedés sarka mögé; a túloldali néptelen gyalogjárón egyenesen a házzal szemben meglátta a gyászfátyolos urat. Az

úr szembefordulva állt a gyalogjárón, de valószínűen nem látta őt, hanem kíváncsian, valamin gondolkozva nézett a házra. Úgy látszott, mintha valamin törné a fejét és valamire el akarná magát tökélni: felemelte a kezét s mintha ujját a homlokára tette volna. Végre határozott: sebtében körülnézett, aztán lábujjhegyen, lopakodva, gyorsan elindult az utcán keresztül. Úgy van: átjött az ő kapujukhoz, a bejárat rácsozatához (melyet naponta néha három óráig sem reteszelték be). „Hozzám jön”, - villant meg gyorsan a Velcsaninov agyában, aztán szintén lábujjhegyen sietve kiment az előszoba ajtajához s ott lélegzetét visszafojtva várt, alig-alig rátéve remegő jobb kezét az imént előretolt ajtóreteszre és minden figyelmét összeszedve, leste a lépcsőn felhangzani remélt lépések neszt.

Szíve annyira dobogott, hogy félt attól a pillanattól, melyben megjelenik lábujjhegyen az ismeretlen úr. A történeteket nem értette, de valami megtízszerezett teljességben érezte. Mintha iménti álomlátása összefolyt volna a valósággal. Velcsaninov természetből fogva bátor ember volt. Szerette néha valamely veszedelemre várva, vakmerőségét szinte fitogtatni - még ha senki nem is látta; csak maga élvezte ezt. De ehhez most még valami más is járult. Az iménti hypochondrikus és képzelődő teljesen átváltozott; egészen más emberré lett. Ideges, hangtalan nevetés tört ki a melléből. A bezárt ajtó mögül kitalálta az ismeretlen látogató minden mozdulatát.

„Á! Hát bejött, körülnézett; hallgatódzik a lépcső alján; alig lélegzik, lopva jön... á! Megfogta a kilincset, húzza, próbálja! Arra számított, hogy az ajtó nem lesz bezárva! E szerint tudja, hogy néha nem zárom be az ajtót! Megint húzgálja a kilincset; tán azt gondolja, hogy így lepattan a retesz? Sajnálná, ha eredménytelenül kellene visszatérnie! Elmenjen eredmény nélkül?”

És valóban... mindennek úgy kellett végbe mennie, ahogy ő elképzelte: valaki csakugyan állt az ajtó előtt s csendeskén, nesztelenül próbálgatta a závárt, húzgálta a kilincset és - „természetesen volt valami célja”. De Velcsaninovnak már megvolt a maga terve s már valami nekibuzdulással várta az alkalmas pillanatot, összeszedte magát és készenlétbe helyezkedett: kimondhatatlanul szerette volna a reteszt hirtelen hátratulni, az ajtót gyorsan széltere nyitni és a „rémmel” hirtelen szemtől-szembe állni. Hogy azt mondja: „Ugyan mit tetszik itt keresni, tisztelt uram?”

Így is történt; megragadva egy pillanatot, hátrarántotta a reteszt, felrántotta az ajtót és - csaknem beleütdött a gyászfátyolos kalapú úrba.

III. Truszoczkij Pavlovics Pál.

Az mintha megnémult volna álltában. Szemben álltak egymással a küszöbön s mindketten mereven néztek egymás szemébe. Így telt el néhány pillanat s egyszerre csak - megismerte Velcsaninov a vendégét!

Azalatt a vendég is láthatóan megértette, hogy Velcsaninov őt tökéletesen fölismerte: meglátszott az a szeme megvillanásában. Egy pillanat alatt mintha egész arca szétfolyt volna a legédesebb mosolygásban.

- Bizonyára Ivánovics Elekhez van szerencsém? - szólalt meg szinte éneklő, gyöngéd hangon, mely a komikusságig nem illett a körülményekhez.

- Talán bizony ön Truszoczkij Pavlovics Pál? - szólalt meg végre Velcsaninov is meglepetve.

- Jó ismerősök voltunk ezelőtt vagy kilenc évvel T.-ben s ha ugyan megengedi a visszaemlékezést, hát barátságos ismerősök.

- Igen... Megengedem... de most három óra s ön teljes tíz percre próbálgatta, hogy be van-e zárva az ajtó, vagy sem...

- Három óra! - kiáltott fel a vendég, kihúzva a zsebóráját és keserűen elcsodálkozva, - úgy van: három óra! Bocsásson meg, Ivánovics Elek, ezt meg kellett volna gondolnom, mielőtt bejöttem volna; szinte szégyenlem magamat. Majd a napokban eljövök és mindent megmagyarázok, most pedig...

- Eh! nem! Már ha magyarázatról van szó, hát nem volna szíves azt most mindjárt előadni? - vágott közbe Velcsaninov; - legyen szerencsém, jöjjön be a szobákba. Hiszen ön bizonyára a szobákba készült bejönni és nem éppen csak azért jelent meg éjnek idején, hogy a zárat próbálgassa...

Izgatott is volt s egyúttal mintha sietett is volna s érezte, hogy nem tud mit gondolni. Még restelkedett is: sem titokzatosság, sem veszedelem nem mutatkozott ebben a fantazmagóriában; az egész annyi, hogy megjelent valami Pavlovics Pál ostoba figurája. Hanem azért azt sem hitte ám, hogy ez az eset olyan egyszerű; homályosan és félve sejtett valamit. Vendégét leültette egy székre, maga pedig a széktől egy lépésnyire az ágyára ült, körülnézett, tenyerével a térdére támaszkodott és ingerülten várta, hogy az megszólaljon. Kíváncsian fürkészte vendégét és igyekezett visszaemlékezni. De mivel az csak hallgatott s amint látszott éppen nem tudta, hogy „köteles” volna azonnal megszólalni; ellenkezőleg: mintha nézésével ő várt volna valamit a házigazdától. Lehet, hogy megszontyolodott, valami kelletlenséget érezve az első pillanatban, mint egér az egérfogóban; de Velcsaninov felforrtyant:

- No hát, mi lesz! - kiáltott rá, - hiszen azt hiszem, hogy ön nem képzelt alak, nem álom! Talán azért jött, hogy holt embert játsszék? Mondja el, bátyuskám, hogy mit akar?

A látogató megmozdult, elmosolyodott és óvatosan rákezdte: „Úgy látom: meglepőnek tartja ön, hogy ilyen késő időben jöttem ide s még hozzá ilyen különös körülmények közt... Annyira, hogy visszaemlékezve a régiekre, meg arra, hogy hogyan váltunk el - most szinte különösnek tartom az esetet... Különben nekem nem is volt szándékom idejönni s ha ezt mégis megtettem, hát egészen véletlenül”...

- Hogy-hogy véletlenül! Hiszen az ablakból láttam, mikor ön lábujjhegyen ide átszaladt!

- Ah, látta ön? No, akkor hát ön is talán többet tudhat mint én! De én önt csak nyugtalanítom... A dolog úgy áll, hogy ezelőtt vagy három héttel utaztam ide a magam dolgában... Hiszen én Truszoczkij Pavlovics Pál vagyok, hiszen ön is megismert engem. Abban járok, hogy más kormányzóságba, más hivatalba helyezzenek át, olyan hivatalba, amely jelentékeny előmenettel járna... No, különben ez még mindig nem tartozik a dologra. A fő az, hogy itt tekergek már harmadik hete s mintha magam húznám-halasztanám a dolgomat, t. i. az áthelyezésemet s igazán: még ha ez nekem sikerül is, hát könnyen úgy járhatok vele, hogy magam is elfelejtem, hogy sikerült s lelkiállapotomban nem megyek el az önök Pétervárjáról. Tekergek, mintha célokat tévesztettem volna, szinte örülve, hogy célokat tévesztettem... az én lelkiállapotomban.

- Micsoda lelkiállapotában? - kérdezte Velcsaninov, szemöldökét összerántva.

A vendég fölnézett rá, felvette a kalapját és most már kemény méltósággal mutatott a gyászfátyolra.

- Hát - ilyen lelkiállapotomban.

Velcsaninov tompán nézett hol a gyászfátyolra, hol a vendége arcába. Aztán hirtelen pirosság öntötte el arcát és roppant izgatott lett:

- Csak nem Vasziljevna Natália tán?

- De ő! Vasziljevna Natália! Az idén márciusban... Tüdővész és csaknem váratlanul, két-három hónap alatt. S én így maradtam, amint ön lát.

Ezt mondva a vendég, erős megindulással terjesztette ki kétfelé karjait, baljában a fátyolos kalapját tartva; kopasz fejét legalább tíz másodpercig mélyen lehajtotta.

Ez a fellépés és ez a gesztus mintha egyszeribe felélénkítette volna Velcsaninovot; ajkain gúnyos, szinte kötekedő mosoly illant át, de egyelőre csak egy pillanatra: annak a hölgynek a halálahíre (akit ő oly régen ismert volt és már oly régen elfelejtett) most váratlanul megrázta őt.

- Lehetetlen! - dörögött magában, ami éppen eszébe jutott; hát miért nem jött el ön egyenesen ide s miért nem tudatta ezt velem?

- Köszönöm a részvétet, látom és nagyon becsülöm, noha...

- Noha?

- Noha sokáig nem láttuk egymást s ön mégis oly teljes részvétet tanúsított most szomorúságom iránt és énrántam is, hogy én természetesen - csak hálás lehetek ezért. Hát csak ennyit akartam jelteni. S nem az, mintha én barátaimban kételkedném, mert én itt is, még pedig azonnal találhatok őszinte jóbarátokat (ha csak Bagantov Mihájlovics Istvánt veszem is), de az ön és én ismeretségem (mondjuk: barátságunk - mert elismeréssel gondolok rá vissza) - már kilenc éve megszakadt, ön nem tért vissza hozzánk; levélváltás egyikünk részéről sem volt.

A vendég mintha kótából énekelt volna, de az egész idő alatt, míg beszélt, a földre nézett, bár azért - természetesen - mindent látott, ami feljebb történt. De a házigazda már kissé összeszedte magát.

Bizonyos különös, egyre növekedő benyomással hallgatta Pavlovics Pált s mikor az szünetet tartott, a legtarkább és legváratlanabb gondolatok tolultak agyába.

- De miért nem ismertem én meg önt egész mostanig? - szólt élénken, - hiszen legalább ötször találkoztunk az utcán.

- Úgy van; erre is emlékszem; mindig elémbe került ön - vagy kétszer, sőt talán háromszor is...

- Vagyis - ön került mindig elémbe, nem én ön elibe...

Velcsaninov felkelt és egész váratlanul, hangosan felkacagott. Pavlovics Pál megállt, figyelmesen szétnézett, de aztán azonnal folytatta:

- Hogy ön engem meg nem ismert, hát először is azért, mert elfelejtett, végül pedig nekem himlőm is volt azon idő alatt, ami némi nyomokat hagyott arcomon.

- Himlője? De igazán himlője lehetett neki! De hogyan...

- Hogy hogyan kaptam meg a himlőt? Sok minden megesik az emberrel, Ivánovics Elek; alig veszi észre az ember, már megvan a baj.

- Hanem azért ez roppant mulatságos. No, folytassa csak, folytassa, - drága barátom.

Velcsaninov egyre jobban felvidult. A megrázó benyomást egészen más váltotta fel.

Gyors léptekkel járt alá s fel a szobában.

- Ha találkoztam is önnel, sőt mikor ide, Pétervárra utaztam, az volt a célom, hogy önt itt felkeressem, de - ismétlem - most olyan lelkiállapotban vagyok... és szellemileg annyira levert vagyok március hónap óta...

- Ah, igen! Március hónap óta levert ön!... Várjon csak: nem szokott ön dohányozni?

- Hiszen tudja ön, hogy Vasziljevna Natália jelenlétében...

- No igen, igen, - de március hónap óta?

- Legfeljebb cigarettácskát.

- Tessék hát cigaretta; gyújtson rá és folytassa. Folytassa: ön engem rendkívül...

Velcsaninov szivarra gyújtott és gyorsan visszaült az ágyára. Pavlovics Pál megállt.

- De miért oly izgatott ön? nem beteg?

- Eh, ördög vigye az én egészségemet! - haragudott meg Velcsaninov; - folytassa!

A vendég, látva a házigazda izgatottságát, egyre jobban érezte magát és bizakodóbb lett.

- Mit folytassak? - kezdte újra, - képzeljen ön, Ivánovics Elek, egy levert embert, nem is csak éppen levertet, de úgyszólván radikálisan levertet; embert, aki húszesztendei házassága után megváltoztatja az életét és a poros utcákon ögyeleg minden megfelelő cél nélkül, mintha valami pusztában járna, csaknem önfeledtségben s ebben az önfeledtségben még bizonyos elzsongulást is talál. Természetes, hogy ilyen körülmények mellett találkozom néha egy-egy ismerőssel, vagy éppen igazi jóbaráttal, de készakarva kikerülöm, hogy ne álljak eléje ilyen pillanatban, már hogy az önfeledtség pillanatában. Egy másik pillanatban pedig - annyira visszaemlékezik az ember s annyira szeretne látni valakit, aki tanuja és részese volt annak a nem régi, de visszahozhatatlan multnak s eközben úgy megdobog az ember szíve, hogy nemcsak nappal, hanem éjnek idején is megkockáztatja, hogy a jóbarát ölelő karjaiba rohanjon, még ha négy órákor kell is azt felkeltenie. Én most csak az időpontot hibáztam el, de nem a barátságot, mert ebben a pillanatban én nagyon is meg vagyok jutalmazva. Az órát illetőleg pedig igazán azt hittem, hogy még csak tizenkettő lehet - mert olyan a lelkiállapotom. Issza az ember a saját búbánatát és mintha megrészegednék tőle. Sőt nem is a búbánat, hanem az új-állapot buzog bennem...

- De milyen furcsa kifejezései vannak önnek! - jegyezte meg Velcsaninov, megint roppantul elkomolyodva.

- Úgy van, furcsán fejeztem ki magamat...

- És... nem tréfál ön?

- Tréfálok! - kiáltott fel Pavlovics Pál szomorú meglepetéssel, - abban a pillanatban, melyben hírül adom...

- Ah, kérem, hallgasson erről!

Velcsaninov felkelt és megint járkálni kezdett.

Így mult el vagy öt perc. A vendég is fel akart kelni, de Velcsaninov rákiáltott: „Maradjon ülve!” s az rögtön engedelmesen visszaült.

- De mennyire megváltozott ön! - kezdte újra Velcsaninov, hirtelen megállva a vendége előtt, mintha ez a gondolat most hirtelen lepte volna meg. - Szörnyen megváltozott! Rendkívül! Egészen más ember!

- Nincs mit csodálni: kilenc év!

- Nem, nem; nem az évekről van itt szó. Külsőleg ön nem valami nagyon változott meg; másban változott ön meg.

- Azt is a kilenc év teszi talán.

- Vagy a március ótai idő.

- Hehehe! - nevetett alattomosan Pavlovics Pál, - önnek valami játszadozó gondolata van... De ha szabad kérdezni: miben látja ön a változást?

- Minek erről okoskodni! Régebben olyan szolid, illedelmes Pavlovics Pál volt ön, olyan eszes Pavlovics Pál, most pedig ön tökéletesen *vaurien* Pavlovics Pál.

Akkora ingerültség vett erőt rajta, amilyenben néha a legtartózkodóbb emberek is felesleges dolgokat mondanak.

- *Vaurien!* Azt hiszi? Hát nem vagyok már „eszes” ember? Nem vagyok eszes? heherészett élvezettel Pavlovics Pál.

- Micsoda „eszes”? Most már talán egészen *okos* is ön.

- „Szemtelen vagyok, de ez a haszontalan még szemtelenebb! És... és ugyan mi célja lehet?” - gondolta Velcsaninov.

- Ah, drága Ivánovics Elek! - izgult fel hirtelen a vendég és feszengeni kezdett. - Minek ilyen-miről beszélünk? Hiszen nem vagyunk most előkelő világban, nagyvilági fényes társaságban. Mi ketten a - legőszintébb és legrégibb jóbarátok vagyunk s lehet mondani: a leghelyesebb egyetértésre jutottunk és mindketten visszaemlékezünk azon megbecsülhetetlen összeköttetésre, melyben s a mi barátságunkban oly drága láncszemet képezett a megboldogult.

S mintha annyira elragadtatott volna érzelmeitől, hogy fejét megint lehajtotta úgy, mint az imént, arcát pedig most a kalapjával takarta el. Velcsaninov ellenszenvesen és nyugtalanul nézte.

„Hátha ez csak bohóckodik? - ötlött eszébe - de ne-e-em, ne-e-em! Úgy látszik: nem részeg, - különben meglehet, hogy részeg: vörös az arca. De ha részeg is - egyre megy. Miért jött ez ide? mit akar ez a semmiházi?”

- Emlékezik-e? - szólalt meg kiabálva Pavlovics Pál, miközben kalapját elvette az arca elől és mintha egyre jobban elragadtatva volna visszaemlékezéseitől, - emlékezik-e, mint kocsikázgattunk ki a városból, emlékezik-e táncestéinkre, ártatlan játékainkra öméltóságánál, a vendégszerető Szemjonovics Simonnál? Hát hármásban rendezett felolvasásainkra? Hát önnel való első találkozásunkra, mikor ön egy reggel bejött hozzám az ügyei felől tudakozódni, még rám is ripakodott s akkor hirtelen bejött Vasziljevna Natália s tíz perc múltán ön már a mi legőszintébb barátunkká lett - egész egy esztendeig! szóról-szóra úgy, mint a Vidéki Nő-ben, a Turgenyev úr színdarabjában van...

Velcsaninov lassan járt-kelt, a földre nézett, türelmetlenül és ellenszenvesen, de figyelmesen hallgatta a vendéget.

- Nekem soha eszembe sem jutott a „Vidéki Nő”, - szólt közbe, kissé zavartan, - ön pedig sohasem beszélt ilyen sipegő, és... ilyen idegen hangon. Minek ez?

- Tény, hogy én régebben inkább hallgattam, vagyis hallgatag voltam, - sietett közbeszólni Pavlovics Pál, - tetszik tudni: régebben inkább hallgatni szerettem, mihelyt a megboldogult megszólalt. Hiszen emlékezhetik ön: hogyan beszélt ő, mily ötletesen... Ami pedig a „Vidéki Nő”-t, különösen pedig Sztupendjevét illeti, hát önnek ebben is igaza van, mert mi ezt később a mi drága megboldogultunkkal, azután, hogy ön elutazott, némely csöndes percekben meghánytuk-vetettük, megemlékeztünk önről és a színdarabbal összehasonlítottuk első megismerkedésünket... mert hiszen csakugyan volt hasonlóság... Különösen pedig ami Sztupendjevét illeti...

- Micsoda Sztupendjevét, hogy az ördög vinné el! - kiáltott fel Velcsaninov s még a lábával is toppantott hozzá, teljesen megzavarodva a Sztupendjev szónak csak az említésénél is, mert valami nyugtalanító emléke támadt e szó hallatára.

- Hát Sztupendjev egy szerep, színházi szerep, a „férj” szerepe a „Vidéki Nő” című színdarabban, - sipegett a lehető legédesebb hangon Pavlovics Pál, - de ez már a mi feledhetetlen és szép emlékeink másik csoportjához tartozik, arra az időre, mikor ön már elutazott, mikor Bagantov Mihajlovics István ajándékozott meg bennünket a barátságával, éppen úgy, mint ön s ő már teljes öt esztendőre...

- Bagantov? Ki az? Micsoda Bagantov? - állt meg hirtelen Velcsaninov, mintha a lábai legyökereztek volna.

- Bagantov; Mihajlovics István minket az ő barátságával ön után éppen egy év múlva ajándékozott meg... éppen olyannal, mint ön...

- Ah, Istenem, hiszen én azt is ismerem! - kiáltott fel Velcsaninov, miután elgondolkozott: - Bagantov! Hiszen ő önöknél hivatalnokoskodott...

- Igen, igen! A kormányzó mellett. Pétervárról jött oda, a legelőkelőbb társaságból való elegáns fiatalember volt! - lelkesedett határozott elragadtatással Pavlovics Pál.

- Igaz, igen, igen! Hogy nem jutott ez mindjárt eszembe! Hiszen ő is...

- Ő is, ő is! - ismételte Pavlovics Pál ugyanazon elragadtatással, kapva a Velcsaninov által vigyázatlanul elejtett szón, - ő is! No hát akkor adták elő a „Vidéki Nő”-t a legvendégszeretőbb Szemjanovics Simon öméltósága házi színpadán, Mihajlovics István adta a „grófot” én meg a „férj”-et, a megboldogult pedig a „vidéki nőt”, de éntőlem a megboldogult kívánságára elvették a „férj” szerepét s nem játszhattam a „férjet” - állítólag azért, mert a szerep nem nekem való volt...

- Ugyan micsoda Sztupendjev is lehetne ön! Ön mindenekelőtt Truszoczkij Pavlovics Pál és nem Sztupendjev! - monda Velcsaninov gorombán, - de engedje megjegyeznem, hogy az a Bagantov itt van Pétervárott; magam láttam őt, tavasszal láttam. Miért nem megy el ön ahhoz is?

- Minden áldott nap keresem, már három hét óta. Nem fogad! Beteg, nem fogadhat. S képzelje: a legbiztosabb forrásból tudtam meg, hogy valóban veszélyesen beteg. Az én hatesztendő barátom! Ah, Ivánovics Elek, ismétlem önnek, hogy ilyen lelkiállapotban szeretné az ember, ha a föld elnyelné, de igazán; más percben pedig szeretnék megölelni valakit azon régi embereim közül, akik - hogy úgy mondjam - szemtanuink voltak és velünk rokonszenveztek s egyedül csak azért, hogy kisírhassam magamat, vagyis semmi egyébért, csak éppen hogy kisírhassam magamat...

- No, de elég volt mára az ön látogatása, igaz-e? - szólt Velcsaninov élesen.

- Nagyon is elég, nagyon! - felelt Pavlovics Pál, rögtön felkelve a helyéről, - négy óra és ami fő: oly önzően háborgattam önt...

- Hallja csak: én is meglátogatom önt... okvetetlenül... s akkor remélem... Mondja csak meg igazán és őszintén: nem részeg ön ma?

- Részeg? Még csak a félszememre sem.

- Nem ivott, mielőtt idejött volna, avagy még korábban?

- Tudja, Ivánovics Elek, önnek teljesen láza van!

- Holnapi nap elmegyek önhöz, délfelé egy óra előtt...

- Én már régen észrevettem, hogy ön szinte félrebeszél, - tartotta magát élvezettel ehhez a témához Pavlovics Pál. - Igazán resteltem, hogy én az én ügyetlenségemmel... no, megyek már, megyek! Ön pedig feküdjék le és aludja ki magát.

- De miért nem mondta meg, hogy hol lakik? - kiáltott utána Velcsaninov.

- Hát nem mondtam meg? - A Pokrovi vendéglőben.

- Micsoda Pokrovi vendéglőben?

- Hát a Pokrov mellett, itt a sikátorban - elfelejtettem a sikátor nevét, de meg a számot is, elég az hozzá, hogy a Pokrovhoz közel.

- Majd megkeresem.

- Nagyon fogok örülni a drága vendégnek.

Kiment már a lépcsőre.

- Megálljon csak! - kiáltott rá megint Velcsaninov, - nem szökik ön meg?

- Mi az, hogy „nem szököm-e meg?” - meresztette ki a szemét, a harmadik lépcsőfokon megfordulva és mosolyogva Pavlovics Pál.

Felelet helyett Velcsaninov zajosan becsapta az ajtót, aztán gondosan bekulcsolta és rátette a reteszelőláncot. Szobájába visszatérve nagyot köpött, mintha valamivel bepiszkolta volna magát.

Pár percig mozdulatlanul állt a szoba közepén, aztán ágyába dobta magát, még pedig egészen vetekzetlenül és egy pillanat alatt elaludt. Az asztalon felejtett gyertya úgy égett le egész csonkig.

IV.

Feleség, férj és szerető.

Nagyon mélyen aludt és pontban féltízkor ébredt fel; rögtön felült az ágyában és azonnal gondolkozni kezdett „annak az asszonynak” a haláláról.

Ennek a halálnak váratlan híre tegnap megrázta őt és valami zavart, sőt fájdalmas érzést keltett benne. E zavarát és fájdalmát tegnap, Pavlovics Pál jelenlétében egy időre egy különös gondolat nyomta el. De most, amint felébredt, hirtelen rendkívül világosan eszébe jutott mindaz, ami kilenc év előtt történt.

Azt a nőt, a megboldogult Vasziljevna Natáliát, „ennek a Truszoczkijnak” a feleségét ő szerette és annak szeretője volt, mikor egy ügye miatt (ez is valami örökösödési ügy volt) egy egész óráig T.-ben tartózkodott, bár az ügy lebonyolítása voltaképpen nem kívánta, hogy olyan sokáig maradjon ott; ottmaradásának oka ez a viszony volt. Ez a viszony és szerelem annyira erőt vett rajta, hogy szinte rabjává lett Vasziljevna Natáliának és bizonyosan azonnal valami esztelenséggel és képtelenséggel végződhetett volna, ha ezt annak a nőnek legkisebb szeszélye is úgy kívánja vala. Sem azelőtt, sem azután ővele ilyesmi sohasem történt. Az év végén, mikor az elválás már kikerülhetetlen volt, Velcsaninov annyira kétségbeesett a végzetes időpont közeledtétől, - bár az elválást csak a legrövidebb időre tervezték, - hogy felajánlotta Vasziljevna Natáliának, hogy megszökteti a férjétől, csak hagyjon ott mindent és menjen vele örökre külföldre. Csak ennek a hölgynek gúnyolódása és erős állhatatossága akadályozta meg őt ebben és kényszerítette őt egyedül elutazni, bár a hölgy kezdetben helyeselte a tervet, de valószínűleg csak unalmában, vagy tréfa kedvéért. És mi lett belőle? Két hónap sem mult el a válás után, mikor Pétervárott feltette magában azt a mai napig is megfajtatlanul maradt kérdést: szerette-e ő igazán azt a nőt, vagy az egész csak valami „áradat” volt. És a kérdés nem valami könnyelműségből vagy egy újabb szenvedély keletkezésének hatása alatt szülemlett meg ő benne: e két első hónapban, melyet Pétervárott töltött, valami magánkívüli állapotban volt ő és aligha vett észre egy nőt is, bár azonnal csatlakozott előbbeni társaságához s száz nővel is találkozhatott. Különben igen jól tudta, hogyha visszakérül T.-be, hát rögtön belekerül annak az asszonynak a rabságába, - ellenére minden benne megszülemelő kérdéseknek. Még öt év multán is ez volt a meggyőződése. De öt év multán már bosszankodva ismerte azt be s „arról a nőről” már gyűlölettel emlékezett meg. Szégyenlette a T.-ben töltött esztendejét; még a lehetőségét sem bírta felfogni olyan „ostoba” szenvedélynek, olyan embernél, mint ő Velcsaninov! E szenvedélynek minden emléke szégyenné változott nála; pirongott a könnyezésig és lelkifurdalásokat érzett. Igaz, hogy néhány év mulva már lecsillapult valamennyire, igyekezett mindent elfeledni s ez - csaknem sikerült is. S íme most, kilenc év multán, a tegnapi találkozás következtében, a Vasziljevna Natália halálának hírére mindez oly különösen felelevenedett benne!

Most, zavaros, fejében rendetlenül rajzó gondolataival az ágyában ülve csak egyet érzett és értett világosan: hogy ellenére a tegnapi „megrázó benyomásnak, mit a hír hallatára érzett, ő egészen megnyugodott abban, hogy az az asszony meghalt”. „Hát talán nem is sajnálom őt?” - kérdezte magától. Igaz, hogy nem érzett már a megboldogult iránt gyűlölséget s elfogulatlanul és igazságosabban ítéltette meg azt. Véleménye szerint, melyet különben már régen megalkotott a kilenc évi elválás ideje alatt, Vasziljevna Natália a legközöségesebb vidéki, de „jobb” vidéki társaságból való hölgyek közé tartozott és - „ki tudja: talán úgy is volt s éppen csak én csináltam belőle olyan fantáziát?” - Különben mindig gyanakodott, hogy tévedés is lehet ebben a felfogásban; érezte ezt most is. De a tények is ellentmondók voltak; az a

Bagantov is viszonyban volt vele néhány évig s úgy látszik: szintén „egészen a hatalmában volt”. Bagantov tényleg egyik legjobb pétervári családból származó fiatalember volt s mert a lehető legüresebb fráter (monda róla Velcsaninov), hát csak Pétervárott volt képes karriert csinálni. Csakhogy ő elhanyagolta Pétervárat, tehát legfőbb előnyét és elvesztegetett öt évet T.-ben - egyesegegyedül e nő kedvéért! És meglehet: Pétervárra csak azért tért vissza, mert őt is kidobták, „mint az ócska, elviselt papucst”. Ez pedig azt jelenti, hogy mégis csak volt abban az asszonyban valami rendkívüli - a hódítás, leigázás és uralkodás adománya.

Pedig hiszen nem is voltak arra való eszközei, hogy valakit magához vonzzon és rabbá tegyen: „nem is volt valami szép, sőt tán egyszerűen nem-szép”. Mikor Velcsaninov vele megismerkedett, akkor már huszonnyolc éves volt. Nem éppen szép arca néha kellemesen tudott felélnékölni, de szemei nem voltak szépek: nézésében valami felesleges szilárdság volt. Nagyon sovány volt. Szellemi képzettsége gyenge; esze kétségtelenül volt, értelme beható, de csaknem mindig egyoldalú. Manírjai a vidéki világi hölgyé, de - meg kell adni - sok tapintatossággal; ízlése választékos, de főképpen csak abban, hogy jól tudott öltözködni. Karaktere határozott és uralkodó; félig való megegyezés övele semmiben sem volt lehetséges: „vagy minden, vagy semmi!” Nehéz körülmények közt szilárdsága és kitartása csodálatraméltó. Nagylelkűsége csaknem mindig határtalan igazságtalansággal párosult. Ezzel az úri nővel vitatkozni csaknem lehetetlen volt; a kétszer-kettő öneki soha semmit sem jelentett. Soha semmiben sem tartotta magát igazságtalannak, vagy hibásnak. Az, hogy férjét állandóan és számtalanul megcsalta, lelkiismeretét sohasem bántotta. Velcsaninov maga a „hlüsztovi szűz-anyához”¹ hasonlította, aki maga hiszi magáról a legnagyobb mértékben, hogy ő csakugyan isten-anyja; a legnagyobb mértékben hitt Vasziljevna Natália is minden ő cselekedetében. Szeretőjéhez hű volt - különben csak addig, míg meg nem unta. Szerette kínozni a szeretőjét, de jutalmazni is. Szenvedélyes, kíméletlen és érzékies típus. Ki nem állhatta a feslettséget, hihetetlen haraggal ítélte azt el és - maga is feslett életű volt. Soha semmiféle ok sem vihette volna őt arra, hogy a saját feslettséget beismerje, „Ő erről bizonyára *őszintén* nem tud,” - gondolta Velcsaninov róla még T.-ben. (Jegyezzük meg mellékesen, hogy ő is részes volt a hölgy feslettségében.) „Azon nők közül való, - gondolta magában, - akik arra születtek, hogy hűtlen feleségek legyenek. Az ilyen nők sohasem maradnak aggszűzekül; az ő természetük törvénye, hogy ezzel a céllal okvetetlenül férjhez menjenek. A férj - az első szerető, de csak az esküvő után. Senki könnyebben és ügyesebben nem megy férjhez, mint ezek. Az első szerető dolgában mindig a férj a hibás. S minden a lehető legőszintébben megy végbe; ezek a nők a legvégsőig azt tartják, hogy nekik igazuk van s persze: hogy ők ártatlanok”.

Velcsaninov meg volt győződve arról, hogy vannak ilyen típusú nők; de arról is, hogy vannak az ilyen nőknek megfelelő férjtípusok is, akiknek egyedüli hivatásuk az, hogy ennek a női típusnak megfelelői legyenek. Véleménye szerint az ilyen férfiak lényege abban áll, hogy - úgymondva - „örök férfiek”, vagy még jobban mondva, egész életükben csak férfiek legyenek, egyéb semmi. „Az ilyen ember egyedül arra születik és nő fel, hogy megházasodjék s megházasodván azonnal a felesége járulékává legyen még akkor is, ha véletlenül kétségbevonhatatlan, saját karaktere volna is. Az ilyen férj főjellemvonása - bizonyos dísz. Hogy szarvakat ne hordjon, az lehetetlen éppen úgy, mint lehetetlen, hogy a nap ne süssön; de ő erről nemcsak soha semmit sem tud, de soha nem is tudhat - a természet törvényei szerint”. Velcsaninov erősen hitte, hogy ez a két típus létezik s hogy Truszoczkij Pavlovics Pál T.-ben ilyen férfiak egyik tökéletes képviselője volt. Persze, a tegnapi Pavlovics Pál nem az a Pavlovics Pál volt, akit ő T.-ben ismert. Úgy tapasztalta, hogy Truszoczkij hihetetlenül megváltozott; de

¹ Valami szekta szent-asszony.

Velcsaninov tudta azt is, hogy lehetetlen volt meg nem változnia s hogy mindez a lehető legtermészetesebb; Truszoczkij úr csak a felesége életében lehetett mindaz, ami régen volt, most azonban az egésznek csak része volt, amely hirtelen szabadjára bocsáttatott, vagyis valami csodálatraméltó képtelenség.

Ami már a t-i Pavlovics Pált illeti, hát erről ezt gondolta Velcsaninov:

„Természetes, hogy Pavlovics Pál T.-ben csak férj volt és egyéb semmi. Ha ezenkívül például még hivatalnok is volt, hát csak azért, mert ránézve a hivatal is - hogy úgymondjuk - az ő házas életének egyik kötelessége volt; szolgált a feleségeért, ennek t.-beli társaságban való helyzetéért, bár különben igen szorgalmas hivatalnok is volt. Akkor harmincöt éves volt; valami vagyonnal is rendelkezett, ami nem is volt olyan jelentéktelen. Hivatalában valami különösebb képességet nem tanúsított, de hasznavehetetlenséget sem. Része volt mindenben, ami a kormányzásban kiválóbb dolog volt és igen jó lábon állt mindenkivel. Vasziljevna Natáliát T.-ben mindenki becsülte; ő különben erre nem igen sokat adott, mert úgy tartotta, hogy az neki kijár, - házánál mindig nagyszerűen tudott fogadni s erre nézve Pavlovics Pál annyira be volt gyakorolva, hogy még a legelőkelőbb kormányzósági hatalmasságok fogadásánál is igen nemes manírokkal viselkedett. Lehet (gondolta Velcsaninov), hogy eszes ember is volt, de mert Vasziljevna Natália nem igen szerette, ha a férje sokat beszélt, hát nem igen lehetett az eszét megfigyelni. Lehet, hogy sok veleszületett jó és rossz tulajdonságai voltak. De a jó tulajdonságai mintha védőhuzat alatt lettek volna, a rosszak pedig csaknem teljesen elfojtattak. Velcsaninov emlékezett például arra, hogy Truszoczkij úrnak néha kedve lett volna felebarátait megszólni, de ez neki szigorúan megtiltatott. Szeretett néha egyet-mást elbeszélni is; de erre is nagyon vigyáztak: elbeszélni csak valami jelentéktelenséget engedtetett meg neki, azt is csak röviden. Szerette a házonkívüli pajtáskodást - szeretett meg el is iszogatni valamely jóbaráttal; de ez utóbbi hajlama már gyökerében kiirtatott. S még a következő jellemvonások: kívülről nézve senki sem mondhatta volna, hogy ő papucsormány alá került férj; Vasziljevna Natália tökéletesen engedelmes feleségnek látszott, sőt talán ő maga is meg volt erről győződve. Lehet, hogy Pavlovics Pál ész nélkül szerette Vasziljevna Natáliát, de ezt senki sem vette észre s nem is vehette, valószínűleg szintén a Vasziljevna Natália házi rendtartása következtében. Velcsaninov az ő T.-ben való tartózkodása alatt többször feltette magának azt a kérdést: vajjon sejt-e valamit ez a férj az ő feleségével való viszonyról?

Többször komolyan megkérdezte ezt Vasziljevna Natáliától és mindig azt a némileg bosszús feleletet kapta, hogy a férj semmit sem tud és soha semmit meg nem tudhat s hogy minden, ami történik, „egyáltalában nem az ő dolga”. Még néhány jellemvonás Vasziljevna Natáliát illetőleg: Pavlovics Pált ő soha ki nem nevette és semmi tekintetben sem tartotta nevetségesnek, vagy esetlennek, sőt nagyon is a pártjára kelt volna, ha valaki valami udvariatlansággal merészkedett volna őt megbántani. Nem lévén gyerekük, Vasziljevna Natáliának természet-szerűen főképpen világi hölgyé kellett formálódnia, de a maga házához is nagyon ragaszkodott. A világi kedvtelések sohasem uralkodtak rajta teljesen s otthonában nagyon szeretett gazdálkodással és kézimunkával foglalkozni. Pavlovics Pál tegnap megemlékezett az ő esteli, családi olvasásairól T.-ben; voltak is olyanok: felolvasott Velcsaninov, felolvasott Pavlovics Pál is; Velcsaninov nagy csodálkozására Pavlovics Pál igen szépen tudott felolvasni. Vasziljevna Natália olyankor valamit hímzett és mindig nyugodtan, figyelmesen hallgatta a felolvasást. Olvasták Dickens regényeit, egyet-mást az orosz folyóiratokból s koronkint valami „komolyabbat” is. Vasziljevna Natália nagyra becsülte a Velcsaninov műveltségét, de csak hallgatagon, mint olyasmit, ami már el van végezve és meg van állapítva, amiről tehát nincs mit beszélni; általában pedig minden könyvi és tudományos dolog iránt közömbösen viselkedett, mintha az mind valami mellékes, bár talán hasznos volna; Pavlovics Pál azonban néha nagy melegséget tanúsított ilyesmik iránt.

A t.-i viszony hirtelen félbeszakadt, akkor Velcsaninovnál elérte teljes kulminációját, sőt szinte az esztelenségig ért. Őt egyszerűen elkergették, bár mindent úgy rendeztek el, hogy ő egyáltalában nem tudta, hogy kidobták mint az „elhasznált, ócska papucst”. Elutazása előtt vagy másfél hónappal megjelent T.-ben egy fiatal tűzértisztecske, aki éppen csak akkor került ki a tisztiiskolából és látogatni kezdte Truszoczkijékat; három helyett négyen voltak. Vasziljevna Natália szívesen fogadta az ifjancot, de úgy bánt vele, mint kis fiúval. Velcsaninov ügyet sem vetett erre, de nem is törődhetett vele akkor, mikor kijelentették neki, hogy okvetetlenül el kell válniok. Vasziljevna Natália a Velcsaninov rögtöni elutazása okául főképpen azt hozta fel, hogy ő úgy érzi, mintha teherbe esett volna; ezért tehát, természetes, hogy neki, Velcsaninovnak, okvetetlenül és mentől hamarabb el kell tűnnie, ha csak három vagy négy hónapra is, hogy kilenc hónap alatt férjének nehezebb legyen a gyanakodás, még ha később szószátyárkodás kerekednék is. Ez a megokolás meglehetősen kényszeredett volt. Velcsaninov viharos ajánlatot tett, hogy szökjenek meg Párizsba, vagy Amerikába, de az lett a vége, hogy egyedül utazott el Pétervárra, de „okvetetlenül csak egy pillanatra”, vagyis nem többre, mint három hónapra, máskülönben semmi szín alatt, semmi okoskodás és rábeszélés mellett sem utazott volna el. Két hónap múltán Pétervárra levelet kapott Vasziljevna Natáliától azzal a kéréssel, hogy ne térjen vissza soha, mert ő, Vasziljevna Natália, már mást szeret; terhességét illetőleg pedig azt jelentette, hogy tévedett. A tévedés jelentése felesleges volt; Velcsaninov mindennel tisztában volt: eszébe jutott a fiatal tisztcske. Ezzel a dolog egyszersmindenkorra elintéződött. Később, több év múltán, véletlenül meghallotta Velcsaninov, hogy megjelent ott Bagantov és öt évig ottmaradt. Ennek a viszonyoknak ily tartósságát a többi közt azzal magyarázta meg Velcsaninov, hogy Vasziljevna Natália már valószínűen nagyon megvénült s ezért maga is hűségesebb lett.

Velcsaninov csaknem egy óráig ült az ágyában; végre összeszedte magát, bekiáltotta Mavrát a kávéval, melyet hamarosan megivott, aztán felöltözött s pontban tizenegy órakor elindult a Pokrov felé, hogy megkeresse a pokrovi vendégfogadót. A pokrovi vendégfogadót illetőleg most egészen különös, már reggeli fogalma képződött. Többi közt némi restelkedést érzett a bánásmód miatt, melyet tegnap Pavlovics Pál iránt tanusított s ezt most jóvá kellett tenni.

Az egész tegnapi fantazmagóriát az ajtózárral csupa véletlenségnek tartotta, melyet a Pavlovics Pál részegnek látszott állapota, meg más egyéb idézett elő, különben pedig nem igen tudta, hogy miért megy ő most megújítani a régi viszonyt a volt férjjel, mikor köztük minden oly természetes és magától véget ért. Vitte őt valami; volt itt valami különös benyomás és ez a benyomás vitte őt magával...

V. Liza.

Pavlovics Pálnak eszeágában sem volt, hogy megszökjék s Isten tudja: miért kérdezte ezt tőle tegnap Velcsaninov; bizonyára ő maga sem tudta. A Pokrov mellett egy szatócsboltban első kérdésére megmutatták neki a pokrovi vendégfogadót, a sikátor végétől néhány lépésnyire. A fogadóban azt mondták, hogy Truszoczkiy úr most ugyancsak itt az udvaron lakik a melléképületben, a Szüszojevna Mária penziójában. A melléképület keskeny, belocsolt és nagyon tisztátalan kőlépcsőjén feljutva a második emeletre, hol a penzió volt, egyszerre csak sírást hallott. Mintha valami hét-nyolcéves gyerek sírt volna; a sírás keserves volt, elfojtott, de kikitörő zokogással; közben lábdobogás és hasonlóképpen elfojtott, de rekedt, sipító, mérges kiabálás volt hallható; ez már felnőtt férfi hangja lehetett. Ez a felnőtt ember - úgy látszott - munkába vette a gyereket s nagyon rajta volt, hogy annak a sírása ne hallatszék, de ő maga nagyobb lármát csinált. Kiabálása könyörtelen volt s a gyerek, mintha bocsánatért esdekelt volna. Belépve egy kis folyosóra, melyen kétoldalt ajtók voltak, Velcsaninov egy nagyon kövér és természetes asszonnyal találkozott, aki háziasan, rendetlenül volt öltözve; Velcsaninov ettől az asszonytól kérdezte Pavlovics Pált. Az asszony ujjaiával azon ajtó felé bökött, amely mögül a sírás hallatszott. Ennek a negyvenéves asszonynak a kövér és vörös arcán némi méltatlankodás látszott.

- Mulat! - mondá bosszús hangon és kiment a lépcsőre. Velcsaninov kopogtatni akart, de meggondolta magát és egyenesen benyitott Pavlovics Pálhoz. A közönségesen, de egyszerű festett bútorral bőven berendezett nem nagy szoba közepén állt Pavlovics Pál, csak félig felöltözve, kabát nélkül, mellény nélkül s ingerült vörös arcával, kiabálással, gesztikulálva és (amint Velcsaninov gondolta) talán rúgásokkal is csitított egy körülbelül nyolc éves, szegényesen, bár kisasszonyosan, fekete, rövid pamutruhába öltözött leánykát. A leányka, amint látszott, valóságos hisztériában volt, hisztérikusan szepegett és nyujtogatta kezeit Pavlovics Pál felé, mintha meg akarta volna ölelni, lecsendesíteni és valamire kérni. Egy pillanat alatt minden megváltozott: a leányka meglátva a jövevényt, felkiáltott és gyorsan beszaladt a szomszéd kis szobába, a pillanatra meglepett Pavlovics Pál pedig rögtön mosolygásban olvadt fel, éppen úgy, mint tegnap, mikor Velcsaninov hirtelen kinyitotta előtte a lépcsőn az ajtót.

- Ivánovics Elek! - kiáltott fel nagy csodálkozással, - ezt már igazán nem vártam... tessék csak, ide tessék, ide! Ide a dívánra vagy a karosszékre, én meg... És sietett felölteni a kabátját, de elfelejtve a mellényét felvenni.

- Ne ceremóniázzon, maradjon úgy, ahogy van, - monda Velcsaninov, leülve egy székre.

- Nem úgy van az; már csak engedje meg, hogy ceremóniázzak; no, most már illedelmesebb a formám. De hova ült ön a szögletbe? Tessék ide a karosszékbe, az asztal mellé... No, ezt nem vártam, nem reméltem.

Ő maga is leült egy fonottszék szélére, de nem a „nem várt” vendég mellé, hanem úgy fordította a székét, hogy lehetőleg szemközt üljön Velcsaninovval.

- Miért nem várt? Hiszen tegnap meg is határoztam, hogy éppen ebben az időpontban fogom önt felkeresni!

- Azt hittem, hogy nem jön el; és felkeltemkor átgondolva a tegnap történeteket, hát határozottan kételkedtem benne, hogy önt csak valaha is újra láthassam.

Ezalatt Velcsaninov körülnézett. A szobában nagy volt a rendetlenség, az ágy nem volt felvetve, ruhák heverték szanaszét, az asztalon kávézás után otthagyott poharak, kenyérdarabkák és egy pezsgőspalack, mely csak félig volt kiürítve, dugó nélkül, mellette egy pohár. Fél-szemmel bepillantott a szomszéd szobába, de ott minden csendes volt; a kislány elbújt és nem adott magáról életjelt.

- Ön talán most ilyet iszogat? - kérdezte Velcsaninov, a pezsgőre mutatva.

- Csak maradék... - felelt Pavlovics Pál, megzavarodva.

- No, nagyon megváltozott ön!

- Rossz szokás és váratlanul esett rám. Igazán: attól az időtől kezdve; nem hazudok ám! Nem bírom magamat tartóztatni. De most ne féljen, Ivánovics Elek, most nem vagyok részeg és nem fogok úgy ötlöni-hatolni, mint tegnap önnél, hanem igazat fogok mondani; minden attól az időtől kezdődött! Ha valaki ezelőtt félévvel azt mondta volna nekem, hogy hamarosan úgy elzüllok, mint ahogy most lát, ha tükröt tartottak volna elém, hát nem hittem volna.

- E szerint hát tegnap részeg volt?

- Részeg, - vallotta be halk hangon Pavlovics Pál, zavartan sítve le a szemét - s tetszik tudni, nem az a baj, hogy részeg vagyok, hanem ami később jön. Azért kívánom ezt megvilágítani, mert később még rosszabb következik: - mámor már alig van, de megmarad utána valami kegyetlenség, esztelenség, meg a búbánatomat is erősebben érzem. Talán búbánatomban iszom. Ilyenkor még hetvenkedem is és egész nyersen még meg is bántok másokat. Azt hiszem: igen furcsán mutattam be magamat önnek tegnap?

- Hát nem emlékszik már rá?

- Hogyne emlékezném! nagyon is emlékszem.

- Látja, Pavlovics Pál, én is tökéletesen ezt gondoltam és így magyaráztam magamnak a dolgot, - monda békülékeny hangon Velcsaninov; - ezenkívül tegnap én is kissé ingerülten viselkedtem önnel szemben... feleslegesen türelmetlen, ezt készségesen beismerem. Nem mindig érzem jól magamat s az ön tegnapi váratlan megjelenése éjnek idején...

- Ah, éjjel, éjjel! - szólt Pavlovics Pál, a fejét megingatva, - mintha csodálkoznék és elítélné magamagát, - de mi is indíthatott engem arra? Semmiesetre sem mentem volna be önhöz, ha ki nem nyitja előttem az ajtót; elmentem volna az ajtótól. Én már ezelőtt vagy egy héttel jártam önnél, Ivánovics Elek, de nem találtam otthon, hanem azután talán sohasem mentem volna el újra önhöz. Mert hát kissé én is büszke vagyok ám, Ivánovics Elek, ha tudom is, hogy olyan állapotban vagyok. Az utcán is többször találkoztunk. De mindig azt gondoltam: hátha meg nem ismer? hátha elfordul tőlem? kilenc év nem tréfa - és nem szeretem önt megszólítani. Tegnap pedig a Pétervári-Oldal városrész felől cammogtam s már az időről is megfeledkeztem. S mindez ettől van (itt a borospalackra mutatott), meg az érzéstől. Ostoba dolog! Nagyon ostoba! S ha ön nem volna olyan ember, amilyen, - hiszen ön mégis csak eljött hozzám még a tegnapiak után is és visszaemlékezett a régiekre - nos, ha ön nem volna olyan ember, hát én még a reménységemet is elvesztettem volna arra való nézvést, hogy az ismeretséget megújítsam.

Velcsaninov figyelmesen hallgatta. Úgy látszott, hogy ez az ember őszintén, sőt bizonyos önérzettel beszélt, pedig semmit sem várt tőle egész addig az ideig, mikor hozzá belépett.

- Mondja csak, Pavlovics Pál: ön, úgy-e bár, nem magában lakik itt? Kié az a leányka, akivel önt az imént itt találtam?

Pavlovics Pál szinte csodálkozva húzta fel a szemöldökét, de nyíltan és barátságosan nézett Velcsaninovra.

- Hogy kié az a leányka? Hiszen ő Liza! - felelt szíves mosolygással.

- Micsoda Liza? - dörögött Velcsaninov s egyszerre csak megrezzent benne valami. A benyomás nagyon váratlan volt. Az imént, amint bejövet Lizát meglátta, elcsodálkozott ugyan, de semmiféle előérzete, semmiféle különös gondolata nem volt.

- Igen ám, a mi Lizánk, a mi Liza leányunk! - mosolygott Pavlovics Pál.

- Micsoda leánya? Hát talán önnek Vasziljevna Natáliával... a megboldogult Vasziljevna Natáliával gyermekei is voltak? - kérdezte tévovázva és félénken, valami nagyon is halk hangon Velcsaninov.

- Hogyne? Ah, Istenem, de hát kitől is tudhatta volna ön ezt. Mit is beszélek én! Már az ön távozása után ért bennünket az Isten áldása.

Pavlovics Pál szinte bizonyos izgatottsággal pattant fel a székéről, de az az izgalma is mintha barátságos lett volna.

- Én erről semmit sem hallottam, - mondá Velcsaninov és elsápadt.

- Természetes, hogy ugyan kitől is tudhatta volna meg! - lelkenedett Pavlovics Pál elgyengült, ellágyult szavakkal, - hiszen mi a megboldogulttal már nem is reménylettünk, erre ön is emlékezhettek s hát egyszerre csak megáldott bennünket az Isten; s hogy mit éreztem én akkor, azt csak ő szent felsége tudja! Úgy hiszem, éppen egy esztendő múlva az ön távozása után. De nem is! nem esztendő múlva, oh nem, hanem várjon csak: hiszen ön akkor - ha emlékezetem nem csal - októberben, vagy éppen novemberben távozott el tőlünk?

- Én T.-ből szeptember elején, szeptember tizenkettedikén utaztam el; erre jól emlékszem...

- Valóban szeptemberben? Hm... hát akkor én... - szólt Pavlovics Pál igen csodálkozva, - no, ha úgy van, hát várjon csak; ön szeptember tizenkettedikén utazott el, Liza pedig május nyolcadikán született, következésképpen szeptember - október - november - december - január - február - március - április - nyolc hónapra s még valami időre; megvan! Ha ön azt tudná, hogy a megboldogult mennyire...

- Ugyan mutassa meg nekem... hívja be a leánykát... - mondotta valami szakadozó hebegéssel Velcsaninov.

- Okvetetlenül! - felelt izegve-mozogva Pavlovics Pál, azonnal félbeszakítva azt, amit mondani akart, mintha az úgysis felesleges volna, - rögtön bemutatom, rögtön! - és besietett a Liza szobájába.

Elmult három, sőt tán négy perc is; a szobácskában szapora szóval suttoztak és alig-alig hallatszott a Liza hangja; „bizonyosan azt kéri, hogy ne vezessék be” - gondolta Velcsaninov. Végre bejöttek.

- Nagyon zavarban van, - mondotta Pavlovics Pál, - igen szégyenlős, büszke... és egészen a megboldogulthoz hasonlít.

Liza már könnyek nélkül, szemét lesütve jött be; apja a kezénél fogva vezette. Magas, vékony, igen csinos leányka volt. Gyorsan felvetette a vendégre nagy, kék szemeit s kíváncsian, de komoran nézett rá, aztán megint lesütötte szemeit. Tekintetében gyerekes fontoskodás látszott, mint mikor a gyerekek ismeretlen emberrel egyedül maradnak, behúzódnak egy szögletbe s onnan komolyan, bizalmatlanul néznek az eddig még soha nem látott jövevényre; de talán

más, már nem gyerekes gondolata is volt - legalább úgy tetszett Velcsaninovnak. Az apa egészen közel hozta hozzá a leánykát.

- Ez a bácsi ismerte régen mamácskát, jóbarátunk volt, ne félj, nyujtsd kezedet.

A leányka könnyedén meghajtotta magát és félénken kezét nyujtotta.

- Vasziljevna Natália nem akarta őt megtanítani arra, hogy üdvözlésül pukedlit csináljon, hanem hogy angol módra kissé meghajtsa magát és kezét nyujtson a vendégnek, - magyarázta Velcsaninovnak, merően nézve arra.

Velcsaninov tudta, hogy őt Pavlovics Pál szemmel tartja, de már nem törődött vele és nem palástolta megindultságát; mozdulatlanul ült a székén, kezében tartotta a Liza kezét és figyelmesen nézegette a gyereket. De Liza nagyon el volt valamivel foglalva és kezét a vendég kezében felejtve, le nem vette apjáról a szemét. Félénken hallgatta mindazt, amit az mondott. Velcsaninov rögtön felismerte ezeket a nagy, kék szemeket, de mindennél inkább meglepte őt a leányka arcának csodálatos, szokatlanul gyöngéd fehérsége és a hajaszíne; ezeket a jeleket rendkívül jelentőseknek ítélte. Ellenben az arcvonások és az ajak metszete erősen emlékeztettek Vasziljevna Natáliára. Ezalatt Pavlovics Pál már régen belekezdett valaminek az elbeszélésébe, még pedig rendkívüli hévvel, nekibuzdulással és érzékkel, de Velcsaninov nem hallgatta őt, csak az utolsó mondatra lett figyelmes:

- ...annyira, Ivánovics Elek, hogy ön el sem képzelheti, mennyire megörültünk mi ennek az Isten áldásának! Mindenemmé lett az ő világrajövele, elannyira, hogyha - gondoltam magamban - az én csendes boldogságom Isten akaratából el is tűnnék, hát megmaradna nekem Liza; ez az, amit legalább erősen tudtam.

- Hát Vasziljevna Natália? - kérdezte Velcsaninov.

- Vasziljevna Natália? - kérdezte Pavlovics Pál alázatoskodva, - hiszen ismerte őt, emlékeztetik rá, nem szeretett sokat beszélni, de mikor halálos ágyán elbúcsúzott tőle... hát akkor mindent elmondott! Azt mondom: „halálos ágyán”, pedig halála előtt már egy nappal elkezdett izgatódni, haragudni, hogy - azt mondja - őt orvosságokkal akarják tönkregyógyítani, hogy neki egyszerű láza van s mindkét doktorunk semmit sem tud s hogy mihelyt hazajön Koch (emlékezik ön a mi öregecskénkre, a törzsorvosra), hát ő két hét alatt felépül a betegségéből! Már kimúlása előtt öt órával eszébe jutott, hogy három hét múlva okvetetlenül meg kell látogatnunk egy nénit a nevenapja alkalmából, aki, véleménye szerint, a Liza keresztanyja volt...

Velcsaninov hirtelen felállt, de még mindig nem eresztette el a Liza kezét. Úgy rémlett neki a többi közt, hogy a leánykának apjára meresztett tekintetében valami szemrehányás volt.

- Nem beteg ez a gyerek? - kérdezte furcsán, sietve.

- Úgy látszik, hogy nem... de... körülményeink úgy alakultak itt, - felelt Pavlovics Pál keserűen; - a gyerek olyan különös, amellettt ideges, anyja halála után két hétig beteg volt, hisztériás. Hiszen milyen sírás volt itt akkor is, mikor ön bejött - hallod, Liza, hallod? S miért? Csak azért, hogy én elmegyek s őt itthagynom, ez pedig szerinte azt jelenti, hogy én őt nem szeretem már annyira, mint szerettem a mama életében -: ezzel vádol ő engem. Hogy támadhat ilyen fantáziája ilyen gyermeknek, akinek csak játszania kellene! Bár itt még játszania sincs kivel.

- Hát hogy vannak önök itt? talán csak éppen ketten.

- Egészen egyedül; legfeljebb egy szolgáló szokott napjában egyszer szolgálattétel végett megjelenni.

- Ha ön elmegy, őt így magára hagyja?

- Hát mi mást tehetek? Tegnap, mikor hazulról elmentem, még be is zártam őt ebbe a szobába, azért volt ma a nagy sírás. De hát mit tehettem egyebet, tessék csak meggondolni: tegnapelőtt, mikor nem voltam itthon, kiment az udvarra s ott egy fiú követ dobott a fejébe. Azután sírva kérdezősködik az udvaron mindenkitől, hogy hova mentem? Hát ez már csak nem helyes. De magam is hibás vagyok: elmegyek egy órára s aztán csak másnap reggel térek haza, mint történt tegnap is. Még jó, hogy a háziasszonyunk távollétében kinyitotta az ajtót, lakatost hivatott, - gyalázat ez és magam is valódi szörnyetegnek tartom magamat. Mindez pedig az elborulástól.

- Papa! - szólalt meg félénken és nyugtalanul a leányka.

- No már megint! Már megint amiatt! Mit mondtam az imént?

- Nem fogok többet, nem! - szólt a leányka ijedten, gyorsan összetéve a kezét apja előtt.

- Ez így nem mehet tovább önöknél, - monda türelmetlenül Velcsaninov olyan hangon, amely parancsoláshoz szokott. - Hiszen ön... hiszen ön tehetős ember; hát hogy jut ön ilyen lakásba, ilyen környezetbe?

- Már hogy a melléképületbe? Hiszen talán már egy hét múlva elutazunk, hiszen már úgyis sok pénzt elköltöttünk, még ha olyan tehetős volnék is...

- No elég, elég! - vágott közbe Velcsaninov egyre növekedő türelmetlenséggel, mintha azt akarta volna mondani: „ne is beszélj, úgyis tudom mindazt, amit mondasz, azt is tudom: milyen szándékkal beszélsz.” - Hallja csak, én egy ajánlatot teszek önnek: ön az imént azt mondta, hogy ön egy, legfeljebb két hétig marad itt. Van nekem itt egy házam, vagyis olyan ismerős családom, amelynél én mintha csak otthon volnék - ma húsz év óta. Ez a Pogorjelczev családja. Pogorjelczev Pavlovics Sándor titkos tanácsos; talán még tehet is valamit az ön dolgában. Ők most a nyaralójukban vannak. Pompás saját nyaralójuk van. Pogorjelczeva Petrovna Klaudia nekem mintha testvérem, anyám volna. Nyolc gyerekük van. Adja ide nekem Lizát s én őt azonnal elviszem oda... ne vesztessünk sok időt. Ők szívesen magukhoz veszik a leánykát erre az egész időre, szépen fognak vele bánni, akár csak a saját édes gyerekükkel.

Roppant türelmetlen volt s ezt nem palástolta.

- Ez valahogy nem lehetséges, - felelt Pavlovics Pál morgással és - amint Velcsaninov látni vélte - ravaszul nézett annak a szemébe.

- Miért? Miért ne volna lehetséges?

- Hát hogy adhatnám én ki magamtól a gyermeket olyan hirtelenében, - még ha olyan jóbarátnak is, mint ön, - nem az, hogy... De mindenesetre ismeretlen családba és olyan előkelő társaságba, amelyben még nem is tudom: hogyan fogadnák őt.

- Hiszen mondtam, hogy úgy vagyok velük, mintha testvérük volnék, - szólt szinte kiabálva Velcsaninov. - Petrovna Klaudia szerencséjének fogja tartani, ha csak egy szót szólok is. Mintha a saját leányomról volna szó... de ördögadtát! önmaga is jól tudja, hogy csak azért beszél, mert fecsegni szeret... minek erről sokat beszélni!

Még toppantott is a lábával.

- Én csak avégett, hogy nem lenne-e az nagyon különös? Nekem is csak meg kellene őt nézнем egyszer-másszor, mert teljesen apa nélkül csak nem maradhat? Hehehe... s még olyan előkelő családban!

- Az a legegyszerűbb család és éppen nem „előkelő”, - kiabált Velcsaninov, - mondom, hogy sok ott a gyerek. Ő ott egészen újjá születik, éppen azért... önt pedig akár holnap bemutatathatom, ha úgy akarja. Különben is meg kell, hogy látogassa ön őket és megköszönje a szíveséget; mindennap is odamehetünk, ha ön úgy akarja...

- Mégis csak...

- Ostobaság! S az a lényeges, hogy ezt ön is tudja. Hallja: jöjjön el hozzám estefelé, háljon is ott, ha úgy tetszik s korán reggel odamegyünk, hogy tizenkettőre ott legyünk.

- Jótevőm! Még hogy önnél is háljak, - egyezett belé rögtön ellágyulva Pavlovics Pál, - valóban jótéteményt cselekszik ön... de hol van azoknak a nyaralójuk?

- A nyaraló Lesznojeban van.

- De hogy leszünk a ruhájával? Mert olyan előkelő háznál, hozzá még nyaralóban, hiszen ön is tudhatja... Az apai szív...

- Hát milyen a ruhája? Ő most gyászol. Ez a lehető legilletelmesebb ruha. Csak a fehéreneműje volna különb, meg a keszkenője. (A keszkenő s az alóla kilátszott fehérenemű valóban igen szennyes volt.)

- Rögtön át kell öltöznie, - izgett-forgott Pavlovics Pál - s a többi szükséges alsóruhát is rögtön összeszedjük; mosásban van Szüszojevna Máriánál.

- Akkor hát kocsiórt kellene küldeni, - vágott közbe, Velcsaninov, csak mentől hamarabb, ha lehet.

De akadály jött közbe: Liza határozottan ellenkezett; az egész beszélgetést remegve hallgatta s ha Velcsaninov a Pavlovics Pál rábeszélése közben ráért volna figyelmesebben nézni Lizára, hát teljes kétségbeesést láthatott volna annak arcocskáján.

- Én nem megyek oda, - mondotta halkan és eltökélten.

- Látja, látja: egészen az anyja.

- Nem vagyok olyan, mint a mama, nem! - kiabált Liza, kétségbeesetten tördelve kezeit s mintha mentegetődni akart volna azért a szörnyű szemrehányásért, hogy ő olyan, mint a mamája volt, - papám, papám, ha ön elhagy engem...

Aztán hirtelen a megijedt Velcsaninovnak esett:

- Ha ön engem elvisz, akkor én...

De nem bírt egyebet mondani; Pavlovics Pál megkapta a kezét, majdnem a gallérját s immár leplezetlen haraggal vonszolta be a kis szobába, ott újra suttogás, elfojtott sírás hallatszott. Velcsaninov már maga is be akart oda menni, de Pavlovics Pál kijött hozzá és őszinte mosolygással jelentette, hogy Liza mindjárt kijön. Velcsaninov kerülte a tekintetét és igyekezett oldalra nézni.

Megjelent Szüszojevna Mária is, az az asszony, akivel az imént idejövet a folyosón találkozott és megjelenvén elkezdte egy csinos kis táskába a magával hozott Liza fehéreneműit berakni.

- Ön talán el akarja vinni a leánykát, bátyuskám? - kérdezte Velcsaninovtól, - talán önnek családja van? Jól teszi bátyuskám: Sodomától menti meg ezt a jó gyereket.

- Nocsak, Szüszojevna Mária, mit beszél maga, - dünnyögött Pavlovics Pál.

- Mit, Szüszojevna Mária? Tudom, hogy Szüszojevna Mária vagyok. Hát nem Sodoma van tenálad? Rendjén van-e, hogy egy már értelmes leányka ilyeneket lásson? Megjött a kocsija, bátyuskám, - Lesznojéba?

- Igen, igen.

- No, ideje is már!

Liza halványan, lesütött szemmel jött ki és felvette a táskáját. Velcsaninovra rá sem pillantott; erőt vett magán és nem rohant apja ölelésére, mint az imént, még búcsúzáskor sem; látnivaló volt, hogy rá sem akart nézni. Apja szelíden megcsókolta és megsímogatta a fejét; eközben Liza ajkai elgömbültek és álla megremegett, de azért mégsem emelte fel apjára a szemét. Pavlovics Pál mintha sápadt lett volna, kezei remegtek - ezt világosan észrevette Velcsaninov, bár mindent elkövetett, hogy rá ne nézzen. Csak egy kívánsága volt: hogy mentől előbb elmehessenek. „Majd azután - de miben is volnék én hibás? - gondolta magában, - így kellett ennek lenni”. Lementek; lent Liza összecsókolódzott Szüszojevna Máriával s csak miután a kocsira felült, nézett fel az apjára - s akkor összecsapta a kezét és felkiáltott; még egy pillanat és kiugrott volna hozzá a kocsiból, de akkor a lovak elindultak.

VI. Tétlen ember új fantáziája.

- Talán rosszul érzi magát? - ijedt meg Velcsaninov; megállítom a kocsit és vizet hozatok...

Liza lázas, szemrehányó tekintetet vetett rá.

- Hova visz ön engem? - kérdezte élesen, szaggatott hangon.

- Igen jó házba, Liza. Nagyon szép nyaralóban vannak most; van sok gyerek a háznál, ott szeretni fogják önt, jó emberek... Ne haragudjék rám, Liza, én önnek javát akarom...

Volt ismerősei különösnek találták volna őt e pillanatban, ha meglátták volna.

- Milyen... milyen... oh milyen rossz ön! - monda Liza visszafojtott sírásától lihegve és rászikráztatva haragos szép szemeit.

- Liza, én...

- Rossz ön, rossz, rossz! - ismételte kezeit tördelve.

Velcsaninov végképp megzavarodott.

- Édes Lizám, ha tudná, hogy mit tesz velem!

- Igaz, hogy ő holnap eljön? Igaz? - kérdezte parancsoló hangon.

- Igaz, igaz! Én magam hozom el őt; fogom és elhozom.

- Megcsal bennünket, - suttogta Liza, szemét lesütve.

- Talán ő nem szereti önt, Liza?

- Nem szeret.

- Bántotta? megbántotta?

Liza sötéten nézett rá s nem felelt. Megint elfordult tőle és makacsul hallgatott. Velcsaninov elkezdte őt megnyugtatni, hévvel beszélt, lázban volt. Liza gyanakodva, ellenséges indulattal hallgatta, de hallgatta. Ez a figyelmezés nagyon megörvendeztette Velcsaninovot s még azt is magyarázni kezdte neki, hogy mi az iszákos ember. Elmondta, hogy ő szeretni fogja Lizát és gondja lesz az apjára. Liza végre felemelte a szemét és áthatóan nézett rá. Velcsaninov elbeszélte, hogy ismerte a Liza mamáját s látta, hogy szórakoztatja őt elbeszéléseivel. Lassankint felelgetni kezdett Liza a kérdésekre, de röviden, óvatosan és makacsul. A főkérdésekre azonban nem válaszolt: makacsul hallgatott mindazon kérdésekre, melyek apjához való régebbi viszonyát illették. Velcsaninov megfogta beszéd közben a kezét, mint a multkor és el nem bocsátotta; Liza pedig nem vonta azt el. Különben nem hallgatott mindig a leánya; mégis csak felelgetett, ha nem világos szavakkal is, elmondta, hogy apját jobban szerette, mint a mamáját, mert az is jobban szerette őt, mama pedig kevésbé szerette; de a mama, mikor haldoklott, nagyon csókolgatta őt és nagyon sírt, mikor a többiek kimentek a szobából s ők ketten maradtak... s hogy most legjobban szereti a mamát, jobban mint akárkit, de akárkit is a világon és minden éjjel mindenkivel jobban szereti. Hanem a leánya valóban büszke volt: rajtakapván magát, hogy eljárt a szája, hirtelen megint elzárkózott és elhallgatott; szinte gyűlölettel nézett Velcsaninovra azért, hogy az rávitte őt az elszólásra. Az út vége felé hisztériája csaknem egészen eltűnt, de nagyon tűnődő lett s vadul, komoran, eltökélt, sötét csökönyösséggel hallgatott. Ami azt illeti, hogy őt most idegen házba viszik, ahol ő még

sohasem volt, hát ez - amint látszott - egyelőre nem igen bántotta őt. Valami más gyötörte őt: ezt jól látta Velcsaninov; kitalálta, hogy Liza szégyenli őt, szégyenli különösen azt, hogy apja oly könnyen eleresztette, mintha odadobta volna őt Velcsaninovnak.

„Beteg ez a leányka, - gondolta Velcsaninov - s úgy lehet: igen beteg; elkínózták... oh, az a részeges szörnyeteg! Most már megértem én őt!” Sietette a kocsist: sokat várt a nyaralótól, a levegőtől, a kerttől, a gyerekektől, az új, ismeretlen élettől, meg a még lesz... Abban, hogy mi lesz még, egy cseppet sem kételkedett; erre nézve teljes, világos reménységei voltak. Egyet bizonyosan tudott: hogy soha ő még nem érezte azt, amit most érez s hogy ez már egész életére megmarad. „Ez a cél, ez az élet!” gondolta fellelkesülve.

Sok gondolata támadt most, de nem állott meg egyiknél sem, mert csökönyösen kerülte a részleteket: részletek nélkül minden világos, megbolygathatatlan maradt. Főterve magamagától szerződött: „majd lehet hatni arra a semmirekellőre, - ábrándozott magában, - ha egyesült erővel látunk hozzá s itt, Pétervárott, Pogorjelczevéknél fogja hagyni Lizát, ha eleinte csak rövid időre is és egyedül fog innen elutazni; Liza pedig az enyém marad; ez az egész, de kell-e több? És... és ő ezt persze maga is kívánja; de minek is gyötörné Lizát tovább?”

Végre megérkeztek. Pogorjelczevék nyaralója igazán gyönyörű helyecske volt. Legelőbb is gyerekek lompos hada jött elibök, akik csak úgy özönlöttek ki a nyaraló terraszára. Velcsaninov már régen nem volt itt s a gyerekek öröme véghetetlen volt, mert szerették őt. A nagyobbak kiáltoztak legelőbb is rá, még mielőtt a kocsiból leszállt volna.

„Mit csinál a pöre? Mennyire jutott a pörével?” Ezt felkapták a kisebbek is és csiripelve szegődtek az idősebbekhez. A házbeliék mindig ingerkedtek vele a pörét illetőleg. A gyerekek meglátva Lizát, rögtön körülfogták s néma, gyermekes, merev kíváncsisággal nézegették. Megjelent Petrovna Klaudia, utána pedig a férje is. Ezek is nevetve tudakozódtak a pör állása felől.

Petrovna Klaudia körülbelül harmincöt éves, telt idomzatú s még szép, barna asszony volt, friss és piros arccal. Férje mintegy ötvenöt éves, eszes, ravasz, de főképpen igen jószívű ember. Házuk a szó teljes értelmében családias zuga volt Velcsaninovnak, mint ahogy ő azt maga mondta. De különös körülmény is lappangott itt: ezelőtt vagy húsz évvel ez a Petrovna Klaudia kevésbe mult, hogy férjhez nem ment Velcsaninovhoz, aki akkor még suhanc diákember volt. Ez a szerelme első volt, lángoló, nevetséges és igen szép. De az lett a vége, hogy Petrovna Klaudia mégis csak Pogorjelczevhez ment feleségül. Vagy három év multán újra találkoztak és minden csendes, derűs barátsággal végződött. Egymáshoz való viselkedésükben megmaradt mindig valami melegség, valami különös fény, mely e viszonyt beragyogta. Velcsaninov emlékeiben ez a viszony tiszta, kifogástalan volt s úgy lehet, hogy éppen csak ez az egy. Ebben a családban egyszerű, báva, jó ember volt, dajkálta a gyereket, nem alakoskodott soha, beismert mindent és meggyónt mindent. Nem egyszer megfogadta Pogorjelczevéknek, hogy még néhány évig ott él a társaságban, azután véglegesen öhozzájuk költözik, hogy többé el ne váljon tőlük. Magában erről a szándékról igen komolyan gondolkozott.

Elég részletesen elmondott nekik Lizáról mindent, amit elmondani kellett; elég volt csak az egyszerű kérdés is, minden magyarázat nélkül. A gyerekek körülfogták Lizát és kivitték a kertbe játszani. Félőrai élénk beszélgetés után Velcsaninov felállt és búcsúzni kezdett. Olyan türelmetlen volt, hogy az mindenkinek feltűnt. Mindnyájan csodálkoztak: három hete már, hogy nem volt itt s most félőrai időzés után el akar menni! Velcsaninov nevetett és megígérte, hogy holnap megint eljön. Említették neki, hogy nagyon fel van indulva; erre megfogta Petrovna Klaudia kezét s azon ürügy alatt, hogy valami igen fontos dolgot elfelejtett megmondani, bevezette azt egy másik szobába.

- Emlékezik-e még, hogy mit mondtam én önnek s egyedül csak önnek, - úgy, hogy a férje se tudjon róla, - az én T.-beli egyévi tartózkodásomról?

- Nagyon jól emlékszem; gyakran beszélt ön arról.

- Nem beszéltem, hanem gyóntam és csak önnek, egyedül önnek. Sohasem említettem ön előtt annak a nőnek a nevét; Truszoczkijné volt az, ennek a Truszoczkijnak a felesége. Meghalt és Liza az ő leánya - az én leányom.

- Bizonyos ez? Nem téved ön? - kérdezte Petrovna Klaudia némi izgatottsággal.

- Teljesen bizonyos, nem tévedek, - felelt ünnepiesen Velcsaninov.

És lehetőleg röviden, sietve s roppantul izgatottan elmondott mindent. Petrovna Klaudia mindent tudott már régen, csak az illető nő nevét nem. Velcsaninov annyira félt annak még a gondolatától is, hogy valamelyik ismerőse valamikor találkozhatik Truszoczkijével s elgondolja, hogy ő annyira szerethette *azt* a nőt, - hogy még egyetlen barátjának, Petrovna Klaudiának, sem merte eddig „annak a nőnek” a nevét felfedezni.

- S az apa semmit sem tud? - kérdezte Petrovna Klaudia, miután Velcsaninovot hallgatta.

- N-nem, az is tudja... Éppen az gyötör engem, hogy nem jöttem még egészen tisztába a dologgal! - folytatta hevesen Velcsaninov. - Tudja ő, tudja; ezt ma is, tegnap is észrevettem. De meg kell tudnom, hogy mennyi az, amit ő tud? Azért is sietek most. Ma este eljön hozzám. Különbem nem tudom: honnan tudhatná - vagyis honnan tudhatna *mindent*? Bagantovról mindent tud, ez kétségtelen. De én rólam? Tudja ön, hogy hasonló esetekben mennyire rá tudják beszélni a nők a férjeiket. Ha az ég angyala leszáll a földre - a férj még annak sem hisz, de a feleségének igen! Ne ingassa a fejét, ne ítéljen el engem, én magam elítéltem már magamat mindenben, régen, nagyon régen! Nézze csak: az imént az ő szállásán annyira bizonyosra vettem, hogy ő mindent tud, hogy kompromittáltam előtte magamat. Higgye el: nagyon restellem, fájlalom, hogy tegnap olyan nyersen bántam vele. (Később majd apróra elmondok önnek mindent.) Azzal a bosszús szándékkal jött ő hozzám, hogy tudassa velem, hogy ő tudja a rajta esett sérelmet s hogy ismeri a sértőt is. Ez az egész indító oka annak, hogy olyan ostoba módon, részeg állapotban engem felkeresett. De ez olyan érthető! Azért jött hozzám, hogy szemrehányást tegyen nekem. Általában én magam hevesen viselkedtem tegnap is, ma is! Vigyázatlanul ostobán! Magam árultam el magamat. Miért jött ő éppen akkor hozzám, mikor olyan rossz hangulatban voltam? Ismétlem önnek, hogy Lizát is kínoztam, gyötörte a gyereket és bizonyosan azért, hogy szemrehányást tehessen és rosszat hazudhasson legalább a gyerekekre! El van keseredve, még ha oly hitványság is ökelme, sőt nagyon is el van keseredve. Persze: nem egyéb ő, mint bohóc, bár régebben bizonyisten, amennyire lehetett, rendes ember volt, de hát az oly természetes, hogy eljött hozzám és velem kötődött! Itt keresztényi türelemmel kell lennünk. S tudja, édes jószágom, én egészen másképpen akarok vele bánni: dédelgetni fogom őt. Ez szinte „jótétemény” lesz az én részemről. Hiszen elvégre is hibás vagyok irányában. Hallja csak, még mondok valamit: egyszer T.-ben négyezer rubelre volt szükségem s ő egy perc alatt adott nekem annyi pénzt minden írás nélkül, őszintén örülve, hogy szívességet tehetett nekem, én pedig elfogadtam akkor, az ő kezéből vettem át a pénzt, őtőle fogadtam el, érti ön: őtőle, mint barátomtól!

- Legyen óvatosabb! - jegyezte meg nyugtalanul Petrovna Klaudia, - ön annyira fel van indulva, hogy én önt szinte féltetem. Természetes, hogy Liza most már az én leányom is, de sok még ennél az elintéznivaló. Fődolog, hogy legyen most már körültekintőbb, okvetetlenül körültekintőbbnek kell lennie, mikor ön boldogságot érez vagy így fel van indulva; ön túlságosan nagylelkű, mikor boldognak érzi magát, - tette hozzá mosolyogva.

Mindnyájan kijöttek Velcsaninovot elkísérni; a gyerekek odahozták Lizát is, akivel a kertben játszottak. Liza egészen megvadult, mikor Velcsaninov őt búcsúzásul mindenki szeme láttára megcsókolta és hevesen ismételte azt az ígéretét, hogy holnap az apával együtt el fog jönni. Liza az utolsó pillanatig hallgatott és nézte Velcsaninovot, de most hirtelen megkapta annak a ruhaujját és elvonszolta őt magával valahová félre és könnyörögve nézett rá; akart neki valamit mondani. Velcsaninov azonnal bevitte egy másik szobába.

- Mi az, Liza? - kérdezte gyöngéden, de Liza még mindig félénken nézegetett körül, tovább húzta őt magával egy szögletbe; mindenki elől el akart rejtőzni.

- Mi az, Liza, mi?

Liza nem felelt, mozdulatlanul nézett kék szemeivel a Velcsaninov szemeibe és egész arcocskája minden vonásában csak esztelen félelem látszott.

- Ő... felakasztja magát, - suttogta Liza, mintha félrebeszélne.

- Ki akasztja fel magát?

- Ő, ő! Az éjjel fel akarta magát egy zsineggel akasztani, - monda a leányka sietve és lihegve, - magam láttam! Már régebben fel akarta magát akasztani, ő mondta ezt nekem, ő mondta. Már régebben is akarta ezt, mindig akarta... Láttam éjjel...

- Lehetetlen! - suttogta Velcsaninov elképedten. Liza elkezdte neki a kezét csókolgatni, sírt, zokogásában alig bírt pihegni, kérte, könnyörgött neki, de az semmit sem bírt a hisztérikus dadogásból megérteni. És később örökké emlékezetében maradt, ébren és álmában látta a gyötrődő leánykának ezt a fájdalmas tekintetét, esztelen rettegését, mellyel utolsó reménykedésében őrá nézett.

„Hát annyira szereti ez azt az embert? - gondolta féltékenyen és irigyen, mikor lázas türelmetlenséggel a városba visszatért, - maga mondta az imént, hogy anyját jobban szereti... lehet, hogy azt az embert gyűlöli s egyáltalában nem szereti”...

„S mit jelent az, hogy felakasztja magát? Mit akart ezzel mondani? Hogy az a félbolond felkötné magát? Meg kell ezt tudni, okvetetlenül! Mentől hamarabb intézkedni kell, - végképpen intézkedni!”

VII.

Férj és szerető csókolódnak.

Roppantul sietett „megtudni”. - „Az imént megkábultam; az imént nem értem rá gondolkozni - gondolta magában, eszébe jutván a Lizával való első találkozás, - no, de most - meg kell tudnom!” Hogy mentől előbb megtudhassa, egyenesen Truszoczkijhez akart hajtatni, de rögtön mást gondolt: „nem; jobb, ha ő maga jön el hozzám, azalatt pedig én elintézem az én átkozott peres ügyeimet!”

Lázasan hozzálátott ügyei elintézéséhez; de ezúttal maga is érezte, hogy nagyon szórakozott s hogy ma nem képes a dolgaival foglalkozni. Öt órákor, mikor elindult ebédelni, hirtelen s ezúttal először egy nevetséges gondolata támadt: csakugyan úgy lehet, hogy ő maga zavarja ügyei menetét, mikor beleártja magát a perbe, maga járván-kelvén, hivatalokba szaladgálván és az ügyvédjét zaklatván, aki már bujkálni kezdett előle. És vidáman felkacagott ezen a gondolatán. „Ha ez tegnap jut eszembe, hát roppantul elkeseredtem volna”, - tette hozzá még vígabban. De vigassága ellenére egyre szórakozottabb és türelmetlenebb lett, végre gondolatokba mélyedt; s bár sok mindenbe beleakadt nyugtalan eszmélkedése, nem tudott ebből kihozni semmi olyast, amire szüksége lett volna.

„Nekem ő kell, az az ember! - határozta el végül, - ki kell őt fürkésznem, azután határozok. Itt - párbajról van szó”.

Hét órákor hazatérve, nem találta ott Pavlovics Pált s ezen nagyon elcsodálkozott, majd megharagudott, később elkedvetlenedett, végül pedig félni kezdett: „Isten tudja, mivel fog ez végződni!” - ismételte fel s alá járva a szobában, vagy kinyújtózva a dívánon és egyre az órát nézve. Végre, már kilenc óra felé, megjelent Pavlovics Pál is. „Ha ez az ember ravasz-kodik, akkor sohasem kaphat engem jobban a kezébe, mint most, annyira tehetetlen vagyok”, - gondolta, hirtelen egészen felélénkülve és roppantul felvidulva.

Arra az élénk és vidám kérdésre, hogy miért váratott magára olyan sokáig? Pavlovics Pál görbén elmosolyodott, fesztelenül - nem úgy, mint a multkor - leült és hanyagul ledobta gyászfátyolos kalapját egy másik székre. Velcsaninov ezt rögtön meglátta és a fesztelenséget tudomásul vette.

Nyugodtan, minden felesleges szót kerülve, a multkori izgatottság nélkül, számadás hangján elmondta: hogy vitte el Lizát, mily szívesen fogadták ott, milyen jó lesz ott neki, aztán lassankint, mintha egészen megfélemedkezett volna Lizáról, észrevétlenül átvitte a szót kizárólag Pogorjelczevékre, - t. i. hogy milyen kedves emberek azok, mily régi ismerőse ő azoknak, mily derék, sőt befolyásos ember Pogorjelczev, stb. Pavlovics Pál szórakozottan hallgatta s időnkint a szemöldöke alól kedvetlen, alattomos gúnymosollyal nézett az elbeszélőre.

- Indulatos ember ön, - dörögte valahogy csúfosan mosolyogva.

- Ön ma valamiért haragszik, - jegyezte meg bosszúsan Velcsaninov.

- Mért ne lehetnék én is haragos, mint mások! - forrtyant fel Pavlovics Pál, mintha valamelyik szögletből ugrott volna elő; sőt mintha csak azt várta volna, hogy előreugorhassék.

- Tökéletesen igaza van, - nevetett Velcsaninov, - csak arra gondoltam, hogy hát történt önnel valami.

- Történt is! - kiáltott az fel, mintha kapott volna azon, hogy valami történt.

- Ugyan mi?

Pavlovics Pál várt kissé a felelettel:

- Hát még mindig meg vagyok akadva a mi Mihajlovics Istvánunkkal... Bagantovval, a lelegegásabb, legelőkelőbb társaságban forgó fiatalemberrel.

- Talán megint nem fogadta önt?

- Ne-e-em! inkább most az egyszer és először elfogadott és a vonásait megnéztem, mint a halottakét szokás...

- Mi-i-i? Bagantov meghalt? - bámult el Velcsaninov, bár hiszen nem volt min úgy elcsodálkoznia.

- Igen! Az én hat éven át hűséges barátom. Még tegnap, csaknem délben halt meg s ezt én nem is tudtam. Talán éppen akkor mentem hozzá, hogy egészsége felől tudakozódjam. Holnap temetik, már ki van terítve. A koporsó sötét bársonnyal van bevonva, aranyos paszománttal... ideglázban halt meg. Bebocsátottak halottnézőre. A bemenetnél kijelentettem, hogy igazi barátom volt, azért bocsátottak be. Hát mit tett ő, a hat évig tartó barátság után, - kérdezem öntől? Hiszen én talán éppen csak őmiatta utaztam Pétervárra!

- De miért haragszik ön rá, - nevetett Velcsaninov, - hiszen nem készakarva halt meg.

- Hiszen én még sajnálkozásomban is azt mondom, hogy ő legdrágább barátom volt; hiszen ő ezt tette én velem!

S Pavlovics Pál itt egész váratlanul két ujjával szarvat csinált a kopasz homlokán és halkán, hosszasan nevetett. Úgy ült a szarvaival, heherészve egész egy félpercre és a legszemtelenebb vakmerőség bizonyos mámorával nézett Velcsaninov szemébe. Az megmeredt, mintha valami kísértetet látna. De meredtsége csak egy kis pillanatig tartott; lassankint gúnyos és kihívóan nyugodt mosoly jelent meg ajkán.

- És mit jelent ez? - kérdezte hanyagul, vontatott szavakkal.

- Ez szarvakat jelent, - felelt Pavlovics Pál, levéve végre ujjait a homlokáról.

- De... az ön szarvait?

- Az én legsajátabb, szerencsésen szerzett szarvaimat! - felelt Pavlovics Pál újra roppant alakoskodással.

Mindketten elhallgattak.

- Mégis csak bátor ember ön! - szólalt meg Velcsaninov.

- Azért, mert megmutattam önnek a szarvaimat? Tudja mit, Ivánovics Elek, jobb volna, ha valamivel megvendégelne. Hiszen én is sokszor, egy egész álló évig nap-nap mellett, megvendégelttem önt!... Hozasson egy palack itókát... kiszáradt a torkom.

- Nagyon szívesen; mért nem szólt már hamarabb! Mit hozassak önnek?

- Miért *önnek*, miért nem *nekünk*; hiszen együtt iszogatunk, vagy nem? - kérdezte kihívóan, egyúttal pedig valami nyugtalansággal nézve Pavlovics Pál.

- Pezsgőt?

- Hát ugyan mi egyebet? A vodkinak még nincs itt az ideje.

Velcsaninov lassan felkelt, becsengetett Mavrának és rendelkezett.

- A kilenc évig tartott elválás után való vidám találkozás örömére, - heherészett Pavlovics Pál szükségtelenül és határtalanul, - most már csak ön maradt nekem egyedüli jóbarátomul. Nincs már Bagantov Mihajlovics István! Mint ahogy a poéta mondja:

Nincsen már a nagy Patroclus,
De él a hitvány Thersites.

És a „Thersites” szó kiejtésénél mellbe bökte magát.

„Mondanád el már mentől hamarabb, amit akarsz, te disznó, mert én a célzásokat nem szeretem, - gondolta magában Velcsaninov. Forrt benne a méreg s már régen nem bírta magát türtőztetni.

- Tudja mit mondjon el ön, - kezdte bosszús hangon, - ha ön oly nyíltan vádolja Mihajlovics Istvánt (most már nem nevezte egyszerűen Bagantovnak), hát azt hiszem: csak örülhet ön annak, hogy a megsértője meghalt; minek mérgelődik hát?

- Micsoda öröm? Miért volna abban örömöm?

- Az ön érzelmei után ítélek.

- Hehehe! ebben az esetben ön téved az én érzelmeimet illetően, mint ahogy a bölcs mondja: „jó a holt ellenség, de az élő még jobb”, hihihi.

- Hiszen az élő ön, - amint tudom - öt évig minden nap láthatta, hát ráért őt jól megnézni, - jegyezte meg bosszúsán és kihívóan Velcsaninov.

- Hát talán... tudtam én azt akkor? - lobbant fel Pavlovics Pál, mintha megint a szögletből ugrott volna elő s szinte megörülve, hogy végre olyan kérdést intézett hozzá, amelyet ő már régen várt, - hát kinek tart ön engem e szerint, Ivánovics Elek?

És nézésében hirtelen valami egészen új és váratlan kifejezés csillant meg, amely mintha egészen másra változtatta volna bosszús és idáig csak aljasan alakoskodó arcát.

- Hát ön csakugyan semmit sem tudott! - monda a meglepett Velcsaninov a legváratlanabb csodálkozással.

- Hát talán tudtam? Hogy tudtam-e! Oh, Jupiterjeink fajzata! Ön kutyának nézi az embert és mindenkit a maga természete szerint ítél meg! Fogja! nyelje ezt le! - és dühösen csapott az asztalra az öklével, de rögtön maga is megijedt ettől a zajtól s félénken nézett körül.

Velcsaninov összeszedte a tekintélyét.

- Nézze csak Pavlovics Pál, beláthatja, hogy nekem tökéletesen mindegy, hogy tudott-e ön valamit a dologról, vagy sem? Ha nem tudott, akkor az eset mindenesetre becsületére válik önnek, habár... különben nem is tudom: miért választott ön engem bizalmasának?

- Én nem önről... ne haragudjék... nem önről... - motyogott Pavlovics Pál, szemét lesütve.

Bejött Mavra a pezsgővel.

- No, itt van! - kiáltott fel Pavlovics Pál, láthatóan örülve a fordulatnak, - poharakat, mátuskám, poharakat! Nagyszerű! Most már nem is kell egyéb tőled, mátuskám. Már a dugó is ki van húzva? Ez becsületére válik magának, kedves teremtés! No, most már elmehet.

És újra felélénkülve, megint kihívóan nézett Velcsaninovra.

- Vallja be, - monda heherészve, - hogy mindez önt nagyon érdekli és éppen nem „mindegy”, mint ahogy mondani méltóztatott, annyira nem mindegy, hogy még el is keserednék, ha én most hirtelen felállnék és elmennék anélkül, hogy önnek mindent elmondjak.

- Én bizony nem keseredném el.

„Hazudsz ám!” - mondta a Pavlovics Pál mosolygása.

- Nos, a dologra! - és megtöltötte a poharakat.

- Mondjunk áldomást! - tette hozzá, poharát felemelve: - ürítsük poharunkat az Istenben megboldogult Mihajlovics István egészségére!

Felvette és kiitta poharát.

- Én ilyen áldomásra nem iszom, - tette le a poharát Velcsaninov.

- Miért nem? A tósztocska egészen kellemes.

- Valamit kérdek: nem volt ön ittas, mikor ide bejött?

- Ittam valamit. Miért kérdi?

- Semmi különösért, de nekem úgy tetszett, hogy ön tegnap, különösen pedig délelőtt, őszintén sajnálta a megboldogult Vasziljevna Natáliát.

- Ki mondja azt, hogy én őt most is őszintén nem sajnálom? - ugrott ki megint Pavlovics Pál, mintha megint valami rugót nyomtak volna meg alatta.

- Nem arról beszélek; de ismerje be, hogy Mihajlovics Istvánt illetőleg ön tévedhetett, ez pedig igen fontos dolog.

Pavlovics Pál ravaszul mosolygott és kacsintott.

- Azt hiszem: nagyon szeretné ön megtudni, hogy én magam hogyan tudtam meg a Mihajlovics István dolgát.

Velcsaninov elpirult:

- Ismétlem önnek, hogy ezzel én nem törődöm. - „Nem volna legjobb őt a palackkal együtt kidobni innen?” - gondolta Velcsaninov s még jobban elpirult.

- Hát ha törödnék is! - szólt Pavlovics Pál és mintegy bátorításul újra megtöltötte a poharát.

- Mindjárt elmondom: hogy tudtam meg „mindezt” s kielégítem az ön lángoló kívánságát... mert ön lángoló ember, Ivánovics Elek, roppant lángoló ember! Hehehe! Csak adjon most nekem egy cigarettát, mert március hónap óta...

- Tessék cigaretta.

- Március óta én megromlottam, Ivánovics Elek, ez pedig a következőképpen történt, hallgassa csak meg: tüdővészről van szó, mint ön is tudja, kedves jóbarátom, - bizalmaskodott egyre jobban és jobban, - a tüdővész pedig érdekes betegség. A tüdővésztes embere egymás után halnak meg anélkül, hogy csak sejténék is, hogy holnap meghalnak. Mondom, hogy Vasziljevna Natália még öt órával előbb arról intézkedett, hogy vagy két hét múlva a nénikéjéhez vagy negyven versztnyire elutazik. Ezenkívül valószínűleg ön is ismeri a nőknek azt a közös szokását, vagy inkább rossz eljárását, - ami különben a gavalléroknál is megvan, - hogy megőrzik a szerelmi viszonyaikból származó levelek szemetjét. Legjobb volna a tűzbe dobni, nem igaz? Nem, ők a leghitványabb papírdarabot is gondosan megőrzik fiókjaikban, ládikáikban; még évfolyamok szerint is rendezik, kelet szerint rakják össze. Hogy nagy örömet szerez-e ez nekik, - nem tudom; azt hiszem: kellemes emlékül tartogatják. Vasziljevna Natália, amint halála előtt öt órával a nénikéjéhez való elutazás iránt intézkedett, akkor - természetesen - fogalma sem volt a meghalásáról, egészen az utolsó óráig sem és mindig Kochot várta. Így történt, hogy Vasziljevna Natália meghalt és egy fekete, fából készült, gyönggyel és

ezüsttel kirakott ládikát hagyott hátra az íróasztalában. Nagyon szép ládika volt, kulcs is volt hozzá; a nagymamájáról maradt családi ereklye. Nos, - ebben a ládikában fedeződött fel minden, azaz semmit ki nem véve, minden, ami csak húsz esztendőre kiterjedőleg naponta és évente történt. Minthogy pedig Mihajlovics Istvánnak határozottan hajlama volt a literatúrára, sőt egy szenvedelmes elbeszélést be is küldött egy folyóiratnak, hát az ő szerzeményeiből talán száz darab is megőriződött a ládikában, - igaz, hogy öt esztendő alatt gyűlt az össze. Némely darab Vasziljevna Natália sajátkezű jegyzeteivel volt ellátva. Kellemes lehet ez a férjnek, mit gondol ön?

Velcsaninov gyorsan visszagondolt és így emlékezett, hogy ő soha egy levelet, egy cédulát nem írt Vasziljevna Natáliának. S Pétervárról írt ugyan két levelet, de a két házastárs nevére címezve, mint ahogy erre nézve előre megegyeztek. Vasziljevna Natáliának azon utolsó levelére, melyben a válást adta tudtára, nem is felelt.

Elbeszélését befejezve, Pavlovics Pál egy egész percre hallgatott, tolakodóan mosolygott és várt valamit.

- Mért nem felel a kérdésekre? - folytatta végre látható rosszkedvvel.

- Micsoda kérdéskére?

- Hát, hogy kellemes lehet-e a férjnek, mikor felfedezi a ládika tartalmát?

- Eh, mi közöm hozzá! - hadarintott epésen a kezével Velcsaninov, aztán felkelt és fel s alá járkált.

- Fogadni mernék rá, hogy ön most azt gondolja: „milyen nagy disznó lehetsz te, hogy magad mutogatod a szarvaiddat”, hehehe! Finnyás ember ám ön!

- Semmit sem gondolok én! Ellenkezőleg: ön az, aki nagyon fel van ingerülve megsértőjének a halála miatt s hozzá még sok bort is ivott. Ebben a dologban én semmi különöst nem látok; nagyon jól tudom: mire kellett önnek az élő Bagantov és méltánylom az ön bosszúságát, de...

- Ugyan mire kellett volna nekem Bagantov - az ön véleménye szerint?

- Az az ön dolga.

- Fogadni mernék rá, hogy ön párbajra gondolt.

- Ördögadtát! - szólt Velcsaninov egyre jobban ingerülten, - én azt gondoltam, hogy mint minden valamirevaló ember... hasonló esetekben - nem alacsonyodik le hitvány fecsegésekig, ostoba alakoskodásig, nevetséges panaszokig és csúf célzásokig, mikkel még jobban bepiszkolja magát, hanem nyíltan, egyenesen, őszintén cselekszik, mint minden valamirevaló ember.

- Hehehe! ez igaz, s én talán nem vagyok valamirevaló ember?

- Ez megint az ön dolga... különben mi a fenének kellett önnek ezekután az élő Bagantov?

- Hát hogy legalább megnézzük egymást. Leültünk volna egy palack borocska mellé és iszogattunk volna.

- Az nem iszogattott volna önnel.

- Miért? Noblesse oblige! Hiszen íme: ön is iszogat velem; mivel különb ő önnél?

- Én önnel nem iszogatom.

- Miért lett ön egyszerre olyan büszke?

Velcsaninov idegesen és ingerülten kacagott fel.

- Piha! Vigye el az ördög! Ön határozottan valami „ragadozó típus!” Azt hittem, hogy ön csak „örök férj”, egyéb semmi.

- Micsoda „örök férj?”, mit jelent az? - hegyezte a fülét Pavlovics Pál.

- A férjek egy típusa... sokat lehet erről beszélni. Jobb, ha eltakarodik ön; ideje már: meguntam önt.

- Hát a ragadozás? Azt mondta ön, hogy ragadozó!

- Azt mondtam, hogy ön „ragadozó típus”, - gúnyosan mondtam ezt önről.

- Micsoda „ragadozó típus”? mondja meg már, Ivánovics Elek az Istenre kérem, vagy a Krisztusra...

- No, elég volt már! - szólt Velcsaninov, megint szörnyen megharagudva és kiabálva; - ideje már, takarodjék!

- Nem, még nem elég! - ugrott fel Pavlovics Pál is, - mégha untatom is önt, akkor sem elég, mert előbb kocintani és inni akarok önnel. Igyunk egyet, akkor elmegyek, de most még nem elég!

- Pavlovics Pál! eltakarodhatik ön még ma a pokolba vagy sem?

- Eltakarodhatom a pokolba, de előbb igyunk egyet! Ön azt mondta, hogy éppen én velem nem akar inni; de én azt akarom, hogy ön éppen én velem igyék!

Most már nem alakoskodott, nem heherészett. Mintha egyszeribe egészen átváltozott volna és annyira ellenkezője volt egész formája az iménti Pavlovics Pálnak, hogy Velcsaninov valószínűleg meg volt lepelve.

- Bizony mondom, hogy igyunk egyet, Ivánovics Elek! ne ellenkezzék! - folytatta Pavlovics Pál, erősen megfogva a Velcsaninov kezét és különösen nézve annak a szemébe. Látni lehetett, hogy nem éppen csak ivásról volt itt szó.

- Hát jól van - dörmögött az -, hol van hát... az a lötyfőr...

- Éppen két poharra való van még, valóságos lötyfőr, de azért igyunk, koccintsunk. Tessék, itt van a pohara.

Koccintottak és ittak.

- Nos, most pedig... ah! - kapott a homlokához Pavlovics Pál s néhány pillanatig úgy maradt. Velcsaninovnak úgy rémlett, hogy az most mondja az *utolsó szót*. De Pavlovics Pál semmit sem mondott, csak felnézett rá s csendesén, szélesen elmosolyodott az ő iménti sunyi, kacsintgató mosolygásával.

- Mit akar tőlem, maga részeg ember! Ön már gyötör engem! - rikoltott fel Velcsaninov magából kikelve és toporzékolva.

- Ne kiabáljon; miért kiabál? - hadonászott szaporán Pavlovics Pál, - én önt nem gyötöröm, nem gyötöröm! Tudja-e ön, hogy ön most - eszemé lett nekem?

S megkapva a Velcsaninov kezét, megcsókolta azt. Velcsaninov nem tudta: hol az esze.

- Most eszem ön nekem! Most pedig - megyek a poklok fenekére.

- Várjon, megálljon! - kiáltott rá Velcsaninov, magához térve, - elfelejtettem önnek megmondani...

Pavlovics Pál visszafordult az ajtónál.

- Nézze csak, - motyogott Velcsaninov szókatlanul szapora szókkal, elpirulva és félrenézve, - önnek holnap okvetetlenül el kellene mennie Pogorjelczevékhöz... bemutatkozni és megköszönni... okvetetlenül...

- Okvetetlenül, okvetetlenül, hogyan érteném én ezt! - kapott a szón Pavlovics Pál rendkívüli készséggel, kezével sebesen hadonázva, annak jeléül, hogy erre őt figyelmeztetni is felesleges.

- Azonkívül Liza is nagyon várja önt. Megígértem neki.

- Liza! - monda Pavlovics Pál visszajöve, - Liza? tudja ön, hogy mi volt nekem Liza? mi volt és mi még most is? Volt és mim most is! - kiabált csaknem magából kikelve, - de... Heh! Erről majd máskor, majd később..., most pedig... nekem már nem elég az, hogy együtt poharaztunk, Ivánovics Elek, nekem más elégtétel is kell...

Letette a székre kalapját és mint az imént, kissé pihegve nézett Velcsaninovra.

- Csókoljon meg, Ivánovics Elek, - ajánlotta hirtelen.

- Részeg ön? - kiáltott Velcsaninov és hátra hőkölt.

- Részeg vagyok, de ön azért csak csókoljon meg, Ivánovics Elek, bizisten csókoljon meg. Hiszen én is megcsókoltam csak az imént az ön kezét.

Ivánovics Elek pár pillanatig olyan néma volt, mintha doronggal homlokon ütötték volna. Hanem aztán gyorsan lehajolt a neki válláig érő Pavlovics Pálhoz s megcsókolta annak az ajkát, mely bortól bűzlött. Különben nem igen volt benne biztos, hogy megcsókolta-e?

- No, most már... most már, - kiabált megint részeges felindultsággal, részeg szemét megvillogtatva, most már erről van szó: akkor én azt gondoltam, hogy „talán bizony ez is? Mert ha ez is - gondolom magamban, - ha ez is, akkor kiben bízzék az ember?”

Pavlovics Pál könnyekre fakadt.

- Hát megérti-e már, hogy milyen barátom most ön nekem?

És felkapva a kalapját, kiszaladt a szobából. Velcsaninov most is, állva maradt pár percig a helyén, mint a Pavlovics Pál első látogatása után.

„Eh, részeges bolond, azzal vége!” - monda, kezével hadarintva.

„Határozottan semmi egyéb!” - tette hozzá energikusan, mikor már levetkezett és lefeküdt az ágyba.

VIII. Liza beteg.

Másnap reggel Velcsaninov várva Pavlovics Pált, - aki megígérte, hogy nem fog elkésni a Pogorjelczevéknél teendő látogatástól, - fel s alá járt a szobában, hörpintgette a kávéját, dohányzott. S minden pillanatban megállapította magáról, hogy olyan emberhez hasonlít, aki reggel felkelve minden percben arra gondol, hogy tegnap pofonütést kapott. „Hm... nagyon is jól tudja, hogy miről van szó és Liza által bosszút fog rajtam állni”, - gondolta félelemmel.

A kedves gyermek alakja szomorúan tünedezett fel előtte. Szíve hangosabban dobogott attól a gondolattól, hogy ő már ma, mihamar, két óra múlva, megint meglátja az ő Lizáját. „Eh! mit is erről sokat okoskodni! - határozta el hévvel, - most ez az én egész életem, életem-célja! Mit nekem az a pofonütés és a visszaemlékezések!... Minek is éltem én idáig? Rendetlenség és szomorúság volt az egész... most pedig minden más, egészen más!”

Felbuzdulása ellenére egyre jobban és jobban elgondolkozott.

„Halálra fog gyötörni Lizával, - ez bizonyos. Lizát is gyötörni fogja. Ezzel fog ő engem megbosszantani - mindenért! Hm... kétségtelen, hogy a tegnapihoz hasonló fellépéseit nem fogom megengedni, - tette hozzá elpirulva, - de... de... lám, még mindig nincs itt, holott már tizenkét óra.”

Sokáig, félegyig várt és nyugtalansága egyre növekedett. Pavlovics Pál nem jelentkezett. Végre az a gondolat, mely már régen neszelt benne, hogy Pavlovics Pál készakarva nem jön el, csak azért, hogy a tegnapihoz hasonló jelenettel léphessen fel, - véglegesen felbosszantotta: „tudja, hogy tőle függök s mi lesz most Lizával! És hogy jelenjek én meg Lizánál ő nélkül!”

Végre türelmét veszítve, pontban egy órakor maga sietett a Pokrovra. A penzióban tudatták vele, hogy Pavlovics Pál nem is hált otthon, csak reggel kilenc órakor jött haza, otthon csak egy rövid félórát töltött, aztán megint elment. Velcsaninov a Pavlovics Pál szobája előtt állva hallgatta a szolgáló jelentését és gépiesen forgatta, húzogatta a bezárt ajtó kilincset. Magához térve egyet köpött, eleresztette a kilincset és Szüszojevna Máriához vezettette magát. Az meghallva a Velcsaninov szavát, maga sietett ki hozzá.

Igen jó asszony volt az, „nemes érzésű asszony”, - mondotta róla Velcsaninov, mikor a vele folytatott beszélgetést Petrovna Klaudiának előadta. Szüszojevna Mária, miután megtudakolta: hogyan vitte el Velcsaninov a „lyánkát”, azonnal elkezdett Pavlovics Pálról beszélni. Szavai szerint „ha a gyereket nem nézné, már régen kitette volna innen Pavlovics Pált.” A vendégfogadóból is azért tették ki a szűrét, mert már nagyon szemtelenkedett. No, hát nem isten ellen való vétek-e, hogy egy éjjel egy leányt hozott magával, mikor már a gyerekek is volt felfogó esze! Kiabál a gyerekre: „ez lesz a te mamád, ha én úgy akarom!” Hát tessék elhinni, hogy még az a céda leány is a pofájára köpött. „Te nem az én leányom vagy, - kiabált rá, - hanem fattyú vagy!”

- Mit beszél? - riadt meg Velcsaninov.

- Magam hallottam. Ha annyira részeg volt is, hogy nem tudott semmit magáról, azért a gyerek előtt nem kellett volna úgy viselkednie, mert ha kiskorú is a gyerek, mégis csak ráeszmél magában. Sír a leányka, sír, látom, hogy egészen odáig van. A multkor meg micsoda nem történt itt az udvarunkon: valami komiszáros, amint az emberek mondják, kivett egy szobát este a vendéglőben és reggelre felakasztotta magát. Azt mondják, hogy pénzeket tivornyázott el. „Összefutott a nép, maga Pavlovics Pál nincs itthon, a leányka felügyelet

nélkül jár; szétnézek, hát látom, hogy ott van a nép közt a folyosón és az emberek háta mögül néz ki, bámulja az akasztott embert. Hamar ide hoztam. Képzeld: csak úgy reszketett minden ízében, megfeketedett s mihelyt elhoztam, rögtön összeesett. Vergődött, vergődött, alig bírt magához térni. Mintha fogzási görcsei lettek volna s attól fogva betegeskedni kezdett. Megtudta ezt Pavlovics Pál, eljött s összecsapdosta a gyereket, mert nem annyira verekedik ő, mint inkább csipdesni szeret, miután előbb jól iszogatót, elkezdte a gyereket ijesztgetni: „én is felakasztom magamat, azt mondja, - te miattad, akasztom fel magamat, mégpedig erre a függőnyzsinorra” - és a szeme láttára hurkot csinált. Az meg magánkívül van, kiabál, átöleli őt a kezecskéivel: „nem fogok többet, soha sem fogok többet” - így kiabált. Szánalom volt látni.

Velcsaninov, ha várt is valami nagyon rendkívülit, ez az elbeszélés mégis annyira meglepte őt, hogy nem is akarta elhinni. Szüszojevna Mária még sok egyebet is elmondott; volt például olyan eset is, hogy ha ő, Szüszojevna Mária nincs, hát Liza tán kiugrott volna az ablakból. Velcsaninov olyan állapotban jött ki a szobából, mintha részeg lett volna, „pálcával verem a fejére, mint a kutyanak”, gondolta magában. S ezt sokáig ismételte magában.

Kocsit fogadott és elhajtattott Pogorjelczevékhez. Még mielőtt a városból kiért volna, a kocsinak meg kellett állni egy keresztúton, a csatornán át vezető kis hídnál, amelyen egy nagy temetési menet haladt át. A híd mindkét vége előtt több kocsis és ember állt várakozva. A temetés gazdag volt, a kísérő kocsik sora igen hosszú s íme: a kísérőkocsik egyikének ablakában Pavlovics Pál arcát pillantotta meg Velcsaninov. Nem hitt volna a szemének, ha Pavlovics Pál maga ki nem dugja a fejét az ablakból és mosolyogva nem integet neki. Láthatóan, roppantul megörült, hogy megláthatta Velcsaninovot; még a kezével is integetni kezdett a kocsiból. Velcsaninov kiugrott a kocsijából és ellenére a tolongásnak, a rendőröknek és annak, hogy a Pavlovics Pál kocsija már felért a hídra, odaszaladt a kocsiaablakhoz. Pavlovics Pál egyedül ült.

- Mi történt, - kiáltott rá Velcsaninov, - miért nem jött el? Mit csinál ön itt?

- Megadom a végtisztességet - ne kiabáljon - a végtisztességet adom meg - heherészett Pavlovics Pál, vidáman hunyorgatva, - igazi barátom, Mihájlovics István hült porait kísérem ki.

- Mindez csupa botrány, maga részeg, esztelen ember! - kiabált még hangosabban a pillanatra meghökkent Velcsaninov; - szálljon le rögtön és üljön át hozzám; azonnal!

- Nem tehetem; kötelességem!

- Kihúszom önt! - rikoltott Velcsaninov.

- Én meg segítségért kiáltok! Segítségért! - heherészett tovább is vidáman Pavlovics Pál s mintha játszottak volna vele, elbújt a kocsis hátsó zugába.

- Vigyázzon! vigyázzon! elgázolják! - kiáltotta egy rendőr. Valóban: a híd lemenőjénél egy idegen kocsis áttörve a meneten, zavart csinált. Velcsaninovnak félre kellett ugrania, más kocsik és a néptömeg tovább szorították. Köpött egyet és visszament a maga kocsijához.

„Mindegy! különben sem vihetnék magammal ilyen embert!” - gondolta magában továbbtartó izgatott meglepetéssel.

Mikor elmondta Petrovna Klaudiának a Szüszojevna Mária elbeszélését és a temetés különös jelenetét, Petrovna Klaudia nagyon eltűnődött; „én csak önt félttem, - mondta neki - meg kell önnek szüntetnie vele minden összeköttetést, mégpedig mentől előbb, annál jobb”.

- Részeges bohóc az, semmi egyéb, - mondta hevesen Velcsaninov, - nem félek én tőle. S hogy szakítsak én vele, mikor itt van Liza. Ne feledje Lizát.

Ezalatt pedig Liza betegen feküdt; tegnap este lázba esett s vártak a városból egy hírneves doktort, akiért már hajnalban elküldtek. Mindez igen lehangolta Velcsaninovot. Petrovna Klaudia levitte a beteghez.

- Tegnap jól megfigyeltem a leánykát, - mondá, a Liza szobája előtt megállva, - büszke, zárkózott gyerek! Szégyenli, hogy nálunk van s hogy az apja úgy elhagyja; szerintem ez az ő egész betegsége.

- Hogy hagyja el az apja? Miért képzeled ön, hogy elhagyja?

- Már magában az, hogy ide, egészen ismeretlen házhoz eleresztette, hozzá még olyan emberrel... aki szintén nem ismerős vagy olyan viszonyban...

- De én magam hoztam el őt, erővel hoztam el; nem hiszem, hogy...

- Ah Istenem, hiszen már Liza, a gyermek is látja! Szerintem az az ember sohasem fog ide eljönni.

Liza, mikor Velcsaninovot egyedül látta megjelenni, nem ütközött meg; csak búsán elmosolyodott és láztól égő fejét fal felé fordította. Velcsaninov félénk vigasztalásaira és azon meleg fogadkozására, hogy holnap okvetetlenül elhozza az apját, semmit sem felelt. Velcsaninov, amint Lizától kijött, hirtelen sírva fakadt.

A doktor csak estére érkezett meg. Megvizsgálván a beteget, már első szavaival megrémített mindenkit, kijelentvén, hogy kár volt őt hamarabb nem hívatni. Mikor tudatták vele, hogy a leányka csak tegnap este lett rosszul, eleinte nem akarta elhinni. „Minden attól függ: hogy fogja tölteni az éjszakát,” - jelentette ki végre s megtévén rendelkezéseit, elment azzal az ígérettel, hogy holnap lehetőleg korán el fog jönni. Velcsaninov mindenáron ott akart maradni éjjelre, de Petrovna Klaudia megkérte, hogy próbálja meg mégegyszer „idehozni azt a szörnyeteget”.

- „Mégegyszer?” - kérdezte elbámulva Velcsaninov, - hiszen én azt most megkötözöm és úgy cipelem ide magam.

Az a gondolat, hogy idecipeli Pavlovics Pált, hirtelen a legszélsőbb türelmetlenséget ébresztette benne. - „Most már semmiben sem érzem magamat hibásnak vele szemben, - mondta Petrovna Klaudiának, mikor attól búcsút vett, - megtagadom minden tegnapi aljas, rücskölő szavamat, melyet itt mondogattam”, - tette hozzá haragosan.

Liza lehunyta szemmel feküdt s úgy látszott, hogy aludt, meg mintha jobban lett volna. Mikor Velcsaninov óvatosan lehajolt a fejécskéje felé, hogy búcsúzásul legalább a ruhája szélét megcsókolja, hirtelen kinyitotta a szemét, mintha csak várta volna Velcsaninovot és suttogva azt mondta neki: „vigyen el engem innen.”

Csendes, bús kérés volt ez, a tegnapi ingerültség nélkül, de egyúttal olyasmi volt belőle kiérezhető, mintha ő maga is teljesen meg lenne győződve afelől, hogy kérését semmi esetre sem teljesítik. Mihelyt Velcsaninov egészen kétségbeesetten bizonyíttatni kezdte neki, hogy ez lehetetlen, szótlanul lezárta megint a szemét és nem szólt többet egy szót sem, mintha nem hallaná és nem látná Velcsaninovot.

A városba beérve egyenesen a Pokrovra hajtatott. Már kilenc óra volt; Pavlovics Pál nem volt a szállásán. Velcsaninov teljes félóráig várakozott rá a folyosón, beteges türelmetlenséggel járkálva. Szüsojevna Mária végre megértette vele, hogy Pavlovics Pál legfeljebb holnap hajnalban fog visszatérni. „No hát hajnalban én is itt leszek,” - határozta el magát Velcsaninov és magánkívüli állapotban elindult haza.

De mekkora volt meglepetése, mikor még mielőtt a lakásába bement volna, azt hallotta Mávrától, hogy a tegnapi vendég már tíz óra óta várja őt!

- Meg is teázott itt nálunk, - borért is küldött, éppen olyanért, mint a multkor, egy kék bankót adott rá.

IX. Látomány.

Pavlovics Pál nagy kényelemmel helyezkedett el. A tegnapi székén ült, cigarettát szítt s éppen akkor töltötte meg negyedik poharát a palacknak még hátralevő tartalmából. A teáskanna és a félig kiivott teáscsésze is ott volt mellette az asztalon. Kiveresedett arca boldogságtól sugárzott. Még a frakkját is levetette, egész nyárian és mellényben üldögélt.

- Bocsásson meg, leghűbb barátom, - kiáltott fel, meglátva Velcsaninovot s helyéről felkelve, hogy felöltse a frakkját, - levetettem, hogy jobban élvezhessem a perceket...

Velcsaninov fenyegetően közeledett hozzá.

- Nem részeg még ön egészen? Lehet még önnel beszélni?

Pavlovics Pál kissé meghökkent.

- Nem, még nem egészen... Megemlékeztem az elköltözőtről... de még nem egészen...

- Megért ön engem?

- Éppen azért jelentem meg, hogy megértsem...

- No, hát én mindjárt azzal kezdem, hogy ön semmirekellő! - kiáltott rá Velcsaninov harsogó hangon.

- Ha ezzel kezdi, akkor mivel fogja végezni? - protestált egy kevéssé Pavlovics Pál, láthatóan megijedve, de Velcsaninov rá sem hallgatva tovább kiabált:

- Az ön leánya halálán van, beteg; elhagyja ön őt, vagy sem?

- Igazán halálán van?

- Beteg, beteg, nagyon veszélyesen beteg.

- Talán csak időleges rohamocska...

- Ne beszéljen bolondokat! Rend-kí-vül veszélyes a betegsége! Már csak azért is el kellene önnök oda jönnie...

- Hogy megköszönjem a vendégszeretetet... Nagyon is értem! Ivánovics Elek, drága, tökéletes barátom, - szólt, mindkét kezével megragadva annak a kezét és részegségében ellágyulva, csaknem könnyekre fakadva, mintha bocsánatot kért volna, - ne kiabáljon, Ivánovics Elek, ne kiabáljon! Ha meghalok, ha most mindjárt bezuhanok részegen a Névába, hát mit ér az a dolog jelenlegi állapotában? Pogorjelczev úrhoz pedig mindig ráérünk elmenni.

Velcsaninov kissé összeszedte magát.

- Ön részeg, én hát nem értem, hogy mit akar ön most mondani, - jegyezte meg szigorúan, - én mindig kész vagyok önnel kimagyarázkodni, sőt örülnék, ha mentől előbb... Azért járok-kelek... De mindenekelőtt tudja meg, hogy minden intézkedést megteszek: ön ma énnálam fog hálni! Holnap reggel pedig magamhoz veszem önt és elhajtatunk oda. Önt én innen el nem eresztém! - rikoltott megint, - én önt gúzsba kötöm és az ölemben viszem el magammal... Jó lesz önnök ez a díván? - mutatott lihegve egy széles, puha dívánra, mely átellenben állt a falnál azzal, amelyen ő maga szokott hálni.

- Óh, kérem, hiszen én akárhol...

- Nem akárhol, hanem ezen a dívánon! Fogja, itt van a lepedő, takaró és párna (mindezt egy szekrényből cibálta ki Velcsaninov és sietve dobálta oda Pavlovics Pálnak, aki engedelmesen tartotta oda a karjait) - vesse meg magának rögtön az ágycsuhát!

Az ágyneműkkel megrakott Pavlovics Pál tétovázva állt a szoba közepén, mámoros arcával hosszan, részegesen mosolyogva, de Velcsaninov második fenyegető kiáltására rögtön tenni-venni kezdett; elment az asztal mellől és lihegve teregette a lepedőt, Velcsaninov hozzálépett, hogy segítsen neki: némileg meg volt elégedve vendége megriadásával és engedelmeskedésével.

- Igya ki még a poharát, aztán feküdjék le, - vezényelt tovább; érezte, hogy nem lehetett nem-vezényelni; - önmaga rendelkezett, hogy bort hozzanak?

- Magam, a bor iránt... Tudtam én azt, Ivánovics Elek, hogy ön már többet nem hozat.

- Helyes, hogy ezt tudta, de még jobban meg kell ezt tudnia. Még egyszer ismétlem, hogy minden intézkedést megtettem: az ön komédiázását, tegnapi csókolódzásait többé nem fogom tűrni.

- Magam is megértem én azt, Ivánovics Elek, hogy olyasmi csak egyszer volt lehetséges, - mosolygott Pavlovics Pál.

E felelet hallatára a szobában járkáló Velcsaninov szinte ünnepiesen állt meg Pavlovics Pál előtt.

- Pavlovics Pál, beszéljen őszintén! Újra beismerem, hogy ön eszes ember, de biztosítom önt, hogy ön rossz úton jár. Beszéljen egyenesen, cselekedjék őszintén s becsületszavamat adom rá, hogy felelni fogok mindenre, amit csak kérdez.

Pavlovics Pál újra elmosolyodott azzal az ő hosszú mosolygásával, mely már magában is annyira mérgeztette Velcsaninovot.

- Várjon! - kiáltott rá megint, - ne komédiázzon, én keresztüllátok önön. Ismétlem: becsületszavamat adom önnek, hogy kész vagyok önnek *mindenre* felelni s hogy megkap ön tőlem minden lehető elégtételt, vagyis minden, még lehetetlen elégtételt is. Oh, mennyire szeretném, ha ön engemet megértene!

- Ha már ön ilyen jó, - vonult hozzá óvatosan közelebb Pavlovics Pál, - nagyon szeretném megtudni, hogy miért említette ön tegnap a ragadozó típust?

Velcsaninov egyet köpött s újra még gyorsabban járkálni kezdett a szobában.

- Nem, Ivánovics Elek ne köpjön, mert én nagyon érdeklődöm s éppen azért jöttem ide, hogy megbizonyosodjam... Nehezen forog a nyelvem, de bocsásson meg. Hiszen én arról a „ragadozó” és a „békés” típusról is magam is olvastam egy folyóiratban, a kritikai rovatban s ez ma reggel eszembe jutott... De már elfelejtettem s igazat mondva akkor nem is értettem. Most hát azt szeretném megtudni, hogy a boldogult Bagantov Mihájlovics István „ragadozó” volt-e, vagy „békés”? Hova sorozzuk őt?

Velcsaninov még mindig hallgatott és járkált. Aztán hirtelen, dühösen megállt:

- Ragadozó típus az az ember, aki Bagantovot akkor, mikor azzal a vele való kellemes találkozás alkalmából pezsgőt iszik, mint ivott ön tegnap én velem - inkább megmérgezné egy pohár itallal és nem menne el annak a koporsóját a temetőbe kikísérni, mint elment ön tegnap, az ördög tudja, hogy milyen rejtett, alattomos, csúf igyekezetből és önmagát is bepiszkoló komédiázásból. Mert önmagát piszkolja be vele!

- Igaz, hogy nem menne el, - hagyta helyben Pavlovics Pál, - de ahogy ön ezt énám vonatkoztatja...

- Az nem az az ember, - folytatta Velcsaninov heveskedve és oda sem hallgatva, - nem az, aki az Isten tudja: mit képzél magában, az igazságot és jogosságot számon kéri, sérelmeit mint valami leckét bemagolja, panaszkodik, komédiázik, az embereknek a nyakára köti magát és - minden idejét erre használja fel. Igaz az, hogy ön fel akarta magát akasztani? Igaz?

- Lehet, hogy ittasságomban elkövettem valami bolondságot, - nem emlékszem rá. Nekünk Ivánovics Elek, nem is illő a mérget szaporítanunk. Azonkívül, hogy jó állású csinovnyik vagyok, még kapitálisom is van s ezért még talán meg is házasodhatom.

- Hogy aztán kényszer-munkára küldjék.

- Nos igen, ez a kellemetlenség is megeshetik, bár a bíróságoknál sok enyhítő körülményt kezdenek alkalmazni. Egy nagyon mulatságos anekdotácska jutott az eszembe a multkor a kocsi-ban, azt szeretném önnek elmondani. Éppen csak azt mondta ön: „az embereknek a nyakára köti magát.” Talán emlékszik még Livczov Petrovics Simonra; T-ben, az ön ott tartózkodása idejében eljárogatott hozzánk; no hát annak az öccse szintén pétervári fiatalember, a V-i kormányzó mellett szolgált és különféle jeles tulajdonságokkal fényeskedett. Egyszer összeveszett Golubenko ezredessel egy társaságban, hölgyek és az ő szíve-hölgye jelenlétében és sértve érezte magát, de a sértést elnyelte és elrejtette; ez időben pedig Golubenko elütötte kezéről a szíve-hölgyét és megkérte annak a kezét. No és mit gondol ön? Az a Livczov utoljára őszinte barátságra lépett, egészen kibékült Golubenkóval, sőt ami több: maga kínálkozott vőfélyül, ő tartotta a koronát² s mikor az esküvőről hazatértek, odalépett Golubenkohoz, összecsókolódzott vele, gratulált neki, aztán az egész előkelő társaság és a kormányzó jelenlétében, azon frakkosan és cicomásan kést döfött annak a hasába, hogy Golubenko csak összerogyott. Ezt tette vele a saját vőfélye, hát micsoda szégyen ez?! De még e' semmi. Hanem mikor a kés-döfést elvégezte, hát körül szaladt: „Ah! mit csináltam! Ah, mit csináltam!” Kiserkedtek a könnyei, mindenkinek a nyakába borult, még a hölgyeknek is: „Ah, mit csináltam! Ah - azt mondja - mit csináltam én most!” Hehehe! Mulatságos! Csak Golubenkot sajnálhatja az ember; de az kigyógyult.

- Nem tudom, minek mondta ön ezt el, - szólt Velcsaninov szigorú tekintettel.

- Csak éppen azért, hogy késsel döfte meg, - heherészett Pavlovics Pál, - látnivaló, hogy ez nem típus, hanem takonypóc, ha félelmében még az illendőségről is megfeledkezett és a hölgyek nyakába borult, mégpedig a kormányzó jelenlétében, - pedig hát elkövette a döfést, elérte amit akart. Hát csak azért mondtam el.

- Vigye el önt az ördög! - rikoltott fel Velcsaninov magából kikelve, mintha valami elpattant volna benne, - ördög vigye az ön alattomos hitványságát, ki maga is alattomos hitványság; azt hiszi, hogy megijeszt engem, maga gyerek-kínzó, aljas gazember, gazember és gazember! - kiabált magánkívül, minden szónál lihegve.

Pavlovics Pál nem tudott hova lenni, még a kapatossága is eltűnt; ajkai remegtek.

- Ivánovics Elek, hát ön nevez engem gazembernek *ön* és *engem*?

De Velcsaninov már magához tért.

- Kész vagyok öntől bocsánatot kérni - felelte némi szünet után, sötétén eltűnődve, - de csak akkor, ha ön rögtön őszintén fog viselkedni.

² Az esküvőnél a fiatal pár feje fölött koronát, koszorút tartanak.

- Én az ön helyében minden esetre bocsánatot kérnék, Ivánovics Elek.

- Jól van, legyen úgy, - monda Velcsaninov, megint kis szünetet tartva, - bocsánatot kérek öntől; de lássa be, Pavlovics Pál, hogy a történetek után én már semmiben sem érzem magamat önnel szemben hibásnak, t. i. én az *egész* ügyet illetőleg beszélek és nemcsak erre a mostani esetre vonatkozólag.

- Jól van, minek ez az elszámokodás? - mosolyodott el Pavlovics Pál, különben a földre szegezve tekintetét.

- No, ha úgy van, akkor annál jobb. Igya meg a borát és feküdjék le, mert én azért önt mégsem bocsátom el...

- De hát mi lesz a borral... - szólt Pavlovics Pál kissé zavartan, hanem aztán odament az asztalhoz és felvette rég megtöltött, utolsó poharát. Talán már megelőzőleg sokat is ivott, annyira, hogy most kezei remegtek s a bor egy részét kilocsolta a földre, az ingére és mellényére, hanem azért fenékiig kiitta, mintha nem is lehetett volna kiivatlanul hagyni, azután tiszteletudással letette az üres poharat az asztalra és engedelmesen az ágyához ment, hogy levetközzék.

- De nem volna-e jobb... itt nem hálni? - kérdezte, miután már a fél csizmáját lehúzta és a kezében tartotta.

- De nem ám! - felelt haragosan Velcsaninov, szünetlenül járkálva a szobában, anélkül, hogy ránézett volna.

Pavlovics Pál levetkezett és lefeküdt. Egy negyedóra múlva lefeküdt Velcsaninov is és eloltotta a gyertyát.

Nyugtalanul aludt el. Valami új, még bonyolultabb ügy jelent meg hirtelen valahonnan, izgatta őt s ő azt érezte egyidejűleg, hogy szégyenlette ezt az izgalmát. Már szenderegni kezdett, hanem akkor valami neszelés felébresztette. Rögtön Pavlovics Pál ágyára nézett. A szobában sötét volt (az ablakfüggönyök le voltak bocsátva), de úgy rémlett neki, hogy Pavlovics Pál nem fekszik, hanem felkelt és az ágyán ül.

- Mit csinál? - kiáltott Velcsaninov.

- Valami árnyék... - felelt kis szünet után alig hallható hangon Pavlovics Pál.

- Micsoda árnyék?

- Ott a másik szobában, az ajtóban, mintha árnyékot láttam volna.

- Micsoda árnyékot? - kérdezte kis vártatva Velcsaninov.

- A Vasziljevna Natáliáét.

Velcsaninov leállt a szőnyegre és maga nézett be az előszobán át a másik szobába, melynek ajtaja mindig nyitva volt. Ott az ablakon nem volt függöny, hanem csak sztór, azért ott világosabb volt.

- Nincs abban a szobában semmi, ön pedig részeg; feküdjék le! - monda Velcsaninov s visszafeküdve beburkolódzott a takarójába. Pavlovics Pál nem szólt semmit s ő is lefeküdt.

- Ezelőtt soha nem látott ön ilyen árnyékot? - kérdezte vagy tíz perccel később.

- Egyszer mintha láttam volna, - felelt gyenge hangon, szintén némi késedelemmel Pavlovics Pál.

Erre megint csend következett.

Velcsaninov nem tudta volna bizonyosan megmondani: aludt-e ő, vagy sem; elmúlt egy óra - s egyszerre csak megint megfordult: valami neszelés, megint felébresztette; ő sem tudta: mi az, de úgy rémlett neki, hogy a teljes sötétségben valami fehérség állott felette, amely nem jött még egészen hozzá, de már a szoba közepén volt. Felült az ágyban s egy teljes percig nézett.

- Ön az, Pavlovics Pál? - kérdezte gyenge hangon. Ez az ő saját szava, mely a csend és sötétség közepette felhangzott, valami különösnek tetszett neki.

Felelet nem volt, de abban, hogy valaki ott áll, kételkedni már nem lehetett.

- Ön az... Pavlovics Pál? - ismételte hangosabban, sőt oly hangosan, hogyha Pavlovics Pál nyugodtan alszik is az ágyában, hát okvetetlenül felébredt és felelt volna.

De felelet csak nem hallatszott, helyett úgy tetszett neki, mintha az a fehér, alig megkülönböztethető alak, közeledett volna feléje. Erre valami különös történt: mintha valami hirtelen megpattant volna a belsejében, éppen úgy, mint az imént s ő teljes erejéből a legdühösebben, csaknem minden szónál lihegve, elkiáltotta magát:

- Ha maga, részeg komédiás, azt meri képzelni, hogy engem megijeszthet, hát befordulok falfelé, beburkolódzom a fejem búbjáig s egész éjjel vissza nem fordulok, - bebizonyítani fogom, hogy mennyibe veszem én az ön... még ha reggelig itt áll is... mint valami bohóc... és köpök önre...

És dühösen egyet köpve a Pavlovics Pálnak képzelt alak felé, hamar befordult falfelé, beburkolódzott a takarójába és mintha megrögzött volna abban a helyzetében, meg sem moccant. Közeledett-e az árnyék, vagy egy helyben állt: nem tudhatta, de szíve dobogott, dobogott, dobogott. Elmúlt legalább öt teljes perc; ekkor, legfeljebb két lépésnyiről megszólalt a Pavlovics Pál gyenge, panaszos hangja:

- Ivánovics Elek, azért keltem fel, hogy megkeressem a... (és megnevezett egy szükséges házi eszközt); nem találtam ott, magam mellett... lassacskán meg akartam önnél keresni, az ágyánál.

- Hát akkor miért nem felelt, mikor rákiáltottam? - kérdezte Velcsaninov szakadozva, vagy félpercnyi szünet után.

- Megijedtem. Úgy kiabált ön... hát megijedtem.

- Ott van balra a szögletben, az ajtó felé, a kis szekrényben; gyújtson gyertyát.

- Hiszen gyertya nélkül is megtalálom, - mondá alázatosan Pavlovics Pál, elindulva a szöglet felé, - bocsásson meg, Ivánovics Elek, hogy megzavartam... egyszeribe rájött...

De az már nem felelt. Tovább feküdt arccal a falfelé fordulva s úgy feküdt egész éjjel, egyszer sem fordulva vissza. Talán szavának akart állni s megvetését bizonyítani? Maga sem tudta: mi történik vele; idegeskedése végre átment valami önkívültségbe és sokáig nem tudott elaludni. Másnap reggel tíz óra tájt felébredve hirtelen felugrott, felült ágyában, mintha fellökték volna, de - Pavlovics Pál már nem volt a szobában. Csak az üres, vetetlen ágya volt ott, ő maga kora hajnalban megszökött.

„Tudtam!” - ütött a homlokára Velcsaninov.

X. A temetőben.

Az orvos aggodalma alaposnak bizonyult: Liza hamarosan rosszabbul lett, - annyira rosszabbul, hogy a megelőző napon Velcsaninov és Petrovna Klaudia nem várták volna. Velcsaninov reggel még tűrhetőnek találta a beteg állapotát, bár erős lázban volt; később azt erősítette Velcsaninov, hogy Liza rámosolygott s odanyújtotta neki forró kezét. Igaz volt-e ez, vagy csak ő találta ki megnyugtatóként: nem ért rá megállapítani. Éjjel a beteg már nem volt magánál s ez aztán így tartott az egész betegség alatt. Liza a nyaralóba való kiköltözése után kilencednapra meghalt.

Szomorú napjai voltak ezek Velcsaninovnak; Pogorjelczevék még aggódtak is miatta. E nehéz napok nagy részét náluk töltötte. Liza betegségének utolsó napjaiban órákig egyedül üldögélt valamely zugban s láthatóan semmiről sem gondolkozott. Petrovna Klaudia igyekezett őt szórakoztatni, de ő alig felelgetett, sőt néha láthatóan terhére volt a beszéd. Petrovna Klaudia nem várta volna, hogy „mindez” olyan benyomással legyen reá. Leginkább a gyerekekkel szeretett szórakozni; ezekkel néha nevetett is, de csaknem minden órában felkelt a székéről és lábujjhegyen odament a beteget megnézni. Néha úgy tetszett neki, hogy az őt megismerte. A felgyógyulást illetőleg nem volt semmi reménye, úgy, mint a többieknek sem, de a szobából, melyben Liza meghalt, nem távozott és rendszerint ott üldögélt mellette.

Különben e napokban is rendkívüli mozgékonytságot tanúsított: hirtelen felállt, berohant Pétervárra s a leghíresebb doktorokat hívta meg konziliumra. A második és utolsó konzilium a beteg halálát megelőző napon volt. Ezt megelőzőleg vagy három nappal Petrovna Klaudia követelően beszélt Velcsaninovval arról, hogy valahol végre is fel kell keresni Truszoczkij urat: „szerencsétlenség esetén anélkül el sem lehetne temetni Lizát.” Velcsaninov azt hebegte, hogy majd ír neki. Erre az öreg Pogorjelczev kijelentette, hogy ő maga fogja a rendőrség által felkerestetni. Velcsaninov végre kétsornyi értesítést írt és elvitte azt a Pokrov-fogadóba. Pavlovics Pál szokása szerint nem volt otthon, hát odaadta a levelet kézbesítés végett Szüszojevna Máriának.

Végre egy szép nyári estén, napszálltakor meghalt Liza s Velcsaninov mintha csak akkor tért volna magához. Mikor a holttestet felöltöztették, ráadták a Petrovna Klaudia egyik leánykájának az ünneplő fehér ruháját és a teremben letették az asztalra, kezébe adott virágokkal, - Velcsaninov odalépett Petrovna Klaudiához és szikrázó szemekkel jelentette ki, hogy ő most mindjárt elhozza a „gyilkost” is. Nem hallgatva a tanácsokra, hogy várjon vele holnapig, rögtön elindult a városba.

Tudta: hol kaphatja meg Pavlovics Pált; nem éppen csak a doktorokért járt ő Pétervárra. E napokban úgy tetszett neki, hogyha elhozza a haldokló leánykához az apját, hát az, amint meghallja az apja szavát, mindjárt magához tér; olyankor kétségbeesetten rohant Pavlovics Pált felkeresni. Pavlovics Pál tovább is penzióban lakott, de ott hiába tudakozódott volna felőle: „három napig sem kerül haza és nem hál itthon, - jelentette Szüszojevna Mária - csak véletlenül vetődik haza, akkor is részegen, nem marad itthon egy óráig sem, újra elcsavarog; már egészen elzüllött.” A Pokrov-fogadó pincére a többi közt azt közölte Velcsaninovval, hogy Pavlovics Pál már régebben valami leányokat szokott látogatni a Vozneszenszki-Proszpekten. Velcsaninov azonnal felkereste a leányokat. A megajándékozott és megvendégelt leányok mindjárt emlékeztek a látogatójukra, - különösen a gyászfátyolos alapja után, eközben jól le is szidták, persze azért, hogy az már nem jár többé hozzájuk. Egyikök, Kati, vállalkozott

rá, hogy ő „mindenkor kész Pavlovics Pált megkeresni, mert az most szüntelenül a Prosztákova Máskánál ül, a pénzének se szeri, se száma, az a Máska pedig - nem Prosztákova, hanem Prohvosztova, kórházban feküdt s ha ő - Kati - akarná, hát rögtön Szibériába küldhetné, csak egy szavába kerülne.” Kati azonban ezúttal nem tudta Pavlovics Pált meglegelni, de erősen fogadkozott, hogy majd meglegeli. Hát ennek a Katinak a segítségére számított most Velcsaninov.

A városba már kilenc óra tájt beérve, rögtön kikérte Katit, megfizetve az illetőnek a távollétéért járó díjat és elindult vele nyomozni. Maga sem tudta, hogy voltaképpen mit akar ő most Pavlovics Pállal: megöli-e valamiért, vagy csak azért keresi, hogy tudassa vele a leánya halálát, meg azt, hogy okvetetlenül szükség van rá a temetésnél. Az első kutatás sikertelen volt: kiszült, hogy Prohvosztova Máska már harmadnapja összeveszett Pavlovics Pállal s hogy valami pénztáros „kövel betörte a Pavlovics Pál fejét”. Egyszóval sokáig hiábavaló volt minden keresés, végre éjfél után két órakor sikerült Velcsaninovnak egy figyelmébe ajánlott intézet kijáratánál egész váratlanul Pavlovics Pálra rábukkanni.

Pavlovics Pált teljesen részegen hozta be az intézetbe két hölgy; a hölgyek egyike a karjánál fogva tartotta; hátulról egy természetes, erős vetélytárs követte őket telitorokból ordítózva és Pavlovics Pált valami rettentő dolgokkal fenyegetve. A többi közt azt rikoltozta, hogy Pavlovics Pál őt „exploatálta és egész életét megmérgezte”. Úgy látszik: valami pénzekekről volt szó; a hölgyek nagyon féltek és siettek. Velcsaninovot meglátva Pavlovics Pál, kitárt karokkal rohant feléje és úgy kiabált, mintha sással metszették volna:

- Kedves testvér, védj meg!

A vetélytárs meglátva Velcsaninov atlétai alakját, rögtön meglippent; a diadalmaskodó Pavlovics Pál odabökött még az öklével és diadalma jeléül felbödült; Velcsaninov dühösen megragadta a vállát s maga sem tudva, hogy miért, mindkét kezével rázni kezdte annyira, hogy a fogai is vacogtak belé. Pavlovics Pál rögtön abba hagyta a kiabálást és tompa, részeg ijedtséggel nézett a gyomrozójára. Velcsaninov valószínűleg nem tudva vele mit kezdeni, erősen lenyomta és leültette a gyalogjárónak egy cölöpjére.

- Liza meghalt! - mondotta neki.

Pavlovics Pál még mindig nem vette le róla a szemét, úgy ült a cölöpön, a hölgyek egyikétől támogatva. Végre megértette a szót s arca hirtelen lefeffent.

- Meghalt!... suttogta különösen.

Hogy részegségében elmosolyodott-e az ő csúf, hosszú mosolygásával, vagy elferdült-e valami az arcában, Velcsaninov nem tudta megállapítani, de egy pillanat múltán Pavlovics Pál nagynehezen felemelte reszkető jobb kezét, hogy keresztet vessen magára; de a keresztvetés nem sikerült s a reszkető kéz lefittyent. Kis idő múltán lassan felkelt a cölöpről, belekapaszkodott a hölgyébe s arra rátámaszkodva tovább indult a maga útján, mintha nem tudná: mit csinál, mintha Velcsaninov ott se lett volna. De ez megint vállonragadta őt.

- Nem érted, te részeges szörnyeteg, hogy tenélküled őt eltemetni sem lehet? - kiáltott rá lihegve.

Az visszafordította a fejét.

- Emlékezik ön a tűzéségre... a hadnagyra?... - nyámogott nehezen forgó nyelvével.

- Mi-i-i? - kiáltott fel Velcsaninov, fájdalmasan megrezzenve.

- Az az apja! Keresd fel azt a temetéshez...

- Hazudsz! - rikoltott Velcsaninov fejét vesztve, - de csak gonoszságból... tudtam én, hogy te ezzel fogsz nekem előállni!

Magánkívül rázta meg félelmes öklét a Pavlovics Pál feje felett. Még csak egy pillanat s talán egy ökölcsapással megölte volna; a hölgyek sipítva szaladtak szét, de Pavlovics Pálnak a szeme sem rebbent meg. Valami állatias méreg torzította el arcát.

- Hát azt tudod-e, - mondotta lényegesen szilárdabban, mintha nem is volna részeg, - tudod-e: mit mond a mi oroszunk? (S itt a legképtelenebb, nyomtatásba nem való káromkodásra fakadt.) - No, hát menj hozzá! - Azután erőszakkal kitepte magát Velcsaninov kezeiből, hátralepett és csaknem elesett. A hölgyek megfogták s ezúttal már futásnak eredtek, sipítozva és csaknem a földön húzva maguk után Pavlovics Pált. Velcsaninov nem követte őket.

Másnap déli egy órakor Pogorjelczevék nyaralójában megjelent egy középkorú, igen tisztességesen rendi ruhába öltözött csinovnyik s udvariasan átadott Petrovna Klaudiának a Truszoczkij Pavlovics Pál nevében egy Petrovna Klaudiának címzett csomagot. A csomagban egy levél mellé háromszáz rúbel s a Lizára vonatkozó szükséges iratok voltak mellékelve. Pavlovics Pál röviden, igen tisztességtudó és illedelmes hangon írt. Nagyon szépen megköszönte ő méltóságának, Petrovna Klaudiának, hogy jótékony részvétellel volt az árva iránt, mely jóságáért csak az egy Isten fizethet meg. Homályosan felemlítette, hogy nagy rosszullete miatt nem jelenhet meg személyesen az ő tőle gyöngéden szeretett és szerencsétlen leánykája temetésén s e tekintetben minden reménységét ő méltósága angyali jóságába veti. A háromszáz rúbelt pedig a levélben tett jelentése szerint a temetésre és általában a betegséggel járt kiadásokra küldi. Ha pedig megmaradna ebből az összegből valami, hát alázatosan és tisztelettel kéri, hogy azt a megboldogult Liza lelkiüdvösségeért rendezendő gyászmisére használják fel. A levelet kézbesítő csinovnyik nem tudott egyéb felvilágosítást adni; néhány szavából azt lehetett kiérteni, hogy csak a Pavlovics Pál erős unszolására vállalkozott rá, hogy a csomagot Petrovna Klaudiának kézbesítse. Pogorjelczev csaknem sérelmesnek találta a „betegséggel járó kiadások” kifejezést s úgy intézkedett, hogy tartsanak meg ötven rúbelt a temetésre, mert nem akadályozhatják meg az apát abban, hogy gyermekét eltemesse, - a többi kétszázötven rúbelt pedig vissza kell küldeni Truszoczkij úrnak. Petrovna Klaudia úgy határozott, hogy nem a kétszázötven rúbelt küldik vissza, hanem a temetőbeli templom előljáróságától veendő elismerést e pénz átvételéről a jobblétre szenderült Erzsébet leányzó lelkiüdvéért tartandó szertartások fejében. Ez az elismerés átadatott aztán Velcsaninovnak, hogy rögtön kézbesítse Pavlovics Pálnak; Velcsaninov postán küldte azt el a penzióba.

A temetés után eltűnt a nyaralóból. Teljes két hétig, tekergett minden cél nélkül a városban, egyedül és tűnődve ütődött össze a járó-kelőkkel. Néha meg egész napokon át feküdt kinyújtózva a dívánon, megfélekezve szokott dolgairól. Pogorjelczevék sokszor üzentek neki, hívták; megígérte, hogy elmegy, de azonnal, el is feledkezett róla. Petrovna Klaudia maga is kereste, de nem találta otthon. Ugyancsak így járt az ügyvédje is; pedig az ügyvédnek közölnivalója lett volna: a pernek nagyon ügyes fordulatot adott s az ellenfelek készek voltak békés megegyezésre, a peres örökség igen jelentékeny részének átengedésével. Csak a Velcsaninov hozzájárulására volt szükség. Végre otthon találta az ügyvéd, de nagyon elcsodálkozott a Velcsaninov rendkívüli közömbösségén, amellyel a még nemrégén annyira sürgető kliense őt meghallgatta.

Bekövetkeztek a legforróbb júliusi napok, de Velcsaninov az időről is megfélekezett. Bánata úgy meggyült a lelkében, mint valami kelés és minden percben gyötrelmesen öntudatos fájdalmat okozott neki. Főképpen az fájt neki, hogy Liza nem ért rá őt felismerni s meghalt anélkül, hogy megtudta volna: mennyire szerette őt azt a leánykát. Annyira örömmel teljesnek tetszett életcélja hirtelen örök homályba veszett. A cél pedig - amint mostanában minden

percben gondolt erre - az lett volna, hogy Liza mindennap, életének minden órájában szakadatlanul érezze magán az ő szeretetét. „Ennél magasabb célja az embereknek nincs és nem lehet!” - gondolgatta néha eltűnődve, sötét felbuzdulással; - „ha vannak is más célok, egyik sem lehet ennél szentebb.” „Liza szeretete által megtisztulnék és megvezekelném egész eddigi bűzös, haszontalan életemet; magam, a dologtalan, bűnös és magamat leélt ember helyett tiszta és gyönyörű lényt dédelgetnék az élet számára s ezért a lényért megbocsáttatnék nekem minden s magam is mindent megbocsátanék magamnak.”

Mindezen *beismerő* gondolatok mindig együtt jelentkeztek nála a megboldogult gyerekre vonatkozó világos, minden közeleső és az ő lelkét mindig meglepő visszaemlékezésekkel. Elképzelte magában Liza halvány arcoskáját, arcának minden kifejezését: emlékezett rá a koporsóban, virágok közt, meg ezt megelőzőleg lázában, nyitott, mozdulatlan szemeivel. Eszébe jutott, hogy mikor Liza már kiterítve feküdt, ő észrevette annak egy - Isten tudja: mitől megfeketült ujjacskáját; ez őt annyira meglepte akkor, s annyira fájt neki az a szegény ujjacska, hogy mindjárt arra gondolt, - ezúttal először - hogy rögtön megkeresi és megöli Pavlovics Pált; - eladdig pedig „érzéketlen” volt. - A megsértett büszkeség gyötörte-e a leányka gyermeki szívét, vagy az, hogy három hónapig szenvedett apjától, aki a szeretetet hirtelen gyűlöletre változtatta és őt aljas szavakkal illette, ijedezését kinevette s végül oda dobta őt idegen embereknek? Ezen évődött Velcsaninov szüntelen és ezt variálta ezerféleképpen. „Tudja ön, hogy mim volt nekem Liza?” - jutott eszébe a részeg Truszoczkij felkiáltása és érezte, hogy ez a felkiáltás már nemcsak negélyezett, hanem igaz s hogy szeretet volt abban.

„Hogyan lehetett az a szörnyeteg oly kegyetlen a gyerekekhez, akit úgy szeretett s valószínű-e ez?” De mindig hamarosan eldobta, mintegy ellegyezte magától ezt a kérdést, valami rettentő volt ebben a kérdésben, valami elviselhetetlen - és el nem dönthető.

Egy napon - magam sem tudva: hogyan? - kikódorgott a temetőbe, ahol Liza eltemetve volt és felkereste annak sirocskáját. A temetés óta még egyszer sem volt a temetőben; mindig azt képzelte, hogy nagyon is gyötrelmes volna, hát nem mert odamenni. De mily különös: amint a sirocskára lehajlott s azt megcsókolta, rögtön megkönnyebbült. Szép este volt, a nap éppen leszállóban volt; a sír körül buja, zöld fű nőtt; nem messzire a csaltosban méh döngicsélt, a virágok, koszorúk, miket Petrovna Klaudia és a gyerekek Liza temetése után otthagytak, szintén ott feküdtek félig már lehullt szirmaikkal. Hosszú idő óta most először még valami reménység is felfrissítette Velcsaninov szívét. - „Hogy megkönnyebbültem!” - gondolta, átérezve a temető csendjét és a világos, békés égre tekintve. Valami tiszta, zavartalan hit áramlata töltötte meg a lelkét. „Ezt Liza küldi nekem, ő beszél velem” - gondolta magában.

Már egészen beesteledett, mikor a temetőből hazatért. Nem nagyon messzire a temető kapujától, az út mellett egy alacsony kis faházban valami csárdaféle volt; a nyitott ablakon át láthatók voltak az asztalok mellett ülő vendégek. Velcsaninovnak úgy tetszett, hogy a vendégek egyike, amelyik közvetlenül az ajtó mellett foglal helyet - Pavlovics Pál volt, hogy az is látja őt és kíváncsian nézeget ki az ablakon. Tovább ment s mihamar hallotta, hogy valaki utána szalad; csakugyan: Pavlovics Pál sietett őt utolérni; valószínű, hogy a Velcsaninov arcában mutatkozott békülékenységet megkapta és felbátorította, mikor az ablakon kinézegetett. Utolérvén Velcsaninovot, félénken elmosolyodott, de már nem a régi részeges mosolygással; sőt ezúttal nem is volt ittas.

- Jóestét - mondá.

- Jóestét - felelt Velcsaninov.

XI. Pavlovics Pál megnősül.

„Jóestét” mondván, maga is elcsodálkozott magán. Roppant furcsának tetszett neki, hogy ezzel az emberrel találkozva, semmi bosszúságot nem érzett s e pillanatban az iránta való érzése valami egészen más, sőt mintha valami új hangulatra buzdítaná őt.

- Mily kellemes este! - szólalt meg Pavlovics Pál, szemébe nézve Velcsaninovnak.

- Ön még nem utazott el? - kérdezte ez, mintha nem kérdezne, csak eltűnődnék és folytatta útját.

- Elhúzódt a dolog, de helyet kaptam, előmenetellel. Holnapután bizonyosan elutazom.

- Helyet kapott? - szólt Velcsaninov, ezúttal már kérdezve.

- Miért ne kaptam volna? - alakoskodott hirtelen megint Pavlovics Pál.

- Csak úgy kérdeztem, - mentegetődzött Velcsaninov elkomolyodva és Pavlovics Pálra sandítva. Nagy meglepetésére, Truszoczkij úrnak ruhája, fátyolos kalapja és egész külseje sokkal illedelmesebb volt, mint ezelőtt két héttel. „Miért ült ez ebben a csárdában?” - gondolta egyre Velcsaninov.

- Más örömhíremet is akartam önnel közölni, Ivánovics Elek, - kezdte újra Pavlovics Pál.

- Örömhírt?

- Megnősülök.

- Mi?

- Szomorúságra öröm következik - így van ez mindig az életben; nagyon szeretném, Ivánovics Elek, ha... de nem tudom: meglehet, hogy ön most siet, mert olyannak látom az arcát...

- Igen, sietek... nem is érzem jól magamat.

Roppant szerette volna a nyakáról Pavlovics Pált letudni; új hangulatra való buzdulása egy pillanat alatt eltűnt.

- Pedig szerettem volna...

Pavlovics Pál nem mondta meg, hogy mit szeretne; Velcsaninov hallgatott.

- Akkor hát majd más alkalommal... ha ugyan találkozunk...

- Igen, igen, majd máskor, - monda szapora szóval, dűnnyögve Velcsaninov, nem nézve rá és nem állva meg. Vagy egy percig egyik sem szólt; Pavlovics Pál még mindig lépést tartott Velcsaninovval.

- Akkor hát a viszontlátásig! - szólalt meg végre.

- A viszontlátásig; kívánom, hogy...

Velcsaninov megint rossz kedvvel tért haza. A találkozás „ezzel az emberrel” nem volt kedvére. Lefeküdven, megint azon tűnődött: „miért volt ő a temetőben?”

Másnap reggel végre elhatározta, hogy elmegy Pogorjeliczevékhez; nem szívesen határozta el magát: nagyon nehezére esett most a részvét, még Pogorjeliczevéktől is. De azok annyira nyugtalankodhattak ő miatta, hogy okvetetlenül el kellett hozzájuk mennie. Hirtelen az jutott

eszébe, hogy ő valamiért nagyon fog szégyenkezni a velök való első találkozásnál. „Menjek? ne menjek?” - gondolta, sietve a reggelizését befejezni, mikor legnagyobb meglepetésére Pavlovics Pál lépett be hozzá.

A tegnapi találkozás után Velcsaninov el sem képzelhette, hogy ez az ember még valamikor őt felkeresse s annyira meg volt lepette, hogy csak nézett rá s nem tudta: mit mondjon neki. De Pavlovics Pál maga rendelkezett, köszönt s leült ugyanarra a székre, amelyen ezelőtt három héttel, utolsó látogatásakor ült volt. Velcsaninov hirtelen, különösen világosan emlékezett vissza arra a látogatásra. Nyugtalanul, ellenszenvvel nézett vendégére.

- Csodálkozik? - kezdte Pavlovics Pál kitalálva a Velcsaninov tekintetét.

Általában sokkal fesztelenebb volt, mint tegnap, de az is észrevehető volt rajta, hogy még félénkebb volt, mint tegnap. Külseje különösen érdekes volt. Truszoczkij úr nem csak illedelmesen, hanem ficsurosán volt öltözve: könnyű nyári kabát, világos, feszes nadrág, világos mellény volt rajta; kesztyű, aranykeretű szemüveg - ami valaminek hirtelen megjelent nála - kifogástalan fehérnemű; még illatszer is érezhető volt rajta. Egész alakjában volt valami nevetni való, egyúttal pedig olyasmi, ami furcsa, kellemetlen gondolatokat ébresztett.

- Persze, hogy megleptem önt látogatásommal, Ivánovics Elek, - folytatta Pavlovics Pál szomorú hangon - s ezt magam is érzem. De felfogásom szerint az emberek közt mindig megmarad és szerintem meg is kell maradni valami felsőbbnek, magasztosabbnak - igaz-e? Tudniillik: magasztosabbnak valamennyi körülményektől, sőt a legkellemetlenebbektől is, amelyek történhetnek - igaz-e?

- Pavlovics Pál, mondja el mentől hamarabb, amit akar és ne ceremóniázzon, - szólt Velcsaninov elkomorulva.

- Rövid pár szó, - sietett Pavlovics Pál - megnősülök s most mindjárt a menyasszonyomhoz megyek. Ő is nyaralóban van. Szeretném megnyerni azt a nagy szerencsét, hogy megismerhessem önt azzal a házzal, s azzal a szokatlan kéréssel jöttem ide (Pavlovics Pál alázatosan lehajtotta a fejét), hogy megkérjem önt: legyen utitársam...

- Hova legyenek utitársai?

- Őhozzájuk, vagyis a nyaralóba. Bocsásson meg, úgy beszélek, mintha lázban volnék s talán zavaros is vagyok; de nagyon félek az ön visszautasításától.

És sírándozva nézett Velcsaninovra.

- Azt kívánja, hogy én most önnel a menyasszonyához menjek? - kérdezte Velcsaninov, gyorsan körülnézve őt s nem tudva hinni fülének, szemének.

- Igen is! - felelt Pavlovics Pál rettenetesen megfélénkülve. - Ne haragudjék, Ivánovics Elek, nem szemtelenség ez; én csak alázatosan és szokatlanul könyörgök. Az volt az ábrándom, hogy talán nem is tagadja meg ezt tőlem.

- Először is ez egyáltalában lehetetlen, - feszengett nyugtalanul Velcsaninov.

- Ez csak mérhetetlen óhajításom és semmi egyéb, - folytatta az a könyörgést, - nem titkolom el azt sem, hogy van ennek bizonyos oka is. De ezt az okot csak később fedezném fel, most pedig csak szokatlanul esedezem...

S nagyobb tisztesség kedvéért még a székéről is felkelt.

- De ez semmi esetre sem lehetséges, lássa be...

Velcsaninov is felállt.

- Nagyon is lehetséges, Ivánovics Elek - az a célom, hogy önt mint barátomat mutatom be neki; másodszer: ön ott különben is ismerős; hiszen Zahlyebninhez megyünk a nyaralóba; Zahlyebnin polgári tanácsoshoz.

- Hogy-hogy? - kiáltott fel Velcsaninov. Ugyanaz a polgári tanácsos volt az, akit ő egy hónappal ezelőtt annyira keresett és sohasem talált otthon s aki - mint kiderült - a perben a másik fél érdekében működött.

- Nos igen, igen - mosolygott Pavlovics Pál, mintha bátorságot kapott volna Velcsaninov nagy csodálkozásától, - ugyanaz - hiszen emlékezik talán még arra, hogy ön ő vele beszélgetve haladt, én meg az ellenkező oldalon állva, néztem önöket; arra váraкоztam akkor, hogy mihelyt önök elválnak, rögtön hozzá megyek. Ezelőtt vagy húsz évvel együtt szolgáltunk s akkor, mikor ön után hozzá akartam menni, még nem volt szándékom. Ez a szándékom csak most hirtelen támadt, ezelőtt egy héttel.

- De hallja csak: azt hiszem, hogy az nagyon jóra való család? - szólt hátra megütődéssel Velcsaninov.

- Hát aztán? ha jóra való? - hengegett Pavlovics Pál.

- Hiszen természetes, hogy én nem úgy értem... de amint emlékezem rá, mikor ott jártam...

- Ők is emlékeznek rá, ők is! - kapott a szón örömmel Pavlovics Pál, - csak akkor ön nem láthatta a családot; de ő maga emlékszik és nagyon becsüli önt. Tisztelettel beszéltem nekik önről.

- De hiszen ön még csak három hónap óta özvegy - hát hogy lehessen az?

- Hiszen nem lesz meg mindjárt a lakodalom; a lakodalom csak kilenc vagy tíz hónap múlva lesz, úgy, hogy éppen kilesz a tizenkét hónapos gyászoló idő. Hígyje el, hogy minden jól megy. Először is: Petrovics Theodoziusz engem gyerekkorom óta ismer, ismerte a megboldogult feleségemet is és végül: nekem vagyonkám is van, most pedig szolgálati helyet is kaptam, még pedig előmenetellel - hát ez mind beleesik a mérleg serpenyőjébe.

- No és a leányáról volna szó?

- Majd mindent apróra elmondok - szerénykedett kellemesen Pavlovics Pál -, engedje meg, hogy cigarettára gyujtsak. Hiszen majd személyesen is meglátja ön ma. Először is: olyan gyakorlati emberek, mint Petrovics Theodoziusz, itt Pétervárott néha a hivatalokban nagy megbecsülésnek örvendenek, ha magukra tudják vonni a figyelmet. Mert a fizetésen, pótlékokon, jutalékokon, háztartási járulékokon, meg más időnkénti segélyeken kívül semmi egyéb jövedelem nincs, azaz nincs alapvagyon, amiből tőkepenzt lehetne gyűjteni. Jól élnek, de semmit félre nem tehetnek, minthogy nagy a család. Tessék csak elgondolni: Petrovics Theodoziusz-nak nyolc leánya van s csak egy kiskorú fia. Ha megtalál halni, - csak egy kis nyugdíj marad utána. És ott van a nyolc leány! ugyan képzelje csak el! Hiszen ha mindegyiknek csak egy-egy pár cipő kell, hát mibe kerül az? A nyolc leányból öt már eladó, a legnagyobb huszonnégy éves (gyönyörű leányzó, majd meglátja ön is!) a hatodik pedig tizenöt esztendő, még gimnáziumba jár. Az öt idősebb számára pedig kérőket kell keresni, amit lehetőleg idejekorán kell elvégezni, az apjának ki kell őket házasítani -: mibe kerül ez, tessék csak elképzelni! Ekkor megjelenek én, első kérő a háznál s ők már tudják, t. i. azt, hogy nekem tényleges vagyonkám van. Nos, ez az egész.

Pavlovics Pál elragadtatással beszélt.

- Ön a legidősebbet kéri meg?

- Ne-e-em; nem... a legidősebbet; azt a hatodikat szemeltem ki, aki még gimnáziumba jár.

- Hogyan? - nevetett akaratlanul Velcsaninov, - hiszen azt mondja ön, hogy az még csak tizenöt éves!

- Tizenöt éves - most, de kilenc hónap múlva tizenhat éves lesz; tizenhat éves és három hónapos - hát mért ne? De minthogy ez most még illetlenség volna, hát egyelőre nem bocsátjuk nyilvánosságra, csak a családban marad... Hígyje el, hogy minden rendben van.

- Eszerint még nincs elhatározva?

- De igenis, el van határozva minden. Hígyje el, hogy minden rendben van.

- S ő tud erről?

- Hát olyan színe van az esetnek, az illendőség kedvéért, mintha nem beszélnének róla; de hát hogyan tudna róla? - hunyorgott kellemesen Pavlovics Pál, - no hát: lesz szerencsém, Ivánovics Elek? - végezte be roppant félénken.

- De mi szükség van ott énreám? Különben - tette hozzá sietve - minthogy én semmi esetre sem megyek el oda, hát ne is adjon elő semmiféle okokat.

- Ivánovics Elek!

- Hát azt képzelem, hogy én odaülök ön mellé a kocsiba s úgy hajtatunk oda?

Pavlovics Pálnak a menyasszonyáról való s egy percre mulatságot okozó fecsegése után Velcsaninov kellemetlen undort kezdett megint érezni. Még egy perc és képes lett volna Pavlovics Pált kidobni. Valamiért még önmagára is haragudott.

- Üljön fel, Ivánovics Elek, üljön fel mellém és nem fogja megbánni! - könyörgött rábeszélő hangon Pavlovics Pál - nem, nem, nem! - hadargott a kezeivel, látva Velcsaninovnak egy türelmetlen és határozott gesztusát - várjon még végleges határozatával, Ivánovics Elek, várjon! Úgy látom, hogy ön talán fonákul értett engemet: hiszen én nagyon jól tudom azt, hogy sem én önnek, sem ön nekem - nem lehetünk egymásnak cimborái; nem vagyok én annyira buta, hogy ezt meg ne értsem. Tudom én, hogy ez a szívesség, melyet most öntől kérek, semmi továbbira sem kötelezi önt. Hiszen holnapután én magam is végképen elutazom, hát ez annyi, mintha semmi nem is történt volna. Maradjon ez a nap csak egy véletlenség. Mikor önhöz jöttem, Ivánovics Elek, reménységemet az ön szíve érzelmeinek nemességére alapítottam, azon érzelmekre, melyek az utóbbi időben az ön szívében keletkezhettek... Azt hiszem: elég világosan beszélek, vagy még mindig nem?

Pavlovics Pál izgatottsága rendkívül nagy fokra hágott. Velcsaninov különösen nézett reá.

- Ön valami szívességet kér tőlem, - szólt eltűnődve, - és roppantul szívósan tart ki mellette: ez nekem gyanús; többet is szeretnék tudni.

- Az egész szívesség abból áll, hogy ön velem jöjjön. Aztán ha majd visszatérünk, elmondok önnek mindent úgy, mintha gyónnék. Ivánovics Elek, bízzék meg bennem!

De Velcsaninov még mindig vonakodott s annál makacsabbul, mert valami nehéz, haragos gondolatot érzett magában. Ez a haragos gondolat már korábban, mindjárt attól kezdve neszelt benne, hogy Pavlovics Pál a menyasszonyáról kezdett beszélni; egyszerű kíváncsiság volt-e az, vagy valami, még éppen nem világos vonzódás, elég az hozzá, hogy szeretett volna a kérdésbe beleegyezni. S mentől jobban szeretett volna, annál jobban védekezett. Lekönyökölve ült és gondolkodott. Pavlovics Pál körülte settenkedett és kérlelte.

- Jól van, elmegyek önnel, - szólt nyugtalan, szinte izgatott beleegyezéssel, felkelve ültéből. Pavlovics Pál rendkívül megörült.

- De most aztán öltözzék fel ám, Ivánovics Elek, - ugrált örvendezve az öltözködő Velcsaninov körül, - öltözzék fel jobbacskán, úgy amint ön szokott.

„De mit tolakodik oda ez a furcsa ember?” - gondolta magában Velcsaninov.

- De nemcsak ezt az egy szívésséget várom én öntől, Ivánovics Elek. Már ha beleegyezését adta, hát legyen útbaigazítóm is.

- Például miben?

- Például fontos kérdés: mi legyen a gyászfátyollal? Mi az illendőbb: letegyem-e a gyászfátyolt vagy se?

- Amint akarja.

- Nem, én az ön döntését kívánom: hogy' cselekednék ön, már hogyha önnek gyászfátyola volna? Nekem az volt a gondolatom, hogyha megtartom, hát az az érzelmek kitartása mellett bizonyítana, következésképpen jól ajánlana be engem.

- Természetes pedig, hogy le kell tennie.

- Már hogy olyan természetes? - Pavlovics Pál elgondolkozott. - Nem, már inkább csak megtartom...

- Ahogy' akarja.

„Úgy látom, nem bízik bennem; ez nagyon jó”, - gondolta Velcsaninov.

Kimentek; Pavlovics Pál meglepedéssel vizsgálta a kiöltözött Velcsaninovot, még mintha több tisztelet és fontoskodás mutatkozott volna az arcán. Velcsaninov csodálkozva nézett rá, de még inkább magára. A kapuban pompás hintó várt reájuk.

- Hát ön már kocsiról is előre gondoskodott? Eszerint ön biztosra vette, hogy önnel megyek?

- A kocsit magamnak fogadtam, de csaknem bizonyos voltam benne, hogy ön eljön velem, - felelt Pavlovics Pál, a teljesen boldog ember nézésével.

- Ej, Pavlovics Pál, - nevetett valami ingerültséggel Velcsaninov, mikor már felültek és elindultak, - nem túlságosan bízik-e ön én bennem?

- Csakhogy nem ön az, Ivánovics Elek, nem ön az, aki engem ezért ostobának mondhat, úgy-e bár? - felelt Pavlovics Pál erélyesen, a meggyőződés hangján.

„És Liza?” - gondolta Velcsaninov, de rögtön másra vitte gondolatait, mintha valami szentségtöréstől ijedt volna meg. És úgy rémlett neki, hogy ő maga oly kicsiny, oly semmis ebben a pillanatban; úgy tetszett neki, hogy az őt megkísértő gondolat annyira kicsinyes, annyira hitványka... és minden áron el akart dobni magától mindent s rögtön leszállni a kocsiból, még ha emiatt meg kellett volna vernie is Pavlovics Pált. De az megszólalt, a kísértés megint elfogta a szívét.

- Ivánovics Elek, ért-e ön a drágaságokhoz?

- Micsoda drágaságokhoz?

- A briliánsokhoz.

- Érték.

- Szeretnék valami kis ajándékot vinni. Mondja: illik az vagy sem?

- Szerintem nem szükséges.

- De én nagyon szeretnék, - monda feszengve Pavlovics Pál; - csak azt nem tudom: mit kéne venni? Egész készüléket-e, t. i. mellűt, fülönfüggőt, karperecet, vagy csak egy darabot?

- Mennyit szánt rá?

- Hát vagy négy-ötszáz rubelt.

- Uhh!

- Talán sok? - rezzent meg Pavlovics Pál.

- Vegyen egy karperecet száz rubelért.

Pavlovics Pál szinte elkeseredett. Roppantul szeretett volna többet kiadni s egy egész készletet vásárolni. Nem tágított. Bementek egy boltba. Utoljára is az lett a vége, hogy csak egy karperecet vettek s azt sem azt, melyet Pavlovics Pál akart volna, hanem amelyet Velcsaninov választott. Pavlovics Pál mind a kettőt meg akarta venni. Mikor a kereskedő a kért száz-hetvenöt rubelt, amennyit a karperecért kért, leengedte százötvenre, hát szinte bosszankodott; szívesen fizetett volna kétszázat is, ha annyit kértek volna, annyira szeretett volna mentől drágább árút vásárolni.

- Az semmi, hogy így sietek az ajándékozással, - ömlengett mámorosan, mikor tovább hajtattak, - hiszen az nem előkelőbb család, hanem egészen egyszerű. Az ártatlanság szereti az apró ajándékokat, - mondta ravaszul és vidáman mosolyogva. - Ön az imént nevetett arra Ivánovics Elek, hogy ő tizenöt éves; nekem pedig éppen ez ment a fejembe, éppen az, hogy a kezében táskácskával a gimnáziumba jár, a táskácskában füzetecskéket és író tollacskákat visz magával, hehehe! Az a táskácska fogott meg engem. Engem voltaképen az ártatlanság kap meg, Ivánovics Elek. Én inkább erre nézek, mintsem az arc szépségére. Nevetgél egy szögletben valamelyik kislány barátnéjával és mennyire nevetgélnek, Istenem! És min nevetnek? csupán azon, hogy a kis macska a komódról az ágyra ugrott és ott karikába kuporodott... Hiszen ennek olyan illata van, mint a friss almának! Ne vegyem le a gyászfátyolomat?

- Ahogy akarja.

- Leveszem! - Levette a kalapját, letépte arról a fátyolt és kidobta az útra. Velcsaninov látta, hogy arca a legfényesebb reménységtől sugárzott, mikor kalapját visszatette a kopasz fejére.

„Hát csakugyan ilyen ez? - gondolta Velcsaninov már igazán haragudva, - hát csakugyan nincsen abban semmi *fogás*, hogy ő engem magával visz? Csakugyan számít ő az én nemes-szívűségemre? - folytatta az utolsó feltevéstől szinte sértődötten. - Mi ez? komédiás? ostoba? vagy „örök férj?” Hiszen végre is képtelenség...”

XII. Zahlyebininéknél.

Zahlyebininék csakugyan „igen jóra való család” voltak, mint ahogy magát Velcsaninov kifejezte volt, maga Zahlyebinin külsőleg is nagyon szolid csinovnyik. Igaz volt az is, amit Pavlovics Pál a jövedelmükről mondott: „úgy látszik, hogy jól élnek, de ha meghal a családfő, hát semmi sem marad utána”.

Az öreg Zahlyebinin nagyon szépen, barátságosan fogadta Velcsaninovot s a régi „ellenség-ből” egész jóbaráttá változott.

- Isten hozta! jobb is úgy, - volt az első szava, kellemesen, önérzetesen tekintve rá, - én mindig a békés megegyezést ajánlottam, Karlovics Péter pedig (a Velcsaninov ügyvédje) ebben a tekintetben aranyember. Hogyis ne? Patvarkodás, herce-hurca, veszekedés nélkül kap ön vagy tizenhatezer rubelt! Enélkül három évig is elhúzódhatott volna a per.

Velcsaninovot rögtön bemutatták m-me Zahlyebininának is, aki igen széttettesedett, éltés asszonyság volt az ő egyszerű és fáradt arcával. Kezdték a leányok is beseregleni egyesével vagy párosával. De valahogy nagyon is sok volt a leány: lassankint tíz vagy tizenkettő is összegyűlt - meg se tudta őket számolni Velcsaninov; egyik bejött, másik kiment. Sokan voltak köztük a szomszéd nyaralókból való lánybarátnék. Zahlyebininék lakóháza nagy faépség volt, ismeretlen, de szeszélyes ízlésű, különféle időkből származó építkezéssel, körülte nagy kerttel; de erre a kertre még három vagy négy más nyaralónak volt különféle vonalak felől bejárata, úgy, hogy a nagy kert közös volt, ami természetesen alkalmat nyújtott arra, hogy a szomszédos nyaralók leánykái egymással megismerkedjenek. Velcsaninov már a beszélgetés kezdetén észrevette, hogy őt már várták itt s hogy a Pavlovics Pál megismerkedni vágyó barátja minőségében való megérkezését csaknem diadalmas ünneppel jelentették. Ilyen dolgokban éles és gyakorlott szeme mihamar még valami különös is megfigyelt: a szülők nagyon is szíves látása s a leányok különös magatartása és öltözködése után ítélve (bár hiszen ünnepnap volt) az a gyanakodása támadt, hogy Pavlovics Pál fortélyoskodott s nagyon lehetséges, hogy ha nem is egyenes szavakkal, olyan lehetőségekre biztatta a háziakat öfelőle, mint unatkozó agglegény felől, aki „jó társaságokhoz” tartozik, akinek vagyona is van s aki - mint nagyon, de nagyon is feltehető - végre is „véget vet” az állapotának és berendezkedik, - „annyival is inkább, mert örökséghez jutott”. Úgy látszott, hogy a legidősebb Zahlyebinin kisasszony, Fedoszejevna³ Katalin, tehát az, aki huszonnégy éves volt s akit Pavlovics Pál gyönyörű teremtésnek mondott, némiképen beilleszkedett ebbe a hangulatba: különösen előtérbe állt nőtestvérei közt öltözködésével és festői hajzatának valami eredeti díszítésével. A leánytestvérek és a többi lányok úgy viselkedtek, mintha már ők is bizonyosan tudnák, hogy Velcsaninov a „Kati kedvére” jött ide s hogy meg akarja azt „nézni”. Nézéseik és a nap folyamában véletlenül elejtett némely szavaik megerősítették ezt a feltevést. Fedoszejevna Katalin magas termetű, pompásan megtelt idomú szőke leány volt, igen kedves arccal, amint látszott szelíd, nem vállalkozó, szinte álmátag természetű. „Különös, hogy ilyen leányka ülve maradt, gondolta önkéntelenül Velcsaninov, meglepődéssel nézegetve azt, - még ha nincs is hozománya s ha mihamar szét is fog debellásodni, de az ilyeneket is sokan kedvelik...” A többi lánytestvérek is elég csinoskák voltak, a lánybarátnék közt pedig több kedves, sőt szép

³ Theodoziuszt az orosz Feodoszijnak, vagyis a görög Th-t F-nek ejti.

arcoska tűnt fel. Ez kedvére volt Velcsaninovnak; különben pedig különös gondolatokkal lépett be a házba.

A hatodik, gimnáziumba járó Fedoszjejevna Nadezsda, a Pavlovics Páltól kiszemelt menyasszony, egy kis ideig várakoztatott magára, Velcsaninov türelmetlenül várta s ezen maga is csodálkozott, nevetett magában. Végre bejött az is és nem minden effektus nélkül, egy élénk, fürge barátnéja, a barna, nevető arcú Nikitisna Mariska kíséretében, akitől Pavlovics Pál, - mint kiderült - nagyon félt. Ez a már huszonhárom éves csípős nyelvecskájú, sőt okos leány, Nikitisna Mariska apró gyermekek guvernántja volt egy ismerős szomszéd családnál s már régen úgy tekintették Zahlyebininék, mint a családhoz tartozót, a lányok pedig roppant nagyra voltak vele. Látnivaló volt, hogy most Nádjának⁴ is nélkülözhetetlen. Velcsaninov első tekintetre észrevette, hogy a leányok mind Pavlovics Pál ellen vannak, még a lánybarátnék is és Nadezsda megjelenése után pár perccel rájött, hogy Pavlovics Pált ez is *ki nem állhatja*. Azt is látta, hogy ezt Pavlovics Pál nem veszi észre, hogy nem akarja észrevenni. Kétségtelen, hogy összes nőtestvérei közt Nádja volt a legszebb: barna, kis leányka, rakoncátlan, nihilistának látszó megjelenéssel, huncut kis boszorkány, tüzes szemekkel, gyönyörű mosolygással, finom karcsú termettel, heves arckifejezésében gondolkozásra való hajlammal, bár emellett még csaknem egészen gyerek. A tizenöt éves kor minden lépésében, minden szavában észrevehető volt. Kiderült később, hogy Pavlovics Pál tényleg vászonnal bevont könyvestáskával látta őt meg először, de most már nem hordta Nádja azt a táskát.

A karperec ajándék határozottan nem sikerült, sőt kellemetlen benyomást tett. Pavlovics Pál, mielőtt meglátta bejött menyasszonyát, rögtön hozzáment és elmosolyodott. Az ajándékozást „azon kellemes meglepetés” ürügye alatt cselekedte, „melyet érzett, mikor a minap Fedoszjejevna Nadezsda fortepiano kísérettel egy kedves románcot énekelt...” Belezavarodott a monológjába, nem fejezte be s úgy állt ott, mintha fejét vesztette volna, odanyujtogatva és a Fedoszjejevna Nadezsda karját bökődve a karperec tokjával, melyet az nem akart elfogadni, szégyenletében és haragjában a kezét hátra téve. A leányka kihívóan fordult a mamája felé, kinek arcán nagy zavar látszott, - és hangosan így szólt:

- Én ezt nem fogadom el, mama.

- Fogadd el és köszönd meg - szólalt meg nyugodt szigorúsággal az apa, de annak sem volt kedvére a dolog: „Felesleges, felesleges”, - mondta dünyögve és kelletlenül Pavlovics Pálnak. Mit tehetett Nádja: elvette a tokot, lesütötte a szemét, meghajtotta magát, mint ahogy kislányok szokták magukat meghajtani, vagyis gyorsan lefelé bukott a fejével és rögtön felpattant, mintha rugóra mozgott volna. Egyik testvére hozzáment, hogy megnézzze az ajándékot, Nádja átadta neki a tokot azon kinyitatlanul, ezzel mutatva, hogy meg sem akarta nézni. A karperecet kivették s kézről-kézre adták; de valamennyien szótlanul, sőt némelyek nevetve nézegették. Csak az egy mama dünnyögött annyit, hogy a karperec nagyon kedves. Pavlovics Pál szerette volna, ha elnyeli a föld.

Velcsaninov jött segítségére.

Hirtelen hangosan, jókedvvel megszólalt, megkapva első jelentkező gondolatát, s alig öt perc múltán már az összes jelenvoltak figyelmét lekötötte. Nagyszerűen megtanulta a társaságokban a fecsegés művészetét, vagyis azt, hogy jámbor egyszerűséget mutatva egyidejűleg úgy tegyen, mintha hallgatóit is olyan jámboroknak tartaná, mint amilyen ő maga. Nagyon természetesen tudta magát, ha kellett, vidám és boldog embernek tettetni. Igen ügyesen tudott szavai közé elmés és találó szavacskákat, vidám célzást, mulatságos szójátékot tűzdelni, de

⁴ A Nadezsda név dédelgető formája.

mintha egészen véletlenül, mintha észre sem venné, pedig hát az elmésség, szójáték, sőt maga a beszélgetés is már régen elő volt készítve, betanulva nála, sőt talán már régen használta is azokat. De a jelenlegi percben művészetével a természet is párosult; érezte, hogy felhangolódott, hogy vonzza őt valami; teljes és diadalmas bizalmat érzett magában az iránt, hogy néhány perc múlva minden szem ő rá fog nézni, mindenki csak őt fogja hallgatni, ő vele fog beszélni, csak azon fognak nevetni, amit ő mond. S csakugyan mihamar felhangzott a nevetés, lassankint a többiek is belevegyültek a beszélgetésbe - végre már ketten-hárman is beszéltek egyszerre. Zahlyebnina asszony unott és fáradt arca örömtől ragyogott; ugyanez történt Fedoszjejevna Katalinnal is, aki mintegy megbűvölten nézett és hallgatott. Nádja figyelmesen nézett a szemöldöke alól Velcsaninovra; látni lehetett rajta, hogy már el van ellene fogulva. Ez még jobban feltüzeltelte Velcsaninovot. A „hamis” Nikitisna Mariskának sikerült beszélgetés közben elég érzékenyen megcsípni őt; azt gondolta és erősítette, mintha Pavlovics Pál úgy beszélt volna itt tegnap őrá, mint gyerekkori barátjáról, ezáltal világos célzással hét évvel idősebbnek jelezve őt. De azért a hamis Nikitisna Mariska is megkedvelte őt. Pavlovics Pál határozottan meg volt szorulva. Persze tisztában volt azon tulajdonságokkal, mikkel barátja rendelkezett s eleinte örült is a barátja sikerének, maga is heherészett és belevegyült a társalgásba, de lassankint tűnődni kezdett, sőt lehangolódott, amit világosan meg lehetett látni arca izgatottságában.

- No, ön olyan vendég, akit nem is kell mulattatni, - szólt végre vidáman az öreg Zahlyebnin s felkelt a helyéről, hogy felmenjen a szobájába, hol az ünnepnap ellenére is már egész csomó ügydarab iratai vártak rá, - képzelje: én önt valamennyi fiatalembernél nagyobb, sötétebb hypochondrának tartottam. Hát így téved az ember!

A teremben zongora is volt; Velcsaninov megkérdezte, hogy ki foglalkozik zenével és mindjárt Nádja felé fordult.

- Kegyed talán énekel is?

- Ki mondta ezt? - kérdezte Nádja.

- Az imént hallottam Pavlovics Páltól.

- Nem igaz; én csak tréfából énekelek; nekem nincs is hangom.

- Nekem sincs hangom, mégis énekelek.

- Akkor hát énekel nekünk valamit? Jól van, akkor én is énekelek, - csillant meg a szeme Nádjának - de nem most, hanem csak ebéd után. Most nem kell nekem a zene, tette hozzá, - meguntam ezeket a zongorákat; hiszen nálunk reggeltől estig egyre játszanak, danolnak, - csak maga Kati mennyibe kerül!

Velcsaninov azonnal kapott a szón s kisült, hogy valamennyiök közt az egy Fedoszjejevna Katalin foglalkozik komolyan a zongorával. Rögtön megkérte azt, hogy játsszék valamit. Mindenkinek láthatóan megtetszett, hogy Katihoz fordult s a mama még el is pirult örömeiben. Fedoszjejevna Katalin felállt, elmosolyodott, a zongorához ment és magának is váratlanul, hirtelen ő is elpirult, roppantul restelkedett, hogy ő már olyan nagy leány, már huszonnégy éves és olyan telt idomzatú és elpirul, mint valami kis lány - mindezt le lehetett olvasni arcáról, mikor a zongorához leült. Haydentől játszott valamit, igen tisztán, habár kifejezéstelenül, de elbátortalanodott. Mikor elvégezte, Velcsaninov szertelenül dicsérni kezdte neki nem őt, hanem Haydent, különösen azt a kis darabkát, melyet most eljátszott - s Katalinnak ez láthatóan oly jól esett, oly nemesen és boldogan hallgatta nem a maga, hanem a Hayden magasztalását, hogy Velcsaninov önkéntelenül szívesebben és figyelmesebben kezdte őt

nézni: „Eh, hiszen te igen kedves vagy!” - lobbant fel a nézésében és valamennyien mintha egyszeribe megértették volna ezt a nézést, különösen pedig maga, Fedoszjejevna Katalin.

- Pompás kertjük van önöknek, - monda most Velcsaninov az egész társasághoz fordulva és a veranda üveges ajtajára nézve, - jerünk a kertbe.

- Jerünk, jerünk! - hallatszott mindenfelől az örvendező kiáltás, mintha eltalálta volna Velcsaninov az általános kívánságot.

Egész ebédig a kertben sétálgattak. Zahlyebnina asszony, aki már régen szundikálni szeretett volna, szintén nem bírt magával és kiment a többiekkel, de okosan ott maradt a verandán üldögegni, pihenni és rögtön elszunyókált. A kertben Velcsaninov és a leányok közti barátkozás még élénkebb lett. Észrevette Velcsaninov, hogy a szomszédos nyaralókból két-három igen fiatalember csatlakozott a társasághoz; az egyik tanulódíák volt, a másik egyszerűen gimnazista. Ezek mindannyian rögtön odaszegődtek, kiki a maga leánykájához s látható volt, hogy csak azok kedvéért jelentek meg; a harmadik „fiatalember” egy igen komor és borzas, húszesztendő fiú, roppant nagy, kék pápaszemmel, sietve és komoran suttogott valamit Nikitisna Máriával és Nádjjával. Szigorúan vizsgálta Velcsaninovot s úgy látszott: kötelességének tartotta, hogy azt a vendéget szertelenül lenézzék. A leányok közül néhányan azt indítványozták, hogy kezdjenek mielőbb valami játékot. Velcsaninov megkérdezte, hogy mit szoktak játszani, mire azt felelték, hogy mindenfélét, fogócskát is, de este majd „közmondásokat” játszanak, ami abból áll, hogy mindnyájan leülnek, egy pedig rövid időre kimegy erre a bennmaradtak megállapodnak egy közmondásban, például abban, hogy „lassan járj, tovább érsz”, ha aztán az, aki kiment, bejön, mindenki sorjában köteles valami előkészítő frázist mondani neki. Az első okvetetlenül olyan frázist mond, amelyben benne van a „lassan” szó, a második olyat, melyben a „járj” szó van meg, s így tovább. Annak pedig meg kell jegyeznie ezeket a szavacskákat és ezekből kitalálni a közmondást.

- Nagyon mulatságos lehet, - jegyezte meg Velcsaninov.

- Ah, dehogy! nagyon unalmas, - szoltak közbe egyszerre ketten, hárman.

- Színházat is szoktunk játszani, - mondta Nádja, feléje fordulva. - Nézze azt a vastag fát, amelyik ülőkékkel van körülvéve: a fa megett mintha kulisszák volnának s ott ülnek a szereplő színészek, no: királyok, királynék, princesszák, fiatalember, ki ahogy akarja; mindenki megjelen, amikor kedve tartja és beszél, ami eszébe jut, no: valamit - és fellép.

- Nagyon kedves! - szolt megint dicsérően Velcsaninov.

- Áh, nem! nagyon unalmas! Eleinte mindnyájan vidáman jelennek meg, de végül semminek semmi értelme, mert senki sem tudja jól befejezni; talán ön előtt figyelmesebbek lesznek. Mi pedig azt képzeltük, hogy ön a Pavlovics Pál barátja, hát kisült, hogy ő csak kérkedett. Én nagyon örülök annak, hogy ön idejött... egy bizonyos alkalomra, - tette hozzá igen komolyan és áthatóan nézve Velcsaninovra, aztán mindjárt odament Nikitisna Máriához.

- Közmondásokat majd este fogunk játszani, - súgta bizalmasan Velcsaninovnak egy leánya, akit ő idáig alig vett észre s aki Isten tudja, honnan került elő egyszeribe az ő vörös, szeplős, a szaladgálástól és melegtől égő arcával.

Pavlovics Pál nyugtalansága nőttön nőtt. A kertben Velcsaninov egészen megbarátkozott Nádjjal; a leánya nem nézett már a szemöldöke alól, mint eleinte s úgy látszott: letett arról, hogy Velcsaninovot apróra kifürkészve, ahelyett nevetgélt, ugrált, sikoltozott, sőt egynéhányszor meg is kapta a Velcsaninov kezét: nagyon boldog volt, Pavlovics Pált pedig figyelemre sem méltatta, mintha észre sem vette volna. Velcsaninov meggyőződött, hogy Pavlovics Pál ellen valóságos összeesküvést forralnak; Nádja több barátjával együtt a kert egyik oldalára

csalogatta Velcsaninovot, a többi leányok pedig különféle ürügyekkel a másik oldalra Pavlovics Pált, de ez kiszakította magát a csoportból és futva hozzájuk sietett, t. i. Velcsaninovhoz és Nádjához és rögtön közékük dugta kopasz és nyugtalanul kémlelő fejét. Végre már nem is feszélyeztette magát; gesztusainak és mozdulatainak bávasága csodálatraméltó volt. Velcsaninov megint különös érdeklődéssel figyelte meg Fedoszjejevna Katalint; ez persze világosan látta már, hogy Velcsaninov nem az ő kedvéért jött ide s hogy nagyon is érdeklődik Nádjá iránt, de arca csak olyan kedves és jóságos maradt, mint volt előbb. Úgy látszott: már az is boldoggá tette őt, hogy köztük lehetett és hallgathatja azt, amit az új vendég beszél, de ő maga, szegényke, semmiképpen sem tudott a beszélgetésbe beleelegyedni.

- Milyen kedves az ön testvére: Fedoszjejevna Katalin, - mondta most halkan Velcsaninov Nádjának.

- Kati! Hát lehet annál jobb lélek a világon! Ő a mi közös angyalunk; én szerelmes vagyok belé, - felelt Nádjá elragadtatással.

Végre öt órakor megjött az ebéd ideje s ennél is észrevehető volt, hogy az ebéd nem volt közönséges, hanem a vendégre való figyelemmel készült. Volt két-három olyan fogású étel, mely szemmel láthatóan ráadás volt a közönséges ebédre; ezek eléggé fortélyos készítményűek voltak, sőt az egyik annyira különös, hogy senki megnevezni sem tudta volna. A rendes asztali boron kívül, hasonlóképpen a vendég kedvéért, felkerült egy palack tokaji, végül pedig valamiért még pezsgő is.

Az öreg Zahlyebinin felhajtván több pohárkával, igen jókedvre derült és készséggel nevetett mindenben, amit Velcsaninov mondott. Az lett a vége, hogy Pavlovics Pál nem fékezhetette magát: a vetélkedés erőt vett rajta, ő is eltökélte, hogy valami szójátékot mondjon és mondott is; az asztal végén, ahol Zahlyebinin asszony mellett ült, a leányok közt egyszerre csak víg hahotázás támadt.

- Papa, papa! Pavlovics Pál is mondott szójátékot, kiabáltak a középkorú Zahlyebinin-lányok egyhangúlag - azt mondta, hogy a *lányok* mind *ta-lányok*.

- Á! ő is szójátékot mondott? No hát micsoda szójátékot? - kérdezte az öreg leereszkedő hangon, pártfogó tekintettel fordulva Pavlovics Pál felé s előre mosolyogva a várt szójátéokra.

- Hát azt mondta, hogy a *lányok* mind *ta-lányok*.

- Úgy? No és aztán? - kérdezte az öreg, még mindig nem értve a szójátékot és tovább is jólelkűen mosolyogva.

- Ah, papa, hát nem érti? No, hát *lányok*, azután meg *ta-lányok*, hogy a lányok - *talányok*.

- Á-á-á! - mondta vontatottan az öreg. - Hm! No: majd máskor jobbat mond, - nevetett az öreg vidáman.

- Úgy-e, Pavlovics Pál, hogy nem lehet az ember mindenben egyszerre tökéletes, - ingerkedett hangosan Nikitisna Mária. - Ah! Istenem, csont ment a torkára, - kiáltott és felugrott a helyéről.

Zavar támadt, de éppen ez kellett Nikitisna Máriának. Pavlovics Pál hörpintett a poharából, melyet zavarában felkapott, de Nikitisna Mária erősítgette és esküdözött, hogy „halcsont volt, ő maga látta s hogy az halálos kimenetelű szokott lenni”.

- Meg kell ütüögetni a tarkóját! - kiáltott valaki.

- Csakugyan az lesz a legjobb! - helyeselt hangosan Zahlyebinin és már vállalkozók is akadtak; Nikitisna Mária, a vöröskés lányka (aki szintén meg volt híva az ebédre), s végül

maga a roppant megrémült családanya: mindezek tarkón akarták verni Pavlovics Pált. Az asztal mellől felugrott Pavlovics Pál védekezett s egy egész percre kellett bizonyítgatnia, hogy csak a bor szaladt nála cigányútra s hogy a köhögése mindjárt el fog múlni, - csak nagysokára értették meg, hogy az egész csak a Nikitisna Mária huncutkodása.

- No, nagy selma vagy, - mondotta Zahlyebinina asszony szigorú hangon Nikitisna Máriának, de nem bírta magát sokáig türtőztetni s olyan hahotára fakadt, amilyen nála ritkán szokott előfordulni - s ennek is volt bizonyos hatása. Ebéd után mindnyájan kimentek a verandára kávézni.

- Milyen szép napok járnak! - dicsérte szíves indulattal az öreg az időjárást, miközben élvezettel nézegetett szét a kertben, - csak már egy kis eső lenne... No, én elmegyek egy kicsit pihenni. Mulassanak jól! Mulass te is! - monda Pavlovics Pálnak, akivel kimenet összeütközött.

Mikor megint valamennyien lementek a kertbe, Pavlovics Pál hirtelen odaszaladt Velcsaninovhoz és megkapta a kabátja ujját.

- Egy pillanatra! - suttogta türelmetlenül.

Bementek a kertnek egy félreeső mellék-utacskájára.

- Nem, most már megengedjen, nem, itt már nem engedek... - suttogta mérges lihegéssel, megfogva a Velcsaninov kabátja ujját.

- Mi? Hogy? - kérdezte Velcsaninov nagyot nézve. Pavlovics Pál szótlanul nézett rá, csak ajkai moztak dühös mosolygással.

- Hova lettek? Mit csinálnak ott? már minden kész! - hallatszott a leányok csengő, türelmetlen kiabálása. Velcsaninov vállat vont és visszatért a társasághoz. Pavlovics Pál utána futott.

- Fogadni mernék, hogy zsebkendőt kért öntől, - monda Nikitisna Mária, - a multkor is otthon felejtette a zsebkendőjét.

- Mindig elfelejt valamit, - szólt egy középkorú Zahlyebinina-kisasszony.

- Otthon felejtette a zsebkendőjét! Pavlovics Pál elfelejtette a zsebkendőjét. Mama, Pavlovics Pál megint elfelejtette a zsebkendőjét, - mama, Pavlovics Pál megint náthás! - hallatszott a lányok kiáltozása minden felől.

- Hát miért nem szól! Milyen furcsa ön, Pavlovics Pál, milyen bizalmatlan, - szólt vontatottan és pironkodva Zahlyebinina asszony, - a náthával nem jó tréfálni; mindjárt küldök önnek zsebbevalót. De mitől van neki mindig náthája? - tette hozzá távoztában, megörülve, hogy visszamehet a házba.

- Nekem két zsebkendőm is van, náthám pedig nincs, - kiáltott utána Pavlovics Pál, de az nem értette őt s egy perc multán, mikor Pavlovics Pál a többiek után somfordált s egyre közelebb jutott Velcsaninovhoz és Nádjához, a szobalány lihegve jött hozzá s mégis csak hozott neki zsebbevalót.

- Játsszunk! közmondáskát játsszunk! - kiabáltak mindenfelől, mintha Isten tudja: mit várnának a „közmondásoktól.”

Kikerestek alkalmas helyet és leültek a padokra; a sorsvetés Nikitisna Máriát jelölte ki a „kitalálás”-ra; el kellett hát mentől messzebbre távoznia, hogy ne hallhasson semmit; távollétében megállapítottak egy közmondást, közölték egymással a szavakat. A visszatérő Nikitisna Mária rögtön kitalálta a feladott közmondást, mely így hangzott:

„Félelmes az álom, de jó az Isten.”

Nikitisna Mária után a kék pápaszemes, borzas fiatalember következett. Ezzel még szigorúbban jártak el; azt követelték tőle, hogy álljon a lugas mögé s arccal egészen a kerítés felé forduljon. A komor fiatalember megvetően teljesítette kötelességét, sőt mintha valami erkölcsi megaláztatást is érzett volna. Mikor visszaszólították, semmit sem tudott kitalálni, kétszer végigjárta a játszótársakat s meghallgatta azok mondásait, sokáig és komoran gondolkozott, de nem jött ki belőle semmi. Szégyenben maradt. A közmondás ez volt:

„Az Istenhez intézett imádság és a cárért teljesített szolgálat nem vész el hiába.”

- Ostoba közmondás! - dörögött méltatlankodva a felbőszített fiatalember, mialatt visszaült a helyére.

- Ah, beh unalmas ez! - hallatszott néhány felkiáltás.

Most Velcsaninovra került a sor, őt még messzebbre vezényelték; ő sem találta ki a feladványt.

- Ah! beh unalmas! - hallatszott még sűrűbben.

- No, most én megyek ki! - monda Nádja.

- Nem, nem! most Pavlovics Pál megy ki, Pavlovics Pálon van a sor! - kiabáltak valamennyien s kissé felélénkültek.

Pavlovics Pált egészen a kerítés mellé állították egy szögletbe, arccal a szöglet felé s hogy vissza ne nézhessen, örül mellé állították a vereskét. A már felbátorodott és csaknem felvidult Pavlovics Pál feltette magában, hogy mindent szentül teljesíteni fog, amit tőle kívánnak s úgy állt, mint egy tuskó, a kerítésre nézett és nem fordult vissza. A vereske vagy húsz lépésnyiről, a társasághoz közelebb állva, a lugas mellől örködött s izgatottan kacsintgatott össze a leánykákkal; látnivaló volt, hogy mindnyájan bizonyos nyugtalansággal vártak valamit; valami készült. Egyszerre csak a lugas mögül hadonázni kezdett a kezével a vereske. Egy pillanat alatt valamennyien felkerekedtek s valahová nyakrafőre szaladni kezdtek.

- Szaladjon ön is, szaladjon! - súgták Velcsaninovnak vagy tízen s csaknem megijedtek, hogy az nem szalad velök.

- Mi ez? mi történt? - kérdezte ő, sietve a többiek után.

- Csitt! ne kiabáljon! Hadd álljon ott és nézze a kerítést, mi pedig mind elszaladunk. Nézze: Násztja is szalad.

Násztja (a vereske) rohanva szaladt, mintha Isten tudja mi történt volna és hadonázott a kezével. Végre valamennyien a tó mögé értek, a kert másik végébe. Mikor Velcsaninov is odaért, látta, hogy Fedoszjejevna Katalin haragosan perelt a leánykával, különösen Nádjával és Nikitisna Mariskával.

- Kati, galambocskám, ne haragudjál! - kérlelte őt csókolgatva Nádja.

- Jól van, nem mondom meg a mamának, de én elmegyek innen, mert ez igen nem szép. Szegény feje! mit érezhet az ott a kerítésnél!

Elment - száналomból, de a többiek tovább sem engedtek és könyörtelenek maradtak. Velcsaninovtól szigorúan követelték, hogy ha Pavlovics Pál visszakerül, hát ő se méltassa azt figyelemre s tegyen úgy, mintha semmi sem történt volna. „Most pedig játsszunk fogócskát”, kiáltott mámorosan a vereske.

Pavlovics Pál csak egy negyedóra múltán került vissza a társaságba. Ez idő kétharmadát bizonyosan a kerítés mellett állva töltötte el. A fogócska javában tartott és nagyszerűen sikerült - mindenki kiáltozott, vigadozott. A feldühösödött Pavlovics Pál egyenesen Velcsaninovnak esett és megint megkapta annak a kabátja ujját.

- Egy percre!

- Óh, Istenem, mit akar ez már az ő egy perceivel!

- Megint zsebkendőt kér - kiabálták vissza.

- No, ezúttal már ön... most már ön mindennek az oka; - Pavlovics Pálnak még a fogai is vacogtak, mikor ezt mondta.

Velcsaninov félbeszakította őt és békésen tanácsolta neki, hogy legyen jókedve, máskülönben még jobban fognak vele ingerkedni. „Azért ingerkednek önnel, mert ön haragszik, mikor a többiek mulatnak.” Nagy csodálkozására ez a tanács nagyon meglepte Pavlovics Pált; rögtön elkedvetlenedett annyira, hogy visszament a társasághoz, mintha hibásnak érezte volna magát és magát megadva részt vett a közös játékban; egy ideig nem is bántották s úgy játszottak vele, mint a többiekkel s alig egy félóra múlva egészen felvidult. Minden játékban, ha párra volt szükség, főképen a vereskét vagy a Zahlyebinín-lányok valamelyikét választotta. De Velcsaninov még nagyobb meglepetéssel látta, hogy Pavlovics Pál úgyszólván egyszer sem merte Nadját megszólítani, bár állandóan annak a közelében settenkedett; helyénvalónak és természetesnek találta, hogy őt az észre se vegye és mellőzze. De végre megint csak tréfát űztek vele.

„Bujósdít” játszottak. Az elbuvónak szabad volt keresztülszaladni azon a helyen, ahol az elbuvás meg volt engedve. Pavlovics Pálnak, akinek sikerült egy sűrű bokorban jól meghúzódnia, az az ötlete támadt, hogy átszaladva beugorjon a házba. Meglátták és kiabálni kezdtek; ő a lépcsőn hirtelen belopódzott a földszintre, tudott ott egy jó kis helyet a komód-szekrény mellett: ott akart elbújni. De a vereske utána iramodott, lábujjhegyen az ajtóhoz lopakodott s azt kulccsal bezárta. Mint az imént, úgy most is rögtön abban hagyták a játszást és megint a tó mögé szaladtak, a kert másik végébe. Vagy tíz perc múlva Pavlovics Pál megérezvén, hogy őt senki sem keresi, kinézett az ablakon. Senkit sem látott, kiáltani nem mert, hogy fel ne ébressze a családfőket; a szolgálonak és szobalánynak szigorúan meghagyták, hogy a Pavlovics Pál hívására meg ne jelenjenek, ne feleljenek, kinyithatta volna az ajtó zárát Fedoszejevna Katalin, de az visszatérve a szobácskájába és leült ábrándozni, váratlanul szintén elaludt. Pavlovics Pál tehát vagy egy óráig ült zár alatt. Végre - mintegy véletlenül, kezdtek a lányok kettesével, hármasával arra járni.

- Pavlovics Pál! hát ön miért nem jön ki hozzánk? Ah, milyen jól mulatunk! Színházat játszunk. A „fiatal szerelmest” Ivánovics Elek adja...

- Pavlovics Pál! miért nem jön ki! csodálatos ember! - szóltak ismét más arra menő leánykák.

- Mi volna már megint csodálatos? - szólalt meg most a felébredt Zahlyebinina asszony hangja, aki végre elhatározta, hogy kimegy a kertbe s a tea feladásáig nézegetni fogja a „gyerekek” játékát.

- Hát Pavlovics Pál! - mutattak neki az ablakra, amelyen át a haragtól elsápadt Pavlovics Pál nézett ki ferde mosolygással.

- Ugyan mit ül egyedül, mikor mindenki mulat! - ingatta a fejét a családanya.

Eközben Velcsaninovnak sikerült végre megtudnia Nádjától ennek iménti szavai értelmét, hogy „örül az ő megjelenésének egy bizonyos dolog miatt.” A magyarázás egy félreeső sétányon történt meg. Nikitisna Mária elhítta Velcsaninovot, aki valami játékban már ugyancsak unni kezdte magát - és elvezette erre a sétányra, hol aztán otthagya őt Nádjával egyedül.

- Tökéletesen meggyőződtem, - kezdte rá Nádja bátor, pergő beszédét, hogy ön éppen nem oly közeli barátja Pavlovics Pálnak, mint ahogy ő azzal dicsekedett. Rájöttem, hogy egyedül csak ön tehet nekem egy igen nagy szolgálatot; itt van az ő ostoba karperece, folytatta, zsebéből tokot húzva ki, - alázatosan kérem önt: adja neki vissza azonnal, mert én magam semmi kincsért soha ebben az életben szóba nem állok vele. Különben megmondhatja neki, hogy az én nevemben adja ezt neki vissza, de tegye hozzá, hogy többé ne merészeljen ajándékaival alkalmatlankodni. A többiről majd mások által fogom őt értesíteni. Hajlandó-e ön nekem ezt a szívességet megtenni, kívánságomat teljesíteni?

- Ah, az Istenért! ne kívánja ezt tőlem! - felelt szinte kiáltva és kezével hadonászva Velcsaninov.

- Hogy-hogy! Ne kívánjam? - bámult Nádja az elutasításon és kimereszté a szemét. Előre elkészített hangja egy pillanat alatt megtört és csaknem sírva fakadt. Velcsaninov elnevette magát.

- Nem az, hogy... sőt nagyon örülnék... de nekem vele külön számadásaim vannak...

- Tudom én, hogy ő önnek nem barátja, hogy ő füllentett! - vágott közbe gyorsan és hevesen Nádja; - soha én az ő felesége nem leszek, tudja meg! Soha! Nem is értem, hogy mert ő... Hanem azért ön mégis csak adja oda neki az ő utálatos karperecét, mert különben mit tegyek én? Okvetetlenül, feltétlenül azt akarom, hogy még ma, ezen a napon visszakapja és süsse meg! Ha pedig ő a papánál fondorkodni próbál, hát majd meglátja, hogy jár!

Egy bokor mellől hirtelen és egész váratlanul kiugrott most a kék pápaszemes, borzas fiatalember.

- Önnek át kell adnia ezt a karperecét! - támadt magából kikelve Velcsaninovra, - már csak a női jogok tekintetéből is, ha ugyan ön a helyzet magaslatán áll...

De nem fejezhette be; Nádja teljes erejéből megrántotta a kabátja ujját és elvonta Velcsaninovtól.

- Istenem, beh ostoba maga, Predposzülov! - kiáltott rá, menjen innen! Távozzék és ne merjen leskelődni, hiszen megparancsoltam, hogy messzire álljon! - tette hozzá lábaival toporzékolva s mikor az visszabujt a bokrába, Nádja még tovább is úgy járt-kelt a sétaúton, mintha magánkívül lett volna, Szemei szikráztak, kezeit a tenyereivel összetéve tartotta maga előtt.

- Nem is hinné ön, hogy ezek milyen ostobák! - állt meg aztán Velcsaninov előtt, ön persze nevet, de mit érzek én!

- Ez talán csak nem ő? - szólt nevetve Velcsaninov.

- Persze, hogy nem ő, de hogy is gondolhatott ön ilyet! - felelt elpirulva és mosolyogva Nádja. - Csak az ő barátja. De nem értem: hogyan választja ő meg a barátait; azok ott mind azt beszélnek, hogy ez „a jövő embere”, de abból én semmit sem értek... Ivánovics Elek, nekem nincs kihez bizalommal fordulnom; mondja ki az utolsó szót: átadja-e neki ezt a tokot, vagy sem?

- No jó, átadom; adja ide...

- Ah, mily kedves, mily jó ön! - örült meg Nádja, átadva a tokot, - egész este fogok ezért önnek énekelni, mert én szépen énekelek, tudja meg s az imént hazudtam, mikor azt mondtam, hogy nem szeretem a zenét. Ah, ha ön még csak egyszer eljönne hozzánk, mennyire örülnék, elmondanék önnek mindent, de mindent s azonkívül is sokat, mert ön olyan jó, olyan jó, mint - Kati!

S amint a teázásra bementek, csakugyan elénekelt neki két románcot az ő még ki nem művelt, hanem csak kezdődő, de eléggé kellemes, erős hangjával. Pavlovics Pál, mikor a kertből bejöttek, szolidul ült a háziakkal a teázó asztal mellett, melyen már pöfögött a nagy, családi szamovár és szét voltak rakva a családi, sèvres-i porcellán csészék. Bizonyára valami nagyon komoly dolgokról beszélhetett az öregekkel, mert harmadnap teljes kilenc hónapra el akart utazni. A kertből bejövőkre, különösen pedig Velcsaninovra ügyet sem vetett; azt is látni lehetett, hogy nem „fondorkodott” s hogy egyelőre minden nyugodt volt.

De mikor Nádja énekelni kezdett, ő is mindjárt megjelent. Nádja készakarva nem felelt egy egyenes kérdésére, de Pavlovics Pált ez nem zavarta, nem rendítette meg; megállt a Nádja széke megett s egész magatartása azt árulta el, hogy az az ő helye s hogy ő azt senkinek át nem engedi.

- Halljuk Ivánovics Eleket! mama, Ivánovics Elek énekelni akar! - kiabált csaknem valamennyi leányka a zongorához tódulva, amely mellé magában való bizakodással ült le Velcsaninov, hogy maga kísérje énekét. Kijöttek az öregek is, Fedoszjejevna Katalin is, aki az öregekkel a teázó asztalnál volt és felszolgált a teát.

Velcsaninov Glinkának egy most már úgyszólván senkitől sem ismert románcát választotta ki magának.

„Mikor szép ajkad mosolyog rám
S turbékolysz, mint a gerlice...”

Úgy énekelt, mintha csak a könyöke mellett, hozzá legközelebb álló Nádjához intézné a dalt. Hangja neki már régen nem volt, de a maradványból észre lehetett venni, hogy valamikor szépen énekelhetett. Velcsaninov azt a románcot ezelőtt vagy húsz évvel hallotta először; akkor még diák volt s magától Glinkától, a megboldogult zeneszerző egy jóbarátjának a házában egy meghittebb körű irodalmi művészeti estélyen. A nekibuzdult Glinka eljátszotta és elénekelt az ő legkedvesebb szerzeményeit, ezek közt ezt a románcot is. Annak sem volt akkor valami jó hangja, de Velcsaninov emlékezett arra a rendkívüli hatásra, melyet éppen ez a románc előidézett. Valamely fortélyos, szalonénekes sohasem bírt volna akkora hatást elérni. Ebben a románcban a szenvedély feszültsége minden szóval egyre erősödik, növekedik; éppen e rendkívüli feszültség erejénél a legkisebb hamis hang, a legcsekélyebb túlzás és keresettség - amik oly könnyen előfordulhatnak az - előadásnál - elveszítenék, eltorzítanák a gondolatot. E kicsiny, de nem közönséges darabka előadásánál okvetetlen szükség van - igazságra, igazi, teljes ihletségre, valódi szenvedélyre vagy ennek teljes, költői átérzésére. Máskülönben a románc nemcsak nem sikerül, hanem képtelenségnek, sőt valami szemtelenségnek bizonyult volna; lehetetlen lett volna a szenvedélyes érzés oly feszültségét kifejezni anélkül, hogy ellenszenvet ne ébresszen, de az igazság és egyszerűség megmentette. Velcsaninov emlékezett rá, hogy ezt a románcot valamikor ő is sikerrel énekelte. Szinte elsajátította a Glinka éneklési modorát; de most már az első verssornál igazi ihlettség gyűlt ki lelkében és zendült meg hangjában. A románc minden szavánál egyre erőbben mutatkozott az érzék, az utolsó sorokban a szenvedély lelkendezése hangzott fel s mikor a végére ért, az utolsó versszakot csillogó szemekkel, Nádja felé fordulva énekelte:

„Most bátrabban nézek szemedbe
És már kimondani merem,
Hogy szeretnék megcsókolni,
Csókolni és csókolni végtelen”.

Nádja szinte megrezzent ijedtében, sőt kissé hátra is hőkölt; arcát pirosság öntötte el s Velcsaninov abban a pillanatban mintha valami megértést sejtett volna meg a leányka szégyenkező és megfélemlített arcocskájában. Az összes hallgatóság arcában elragadtatás, egyúttal pedig meglepetés látszott: mindnyájan mintha azt érezték volna, hogy képtelenség és illetlenség így énekelni, hanem azért azok az arcocskák és szemecskék égtek és csillogtak, mintha még vártak volna valamit. Ez arcok közt különösen feltűnt Velcsaninovnak a Fedoszejevna Katalin csaknem gyönyörűvé magasztosult arca.

- No, ez aztán románc! - dünnyögött az öreg Zahlyebinin kissé megrökönyödve, - de... de talán nagyon is erős? Kellemes, de erős...

- Erős, - ismételte Zahlyebnina asszony is, de Pavlovics Pál közbevágott: rögtön előre ugrott s mint a bolond, annyira elfeledkezett magáról, hogy megfogta Nádja kezét s elhúzta azt Velcsaninovtól, akihez visszaugorva megrökönyülten, ajkait reszkettetve nézett rá.

- Egy percre! - szólt végre.

Velcsaninov világosan látta, hogy még csak egy perc s ez az úr még tízszer nagyobb illetlenségre ragadtathatja magát; hamarosan kézen fogta hát és az általános meglepetésre ügyet sem vetve, kivezette a verandára, sőt néhány lépésnyire le a kertbe, ahol már csaknem egészen sötét volt.

- Értse meg, hogy önnek ebben a pillanatban el kell velem jönnie! - szólalt meg Pavlovics Pál.

- De nem értem meg...

- Emlékezik-e, - folytatta Pavlovics Pál az ő magából kikelt suttogásával, - emlékezik ön arra: mikor azt követelte tőlem, hogy mondjak el önnek őszintén *mindent* „a legutolsó szóig”... emlékezik-e? No hát itt az ideje, hogy azt a legutolsó szót kimondjam... jérünk!

Velcsaninov elgondolkozott, ránézett még egyszer Pavlovics Pálra s beleegyezett, hogy vele menjen.

Hirtelen elutazásuk híre izgalomba ejtette a szülőket és az összes leánykákat roppantul megzavarta.

- Legalább még egy csésze teát innának, - jajgatott panaszosan Zahlyebnina asszony.

- Hát téged mi izgat annyira? - kérdezte az öreg szigorú, elégületlen hangon a mosolygó és hallgató Pavlovics Páltól.

- Pavlovics Pál, miért viszi el ön Ivánovics Eleket? - kérdezték panaszosan a leánykák, egyidejűleg haragosan nézve rá. Nádja oly bosszúsan tekintett rá, hogy attól egészen megkushadt, de - nem adta meg magát.

- Pavlovics Pálnak én még meg is köszönöm, hogy eszembe juttatott egy rendkívül fontos dolgot, melyet elmulaszthattam volna, nevetett Velcsaninov, kezét fogva a házigazdával, meghajtva magát a háziasszony és a leányok, s mintha leginkább Fedoszejevna Katalin előtt, amit megint valamennyien észrevettek.

- Köszönjük, hogy meglátogatott bennünket s mindig örülni fogunk, ha látjuk - valamennyien, - szólt nyomatékosan az öreg.

- Óh, mi nagyon örülünk, - tette hozzá érzéssel a családanya.

- Jöjjön el máskor is, Ivánovics Elek! - hallatszott a verandáról sokféle hang, mikor Pavlovics Pállal felültek a kocsiba; kivált a többi hang közül egy másoknál halkabb hang: „jöjjön el kedves, kedves Ivánovics Elek!”

„Ez a vereske” - gondolta Velcsaninov.

XIII. Kinek a széle nagyobb?

Rá tudott gondolni a vereskére, pedig bosszúság és megbánás bántotta a lelkét. Hiszen egész nap, melyet - amint látszott: vidáman töltött el, - a gond úgyszólván soha el nem hagyta. Már a románc éneklése előtt sem tudott attól hova lenni; talán éppen ezért énekelt oly nekibuzdulással.

„Hogy tudtam annyira lealacsonyodni... mindent elfeledni!” - kezdte magát korholni, de mihamar megszakította e gondolatait. Megalázónak tartotta, hogy sírjon; sokkal jobban esett neki valakire mentől hamarabb megharagudnia.

„Osto-ba!” - suttogott végre, mérgesen nézve a kocsiban mellette szótlanul ülő Pavlovics Pálra.

Pavlovics Pál makacsul hallgatott, meglehet, hogy gondolkozott és készült valamire. Türelmetlenül vette le néha a kalapját és zsebkendőjével megtörülgette a homlokát.

- Izzad! - mérgelődött Velcsaninov.

Pavlovics Pál csak egyszer fordult kérdéssel a kocsishoz! lesz-e eső vagy sem?

- De még milyen! Okvetetlen lesz; egész nap párádzott.

Az ég csakugyan elborult, távoli mennydörgés hallatszott. Féltizenegy volt már, mire a városba beértek.

- Önhöz megyek én is, figyelmeztette Pavlovics Pál Velcsaninovot, mikor már nem messzire voltak a háztól.

- Értem; de figyelmeztetem, hogy komolyan rosszul érzem magamat...

- Nem maradok sokáig.

Mikor befordultak a kapu alá, Pavlovics Pál egy percre beszaladt a házmesteri lakásba, Mavrához.

- Mit keresett ön ott? - kérdezte szigorú hangon Velcsaninov, mikor Pavlovics Pál visszakerült és bementek a lakásba.

- Semmit... csak úgy... a kocsis...

- Én önnek italt nem adok!

Pavlovics Pál nem felelt. Velcsaninov gyertyát gyújtott s Pavlovics Pál azonnal leült egy karosszékbe. Velcsaninov bosszúsan állt meg előtte.

- Én is megígértem önnek, hogy nekem is van kimondandó „utolsó szavam”, - kezdte még mindig le nem győzött benső ingerültséggel, - hát itt van ez az utolsó szó: lelkiismeretem szerint úgy tartom, hogy köztünk kölcsönösen minden megszűnt annyira, hogy nincs is miről tovább beszélünk; ezek után pedig nem volna-e legjobb, ha ön most rögtön távoznék s én bezárnám ön után az ajtót?

- Kvitteljünk talán előbb le! - szólt Pavlovics Pál, de valami különös szelídséggel nézve a szemébe.

- Kvit-tel-jünk? - bámult el szörnyen Velcsaninov; - különös szavat ejtett ön ki! Ugyan miben „kvittelnénk?” Bah! Talán bizony ez volna az ön „utolsó szava”, melyet ön nekem az imént ígért?

- Igenis, ez.

- De miben akar ön még kvittelni, hiszen mi már régen - kvitteltünk! - mondta kevélyen Velcsaninov.

- Azt hiszi ön? - kérdezte átható hangon Pavlovics Pál, furcsán téve össze maga előtt a kezét, összefonva ujjait és így tartva azokat a melle előtt. Velcsaninov nem felelt és fel s alá kezdett járkálni a szobában. „Liza? Liza?” - nyögött a szíve.

- No, de hát miben akart ön leszámolni? - fordult hozzá hosszabb hallgatás után komor hangon? Pavlovics Pál az egész idő alatt szemével kísérgette őt, tovább is maga előtt tartva összetett kezeit.

- Ne menjen ön többé oda, - mondta suttogó, szinte könyörgő hangon és hirtelen felállt a székeről.

- Hogyan? Hát ennyi az egész? - nevetett bosszúsan Velcsaninov; - ön egész nap bámulatba ejtett engem, - kezdte mérgesen, hanem aztán egészen elváltozott az arca. - Hallja csak; - folytatta szomorú és mélységesen őszinte érzéssel, - azt hiszem, hogy sohasem alacsonyítottam le magamat annyira, mint ma, - először akkor, mikor beleegyeztem, hogy önnel menjek, azután azzal, ami ott történt... Az oly kicsinyes, szánalmas volt... megfertőztem magamat, megromlottam azzal, hogy önhöz adtam magamat... és elfeledkeztem magamról... No, de hát hagyján! - szedte magát össze; - hallja csak: ön váratlanul rohant meg ma engemet ingerült és beteg embert... no, de nem mentegetődzöm! - Oda én többet nem megyek s biztosítom önt, hogy nekem ott semmi érdekem sincs, - fejezte be határozott hangon.

- Igazán? igazán? - kiáltott fel Pavlovics Pál, nem titkolva örvendező izgatottságát. Velcsaninov megvetően nézett rá s újra járkálni kezdett.

- Úgy látszik, hogy ön minden áron boldog akar lenni? - jegyezte meg végül.

- Úgy van, - hagyta helyben halkan és bánván Pavlovics Pál.

„Nem tehetek róla, hogy ő csak ostobaságból bohócoskodik és rosszalkodik, - gondolta Velcsaninov, - azért én még sem tehetem, hogy őt ki ne állhassam - még ha nem is érdemes erre”.

- Én „örök férj” vagyok! - szólt Pavlovics Pál, alázatosan önmagát gúnyolva; - ezt a szót én már régen tanultam öntől, Ivánovics Elek, még akkor, mikor ön is ott lakott nálunk. Sok szavára emlékezem én önnek abból az időből. A multkor is, mikor itt azt mondta, hogy „örök férj”, mindjárt eszembe jutott.

Mávrá egy palack pezsgőt és két poharat hozott be.

Bocsásson meg, Ivánovics Elek, de ön is tudja, hogy én enélkül el nem lehetek. Ne nézze szemtelenségnek, nézzen engem úgy, mint valami idegent, aki önhöz nem méltó.

- Jól van! - adta beleegyezését utálattal Velcsaninov, - de biztosítom önt, hogy igen rosszul érzem magamat.

- Mindjárt vége lesz, mindjárt, egy perc alatt! - sürgött-forgott Pavlovics Pál - csak egy pohárával, mert a torkom...

Mohón, egy hajtásra kiitta a poharát és leült - szinte gyengéden nézve Velcsaninovra. Bejött Mávrá.

- Mily hitványság! - pattogott Velcsaninov.

- Azok a lánybarátnéi! - szólt egészen felélénkülve Pavlovics Pál.

- Mi? Hogy? Ah, vagy úgy! ön még mindig arról...

- Csak a lánybarátnék! És még oly fiatalok; csupa grációzitásból legyeskednek, - ez az egész! Nagyon kedves dolog. Azután majd, amint ön is tudhatja: rabja leszek: tiszteletben fog részesülni, megismeri a társaságot... egészen átnevelődik.

„De vissza kell neki adnom a karperecet” - gondolta Velcsaninov komoran, megtapogatva kabátja zsebében a tokot.

- Ön azt mondja, hogy én minden áron boldog akarok lenni? Nekem meg kell házasodnom, Ivánovics Elek, - folytatta bizalmasan, csaknem megindító hangon Pavlovics Pál, - máskülönben mi lesz belőlem? Láthatja ön is! - mutatott a boros palackra, - ez pedig csak egy századrésze az én tulajdonságaimnak. Én semmikép sem lehetek el házasság - és új hit nélkül; hinni fogok és új életre támadok.

- De miért mondja el ön nekem ezeket? - kérdezte Velcsaninov, csaknem megpattanva a nevetnékemségtől. Különben ez az egész igen vadnak tűnt fel előtte. - De azt mondja meg már, - kiáltott rá, - hogy minek cipelt ön engem oda? Mi szüksége volt önnek ott én reám?

- Hát tapogatódzás végett, - felelt Pavlovics Pál megzavarodva.

- Mit akart kitapogatni?

- Az effektust... Látja, Ivánovics Elek, én egész héten... keresgélek ott, (egyre zavartabb lett). Tegnap találkoztam önnel s gondoltam magamban: „én még azt a leányt soha nem láttam - hogy úgy mondjam: idegen társaságban, vagyis férfiak közt, kivéve magamat...” Ostoba gondolat, magam is belátom most; felesleges gondolat. Az én rossz karakterem folytán nagyon szerettem volna... - Itt hirtelen felemelte a fejét és elpirult.

„Vajjon igazat beszél-e?” - gondolta Velcsaninov szinte megmerevedve.

- No és aztán? - kérdezte.

Pavlovics Pál édesen és ravaszul mosolygott.

- Csupa kedves gyermetegség! Csak a barátnéi! Bocsássa meg, hogy olyan ostobául viselkedtem ma önnel szemben, Ivánovics Elek; nem teszem többet; meg nem is lesz az többet.

- Én sem leszek ott többet, - mosolyodott el Velcsaninov.

- Részben én is erről beszélek.

Velcsaninov kissé megütődött.

- Hiszen nemcsak én vagyok a világon, - jegyezte meg ingerülten.

Pavlovics Pál megint elpirult.

- Szomorú ezt nekem hallani, Ivánovics Elek, mert én nagyon tisztelem és becsülöm Fedoszjejevna Natáliát.

- Bocsásson meg, bocsásson meg, nem akartam ezzel semmit sem mondani, - csak egy kissé különös az nekem, hogy ön annyira túlbecsülte az én közbekerülésemet... és... oly őszintén bízott bennem...

- Azért bíztam önben, mert ez már mindenek után volt... azok után, amik történtek.
- Eszerint ön még most is nemesszívű embernek tart engem? - kérdezte Velcsaninov hirtelen megállva. Máskor maga is elbámult volna a váratlan kérdés bátorságán.
- Mindig annak tartottam, - felelt Pavlovics Pál szemét lesütve.
- No persze... én nem arra nézve, vagyis nem abban az értelemben kérdeztem; azt akartam mondani, hogy - minden előítélet után is?
- Igen, minden előítélet után is.
- Hát mikor Pétervárra utazott? - firtatta Velcsaninov, nem bírva már magán uralkodni és maga is érezte kérdésének szertelenségét.
- Mikor Pétervárra utaztam, akkor is a legnemesebb embernek tartottam önt. Én önt mindig nagyra becsültem, Ivánovics Elek.

Pavlovics Pál felnézett és világosan, már minden zavar nélkül tekintett ellenfelére. Velcsaninov megszonyorodott: határozottan nem akarta, hogy valami történjék, vagy hogy valami túlmenjen a határon, kivált úgy, hogy ezt ő kezdeményezze.

- Én önt mindig szerettem, Ivánovics Elek, - mondta Pavlovics Pál, mintha hirtelen eltökélte volna magát, - szerettem azon az egész esztendőn át is, melyet ön T.-ben töltött. - Ön ezt nem vette észre, - folytatta kissé remegő hangon, mi megrémítette Velcsaninovot, sokkal kisebb pont voltam önhöz képest, hogysem erre rávontam volna az ön figyelmét. De talán nem is volt rá szükség. S az elmúlt kilenc év alatt sokat gondoltam önre, mert én olyan évet nem ismertem életemben, mint volt az az egy. (Pavlovics Pál szemei különösen megcsillogtak). Sok szavát, mondását, eszméjét megőriztem emlékezetemben. Mindig úgy gondoltam önre, mint a jó érzések iránt fogékony és művelt emberre, magas képzettségű és eszmékkel bővelkedő férfiúra. „A nagy eszmék nem annyira a nagy észből, mint inkább a nagy érzésekből fakadnak” - ezt ön mondta s erre - ha netán ön elfeledte volna - én jól emlékszem. Önre tehát én mindig, mint nagyérzésű emberre számítottam... következésképpen bíztam is önben... mindenektől mindent számba véve is.

Álla itt megremegett. Velcsaninov tökéletesen megrémült; ezt a váratlan hangot minden áron félbe kellett szakítani.

- Elég, kérem Pavlovics Pál, - motyogott pirongva és ingerült türelmetlenséggel, - minek is, minek köti ön magát egy beteg, izgatott emberre, aki szinte félrebeszél, minek cibálja őt ebbe a homályba... mikor... mikor minden csak varázs és látomány és hazugság és szegény és természetellenesség és mértéktelenül az, az pedig a fő, a legszegényetesebb, hogy mértéktelenül. Ostobaság minden: mind a ketten bűnös, alattomos, cudar emberek vagyunk... S ha akarja, rögtön bebizonyítom önnek, hogy ön engem nemcsak nem szeret, hanem minden erejéből gyűlöl s hogy ön akaratán kívül is hazudik: ön engem éppen nem azzal a nevetséges céllal vitt oda, hogy a menyasszonyát próbára tegye (hogy jutna ilyen eszébe!), hanem egyszerűen meglátott engem tegnap és *haragra* lobbant, s azért vitt oda, hogy megmutathassa őt és azt mondhassa: „látod-e, milyen szép! Az enyém lesz: no, hát tégy most ezzel próbát!” Ön kihítt engem. Ön tán maga sem tudta, de így volt, mert ön mindezt átérezte... Gyűlölet nélkül pedig ilyen kihívást nem lehet csinálni; következésképpen ön engem gyűlölt.

Fel s alá szaladgált, míg ezeket kiabálta és leginkább az a tudata gyötörte és sértette őt, hogy ennyire le tudott alacsonyodni Pavlovics Pálhoz.

- Én szeretnék önnel kibékülni, Ivánovics Elek, - szólalt meg az váratlanul, szapora suttogással s állá újra megreszketett. Velcsaninovot oly szertelen düh fogta el, mintha soha senki őt így meg nem sértette volna.

- Még egyszer mondom önnek, - harsant fel, - hogy ön egy beteg és ingerült emberre... kötötte magát, hogy kivegyen abból az ő önkívületében valami képtelen szót! Mink... igen... mink külön-külön világ emberei vagyunk, értse meg ezt és kettőnket egy sír választ el, - suttogta magából kikelve - s akkor hirtelen magához tért...

- De mit tudja ön azt, - szólalt meg Pavlovics Pál elferdült és elsápadt arccal, - mit tudja ön, hogy mit jelent az a sírocška itt... én nálam? - s felkiáltva Velcsaninovhoz lépett, miközben nevetséges, de rettenetes gesztussal a szívére ütött az öklével, - ismerem én az itteni sírocskát, mi mindketten ennek a sírnak a szélén állunk, csak hogy az én szélem nagyobb, mint az öné, nagyobb... - suttogta szinte félrebeszélve és egyre öklözve a szívét, - nagyobb, nagyobb, nagyobb...

Ekkor az ajtó csengetyűjét hevesen meghúzták s mindketten magukhoz tértek. A csengetés erős volt, mintha feltette volna magában valaki, hogy a csengőt első rántásra leszakítja.

- Én hozzám nem szoktak így becsengetni, - szólt zavarodottan Velcsaninov.

- De nem is én hozzám csengetnek, - szólt félénk suttogással Pavlovics Pál, szintén magához térve és egy pillanat alatt visszaváltozva a régi Pavlovics Pállá.

Velcsaninov összerántotta a szemöldökét és elindult, hogy kinyissa az ajtót.

- Ha nem tévedek, Velcsaninov úrhoz van szerencsém? - hallatszott az előszobán egy fiatal, csengő és rendkívül önérzetes hang.

- Mi tetszik?

- Biztos értesülésem van, - folytatta a csengő hang, - hogy bizonyos Truszoczkij úr most önnél tartózkodik. Rögtön beszélnem kell vele.

Velcsaninov persze szerette volna egy egészséges rúgással rögtön kilódítani a lépcsőre az önérzetes fiatalembert. De másra gondolt, félreállt és bebocsátotta a jövevényt.

- Tessék belépni: ez Truszoczkij úr.

XIV. Szásenka és Nádjenka.

Körülbelül tizenkilencéves, vagy tán még fiatalabb ember jött be a szobába - legalább igen fiatalnak tűnt fel az ő szép, önhitten legényeskedő arca. Csinosan volt öltözködve - legalább jól állt a ruhája; termete a középszerűnél magasabb; különösen feltűntek arcán nagy, bátor, fekete szemei, fekete, sűrű fürtökbe csapzódott haja. Csak az orra volt kissé széles, felfelé fitult; ettől eltekintve igen szép ifjúnak lehetett volna mondani. Belépése fontoskodó volt.

- Azt hiszem: Truszoczki úrral van - alkalmam beszélni, szólt kimérten és különös jóleséssel nyomva meg az „alkalmam” szót, mert ezzel azt akarta jelezni, hogy ő sem szerencsésének, sem örvendetesnek nem tarthatja azt, hogy Truszoczki úrral szóba állhat.

Velcsaninov kezdte megérteni a helyzetet s úgy látszik: Pavlovics Pálnak is rémlett valami: arcán nyugtalanság mutatkozott, de különben tartotta magát.

- Nem lévén szerencsém önt ismerni, szólalt meg, - azt hiszem, hogy nem is lehet önnel semmi dolgom.

- Először hallgasson ki, azután mondja el a véleményét, - felelt a fiatalember önérzetesen és oktató hangon és feltéve a zsinóron függő, teknősbékacsont-keretű orrcsiptető pápaszemét, nézegetni kezdte az asztalon álló pezsgős palackot. A szemlét nyugodtan elvégezve, levette az orrcsiptetőjét és újra Pavlovics Pálhoz fordulva folytatta:

- Lobov Sándor.

- Ki az a Lobov Sándor?

- Az én vagyok. Nem hallotta még?

- Nem.

- Különben honnan is ismerne ön! Fontos dologban jöttem, amely önt érdekli; de engedje meg, hogy leüljek; elfáradtam...

- Tessék - kínálta meg üléssel Velcsaninov, de az ifjú már a kínálás előtt leült. Velcsaninovot, bár a mellében egyre nagyobb fájást érzett, nagyon érdekelte ez a kis vakmerő. Szép, gyerekes és piros arcában valami távoli hasonlatosságot látott a Nádjáéhoz.

- Üljön le ön is, - mondta az ifjú Pavlovics Pálnak, hanyag főbiccentéssel mutatva annak helyet magával szemben.

- Állhatok.

- Elfárad. Ha úgy tetszik, ön is itt maradhat Velcsaninov úr.

- Nem is tudnék hova menni; én itt itthon vagyok.

- Amint tetszik. Bevallom: én szinte szeretném, hogy ön tanúja legyen annak, amit ezzel az úrral végezni akarok; Fedoszjejevna Nadezsda elég szépet mondott nekem önről.

- Bah! Mikor érhetett ő erre rá?

- Rögtön, amint önök elmentek, hiszen én is onnan jövök. Nos, Truszoczki úr, - fordult az állva maradt Pavlovics Pál felé, - mint t. i. én és Fedoszjejevna Nadezsda - szűrte a szót a fogán át, hanyagul elvetve magát a karosszéken, - már régen szeretjük egymást és egymásnak

szavunkat adtuk. S ön most közénk lépett; azért jöttem, hogy ajánljam önnek, hogy álljon félre. El tetszik-e fogadni ajánlatomat?

Pavlovics Pál szinte meglódult; elsápadt, de rögtön mérges mosoly jelent meg ajakán:

- Nem; nem tetszik, - felelt lakonikusan.

- Úgy! - fordult meg a székén a fiatalember, egyik lábát a másikra téve.

- Azt sem tudom, kivel beszélek, - tette hozzá Pavlovics Pál, - azt hiszem nem is érdemes tovább beszélünk.

Ezt mondva, helyénvalónak tartotta, hogy leüljön.

- Mondtam, hogy el fog ön fáradni, - jegyezte meg hanyagul az ifjú, - csak az imént volt alkalmam tudatni önnel, hogy Lobov a nevem s hogy mi Fedoszjejevna Nadezsdával egymásnak szavunkat adtuk, következésképpen nem mondhatja ön azt, amit most mondott, hogy nem tudja: kivel van dolga; azt sem hiheti, hogy nem érdemes velem tovább beszélnie: ha engem nem veszünk is tekintetbe, az ügy Fedoszjejevna Nadezsdát illeti, akit ön oly arcátlanul üldöz. Már pedig ez az egy is elég ok arra, hogy beszéljünk a dologról.

Mindezt a fogán keresztül szűrte, alig tartván érdemesnek, hogy a szavakat kiejtse, sőt újra elővette az orrcsütykőjét s azzal beszéde alatt egy percre valamire nézett.

- Hallja csak, fiatalember, - kezdte ingerülten Pavlovics Pál, de a „fiatalember” azonnal lehűtötte a hevét.

- Más körülmények közt persze megtiltanám önnek, hogy engem „fiatalembernek” szólítson, de ezúttal - amint azt ön is beláthatja - a fiatalságom éppen előnyöm nekem ön mellett s ön nagyon szeretett volna például ma, a karperec ajándékozásánál hacsak egy hajszálnyival is fiatalabb lenni.

„Ah, te süvölvény!” - suttogott Velcsaninov.

- Tisztelt uram, - szedte magát össze méltóságosan Pavlovics Pál - én még mindig nem tartom az ön által előadott, nagyon is illetlen és nagyon kétséges okokat elegendőknek arra, hogy önnel vitába ereszkedjem. Látom, hogy ez az egész gyerekes és hiábavaló dolog: holnap majd beszélek Szemjonovics Theodoziusszal, most pedig kérem, hogy távozzék.

- Látja ön, micsoda ember ez? - kiáltott fel, nem bírva a hangjánál maradni a fiatalember és hévvel fordulva Velcsaninov felé, - nem elég neki, hogy onnan elzavarják, hogy nyelvet öltenek rá, ő meg fel akar bennünket jelenteni holnap az öregnek! Nem azt jelezi-e ez, hogy ön csökönyös ember, erőszakkal akarja magáévá tenni azt a leánykát, hogy meg akarja őt vásárolni azon meghibbant eszű emberektől, akiknek a társadalmi barbarizmus szerint hatalmuk van őfelette? Hiszen úgy tudom: az a leányka eléggé értésére adta önnek, hogy önt megveti; hiszen visszaadták már önnek az ön mai, illetlen ajándékát, a karperecet? Mit akar még?

- Senki semmi karperecet nekem vissza nem adott, de nem is adhatott, - rezzenet meg Pavlovics Pál.

- Hogy-hogy nem adhatott? Hát nem adta vissza Velcsaninov úr?

„Ah, hogy az ördög vinne el!” - gondolta Velcsaninov, majd komoran így szólt:

- Igaz, hogy Fedoszjejevna Nadezsda rám bízta ezt a tokot, hogy adjam át önnek, Pavlovics Pál. Én nem akartam elfogadni, de ő nagyon kért... itt van... nagyon bánt...

Kivette és zavartan letette a megdermedt Pavlovics Pál elé a tokot.

- Miért nem adta már előbb vissza? - kérdezte szigorú hangon a fiatalember Velcsaninovtól.

- Úgy látszik: nem értem rá, - komorkodott az.

- Furcsa.

- Mi-i-i?

- Legalább is furcsa, lássa be! Különben kész vagyok tudomásul venni, hogy az egész csak félreértés.

Velcsaninov roppantul szeretett volna felugrani s a fiúnak a fülét megcibálni, de nem bírta ki és elnevette magát; a fiú maga is rögtön kacajra fakadt. Egészen más történt Pavlovics Pállal; Velcsaninov ha látta volna, mily szörnyű tekintetet vetett rá ez, mikor ő Lobov szavaira elnevette magát, akkor megértette volna, hogy ez az ember most átlépi a végzetes határvonalat... De Velcsaninov, ha nem is látta azt a tekintetet, megértette, hogy neki Pavlovics Pált kell segítenie.

- Várjon csak, Lobov úr, - kezdte barátságos hangon, - nem akarok okoskodni az ön okairól, miket érinteni sem szándékozom, csak azt szeretném megjegyezni, hogy Pavlovics Pál, mikor kérőképen lép fel annál a tiszteletreméltó családnál, először is teljes tájékoztatlansággal bír, másodsor megvan neki a kellő vagyoni helyzete is, következésképpen méltán csodálkozhatik, mikor olyan vetélytársra talál, mint ön, aki talán igen értékes ember, de annyira fiatal, hogy önt ő semmiképpen sem tekintheti komoly vetélytársnak... következésképpen igaza van, midőn arra kéri önt, hogy vessen véget ennek a jelenetnek.

- Mit jelent az, hogy „annyira fiatal?” Én már ezelőtt egy hónappal elmultam tizenkilenc éves. Törvény szerint én már régóta megházasodhatom. Tessék ezt meggondolni.

- De melyik apa szánja el magát arra, hogy most önhöz adja a leányát, - még ha ön a jövőben többszörös millionárius lesz is, vagy tudom is én: milyen nagy jótevője az emberiségnek? A tizenkilencedik század magáért sem állhat jól, ön pedig a lelkiismeretére akarja vállalni másnak, vagyis éppen olyan gyerekek a jövőjét is, mint amilyen önmaga. Ez nem is valami nemes gondolat - mit képzel ön? Azért mondom ezt, mert ön az imént hozzám fordult azzal a kéréssel, hogy legyek közvetítő ön és Pavlovics Pál közt.

- Ah! igaz! hiszen őt Pavlovics Pálnak szólítják! - jegyezte meg az ifjú, - miért rémlett az nekem mindig, hogy ő Petrovics Vaszily? Tudja mit, - fordult Velcsaninovhoz, - ön egy cseppet sem ejtett engem csodálkozásba; tudtam, hogy önök mind ilyenek. Különös azonban hogy önről nekem úgy beszéltek, mint némileg új emberről. Különben mindaz hiábavalóság s a dolog lényege az, hogy az én részemről nemcsak nemességről nincs szó - mint ön szíves volt magát kifejezni -, sőt egész ellenkezőleg, amit meg szeretnék önnel értetni: mink először is szavunkat adtuk egymásnak, azonkívül pedig két tanu jelenlétében megígértem Fedoszjejevna Nadezsdának, hogyha ő valaha másvalakit szeret meg, vagy egyszerűen megbánja, hogy hozzám feleségül jött és el akar tőlem válni, hát én azonnal beismerő iratot állítok ki neki arról, hogy én házasságtörő vagyok s következésképpen kezére járok illetékes helyen arra nézve, hogy ő a válópert megindíthassa. Mi több: arra az esetre, ha én később akadályokat gördítenék és nem akarnám kiadni a kérdéses iratot, hát az ő biztosítására az esküvőnk napján százezer rubelről szóló váltót adok neki, úgy hogy ha én makacskodnám az iratot kiállítani, ő rögtön hoppon foghat engem a váltómmal. Eszerint mindenről gondoskodva van és senkinek a jövőjét én nem kockáztatom. Nos, ez az első pont.

- Fogadni mernék rá, hogy ezt az a - hogy is híjják? - Predposzülov találta ki? - kiáltott fel Velcsaninov.

- Hihihhi! - kuncogott epésen Pavlovics Pál.

- Mit heherészik ez az úr? Eltalálta ön: a Predposzülov ötlete volt; de lássa be, hogy furfangos ötlet. A képtelen törvény ezzel teljesen paralizálva van. Természetes, hogy én el vagyok tökélve őt mindig szeretni s ő mindig roppantul kacag, - hanem azért a terv mégis csak ügyes és ismerje be ön: nemes, mert ilyesmire nem mindenki határozza el magát.

- Szerintem nemesnek nem nemes, hanem inkább csúnya.

A fiatalember vállat vont.

- Ezzel nem ejt ön engem csodálkozásba, - jegyezte meg rövid szünet után - ilyesmin én már régóta nem csodálkozom. Predposzülov - nos, az egyszerűen kijelentené önnek, hogy ön azért nem képes megérteni a legtermészetesebb dolgokat, mert az ön közönséges érzései és fogalmai romlottak - először is hosszú, képtelen életétől, másodszor pedig hosszú henyeségétől. Különben talán még nem értjük egymást; azért önről nekem mégis sok jót beszéltek... Ugy-e, hogy van ön már vagy ötvenéves?

- Kérem, maradjunk a tárgynál.

- Bocsássa meg szerénytelenségemet és ne bosszankodjék; minden célzatosság nélkül kérdezem. Folytatom: én nem készülök a jövőben valami többszörös milliomos lenni, mint ahogy ön magát kifejezni szíveskedett (micsoda gondolat!). Nekem csak annyim van, amennyit rajtam lát, hanem azért én a jövőm iránt teljesen biztos vagyok. Hős, mások jótevője sem leszek, de magamat és feleségemet el fogom tartani. Persze most semmim sincs, sőt ott nevelkedtem az ő házuknál, kiskoromtól fogva...

- Hogy-hogy?

- Hát úgy, hogy én a Zahlyebinin felesége távoli rokonának a fia vagyok s mikor szüleim meghaltak s én hétéves koromban árván maradtam, hát az öreg magához vett, aztán beadott a gimnáziumba. Jó ember az, ha tudni akarja...

- Tudom is...

- Úgy! de nagyon is ócska fejű. Különben jó. Most már én persze régen kikerültem a gyámsága alól, mert magam akarom megkeresni az élelmemet s csak a magam lekötelezettje akarok lenni.

- Mikor került ki a gyámság alól? - kíváncsiskodott Velcsaninov.

- Lesz már vagy négy hónapja.

- No, így már érthető a dolog: gyerekkori jóbarátok. Van-e önnek valami szolgálati helye?

- Igen, egy közjegyzői irodában vagyok alkalmazva, havi huszonöt rubel fizetéssel. Persze csak egyelőre, de mikor ott kérőképen felléptem, annyim sem volt. Akkor a vasútnál szolgáltam, havi tíz rubelért, de mindez csak ideiglenes.

- Hát már kérőként is fellépett?

- Annak rendje és módja szerint, még pedig már régen, ezelőtt vagy három héttel.

- No és?

- Az öreg nagyot nevetett, azután nagyon megharagudott, őt pedig bezárták egy felső szobába. De Nádja hősiesen viselkedett. Különben a felsülés oka az volt, hogy az öreg már azóta rossz szemmel nézett rám, hogy otthagytam egy közhivatali szolgálati helyemet, ahová ő engem még ezelőtt négy hónappal még a vasút előtt betudott volt. Nagyon kedves öreg úr ő, ismét-

lem, otthon szíves, vidám, de mihelyt hivatalban van, rá sem lehet ismerni. Úgy ül ott, mint valami Jupiter. Én persze tudtára adtam, hogy nekem az ő manérjai kezdenek nem tetszeni, de minden bajnak az irodafőnök volt az oka: ez az úr panaszkodott, hogy én ővele „gorombás-kodom”, pedig én csak annyit mondtam neki, hogy ő nem fejlett ember. Otthagytam őket s most a közjegyzőnél vagyok.

- S a hivatalban sokat kapott?

- Eh! csak napidíjas voltam. Az öreg segített; - mondom, hogy ő jó ember. Hanem azért mi még sem fogunk engedni. Persze: huszonöt rúbel nem biztos megélés, de nemsokára, remény-lem, hogy állást kapok a Zavilyevszkij gróf elhanyagolt birtokainak rendezésében s akkor egy-szeribe háromezer rúbelem lesz, ha nem: akkor ügyvéd leszek. Most szükség van emberekre... Bah! milyen mennydörgés! vihar lesz; jó, hogy a vihar előtt ideértem; pedig gyalog jöttem onnan, csaknem mindig futva.

- De kérem, mikor ért ön rá Fedoszjejevna Nadezsdával ezt a dolgot megbeszélni, kivált ha önt ott nem is szokták fogadni?

- Ah! A kerítésen át is lehet! Láta ön ott a vereskét? - kérdezte nevetve, - no, hát az is a kezünkre jár, meg Nikitisna Mária is!... Miért ráncolja a homlokát? Talán a mennydörgéstől fél?

- Nem én, de beteg vagyok, nagyon beteg...

Velcsaninov valóban éles fájdalmat érzett a mellében, felállt a székéről és megpróbált fel s alá járni.

- Ah, akkor hát én persze terhére vagyok önnek - legyen nyugodt - mindjárt! - s a fiatalember felugrott a helyéről.

- Dehogyan van teremre... - udvariaskodott Velcsaninov.

- Hogyne volnék terhére, mikor „Kobülnyikovnak a gyomra fáj”, emlékszik Scsendrinnél?⁵

- Igen.

- Én is. Nos, Pavlovics Vaszily - vagyis Pál! - fordult szinte nevetve Pavlovics Pál felé, - még egyszer az ön értelméhez igazítva teszem fel a kérdést: hajlandó-e ön az én jelenlétemben minden néven nevezendő és Fedoszjejevna Nadezsdát illető pretenziójáról a szülők előtt lemondani?

- Eszem ágában sincs, - kelt fel a helyéről türelmetlenül és mérgesen Pavlovics Pál - ezenfelül újra kérem, hogy kíméljen meg... mert ez mind csupa gyerekeskedés és ostobaság.

- Vigyázzon! - fenyegette meg őt az ujjával, rátartí mosolygással a fiatalember; vajjon nem téved-e ön számításában? Tudja-e, mi lehet a vége a számításában való tévedésnek? Figyelmeztetem, hogy tíz hónap múlva, mikor ön már beleveri magát a nagy költségekbe, agyon-gyötri magát és ide visszajön, hát kénytelen lesz magától lemondani Fedoszjejevna Nadezsdá-ról s ha nem mond le, annál rosszabb önre nézve; ennyire viheti ön ezt a dolgát. Figyelmeztetnem kell önt, hogy ön most olyan, mint kutya a szénakazon - bocsásson meg, ez csak hasonlat -: sem ő nem eszik a szénából, sem mást nem enged enni. Emberségből ismétlem: gondolja meg jól, kényszerítse magát, hogy életében legalább egyszer okosan gondolkozzék!

⁵ Szaltükov-Scsendrin híres orosz szatira-író.

- Kérem, kíméljen meg engem az erkölcs-prédikációitól, - rikoltott dühösen Pavlovics Pál - az ön aljas célzásait illetőleg pedig holnap nap megteszem a kellő intézkedéseket - szigorú intézkedéseket.

- Aljas célzások? Miről beszél ön? Ön az aljas, ha önnek olyasmi forog az eszében. Különben én kész vagyok holnapig várni, de ha... Ah! megint az a mennydörgés! A viszontlátásra! nagyon örülök az ismeretségnek, intett Velcsaninovnak és elszaladt, valószínűen azért, hogy megelőzze a vihart és meg ne ázzék.

XV. Kvitteltek.

- Látta ezt? Látta? - ugrott Pavlovics Pál Velcsaninovhoz, mihelyt a fiatalember kiment.
 - Bizony sok önnek a baja, - felelt taláalomra Velcsaninov. Nem mondta volna ezt, ha nem kínoztta, nem dühösítette volna őt a mellében egyre élesebbé váló fájás. Pavlovics Pál megrezzent, mintha ütés érte volna.
 - Nos és ön - úgy-e bizony azért nem adta nekem a karperecet, mert sajnált - he?
 - Nem jutott eszembe...
 - Szívéből sajnált, mint igazi jó barát?
 - No, hát igen, sajnáltam, - mérgelődött Velcsaninov.
- Hanem azért elmondta röviden: hogy adták neki át az imént a karperecet s mint kényszerítette őt Fedoszjejevna Nadezsda, hogy résztvegyen ebben a dologban...
- Érthető, hogy én semmi szín alatt sem akartam a megbízást elfogadni, anélkül is annyi a kellemetlenségem.
 - De elcsábult és elfogadta, - heherészett Pavlovics Pál.
 - Ostoba megjegyzés; különben önnek meg kell ezt bocsátani. Maga is láthatta az imént, hogy nem én vagyok itt a főszereplő, hanem mások.
 - Hanem azért mégis csak elcsábult.
- Pavlovics Pál leült és megtöltötte a poharát.
- Azt hiszi ön, hogy én ez elől az ifjonc elől kitérek? Megtanítom én őt kesztyűben füttyülni. Holnapi nap odamegyek és megtanítom. Kifüstölöm én a gyerekszobát.
- Csaknem egy hajtásra kiitta a poharát s újra töltött, általában eddig sohasem látott fesztelenséget kezdett tanusítani.
- Nézd csak, Nádjenka és Szásenka, mily kedves gyerekek - hihhi!
- Dühében alig bírta magával. Megint nagyot csattant; a villámlás vakító fényt vetett s az eső úgy zuhogott, mintha vederből öntötték volna. Pavlovics Pál felállt és bezárta a nyitva volt ablakot.
- Azt kérdezte öntől, hogy nem fél-e a mennydörgéstől? hihhi! Hogy Velcsaninov félne a mennydörgéstől! Kobülnikovnál -, hogy is van csak Kobülnikovnál... Hát az ötven év - mi? Emlékezik rá? - gonoszkodott Pavlovics Pál.
 - De ön itt egészen berendezkedett, - jegyezte meg Velcsaninov, alig bírva fájdalmában a szavakat kiejteni, - én lefekszem... ön tegyen, amit akar...
 - Ilyen időben a kutyát sem kergetik ki! - felelt sértődötten Pavlovics Pál, de szinte örülve, hogy joga van magát megsértettnek érezni.
 - Jól van, üljön, igyék - akár háljon is itt! - motyogott Velcsaninov, kinyújtózkodva a divánon és kissé nyögve.
 - Itt háljak? S ön - nem fél?

- Mitől? - kapta fel a fejét Velcsaninov.
- Semmitől - csak úgy. A multkor mintha megijedt volna, avagy csak nekem rémlett úgy...
- Ostoba ön! - szólt, nem bírva magával Velcsaninov és befordult a fal felé.
- Sebaj! - monda Pavlovics Pál.

A beteg Velcsaninov valahogy hirtelen lefekvése után egy perc múlva elaludt. Az utóbbi időben különben is erősen megviselt egészségi állapota mellett a nap folyamában természetellenesen megfeszített idegei mintha egyszerre megroppantak volna s olyan gyenge lett, mint a gyerek. De a fájás mégis felülkerekedett és legyőzte a fáradságot és álmat; egy óra múlva felébredt és sokat szenvedve, felemelkedett a divánon. A vihar lecsöndesült; a szobában dohányzás szaga érzett, a borospalack üres volt s Pavlovics Pál a másik divánon aludt. Hanyatt feküdt, fejét a divánpárnára téve, le sem vetkezett, még a csizmáját sem vetette le. A pápaszeme, mely a zsebéből kicsúszott, zsinórján fityegett s csaknem a földig ért. Kalapja mellette a földön hányódott. Velcsaninov sötétén nézett rá és keltegetni kezdte. Összehúzódva lépkedett a szobában, mert feküdni már nem bírta, nyögött és betegségéről gondolkodott.

Félt a mellében érzett fájdalomtól és nem alaptalanul. Ezek a rohamok már régen mutatkoztak nála, de eddig még igen ritkán: évenként, két-évenként egyszer-egyszer. Eleinte mintha mellének egy pontján csomósodott volna össze a szívgödör alatt vagy afelett, még csak tompán, nem élesen, de ingerlő nyomással. Néha tízórahosszat is egyre növekedve a fájás, végre oly élessé lett, a nyomás annyira tűrhetetlen, hogy a beteg már a halálra gondolt. A legutóbbi, ezelőtt vagy egy évvel jelentkezett roham tízórai fájás után végre annyira elgyengítette, hogy az ágyban fekve alig bírta a kezét megmozdítani s az orvos nem engedett neki egyebet, mint napjában néhány kanálka gyenge teát és egy kis darab, húslevesbe áztatott kenyeret - akárcsak valamely szopós gyereknek. A betegség különféle alkalmakkor, de mindig az idegek megrendülésétől megelőzve jelentkezett. Különös volt a megszűnése is; néha a kezdetén, az első félórában, meleg borogatással hamarosan meg lehetett szüntetni, mikor azonban - mint legutóbb is - semmi sem használt s a fájdalmat csak gyakori és fokozatosan erősebb mértékben alkalmazott hánytató szüntette meg. A doktor később bevallotta, hogy mérgezésről tartott. Most még messze volt a reggel. Orvosért küldeni éjszakának idején nem akart, de különben sem szerette az orvosokat. Végre nem bírta már magával és hangosan nyögni kezdett. A nyögésekre Pavlovics Pál felébredt, felemelkedett a divánon s egy ideig úgy ült, félve hallgatózva és megrökönyödten kísérté tekintetével Velcsaninovat, aki már csaknem szaladgált egyik szobából a másikba. A kiürített borospalack is szokatlanul hatott rá és sokáig nem bírta magát összeszedni; végre észretért és Velcsaninovhoz rohant; az csak motyogva felelt neki.

- Ez a vesétől van, ismerem én ezt - élénkült meg hirtelen Pavlovics Pál -, éppen ilyen esete volt Poloszuhin Kuzmics Péternek, neki is a veséjétől. Borogatni kéne. Kuzmics Péter mindig borogatta... Hiszen ettől meg lehet halni. Rögtön futok Mavráért - jó lesz?

- Nem kell, nem kell - hadonászott ingerülten Velcsaninov -, semmi sem kell.

De Pavlovics Pál - Isten tudja miért? - csaknem magánkívül volt, mintha a saját édes fia megmentéséről lett volna szó. Nem hajlott semmi szóra és megmaradt a borogatás szükségessége mellett, meg hogy két-három csésze teát is gyorsan meg kell inni, „de nem ám csak melegen, hanem forrón”. Kiszaladt Mavrához, nem várva rá engedelmet, a konyhában Mavrával együtt tüzet rakott, fujkálta a szamovárt; ezalatt lefektette a beteget, leszedte arról a felsőruhát, bepólyálta a takaróba s legfeljebb húsz perc alatt megfőzte a teát és felrakta az első borogatást.

- Ez melegített, felhevített tányér! - mondotta csaknem elragadtatással, feltéve a megmelegített és asztalkendőbe göngyölt tányért a Velcsaninov fájó mellére, - más melegítő nincs, keresni

sok időbe kerülne, de a tányér, becsületszavamra mondom - még a legjobb; kipróbáltam Kuzmics Péteren a saját kezemmel és szememmel. Hiszen ettől meg lehet halni. Igyék teát, kortyolja csak; - igaz, hogy megsütheti a száját, de az élet becsesebb a kényeskedésnél...

Nem hagyott békét az álmos Mavrának; minden percben háromszor-négyszer változtatták a tányérokat. A harmadik tányér és a második csésze forró tea után, melyet egy hajtásra kellett kiinni, Velcsaninov hamarosan megkönnyebbülést érzett.

- Ha már szűnik a fájdalma, akkor hálistennek, az jó jel! - kiáltott Pavlovics Pál és örvendezve szaladt új tányérért és új teáért.

- Csak a fájdalmat tűrjük meg! Csak visszanyomjuk egyszer a fájdalmat! - ismételte minden percben.

Egy óra múlva a fájás már egészen megenyhült, de a beteg már annyira el volt gyötrődve, hogy bármennyire könyörgött Pavlovics Pál, nem akart „még csak egy tányérkát” kitűrni. Szemei lezárultak a gyöngeségtől.

- Aludni, aludni, - ismételte gyenge hangon.

- Az jó lesz, - egyezett bele Pavlovics Pál.

- Háljon itt... hány óra?

- Háromnegyed kettőre.

- Háljon itt.

- Itt hállok, itt.

Egy perc múlva a beteg megint szólította Pavlovics Pált.

- Ön... ön... motyogta, mikor az hozzászaladt és lehajolt feléje, - ön jobb ember, mint én. Értem az egészet... köszönöm.

- Aludjék, aludjék! - suttogta Pavlovics Pál és lábujjhegyen elsietett a dívánjához.

A beteg elaludt, de hallotta még, hogy Pavlovics Pál sebtiben ágyat vetett magának, levetette a ruháját s végül a gyertyát elfújva és alig lélegezve, hogy zajt ne csináljon, kinyújtózkodott a dívánján.

Kétségtelen, hogy Velcsaninov a gyertya eloltása után hamar elaludt; erre ő később világosan emlékezett. De alvása egész ideje alatt, addig a percig, melyben felébredt, azt látta álmában, hogy nem alszik s mintha gyengesége ellenére sem bírt volna semmiképpen sem elaludni. Végre azt álmodta, mintha ébrenlétében magánkívüli állapotban volna és semmiképpen sem bírja elűzni magától a köréje rajzó látomásokat, hiába volt teljes tudatában annak, hogy azok csak lázálmodok és nem valóság. A látomások mind ismerősek voltak; mintha a szobája tele lett volna emberekkel s az előszobába szolgáló ajtó nyitva volt; az emberek tömegekben mennek ki és a lépcsőn csoportosultak. A szoba közepén álló asztalnál egy ember ült - éppen úgy, mint akkor, amikor ezelőtt vagy egy hónappal éppen ilyen álma volt. Az az ember most is, mint akkor, az asztalra könyökölve ült és nem akart beszélni, de most kerek kalapja volt, gyászfátyollal. „Hogyan? Hát ez akkor is Pavlovics Pál lett volna?” - gondolta Velcsaninov, de amint a hallgató ember arcára nézett, meggyőződött, hogy ez másvalaki. „Minek neki a gyászfátyol?” - kérdezte magában Velcsaninov. Az asztal körül tolongó emberek zajongása és kiabálása rettenetes volt. Úgy látszott, hogy ezek az emberek jobban haragudtak Velcsaninovra, mint azok, akikét multkori álmában látott; kezeikkel fenyegették és valamit teljes erejükből kiáltottak, de hogy mit? azt sehogy sem bírta megérteni. „Hiszen ez önkívület, tudom, én, - gondolta - tudom, hogy nem bírtam elaludni s csak azért keltem fel, mert kínomban nem

tudok feküdni.” - Emellett azonban az emberek és a kiáltozások, gesztikulálások oly világosak, oly valóságosak voltak, hogy néha kétkedés vett erőt rajta: „Vajjon csakugyan lázas önkívületben vagyok én? Istenem, mit akarnak tőlem ezek az emberek! De... ha ez nem volna önkívület, hát lehetséges-e az, hogy ez a láрма mostanig sem ébresztette fel Pavlovics Pált? Hiszen íme ő itt alszik, ezen a dívánon.” Végre történt valami, éppen úgy, mint a multkori álomlátásában; valamennyien kiözönlöttek a lépcsőre és roppantul tolakodtak az ajtó előtt, mert a lépcsőről új tömeg nyomult be a szobába. Ezek az emberek valamit nagyot, nehezet cipeltek magokkal; hallani lehetett: mily nehezen lépkedtek a lépcsőfokokon és sietve, lihegve szólították egymást. A szobában mind azt kiabálták: „hozzák! hozzák!” valamennyien fenyegetve és diadalmasan mutattak neki a lépcsőre. Már nem kételkedett abban, hogy mindez nem önkívületes látomány, hanem valóság, lábujjhegyre állt, hogy jobban lásson az emberek fején át, hogy megnézzék: mit hoznak? A szíve dobogott, dobogott, dobogott s egyszerre csak, éppen úgy, mint multkori látományában, a csengettyű háromszor, erősen megszólalt. És ez is oly világos volt, hogy olyan csengetést nem lehetett csak álomlátásban hallani. Felkiáltott és felébredt.

De most nem szaladt az ajtóhoz, mint a multkor. Mily gondolat indította első mozdulatát s hogy volt-e abban a pillanatban bárminemű gondolata is, elég az hozzá: mintha valakitől sugallatot kapott volna, hogy mit kell tennie: felugrott az ágyában, s kiterjesztett karokkal rohant előre, mintha védekezni és meg akarna állítani valami támadást; rohant egyenesen arra az oldalra, ahol Pavlovics Pál aludt. Kezei most más kezekkel ütődtek össze, melyek már ki voltak feléje nyújtva s ő azokat erősen megfogta; úgy látszik: valaki már állt felette és lehajolt feléje. Az ablakfüggönyök le voltak bocsátva, de azért nem volt teljes sötétség, mert a másik szobából, hol függönyök nem voltak, már gyenge világosság terjengett. Egyszerre csak fájdalmas metszést érzett a balkeze tenyerén és ujjain s egy pillanat alatt megértette, hogy kés vagy borotva élébe markolt s azt erősen megszorította... E pillanatban valami súlyosan és tompán leesett a földre.

Velcsaninov tán háromszorta is erősebb volt Pavlovics Pálnál, de a birkózás köztük sokáig, vagy teljes három percig tartott. Mihamar földre terítette Pavlovics Pált Velcsaninov és hátra kényszerítette annak a kezét, de valamiért mindenáron meg is akarta kötni azokat a hátranyomott kezeket.

Balkezével a letepertet tartva, jobb kezével tapogatódzva kereste az ablakfüggöny zsinórját, de sokáig nem bírta azt megtalálni, de végre meglelte azt és letépte. Később maga is csodálkozott azon a rendkívüli nagy erőn, amelyre ennek megtételénél szükség volt. E három perc lefolyása alatt sem egyik, sem másik nem szólt egy szót sem, csak nehezen lihegtek és a viaskodás közben tompa hangokat hallottak. Végre, miután Pavlovics Pál kezeit megkötözte, Velcsaninov a földre dobta ellenfelét, felállt, félrevonta az ablakfüggönyt és felhúzta a sztórt. Az utcán már világos volt. Az ablakot kinyitva, pár pillanatig megállt ott és mélyen lélegzetet szedett, öt óra felé járt az idő. Bezárva az ablakot, lassan a szekrényhez ment, tiszta törülközőt vett ki és erősen lekötözte a balkezét, hogy elállítsa annak a vérzését. Lába alatt leejtett borotvát talált a szőnyegen; felvette, összehajtotta és betette egy borotvatokba, melyet reggel ott felejtett egy kis asztalon a díván mellett, melyen Pavlovics Pál hált, azután kulccsal elzárta a borotvát az asztalfiókba. Mindezt elvégezve, Pavlovics Pálhoz ment és elkezdte azt nézegetni.

Ezalatt sikerült annak nagy erőfeszítéssel felülni, egy karosszékre leülni. Nem volt felöltözve, csak fehérnemű volt rajta, csizma sem volt a lábán. Inge a hátán és ujján vérrel volt bekenve, de a vér nem az övé volt, hanem a Velcsaninové, annak a megvágott kezéből. Persze, hogy Pavlovics Pál volt ő, de senki meg nem ismerte volna az első pillanatban, ha vele véletlenül találkozik, annyira megváltozott az arca. Hátra lévén kötve a keze, ügyetlenül kiegyenesedve

ült a karosszéken, arca elgyötrött, eltorzult, megzöldült és néha meg-megrándult. Mereven de valami tétovázó sötét tekintettel nézett Velcsaninovra. Azután tompán elmosolyodott és az asztalon álló vizeskancsóra intve, szelíd felsuttogással szólt:

- Egy kis vizecske jó volna...

Velcsaninov töltött neki és maga kezdte őt megitatni. Pavlovics Pál mohón itta a vizet; miután vagy három kortyot megivott, felemelte a fejét, igen mereven ránézett az előtte vizes pohárral álló Velcsaninov arcába, de nem szólt semmit, aztán tovább ivott. Miután szomját eloltotta, mélyet sóhajtott, Velcsaninov felfogta a párnáját, felsőruháját és elindult a másik szobába, azután rázárta kulccsal Pavlovics Pálra az ajtót.

Iménti beteges fája egészen elmúlt, de a mostani pillanatnyi megerőltetés után, amelyhez Isten tudja, hol vette az erőt, újra gyengeséget érzett. Megpróbálta átgondolni a történeteket, de gondolatai még nehezen kapcsolódtak egymásba; a megrendülés nagyon erős volt. Szemeit hol lezárta néha tíz percre is, hol összerendezte, felébredt, visszaemlékezett mindenre, felemelte fájó s vértől nedves törülközőbe csavart kezét, aztán mohón, lázasan gondolkodni kezdett. Világosan csak egyet állapított meg: hogy Pavlovics Pál őt valóban meg akarta metszeni, de talán egy negyedórával előbb maga sem tudta, hogy ezt meg akarja cselekedni. A borotvatok talán csak este villámlott el szemei előtt s nem keltett benne semmi gondolatot, csak megmaradt emlékezetében. (A borotvák mindig az asztalfiókban elzárva voltak s Velcsaninov csak tegnap reggel vette ki azokat, hogy bajuszából a felesleges szőrszálakat lenyesse, amit gyakran meg szokott tenni.)

„Ha már régen szándéka neki, hogy engem megöljön, akkor bizonyára előre elkészített volna két nagy pisztolyt és nem számított volna az én borotváimra, amelyeket soha nem is látott egész tegnap estig”, - gondolta többi közt.

Végre hatot ütött az óra: Velcsaninov magához tért, felöltözött s bement Pavlovics Pálhoz. Mikor az ajtót kinyitotta, nem bírta megérteni: miért kulcsolta ő be Pavlovics Pált s miért nem eresztette ki rögtön a lakásból. Meglepetésére a fogoly már egészen fel volt öltözve; valószínű, hogy valami véletlenségből ki tudta magát szabadítani kötelékeiből. Karosszéken ült, de rögtön felkelt, mihelyt Velcsaninov belépett. Kalapja már a kezében volt. Nyugtalan nézésével, mintha azt sietett volna mondani:

„Ne is beszélj; hiábavaló volna; nincs miért beszélni...”

- Távozzék! - mondta Velcsaninov; - vigye el a tokját is, - kiáltotta utána.

Pavlovics Pál már az ajtótól fordult vissza, felvette az asztalról a karpereces dobozt, zsebre tette és kiment a lépcsőre. Velcsaninov az ajtónál állt, hogy azt a távozó után bezárja. Tekintetük utoljára találkozott. Pavlovics Pál most hirtelen megállt, vagy öt másodpercig egymás szemébe néztek - mintha tétováztak volna, végre Velcsaninov gyengített felé a kezével.

- No, menjen! - mondta halkán és kulccsal bezárta az ajtót.

XVI. Analysis.

Velcsaninov szokatlan, nagy örömet érzett; valami bevégződött, megoldódott; eltűnt és végkép elolvadt valami rettenetes gond. Legalább úgy látszott. Ez a gond öt hétig tartott. Fel-emelte a kezét, megnézte a véres törülközőt és ezt mormogta magában: „Most már minden befejeződött teljesen.” És három hét óta először ezen a reggelen úgyszólván eszébe sem jutott Liza, mintha megvágott ujjainak a vérében ezzel a gondolattal is „lekvittelt” volna.

Felismerte világosan, hogy roppant nagy veszedelemtől szabadult meg. „Ezek az emberek - gondolta - ugyanazok, akik egy perccel korábban még nem tudják, hogy megölnék-e valakit vagy sem, mihelyt remegő kezükbe kerül a kés, ujjaikon érzik a meleg vér első buggyanását, hát nem az, hogy szúrnak-vágnak, hanem az áldozat fejét is levágják - „biztosság kedvéért” - mint a katorgások⁶ szokták mondani. Ez már így van.

Nem tudott otthon maradni s kiment az utcára azzal a gondolattal, hogy okvetetlenül kell most rögtön valamit csinálnia, máskülönben övele történik most mindjárt valami. Járt-kelt az utcán és várt. Nagyon szeretett volna valakivel találkozni, szóbaállni, ha valami ismeretlen emberrel is, s csak az vezette rá végre arra a gondolatra, hogy doktorhoz kellene mennie s hogy a kezét jól be kellene kötöznie. Régebbi ismerőse, a doktor megnézte a sebét és kíváncsian kérdezte: „hogya történhetett ez?” Velcsaninov tréfával ütötte el a dolgot, hahotázott s már csaknem elmondta az egész esetet, de ettől mégis visszatartotta magát. A doktor szükségesnek tartotta, hogy megpróbálja a pulzusát s megtudva a tegnapi roham esetét, azonnal bevéttetett vele valami kéznél volt csillapító szert. A sebet illetőleg is megnyugtatta: „semmi rossz következményektől nem lehet tartani.” Velcsaninov felcacagott és azt erősítgette, hogy máris igen jó következmények vannak. Az a vágya, hogy *mindent* elmondjon, napközben még vagy kétszer megismétlődött, egyszer még egészen ismeretlen emberrel szemben is, akivel ő kezdett beszélgetést egy cukrászatban. Pedig ő idáig ki nem állhatta azt, hogy ismeretlenekkel nyilvános helyeken beszélgetésbe eredjen.

Bement különféle boltokba, újságot vásárolt, bement a szabójához és ruhát rendelt. Az a gondolat, hogy Pogorjelczevéket meglátogassa, kellemetlen volt neki és igyekezett nem gondolni rájuk, de nem is mehetett ő ki a nyaralóba, mert egyre várt valamit itt bent, a városban. Jó étvágygal ebédelt meg, szóbaállt a pincérrel és ebédlő szomszédjával s megivott egy fél üveg bort. Arra, hogy a tegnapi rohama visszajöhet, nem is gondolt; meg volt győződve, hogy betegsége teljesen elmúlt abban a pillanatban, melyben ő tegnap este annyira legyengülve elaludt s másfél óra múlva ágyából felkelt és oly erővel földreteperte az ő gyilkosát. Estefelé azonban forogni kezdett a feje s pillanatonként mintha a tegnapi önkívülethez hasonló téregett volna vissza. Már esti szürkületkor tért haza és csaknem megijedt a szobájától, amint belépett. Kényelmetlennek és félelmesnek látta a lakását. Néhányszor végigment s benézett még a konyhába is, amit régebben úgyszólván sohasem tett meg. „Itt melegítették tegnap a tányérokat”, - gondolta magában. Az ajtókat jó erősen bezárta és a szokottnál korábban gyertyát gyújtott. Bezárván az ajtókat, eszébe jutott, hogy az imént a házmesteri lakás előtt való eljöttében kihívta Mavrát és azt kérdezte: „Nem járt-e itt az ő távollétében Pavlovics Pál? - mintha az csakugyan itt járhatott volna.

⁶ Katorga = kényszermunka, katorgások = kényszermunkára deportáltak.

Gondosan bezárkózzván, kinyitotta az asztal fiókját, kivette a borotvatokot és kinyitotta a „tegnapi” borotvát, hogy megnézzze. A fehér csont nyelén vérnyomok voltak láthatók. Visszatette a borotvát a tokba s újra elzárta a fiókba. Aludni szeretett volna; érezte, hogy rögtön le kell feküdnie, máskülönben „holnap semmire sem lesz képes”. A holnapi napot valamiért végzetesnek és „befejezőnek” gondolta. Hanem azok a gondolatok, miket az utcán, a nap egész folyamában érzett, nem hagyták el egy pillanatra sem; - körülrajzolták most is, doboltak szüntelenül fájó fejében s ő egyre gondolkozott, gondolkozott, gondolkozott és sokáig nem bírt elaludni...

„Ha már bizonyos, hogy ő *véletlenül* el akarta vágni a torkomat - gondolgatta szünet nélkül -, hát vajjon volt-e neki eszében ez régebben csak egyszer is, ha csak mint ábránd is, valamely haragos pillanatában?”

Különösen felelt meg erre a kérdésre - még pedig azzal, hogy „Pavlovics Pál meg akarta őt ölni, de a gyilkolás gondolata egyszer sem jutott eszébe a leendő gyilkosnak.” Rövidebben: Pavlovics Pál ölni akart, de nem tudta, hogy ölni akar. Ez érthetetlen, de így van - gondolta Velcsaninov. - Nem alkalmazást keresett az, nem is Bagantov miatt jött ide - bár alkalmazást is keresett és Bagantovot is felkereste és mérgeződött, mikor ez meghalt; Bagantovot ő lenézte, mint valami semmiséget. Én miattam jött ő ide, még pedig Lizával...”

„De vártam-e én magam azt, hogy ő engem megöl?” Azt állapította meg erre a kérdésre, hogy igenis várta, még pedig attól a perctől kezdve, mikor meglátta őt a kocsiban, a Bagantov koporsója után, „mintha várni kezdtem volna valamit... de persze nem azt, hogy ő engem megöljön...”

„De hát igaz volt-e mindez - kiáltott fel megint, hirtelen felkapva fejét - a párnáról és szemét kinyitva, mindaz, amit... ez az örült nekem beszélt az ő hozzám való szeretetéről, mikor megremegett az álla és öklével verte a mellét?

„Semmiképen sem volt igaz - határozta el, folytonosan belemerülve a kérdésbe és analizálva azt -, ez a T.-ből való Quasimodo sokkal ostobább és nemesebb érzésű volt, hogysem megszerethette volna a felesége szeretőjét, mikor ő a feleségénél húsz év leforgása alatt semmit sem vett észre, ő engem kilenc esztendeig megbecsült, megőrizte emlékemet és nem felejtette el „kiszólásaimat” - s Uram-istenem, én semmit sem tudtam! Nem hazudhatott ő tegnap, mikor szeretetét bevallotta s azt mondta, hogy „kvitteljünk”? Igen, *haragjában* szeretett; az ilyen szeretet a legerősebb...

Az pedig meglehet és bizonyára úgy is volt, hogy én őrá T.-ben kolosszális benyomást gyakoroltam - igenis: kolosszálist és „örvendetést” s csak ilyen Quasimodo formájában jelentkező Schillerrel történhetett ez meg. Százszorosán nagyított engem, mert megleptem őt az ő filozofikus elvonultságában... Érdekes volna tudni, hogy voltaképpen mivel leptem meg? meglehet, hogy új kesztyűimmal, meg azzal, hogy fel tudtam azokat húzni. A Quasimodók szeretik az esztétikát, óh, nagyon szeretik. Egy pár kesztyű nagyon is elég némely nemes léleknek, hát még ha az illető „örök férj”! A többi maguk gondolják hozzá ezerszeres mértékben s még meg is verekednek érted, ha te is úgy akarod. Mily magasra becsüli ön az én hódítási eszközeimet! Meglehet, hogy hódítási eszközeim lepték meg őt. Hát az ő akkori felkiáltása: s ha még ez is, hát akkor kiben higgyen már az ember!” Ilyen felkiáltás után megvadul az ember...

„Hm! Azért jött ide, hogy velem kimagyarazza és kisírja magát”, - mint ahogy ő oly aljasan kifejezte magát, vagyis azért utazott ide, hogy engem megöljön s azt gondolta: azért jön ide, hogy „kimagyarazza és kisírja magát”... Magával hozta Lizát is. Hátha én is vele együtt sírtam volna? talán ő akkor igazán megbocsátott volna nekem, mert roppantul szeretett volna

megbocsátani. Mindez pedig az első összetűzésnél részeges komédiába és karrikatúrába ment át, meg a sértődöttség vénasszonyos óbégatásába. (Szarvakat csinált a homlokára, szarvakat!) Azért jött hozzám részeg állapotban, hogy ha komédiázva is, kiöntse a lelkét; ha nem részeg, nem lett volna képes... Szerette a komédiázást, oh nagyon szerette! Haj, mekkora volt az öröme, mikor rákényszerített, hogy összecsókolódzam vele! Csak nem tudtam akkor, hogy mi lesz annak a vége: megölelget vagy megöl? Persze az lett a vége, hogy legjobb a kettő együtt. A legtermészetesebb megoldás. - A természet nem szereti a szörnyeket és „esztétikai megállapításokkal” tölti meg őket. A legszörnyebb szörny - a nemes érzésekkel ellátott szörny: ezt én a saját tapasztalatomból tudom, Pavlovics Pál! A természet nem gyöngéd anyja, hanem mostohája a szörnyetegeknek. A természet megszüli a szörnyeteget, aztán ahelyett, hogy megsajnálná, még megbünteti, - úgy is kell. Korunkban az ölelések és könnyek sem kerülnek ingyenbe a valamirevaló embereknek sem, hát még olyanoknak, mint én és ön, Pavlovics Pál!

„Arra is elég ostoba volt, hogy engem a menyasszonyához vigyen. Uristen! Menyasszony! Csak olyan Quasimodónak lehetett az az ötlete, hogy „új életre való támadás” - a madmázel Zahlyebinina ártatlansága útján! De ön nem hibás, Pavlovics Pál, dehogy is hibás: ön - szörny-született, tehát kell, hogy minden szörnyeteg legyen önben -: reményei és ábrándjai is. De ha szörnyeteg is, mégis kételkedett ábrándjaiban, ezért kellett az áhítatosan tisztelt Velcsaninov magas szankciója. Szükség volt a Velcsaninov helybenhagyására, megerősítő ítéletére aziránt, hogy az ábránd nem ábránd, hanem igazi valóság. Áhítatos tiszteletből vitt ő engem magával, hitt az én érzelmeim nemességében, hitte talán, hogy ott majd egy bokorban megöleljük egymást és az ártatlanságtól nem messzire sírva fakadunk. Igen! Végre is köteles volt az az „örökös férj” azzal, hogy valamikor véglegesen meglakoltassa magát mindenért s hogy magát meglakoltassa, felkapta a borotvát - igaz, hogy véletlenül, de felkapta! „Mégis csak szúrt a késsel, mégis csak azzal végezte, hogy szúrt - a kormányzó jelenlétében.” De hát gondolt-e ő ilyesmit, mikor a vőfénnyel szóló anekdotáját nekem elmondotta? S történt-e csakugyan valami azon az éjszakán, mikor felkelt az ágyából és megállt a szoba közepén? Hm... Nem; ő akkor *tréfából* állt ott. Felkelt, hogy a dolgát végezze s amint látta, hogy megijesztettem őt, vagy tíz percig nem felelt nekem, mert nem is jól esett neki, hogy én őt megijesztettem... Talán éppen akkor rémlett neki először valami, mikor ott állt a sötétben...

„Hanem azért ha én tegnap az asztalon nem felejttem a borotvát, hát talán semmi sem történt volna. Vajjon úgy-e? Hiszen ő már korábban került engem, hiszen két hétig sem jött hozzám, bujkált tőlem, mert *sajnál* engem. Hiszen először nem engem választott ki, hanem Bagantovot. Hiszen azon az éjjelen lótot-futott tányért melegíteni, arra gondolva, hogy diversiót tesz - a késtől az ellágyulás felé! Magát is, engem is meg akart menteni - a melegített tányérok-kal!...”

És még sokáig dolgozott így a „nagyvilági ember” beteg agya, míg végre lecsillapult. Másnap éppen olyan beteg fővel ébredt fel, de egészen *új* és most már igazán nem várt rémülettel.

Ez az új rémület abból az erős, váratlanul megszilárdult meggyőződéséből származott, hogy ő, Velcsaninov, (a nagyvilági ember) még ma, a maga akaratából véglegesen azzal fejez be mindent, hogy elmegy Pavlovics Pálhoz - minek? miért? Ezt nem tudta s utálattal nem is akarta tudni, csak azt tudta, hogy valamiért oda csipekedik.

Ez az örület - másnak nem tarthatta - annyira megrögzött benne, hogy - amennyire lehetséges volt - ésszerű és eléggé szabályszerű ürügyet talált; már tegnap, mintha az rémlett volna neki, hogy Pavlovics Pál, amint hazatér a penzióba gondosan bezárkózik és felakasztja magát, mint az a pénztáros, akinek az esetét Szüszojevna Mária elbeszélte. Ez a tegnapi ábrándja lassankint esztelen, de félre nem hárítható meggyőződéssé alakult át. - „Miért akasztaná fel magát az

az ostoba ember?” - tette fel magának többször a kérdést. Eszébe jutottak Liza régi szavai... „Különben én az ő helyén talán felakasztanám magamat...” - gondolta egyszer.

Az lett a vége, hogy ahelyett, hogy ebédelni ment volna, utoljára is Pavlovics Pálhoz indult el. „Csak Szüszojevna Máriánál fogok felőle tudakozódni” - tette fel magában. De még mielőtt az utcára ment volna, hirtelen megállt a kapuban:

„Vajjon csakugyan? csakugyan? kiáltott fel, szégyenében elpirulva. - Csakugyan oda caplatok azért, hogy „összeölelkezzünk és sírva fakadjunk?” Hát már csak az a képtelen hitványság hiányzik még a gyalázat teljességéhez?”

De a „képtelen hitványságtól” megmentette őt a valamire való illedelmes emberek szokásos gondviselése. Mihelyt az utcára kilépett, azonnal összetalálkozott Lobov Sándorral. A fiatalember izgatott volt, pihegett.

- Éppen önhöz siettem! Tudja már a mi barátunk, Pavlovics Pál esetét?

- Felakasztotta magát! - dörögte vadul Velcsaninov.

- Felakasztotta magát? Miért? - meresztette ki a szemét Lobov.

- Semmiért... én csak... Folytassa.

- Piha! beh furcsa gondolatai vannak önnek! Dehogy is akasztotta fel magát! (miért is akasztaná fel magát?) Ellenkezőleg - elutazott. Éppen most ültettem fel a vasúti kocsiba és indítottam útra. Hüh! hogy iszik az az ember! Három palack bort megittunk, Predposzülov is velünk volt; - de hogy iszik az az ember, hogy iszik! A vasúti kocsiban nótára gyűjtött, önről is megemlékezett, a kezével integetett, tisztelteti önt. De nagy gazember - úgy-e bár?

A fiatalember csakugyan kapatos volt: erősen tanuskodott erről kipirult arca, csillogó szeme és nehezen forgó nyelve. Velcsaninov tele torokból hahotázott:

- Hát utoljára is bruderschaftot ittak! Hahaha! Kimagyarázták magukat és sírva fakadtak! Ah, maguk Schiller-poéták!

- Ne gucsmoljon, kérem! Tudja kérem: ő *ott* mindenről lemondott. Tegnap is járt ott, ma is. Roppantul ravaszkodott, Nádját bezárták, ott ül a félemeleti kis szobában. Volt láрма, sírás - de mi nem tágitunk. De hogy iszik az az ember, hogy iszik! S tudja-e ön, hogy ő milyen monoton, vagyis nem monoton, hanem hogy is csak?... És egyre önt emlegette, de hát mi ő önhöz képest! Ön végre is úriember s valamikor az előkelő társasághoz tartozott, csak mostanában fordult másfelé - talán a szegénysége folytán... Különben az ördög tudja! nem értettem jól meg.

- Á! hát ő beszélt ilyen kifejezésekkel én rólam?

- Ő, ő; ne haragudjék! Polgárnak lenni - többet ér minden előkelő társaságnál. Azért mondom ezt, mert napjainkban nem tudja az ember Oroszországban, hogy kit tiszteljen-becsüljön. Csak vallja be, hogy nagy betegsége századunknak, hogy nem tudja az ember: kit tiszteljen - igaz-e?

- Igaz, igaz, no és ő?

- Ő? Ki? Ah, vagy úgy! Egyre azt hajtotta: az ötvenéves, *de* vagyonát elpazarolt Velcsaninov. Miért: *de* vagyonát elpazarolt és nem: vagyonát is elpazarolt? Csak nevet és ezerszer is megismétli ezt. A vasúti kocsiba felülván, danolni kezdett és sírt - utálat volt látni, szinte megsajnálta az ember - részegségében. Ah! nem szeretem az ostoba embereket! Pénzt kezdett szórni a koldusoknak, hogy imádkozzanak Liza lelkiüdvösségeért. A feleségét értette talán?

- A leányát.

- Mi lelte az ön kezét?

- Megvágtam.

- Sebaj, majd begyógyul. Tudja kérem: vigye őt az ördög, jó hogy elutazott, de fogadni mernék rá, hogy ott, ahova megérkezik, azonnal újra megházasodik - igaz-e?

- Hiszen ön is meg akar házasodni?

- Én? Az egészen más - milyen furcsa ön igazán! Ha ön ötvenéves, akkor ő bizonyosan hatvanéves; logika kell ehhez, bátyuskám! S tudja, kérem, régebben én meggyőződésből tisztára szlávjánofil voltam, de most nyugatról várjuk a hajnalodást... No, a viszontlátásra! Jó, hogy találkoztam önnel, anélkül, hogy be kellett volna mennem önhöz; nem megyek be, ne is kérjen, nem érek rá.

És futva ment tovább.

- Ah, el is felejtettem - fordult vissza - hiszen ő egy levéllel küldött önhöz engem! Itt a levél. Miért nem jött el ön őt elkísérni?

Velcsaninov visszament a lakására és felbontotta a neki címzett levelet.

A borítékban Pavlovics Páltól egy árva sor sem volt, hanem valami más levél volt belétéve. Velcsaninov ráismert a kézírásra. A levél régiségtől megsárgult papírra volt írva, tintája is megfakult s ezelőtt vagy tíz évvel íródott neki Pétervárra, két hónappal, azután, hogy ő T.-ből elutazott. De ez a levél akkor nem jutott el hozzá, helyett más levelet kapott; ez világossá vált a megsárgult levél tartalmából. Ebben a levélben Vaszilyevna Natália örökre búcsút vett tőle éppen úgy, mint az akkor megkapott levélben, s tudatva vele, hogy már mást szeret, nem titkolva el, hogy terhesnek érzi magát. Sőt megnyugtatóra értésére adta, hogy módját fogja találni, hogy átadja neki a leendő gyereket, bizonygatta, hogy most már más kötelességeik lesznek, hogy barátságuk most már egészen megszilárdult - egy szóval: kevés volt a logika, de a cél ugyanaz: hogy kímélje meg őt a szerelmével. Vaszilyevna Natália azt is megengedte neki, hogy egy év múlva T.-be mehessen a gyereket megnézni. Isten tudja: miért gondolta meg magát s miért írt e helyett más levelet.

Velcsaninov a levél olvasása alatt halvány volt, de elképzelte Pavlovics Pált is abban a percben, melyben az ezt a levelet a fekete fából készült és gyöngyházzal díszített családi asztal fiókjában megtalálta s első ízben elolvasta.

„Valószínűleg ő is elsápadt, mint a halott, - gondolta magában, váratlanul megpillantván a saját halvány arcát a tükörben, - valószínűleg behunyta a szemét az olvasás után, aztán megint kinyitotta abban a reményben, hogy a levél átváltozott egyszerű, be nem írt papírrá... Valószínűleg megismételte vagy háromszor ezt a próbát.”

XVII. Az örök férj.

A leírt kaland után elmúlt éppen két év. Velcsaninov úrral egy szép nyári reggelen egy nem régen kiépült vasútunk egyik kocsijában találkozunk. Odesszába utazott hogy csupa idő-töltésből meglátogassa egy barátját, egyúttal pedig más, szintén kellemes ügyben eljárjon. E barátja közvetítésével remélte, hogy megismerkedhetik egy igen érdekes hölgygel, akivel már régen szeretett volna közelebről megismerkedni. Elhagyva az apróbb részleteket, csak annak az elmondására szorítkozunk, hogy Velcsaninov az előbbi évek alatt nagyon megváltozott, jobban mondva, nagyon összeszedte magát. Régi hypochondriájából úgyszólván semmi sem maradt. A régi „emlékekből” és izgatottságokból, melyek betegségéből származtak s ezelőtt két évvel Pétervárott erősen kezdték őt megtámadni, hátrányos fordulatot vett pöre következtében - nem maradt meg egyéb, csak rejtegetett szégyenkezése afelett, hogy be kellett ismernie: mily kislelkű volt ő akkor. Vigasztalta némileg az a reménység, hogy ez többé nem fog előfordulni s hogy erről soha, senki sem fog semmit megtudni. Igaz, hogy kimaradt a társaságból, sőt kezdett rosszul öltözködni, bujkált mindenki elől - s ezt persze *mindenki* észrevette. De oly hamarosan visszahódolt, még pedig oly megújódott és önérzetes formában, hogy pillanatnyi eltérését is „mindenki” azonnal megbocsátotta; még azok is, akiknek kezdett nem köszöntgetni, siettek őt megismerni, neki kezet nyújtani, még pedig minden unalmas kérdezősködés nélkül, mintha ő az egész idő alatt csak ügyei elintézése végett időzött volna valahol távol s mintha csak most érkezett volna onnan vissza. Ennek az előnyös egészséges átváltozásnak az oka persze a per szerencsés kimenetele volt. Velcsaninov mindössze csak hatvanezer rubelt kapott, - ami persze nem valami sok, de neki jelentékeny volt, először is azért, mert megint szilárd talajt érzett lábai alatt, következésképp erkölcsileg enyhülést talált; most már biztosan tudta, hogy ezt az utolsó pénzét nem tékozolja el, mint valamely bolond, mint ahogy eltékozolta két előbbeni vagyonálladékát s hogy ez most már egész életére elég lesz neki. „Bármint recsegen is azoknál a társadalmi épület s bármit trombitáljanak is azok, - gondolta néha, látván és hallván a csodálatos és hihetetlen dolgokat, mik akkor egész Oroszországban körülötte végbementek, - bárhogy megújódtak az emberek és az eszmék, nekem mindig meglesz legalább ilyen finom és ízes ebédem, mint amilyenhez most leülök, következésképpen elvagyok készülve mindenre.” Ez a kéjtelenségig édes gondolat lassankint teljesen uralkodott rajta s még fizikai változást is idézett elő nála, az erkölcséről nem is beszélve; egészen más ember lett belőle, mint volt az a „lézengő”, akit ezelőtt két évvel leírtunk és akivel már olyan furcsa dolgok kezdtek megesni, - nézése vidám, világos, tekintélyes volt. Még azok a kellemetlen ráncok is, melyek szemei körül és homlokán szaporodni kezdtek, csaknem egészen elsimultak; még arcszíne is megváltozott: fehérebb, pirosabb lett. Ebben a pillanatban egy elsőosztályú vasúti kocsikényelmes helyén ült s egy kellemes gondolata támadt: a következő állomáson út-elágazás volt s jobbra egy új vonal vitt. „Ha egy pillanatra elhagynám az egyenes utat és jobbra térnék, hát két állomás után egy ismerős hölgyet is meglátogathatnék, csak most jött haza külföldről s most egy neki (Velcsaninovnak) kellemes, de annak a hölgynek sohasem tetsző, vidéki magányban időzik; valószínű, hogy nem kevésbé érdekesen tölthetné ott idejét, mint Odesszában, annyiival is inkább, mert Odessza sem szalad el addig”. De még mindig habozott és nem határozott véglegesen; valami „lökést” várt. Az állomás ezalatt közeledett; a lökés sem késett.

Ezen az állomáson a vonat negyven percig időzött s az utasok ott megebédelhettek. Az első és második osztályú étterem ajtaja előtt szokás szerint temérdek türelmetlen utas tolongott és talán szintén szokás szerint botrány is történt. Egy hölgy, aki másodosztályú szakaszból szállt

ki és feltűnően szép volt, de utazáshoz kissé túlságosan is feltűnően volt felöltözve, csaknem a kezénél fogva vonszolt magával egy fiatal, csinos ulánus-tisztecskét, aki kiszakította magát a hölgy kezéből. A tisztecske nagyon kapatos volt, a hölgy pedig, aki neki valószínűleg idősebb rokona volt, nem eresztette el magától, bizonyára attól való féltében, hogy a fiatalember rögtön az italmérő kredenchez fog sietni. Eközben az ulánus a kavarodásban összeütközött egy szintén nagyon is kapatos kupececskével. Ez a kupececske már második nap ott szertelenkedett az állomáson, ivott, szórta a pénzt, körülvették különféle pajtások és sohasem tudott kellő időben a vonatra felülni, hogy tovább utazzék. Civakodásra került a dolog, a tiszt lármát csapott, a kupececske szitkozódott, a hölgy kétségbe volt esve s a tisztecskét maga után vonva, könyörgő hangon kiabálta, hogy „Mityenka! Mityenka!” Ezt a kupececske már nagyon botrányosnak tartotta, igaz, hogy mindenki nevetett, de a kupececske még jobban felháborodott azért, hogy - szerinte - a jó erkölcs megsértetett.

- Nézd el! Még Mityenka! - mondotta korholva, vékony hangon *csúfolva* az úrhölgyet; - nem is szégyenli Dimitrij (Demeter) diminutivuma, magát ennyi ember előtt.

S ingadozva odament a kezeügyében eső első székre leült hölgyhöz, akinek sikerült az ulánust is maga mellé leültetni és megvetően nézve, éneklő hangon így szólt:

- „Lotyó vagy te, lotyó! Piszkos vagy!”

A hölgy fölsipított, panaszosan nézett körül, védelmet várva. Szégyellte is magát, félt is, mindennek betetőzéséül pedig a tiszt is felugrott a székről, nagyot rikkantott, rá akarta magát vetni a kupecre, de megsiklott és visszaesett a székére. A kacagás körös-körül még nagyobb lett, védelemre meg senki nem is gondolt; de Velcsaninov megemberelte magát: galléron kapta a kupecet, megpenderítette és vagy öt lépésnyire ellökte a megrémült hölgytől. Az elegánsul öltözött úr tekintélyes alakja lehűtő hatással volt a nevetőkre is: a kacagás elhallgatott. A hölgy pironkodva és csaknem könnyekre fakadva hálálkodni kezdett. Az ulánus motyogott: „Köszönöm, köszönöm!” és kezét akarta nyujtani Velcsaninovnak, de ehelyett azt cselekedte, hogy végigfeküdt több széken és kinyújtotta lábait.

- Mityenka! - restelkedett a hölgy, kezeit összecsapva.

Velcsaninov meg volt elégedve a kalanddal és annak körülményeivel. A hölgy érdekelte őt; az illető - amint látszott - tehetős vidéki hölgy volt, festőiesen, de ízléstelenül öltözve, kissé nevetséges modorral, vagyis egyesítette magában mindazt, ami sikerrel biztathatta a fővárosi kalandkereső urat a hölgyekre való tekintettel. Beszédbe ereszkedtek: a hölgy hevesen beszélt, korholta a férjét, aki „a vasúti kocsiból valahová hirtelen eltűnt és ez az oka mindennek, mert az soha sincs kéznél, mikor szükség volna rá.”

- Ha szükség volna... - motyogott az ulánus.

- Ah, Mityenka! - csapta össze megint a kezét a hölgy.

„No, kikap majd az a férj!” - gondolta Velcsaninov.

- Hogy híjják a férjét? Elmegyek és felkeresem, - ajánlotta fel szolgálatát.

- Pavlovics Pál... - felelt az ulánus.

- Az ön férjét Pavlovics Pálnak híjják? - kérdezte kíváncsian Velcsaninov - s e pillanatban megjelent közte és a hölgy közt egy ismerős kopasz fej. Rögtön eszébe jutott Velcsaninovnak a Zahlyebininék kertje, az ártatlan játékok és a kiállhatatlan kopasz fej, amely szüntelenül befurakodott ő és Fedoszjejevna Nadezsda közé.

- No, itt van végre ön is! - kiáltott rá hisztérikusan a felesége.

Csakugyan Pavlovics Pál volt, aki meglepetten és ijedten nézett Velcsaninovra, megtorpant előtte, mint valami látomány előtt. Annyira megmeredt, hogy - amint látszott - egy ideig nem értett semmit abból, amit ingerülten, szapora beszéddel mondott neki megbántott felesége. Végre megrázkódott és egyszerre elrémült, elképzelve elkövetett hibáját, Mityenkát s azt, hogy ki ez a „mszjő”, - (a hölgy valamiért így nevezte Velcsaninovot), „aki nekünk védőangyalunk és megszabadítónk volt, ön pedig - ön mindig eltűnik, mikor itt szükség volna rá.”

Velcsaninov felkacagott:

- De hiszen mi jóbarátok vagyunk, gyerekkori barátok! - mondotta a bámuló hölgynek, barátságosan és pártfogóan átölelve jobb karjával a halványan mosolygó Pavlovics Pál vállát, - nem beszélt ő önnek Velcsaninovról?

- Nem, soha! - hökkent meg kissé a feleség.

- Akkor hát mutasson be a feleségének, hitszegő barátom.

- Lipocska,⁷ ez csakugyan Velcsaninov úr, aki... - kezdte Pavlovics Pál, de aztán szégyenkezve abban hagyta. A feleség elpirult és haragosan villantotta rá a szemét, bizonyosan a „Lipocska” miatt.

- S lássa csak: nem is értesített, hogy megházasodik, a lakodalmára sem hívott meg, de ön... Olimpiáda...

- Szemjonovna, - tette hozzá Pavlovics Pál.

- Szemjonovna! - kottyant közbe a szendergő ulánus is.

- Bocsásson meg neki az én kedvemért, Szemjonovna Olimpiáda, - annak az örömére, hogy mint jóbarátok találkoztunk. Ő... igen jó férj.

És Velcsaninov barátságosan veregette meg Pavlovics Pál vállát.

- Én... lelkecském, csak egy pillanatra... maradtam el... - próbálta Pavlovics Pál magát igazolni.

- És itthagytá a feleségét, hogy csúffá tegyék! - felelte Lipocska, - mikor szükség van rá, soha sincs kéznél, mikor semmi szükség rá, mindig jelen van.

- Mikor szükség van rá - nincs ott, mikor nincs rá szükség... nincs rá szükség... - motyogott az ulánus.

Lipocska csak úgy lihegett izgatottságában; tudta ő, hogy ezt nem helyesen teszi Velcsaninov jelenlétében és pironkodott is, de nem bírta magával.

- Ahol nem kell, ott ön nagyon vigyáz, nagyon! - folytatta Lipocska.

- Az ágy alatt... keresi a szeretőket... az ágy alatt - ahol nincs rá szükség... ahol nem kell... - mondotta hirtelen felindulással Mityenka.

De Mityenkával már nem volt mit tenni. Egyébként minden jól végződött; megismerkedtek teljesen. Pavlovics Pált elküldték, hogy rendeljen kávé és levest. Szemjonovna Olimpiáda elmondta Velcsaninovnak, hogy ők most O.-ból jönnek, ahol a férje szolgál, most falura utaznak két hónapra; hogy az nincs messzire, ettől az állomástól mindössze negyven versztnyire; hogy ott nekik igen szép házuk és kertjük van, hogy vendégek járnak hozzájuk, hogy vannak szomszédok is s ha Ivánovics Elek olyan jó volna, hogy meglátogatná őket „az ő maga-

⁷ Az Olimpiáda név becéző formája.

nyokban”, hát úgy fogadná, mint „mentőangyalt”, mert rémület nélkül el sem tudja képzelni: mi történt volna övele, ha nem... - és így tovább, egyszerűen: mint „mentőangyalt”.

- És megszabadítót... megszabadítót! - erősködött hévvel az ulánus.

Velcsaninov udvariasan megköszönte a meghívást s azt felelte, hogy mindig készségesen fog annak engedelmeskedni, hogy ő teljesen szabad, foglalkozás nélkül való ember, s hogy a Szemjonovna Olimpiáda meghívása nagyon hízog. Erre mindjárt vidám beszélgetést kezdett, melybe igen sikeresen alkalmazott néhány bókot. Lipocska csak úgy pirult a meglepettségtől s mihelyt Pavlovics Pál visszakerült, örömmel tudatta vele, hogy Ivánovics Elek oly jó, hogy elfogadta az ő meghívását, egész hónapig ott fog náluk falun vendégeskedni s megígérte, hogy már egy hét múlva eljön. Pavlovics Pál zavartan mosolygott és nem szólt. Szemjonovna Olimpiáda csak a vállát rángatta és az égre emelte szemeit. Végre elváltak: még egy kis találkozás, újra a „védőangyal”, újra „Mityenka” s Pavlovics Pál végre elvezethette és beültethette a feleségét a kocsiba az ulánussal együtt. Velcsaninov szivarra gyújtott s elkezdett le- s feljárni az állomási épület előtti folyosón: tudta, hogy Pavlovics Pál a csengetésig még visszajön hozzá beszélgetni. Úgy is történt. Pavlovics Pál mihamar megjelent előtte, szemében és egész arcában izgatott kérdéssel. Velcsaninov felnevetett, „barátságosan” megfogta őt a könyökénél és a legközelebbi lócára vonta magával, leült, leültette Pavlovics Pált is maga mellé, ő maga hallgatott: azt akarta, hogy Pavlovics Pál kezdje meg a beszélgetést.

- Tehát ön hozzánk akar jönni? - hebegte az, teljesen nyíltan a dologra térve.

- Ezt tudtam! Semmit sem változott! - kacagott fel Velcsaninov; hát elképzelhette ön, csak egy percig is, - mondotta, megint a vállára ütve, - elképzelhette ön azt komolyan, hogy én csakugyan vendégeskedni mehetek önökhöz, még pedig egy egész hónapra, hahaha!

Pavlovics Pál megremegett.

- Eszerint hát nem jön el? - kiáltott fel, egy cseppet sem titkolva örömét.

- Nem megyek, nem! - nevetett elégtelenen Velcsaninov; maga sem tudta, hogy miért olyan különösen mulatságos ez az eset, de egyre mulatságosabbnak találta.

- De hát... de hát csakugyan igazat mond ön? - És ezt mondva, Pavlovics Pál még a helyéről is felugrott, remegett a várakozástól.

- Mondtam már, hogy nem megyek el, no furcsa ember ön!

- S mit tegyek én? mert ha így áll a dolog, hát mit mondjak én majd Szemjonovna Olimpiádának, ha ön egy hét múlva el nem jön s ő várni fogja önt?

- Nagy dolog! Mondja, hogy kitörtem a lábamat, vagy efélét!

- Nem hiszi el, - felelt panaszos hangon Pavlovics Pál.

- S akkor ön kikap? - nevetett tovább Velcsaninov, - úgy veszem észre, szegény barátom, hogy ön remeg a szép feleségétől - úgy-e?

Pavlovics Pál mosolyogni próbált, de nem sikerült. Hogy Velcsaninov lemondott a látogatásról, az persze jó, de hogy ilyen familiárisan beszél a feleségéről - ez már nem jó. Pavlovics Pál elkedvetlenedett; Velcsaninov ezt észrevette. Eközben már másodikat csengettek. Távolról vékony hang hallatszott a kupéból, amely izgatottan hívogatta Pavlovics Pált. Ez izgett-forgott a helyén, de nem szaladt el a hívásra, láthatólag, még valamit várva Velcsaninovtól - persze még egyszer annak az ismétlését, hogy az nem fogja őket meglátogatni.

- Mi a vezetéckneve az ön feleségének? - tudakozódott Velcsaninov, mintha észre sem venné Pavlovics Pál izgatottságát.

- Az esperesüinktől vettem el, - felelt az, zavarában a vagonokat nézgelve és a hívást hallgatva.

- Á! Értem: a szépségeért!

Pavlovics Pál megint elkedvetlenedett.

- Hát az a Mityenka kicsoda?

- Hát csak olyan; távoli rokonunk, vagyis az én rokonom, a megboldogult unokanőtestvérem fia, Golubcsikovnak hívják, rossz magaviselet miatt degradálták, de most megint kinevezték; mink szereltük is fel... Szerencsétlen fiatalember...

„No, úgy, rendben van minden, teljes a berendezkedés” - gondolta Velcsaninov.

- Pavlovics Pál! - hallatszott megint a távoli kupéból a hívás, de már nagyon is ingerülten.

- Pavlovics Pál, - szólt egy másik rekedtes hang.

Pavlovics Pál megint izgett-mozgott, de Velcsaninov erősen, megkapta a könyökénél fogva és megállította.

- Ha akarja, most mindjárt oda megyek a feleségéhez és elmondom neki, hogy ön meg akart engem ölni - mi?

- Mit beszél, mit! - rémült meg Pavlovics Pál, - Isten őrizze meg önt attól.

- Pavlovics Pál! Pavlovics Pál! - hallatszott újfent.

- No, menjen, bocsátotta el őt végre Velcsaninov, tovább is jóízűen nevetve.

- Eszerint nem jön el hozzánk? - kérdezte utoljára, kétségbeesett suttogással Pavlovics Pál, még a kezét is összetette előtte, régi módi szerint a tenyereit egymásra lapítva.

- Esküszöm, hogy nem megyek el! Szaladjon, mert baj lesz!

Harmadikat csengettek.

Ebben a pillanatban valami különös dolog történt: mintha mindketten átváltoztak volna. Velcsaninovban, aki még egy pillanattal előbb nevetett, mintha valami megrendült és megszakadt volna. Haragosan, erősen megkapta Pavlovics Pál vállát.

- Ha már egyszer én, én odanyújtom önnek ezt a kezét, - mutatott a balkeze tenyerére, melyen feltűnően látható volt a vágás vastag forradása, - hát ön elfogadhatná azt! - tette hozzá remegő és elhalványult ajkaival suttogva.

Pavlovics Pál is elhalványult s az ő ajkai is megremegtek. Valami görcsös rángás látszott arcán.

- Hát Liza? - hebegte gyors suttogással, aztán ajkai, arca és álla vonaglani kezdtek és szemében könnyek serkedtek. Velcsaninov úgy állt előtte, mint valami oszlop.

- Pavlovics Pál! Pavlovics Pál! - Pavlovics Pál! - hallatszott a sikoltás a kupéból, mintha ott valakit megmetszenének, aztán a gép nagyot füttyentett.

Pavlovics Pál magához tért, összezsapta a kezét és nyakra-főre szaladni kezdett; a vonat már megmozdult, de sikerült neki abba belekapaszkodni és szinte szállva a kupéba beugrani. Velcsaninov az állomáson maradt s csak este ment tovább, bevárva az eredeti útirányába menő vonatot. A vidéki hölgyismerőshez csakugyan nem ment el - nagyon rossz hangulatban volt. De mennyire sajnálkozott ezen később!

NETOCSKA

I.

Apámra nem emlékszem. Meghalt, mikor én még csak két éves voltam. Anyám másodszor is férjhez ment. Ez a második férjhezmenetele szerelemből történt ugyan, mégis sok szomorúságot okozott neki. Mostohaapám muzsikus volt. Életsorsa nagyon különös, ő maga a legkülönösebb, legcsodálatraméltóbb mindazok közt, akiket valaha ismertem. Gyerekkorom első benyomásai közt ő annyira feltűnt, hogy egész életemre kihatással volt. Hogy elbeszélésem megérthető legyen, legelőbb is elmondom az életrajzát. Mindazt, amit elmondok, később tudtam meg B. híres hegedűstől, aki fiatal korában közeli ismerőse és jó barátja volt mostohaapámnak.

Mostoha-apámat Jefimovnak hítták. Egy igen gazdag földesúr falujában született, fia volt egy szegény muzsikusnak, aki hosszú csavargásai után megtelepedett a földesúr birtokán és beállt annak a házi zenekarába. A földesúr nagy pompával élt és szenvedélyes barátja volt a zenének. Beszélték róla, hogy falujából soha sehova, még Moszkvába sem távozott s egyszer mégis ráadta magát, hogy néhány hétre valami fürdőre, külföldre utazzék, csak azért, hogy meghallhasson egy híres hegedűművészt, aki a lapokban megjelent hirdetések szerint azon a fürdőn három hangversenyt szándékozott adni. A földesúrnak meglehetősen jó erőkből álló zenekara volt, amelyre csaknem minden jövedelmét elköltötte. Ebben a zenekarban az én mostoha-apám klarinétos volt. Huszonkét éves volt, mikor megismerkedett egy különös emberrel. Élt ugyanabban a kerületben egy gazdag gróf, aki annyit költött a házi színházára, hogy egészen tönkrement. Ez a gróf elbocsátotta a zenekara karmesterét, egy olasz születésű embert, elbocsátotta pedig rossz magaviselet miatt. A karmester valóban haszontalan ember volt. Mikor elkergették, teljesen elaljasult, csatangolt a falusi traktérokban, leíttá magát, időnkint könyöradományokat kéregetett és már az egész kormányzáságban sehol sem birt alkalmaztatást kapni. Ezzel az emberrel barátkozott meg az én mostoha-apám.

Ez a barátság megmagyarázhatatlanul különös volt, mert senki sem vette észre, hogy mostoha-apám viselkedése valamennyire is megváltozott volna abban a tekintetben, hogy pajtását utánozta volna s még maga a földesúr is szemet hunyt később erre a barátkozásra, bár eleinte megtiltotta, hogy mostoha-apám az olasszal pajtáskodjék.

Végre a karmester váratlanul meghalt. Úgy lelték meg holttestét a parasztok egy gátnak a gödrében. Nyomozást indítottak s ennek következtében kitűnt, hogy gutaütéstől halt meg a szerencsétlen. Ami holmija maradt, az a mostoha-apámnál volt, ez pedig rögtön bizonyítani tudta, hogy teljes joga van a hátrahagyott holmikhoz: a megboldogult sajátkezűleg kiállított írást hagyott, melyben halála esetére minden vagyonkáját Jefimovra testálta.

A hagyaték állt egy fekete frakkból, melyet a megboldogult gondosan őrizgetett, mert mindig remélte, hogy alkalmazást kap, aztán egy hegedűből, mely külsőleg egész közönségesnek látszott. Ezt az örökséget senki meg nem támadta. Hanem bizonyos idő múltán megjelent a grófi zenekar első hegedűse a grófnak egy levelével. A levélben a gróf azt kérte: beszélnek rá Jefimovot, hogy adja el az olasz után maradt hegedűt, melyet nagyon szeretne a gróf a zenekara számára megszerezni. Háromezer rúbelt kínált a hegedűért és hozzátette, hogy már többször küldött Jefimov Jegorhoz a vásár megkötése dolgában, de az makacsul visszautasította az ajánlatot. A gróf azzal végezte levelét, hogy a hegedűért kínált ár teljesen megfelelő, hogy nem szándékozik azt semmivel sem megszerezni, s a Jefimov nyakasságában csak sértő gyanakodást lát, mintha a gróf fel akarná használni az ő együgyűségét és a dologhoz nem értő voltát, kéri tehát, hogy efelől világosítsák fel Jefimovot.

A földesúr rögtön hívatta mostoha-apámat.

- Miért nem akarod azt a hegedűt eladni? - kérdezte tőle - nincs neked arra semmi szükség. Kapsz háromezer rubelt, ez egészen megfelelő ár és helytelenül gondolkozol, ha azt hiszed, hogy többet kaphatsz érte. Hiszen csak nem fog téged a gróf megcsalni.

Jefimov azt felelte, hogy ő a grófhhoz nem megy, de ha odaküldik, hát az már a földesúr jogában áll; a grófnak ő a hegedűt nem adja el, de ha erre ráerőszakolják, hát az megint csak hatalmában van a földesúrnak.

Világos, hogy ezzel a feleletével a földesúr lelkületének legérzékenyebb húrját érintette. A földesúr t. i. mindig büszkén mondogatta, hogy ő tud bánni az ő zenészeivel, mert azok egytől-egyig igazi művészek s ennek következtében az ő zenekara nemcsak a grófénál különb, hanem a fővárosiaknál sem rosszabb.

- Jól van, - válaszolt a földesúr, - megírom a grófnak, hogy nem akarod eladni a hegedűt, mert - nem akarod, mert neked teljes jogod van eladni vagy el nem adni, jó lesz? De most már én kérdezem tőled, hogy minek neked az a hegedű? Hiszen te klarinetista vagy, már ha nem is valami elsőrendű. Add el nekem! Én adok neked érte háromezret. (Ki hitte volna azt, hogy az olyan hangszer!)

Jefimov elmosolyodott.

- Nem, uram, magam jószántából én azt el nem adom, - felelt, - persze, ha ön parancsolja...

- Hát hatalmaskodom én terajta? Kényszerítelek én téged valamire is? - kiáltott rá a földesúr türelmét vesztve, annyival is inkább, mert a beszélgetés a grófi muzsikusk előtt folyt le, aki e jelenet után arra következtetett, hogy a földesúr zenekarának tagjai nem valami irigylésre méltó helyzetben vannak. - Takarodj ki, hálátlan! Látni sem akarok többet! Hová lennél te én nélkülüm a te klarinétoddal, melyet nem is tudsz jól fűjni? Pedig te nálam jól el vagy látva, eszel-iszol, van rendes ruhád, még fizetést is kapsz; jól bánnak veled, mint művésszel, de te ezt be nem látod, nem érzed. Lódulj hát ki innen, ne ingerelj jelenléteddel!

A földesúr mindenkit elkergetett magától, akire megharagudott, mert maga is félt a hevesességétől. A „művészekkel” pedig - amint muzikusait nevezte - éppen nem akart szigorúan bánni.

A vásárból nem lett semmi s úgy látszott, hogy ezzel véget is ért a dolog, de egy hónap múlva a grófi hegedűs rettenetes dologra vetemedett: a maga felelősségére feljelentette mostoha-apámat, azt bizonyítva, hogy az olasz halálának okozója mostoha-apám, aki azzal az aljas szándékkal ölte meg az olaszt, hogy rátehesse a kezét annak gazdag hagyatékára. Bizonyított, hogy a végrendelkező írást kiereszkolta az olasztól és azt mondta, hogy állítása bizonyítására tanukat is tud állítani. Sem a gróf kérése és csillapítása, sem a mostoha-apám érdekében fellépő földesúr intései meg nem ingathatták a feljelentőt eltökélt szándékában. Felhozták neki, hogy a megboldogult karmester holttestének orvosi vizsgálata rendben történt meg, hogy a feljelentő a valószínűség ellen törtet - talán csupa személyes gyűlölködésből és bosszúból azért, hogy nem juthatott az értékes hegedű birtokába, melyet az ő számára akartak megvenni. A zenész megmaradt a magáénál, esküdözött, hogy neki igaza van, bizonyította, hogy a gutaütés nem részegségtől, hanem mérgezéstől származott és újabb orvosi boncolást követelt. Állításai első tekintetre komolyaknak látszottak. Természetes, hogy az eljárást megindították. Jefimovot elfogták és a városi börtönbe zárták. Megkezdődött a nyomozás, mely iránt az egész kormányzáság érdeklődött. Az eljárás gyorsan ment s a vége az lett, hogy a muzsikusk feljelentése alaptalannak bizonyult. Ezért méltó büntetést szabtak ki rá, de ő végtülön-végig megmaradt a magáé mellett és esküdözött, hogy neki van igaza. Végre mégis beismerte, hogy nincsenek bizonyítékai, hogy eddigi bizonyítékait maga találta ki, s hogy

mikor e bizonyítékait összeállította, ő feltevésekből, találgatásokból indult ki, mert még most, a második eljárás után is, mikor Jefimov ártatlansága teljesen bebizonyult, ő nem tágitott attól a mély meggyőződéséről, hogy a szerencsétlen karmester halálának okozója Jefimov, ámár meglehet, hogy nem méreggel ölte meg azt, hanem valami más módon. De a büntetést nem hajthatták végre a hegedűsön, mert váratlanul megbetegedett, agyvelő-gyuladást kapott és a fogház kórházában meghalt.

A földesúr az egész eljárás alatt igen nemesen viselte magát. Úgy gondoskodott mostoha-apámról, mintha az neki édes fia lett volna. Többször felkereste a börtönben, vigasztalta, pénzt adott neki, kitűnő szivart hordott neki, mikor megtudta, hogy Jefimov szeret dohányozni s mikor ezt felmentették, az egész zenekar számára vendégséget adott. A földesúr úgy tekintette Jefimov ügyét, mintha az az egész zenekar ügye lett volna, mert igen megbecsülte zenészei jó magaviseletét, ha másképpen nem, hát legalább azok tehetségeikhez mérten.

Elmult egy egész esztendő, mikor egyszerre csak az a hír terjedt el a kormányzóságban, hogy valami híres hegedűművész érkezett hozzánk, valami francia, aki átutazóban néhány hangversenyt fog adni. A földesúr mindent elkövetett, hogy valahogy magához, vendégül kapja a franciát. A dolog jó kerékvágásba jutott: a francia megígérte, hogy eljön. Már minden készen volt, meg volt híva csaknem az egész kerület - mikor egyszerre csak váratlan fordulat állt be.

Egy reggel jelentették, hogy Jefimov eltűnt, nem tudni: hova. Keresték, de hasztalanul. A zenekar meg volt szorulva: nem volt klarinétosa; s ekkor, vagy három nap múlva a Jefimov eltűnése után levelet kap a földesúr a franciától, melyben az fenhéjazóan visszautasítja a meghívást, megjegyezvén mellékesen, hogy óvatosabb lesz a jövőben érintkezésbe lépni olyan urakkal, akik saját zenekart tartanak, mert kellemetlen igazi művészt olyan ember rendelkezése alatt látni, aki a dologhoz nem ért, felhossa végül állítása bizonyítására a Jefimov esetét, aki valódi művész és a legkiválóbb hegedűs mindazok közt, akikkel eddig Oroszországban találkozott.

A levél elolvasása után a földesúr nagyot bámult. Lelke mélyéig el volt keseredve. Hogyan? Jefimov, ugyanaz a Jefimov, akiről ő úgy gondoskodott, az a Jefimov oly kíméletlenül, lelkiismeretlenül leszólta, megrágalmazta őt egy európai művész, tehát olyan ember előtt, akinek véleményét ő oly nagyra becsüli. Más tekintetben is érthetetlen volt az a levél: azt tudatták abban a levélben, hogy Jefimov igazi nagy tehetségű művész, hegedűs, hogy nem tudták felfedezni annak a valódi hivatását és más hangszer kezelésére kényszerítették. Mindez annyira meglepte a földesurát, hogy rögtön elhatározta a városba utazni, találkozni ott a franciával, de ekkor a gróftól kapott levelet, aki őt sürgősen hívta magához, értésére adván, hogy tudja az egész dolgot, hogy a francia virtuóz éppen nála van most Jefimovval együtt s hogy ő felháborodva az utóbbi szemtelen szószátyárkodásán, meghagyta annak visszatartását s végül, hogy a földesúr jelenlétére okvetlenül szükség van már azért is, mert Jefimov vádaskodása őt, a gróft is közről érinti; a dolog nagyon fontos és mentől hamarabb végire kell járni.

A földesúr rögtön útrakelvén a grófhhoz, nyomban megismerkedett a franciával, elmondta mostoha-apám egész történetét, hozzátévé, hogy ő nem sejt Jefimovban olyan roppant nagy tehetséget, hogy ellenkezőleg: Jefimov ő nála igen rossz klarinétista volt s hogy ő most hallja először azt, hogy Jefimov - hegedűs. Megemlítette még, hogy Jefimov szabad ember, nem jobbágy, teljes szabadságot élvezett és bármikor is szabadon távozhatott volna a zenekarból, ha ott rosszul érezte volna magát. A francia meg volt lepetve. Behivatták Jefimovot, akire alig lehetett ráismerni; rátartian viselkedett, gúnyosan felelgetett és annál maradt, hogy ő igazat mondott a franciának. A gróft ez rendkívül felbőszítette s azt mondta mostoha-apámnak, hogy az semmirekellő szószátyár és méltó a legszégyenletesebb büntetésre.

- Sohse tessék nyugtalankodni, méltóságos uram, jól ismerem én már önt, - felelt mostoha-apám - az ön jóvoltából alig kerültem el a főbenjáró büntetést. Tudom, hogy kinek az uszítására jelentett fel engem Nicoforücs Elek, az ön volt zenésze.

A gróf e szörnyű vádaskodásra magánkívül volt a dühtől. Alig bírta magát összeszedni; jelen volt akkor a teremben egy hatósági személy is, akinek a gróffal valami dolga volt s ez kijelentette, hogy ő ezt nem hagyhatja következmények nélkül, hogy a Jefimov sértő gorombáskodása gonosz, igazságtalan vád és ráfogás, alázatosan kéri tehát az arra való engedelmet, hogy Jefimovot azonnal, a gróf házában elfogathassa. A francia fel volt háborodva s kijelentette, hogy neki megfoghatatlan, ez a fekete hálátlanság. Erre az én mostoha-apám mérgesen azt felelte, hogy jobb neki a büntetés, a törvény elé való állás, vagy akár a bűnügyi eljárás is, mint az az élet, amelyen ő idáig a földesúr zenekarában átesett, ahonnan nagy szegénysége miatt nem távozhatót mindezideig, - s e szavak után az őt letartóztató őrral együtt kiment a teremből. Bezárták a ház egy külön szobájába és megfenyegették, hogy a holnapi nap bekísérik a városba.

Éjfél tájon kinyílt a letartóztatott szobájának ajtaja. Bement hozzá a földesúr. Hálókabátban, papucsban volt s kezében lámpást tartott. Úgy látszik: nem tudott elaludni és kínos érzetek készíthették arra, hogy ebben az időben ágyából kikeljen. Jefimov nem aludt és meglepetten nézett a jövevényre. Ez letette a lámpást és izgatottan ült le Jefimovval szemben egy székre.

- Jegor, - szólt hozzá - miért bántottál te meg engem annyira?

Jefimov nem felelt. A földesúr megismételte kérdését; szavaiban valami mély érzelem, valami különös szomorúság rezgett.

- Hát a jó Isten tudja, uram, hogy miért bántottam meg, - felelt mostoha-apám egyet hadarintva a kezével; - úgy látszik: az ördög vitt rá. Magam sem tudom, hogy ki vett rá engem erre. No, nem lehet nekem önnél élni, nem lehet... Az ördög kerített engem a hatalmába.

- Jegor! - kezdte újra a földesúr, - jer vissza hozzám, megbocsátok, mindent elfelejték. Te leszel első muzsikusom, sokkal több fizetést kapsz, mint a többi...

- Nem, uram, nem! ne is beszéljen! Én önnél nem élhetek. Mondtam már, hogy az ördög kerített hatalmába. Felgyujtom az ön házáat, ha ott maradok; néha olyan búbánat fog el, hogy jobb lett volna, ha soha sem jöttem volna erre a világra. Most már nem felelhetek magamért; jobb, ha békét hagy nekem, uram. Azóta vagyok így, mióta azzal az ördög-adtával megbarátkoztam...

- Kivel? - kérdezte a földesúr.

- Hát azzal, aki úgy dőglött meg, mint a kutya, aki elől eltűnt a világ, az olasszal.

- Ő tanított meg tán hegedülni, Jegoruska?

- Igen. Sokra megtanított ő engem - vesztémre. Bárcsak sohse láttam volna.

- Tán ő is nagy mestere volt a hegedűnek, Jegoruska?

- Nem; ő maga nem sokat értett hozzá, de jól tanított. Én magamtól tanultam; ő csak mutogatta nekem a fogásokat, de inkább száradt volna el a kezem, hogysem tőle tanuljak. Most magam sem tudom, hogy mit szeretnék. Próbálja csak kérdezni, uram: „Jegoruska, mit kívánsz, mindent megadok neked”, - hát én erre nem tudok választ adni, uram, még pedig azért, mert magam sem tudom: mit szeretnék. Másodszor is azt mondom, uram, hogy jobb, ha békét hagy nekem. Olyat fogok én elkövetni, amiért jó messzire küldenek s azzal vége!

- Jegor! - szólt a földesúr néhány percnyi szünet után, - én így nem hagyhatlak el. Ha nem akarsz nálam szolgálni, menj el; szabad ember vagy, nem tartóztathatlak; de most nem megyek így el tőled. Játsszál nekem valamit a hegedűdön, Jegor, játsszál! Az Istenért, tedd meg. Nem parancsolom én ezt neked, értsd meg, nem kényszerítelek én téged; könyörögve kérlek: játszd el nekem azt Jegoruska, amit a franciának játszottál! Vigasztald meg a lelkemet! Te makacs vagy, én is makacs vagyok; nekem is megvan a magam akaratossága, Jegoruska. Én megértelek téged, érts meg te is engem. Nem akarok élni sem addig, míg a magad jószántából el nem játszod azt, amit a franciának játszottál.

- No jól van! - felelt Jefimov. - Megfogadtam, uram, hogy soha ön előtt - éppen ön előtt - játszani nem fogok, de most a szívem mást gondolt. Játsszom hát önnek, de először és utoljára; ezenkívül ön engem soha többé nem fog hallani, uraim, még ha ezer rubelt tenne is le érte.

Felvette a hegedűjét és játszani kezdte az ő orosz dal-változatait. B. azt mondta, hogy ezek a változatok az ő első és legsikerültebb hegedűre való darabjai s hogy ő soha semmit nem játszott olyan jól és oly ihlettséggel. A földesúr, aki különben sem tudta közömbösen hallgatni a zenét, zokogva sírt. Mikor a játékának vége volt, felállt a székről, kivett háromszáz rubelt, odaadta azt mostohaapámnak és így szólt:

- Most aztán menj, ahova akarsz, Jegor. Kieresztelek innen, a többi majd rendbe hozom a gróffal; de jól értsd meg, amit mondok: soha többé te énvelem ne találkozzál. Te előtted széles az út s ha összejövünk benne, hát az neked is, nekem is kellemetlen volna! No, Isten veled! Várj csak! Még egy, csak egy jó tanácsot adok neked útravalóul: ne igyál, hanem tanulj, tanulj mindig és el ne bíz magadat! Úgy beszélek veled, mint apa a fiával. Vigyázz hát, még egyszer mondom, vigyázz magadra és tanulj, kerüld a poharazást s ha bánatodban (mert bánatod lesz elég) mégis a pohár fenekére néznél, akkor vége mindennek, elvisz az ördög mindent s te is valahol az árokban pusztulsz el, mint az olasz. No, most Isten veled!... Megállj: csókolj meg!

Megcsókolták egymást és mostoha-apám szabaddá lett.

Alig nyerte vissza szabadságát, az volt az első dolga, hogy a legközelebbi kerületi városban elitta a háromszáz rubelt, közben barátságot kötött a leghitványabb, legtoprongyosabb, dorbézoló társasággal, s azzal végezte, hogy garas és minden segedelem nélkül maradván, kénytelen volt belépni egy kóbor színésztársulat hitvány zenekarába, hol az első - és valószínűleg az egyetlen hegedűt játszotta. Mindez nem igen illett bele az ő első terveibe, melyek arra irányultak, hogy mentől előbb Pétervárra juthasson s ott tanulhasson, hogy valami jó helyet kapva, tökéletes művésszé képezhesse ki magát. De a kis zenekarban rosszul érezte magát. A kóbor színésztársulat igazgatójával hamarosan összeveszett és azt otthagyta. Végkép kétségbeesve, olyasmire adta magát, ami önérzetét mélyen megsebezte. Levelet írt a többször említett földesúrnak, leírta helyzetét és pénzt kért tőle. A levél meglehetősen önérzetes hangú volt; de feleletet nem kapott rá. Erre második levelet írt, melyben a legmegalázkodóbb hangon a földesurat jótevőjének és a művészetek igazi megértőjének nevezve, még egyszer arra kérte, hogy segítsen rajta. Végre megjött a felelet. A földesúr küldött neki száz rubelt meg néhány sort, melyet az inasával íratott s amelyben intette, hogy a jövőben ne is próbálja meg a levélírást. A pénzt megkapva, mostoha-apám rögtön Pétervárra akart menni, de adósságai kifizetése után oly kevés pénze maradt, hogy az elutazásra gondolni sem lehetett. Megint vidéken maradt, megint beállt valami vidéki zenekarba, aztán megint nem birt ott megmaradni, s ilyen módon egyik helyről a másikra vetődve, s azalatt mindig a Pétervárra való utazással élvődve, teljes hat évet töltött el a vidéken. Végre valami ijedelem szállta meg. Kétségbeesetten vette észre, hogy mennyi kárt szenvedett az ő talentuma a vég nélkül való kolduskodó élettől s egy nap otthagyta az igazgatóját, fogta a hegedűjét és csaknem koldulva megérkezett Pétervárra.

Ott valami padlás-szobában helyezkedett el és ekkor találkozott először B.-vel, aki éppen akkor érkezett vissza Németországból s aki szintén valami pályát akart magának biztosítani. Hamarosan megbarátkoztak és B. még most is megindulással emlékezik vissza erre az ismeretségre. Fiatalok voltak, eltelve mindketten nagy reményekkel, mindketten egy és ugyanazon céllal. De B. még egészen első fiatalságát élte; eddig még nem sokat szűkölködött, nem érte még sok szomorúság; ezenkívül ő mindenekelőtt német volt, s mint ilyen makacsul, rendszeresen erejének teljes tudatában tört célja felé, csaknem előre kiszámítva, hogy mire fogja vinni, - barátja pedig már harminc éves volt, már sokat fáradozott, túrt és szenvedett, elvesztette türelmét, régi, egészséges energiáját, mikor teljes hét évig a betevő falatért kellett csavarognia a vidéki színésznél és a földesurak zenekarában. Csak az egy örökös megingathatatlan gondolat tartotta benne a lelket, hogy kikecmeregjen valahogy tűrhetetlen helyzetéből, egy kis pénzt kuporgasson össze és Pétervárra juthasson. De ez a gondolat is homályos volt, inkább valami el nem riasztható benső ösztön, mely évek multával elvesztette első világosságát még magának, Jefimovnak a szemében is s mikor ő Pétervározt megjelent, már akkor csaknem öntudatlanul, valami örökös kívánságnak, ez utazás át meg átgondolásának régi, örökös szokásából cselekedett, már maga sem tudván, hogy mit fog csinálni a fővárosban. Entuziazmusa ideges, epés, szaggatott volt, mintha maga-magát akarta volna vele áztatni és arra biztatni, hogy még nem apadt ki belőle a régi erő, a régi hév, az első ihletettség. Ez a szakadatlan felindultság meglepte a hidegvérű, methodikus B.-t; elvakult mostoha-apám lelkesedésétől és úgy üdvözölte őt, mint a jövő nagy zenészét. Nem is tudta barátja jövőjét másképpen elképzelni. Hanem aztán nemsokára kinyíltak a B. szemei és teljesen megértette mostoha-apámat. Világosan látta, hogy mindez a tevés-vevés, hév és türelmetlenség nem egyéb, mint az elkallódott tehetségre való visszaemlékezés öntudatlan kétségbeesése, hogy ez a tehetség talán már a kezdetén sem volt olyan nagy, hogy túlsok volt az elfogultság, a felesleges önérzet, az önmagával való eltelés, a féktelen képzelődés, a lángeszűségről való szakadatlan ábrándozás. „De - mondogatta B. - lehetetlen volt meg nem csodálni az én barátom furcsa természetét. Előttem folyt le kétségbeesett, lázas küzdelme görcsösen megfeszített akarata és benső tehetetlensége közt. A szerencsétlen ember teljes hét évig annyira el volt telve jövőre nagy dicsőségének ábrándjával, hogy észre sem vette, mennyire elvesztette művészetünknek kezdetleges elemeit, elvesztette művészetünk kezdetleges mechanizmusát is. Ezalatt pedig rendetlen képzelődésében a jövőre nézve percről-percre a legóriásibb terveket szövögette. S nem elég, hogy elsőrendű lángész, a világ egyik legelső hegedűse akart lenni; nem elég, hogy ilyennek is tartotta magát, ezenfelül még zeneszerző is akart lenni, holott fogalma sem volt a kontrapontról. De leginkább meglepett az, tette hozzá B. - hogy ebben az emberben, ellenére az ő teljes tehetetlenségének, a technikai művészetet illető igen csekély ismeretének, igen mély, igen világos és - mondhatni - ösztönszerű érzék volt a művészet iránt. Oly erősen érezte és értette azt magában, hogy nem csodálható, ha a maga megismerésében megtévelyedett és mélyen értő, ösztönszerű mű-kritikus helyett a művészet felkent papjának, lángésznek tartotta magát. Néha sikerült neki az ő bárdolatlan, egyszerű, minden tudomány híján való szavaival olyan mélyreható igazságokat mondani, hogy én csak nagyot néztem, s nem birtam megérteni: milyen módon jött ő rá ezekre, mikor soha semmit sem olvasott, nem tanult s én a magam tökéletesítésében nagyon sokat köszönhetek neki, - tette hozzá B. - neki és az ő tanácsainak. „Ami engem illet, - jegyezte meg B. - hát én magam felől nyugodt voltam. Én is szenvedélyesen szerettem a magam művészetét, bár mindjárt az elején felismertem az én rendeltetésem, azt, hogy nekem nagy igényeim nem lehetnek, hogy én voltaképpen csak napszámosmunkát végezhetek a művészetben, hanem azért dicsekszem azzal, hogy nem fecsérelem el azt, amit a természettől ajándéku kaptam, hanem ellenkezőleg: meggyarapítottam százszorosan s ha játékomban dicséretre méltónak tartják a pontosságot, megcsodálják a kidolgozott mechanizmust, hát mindezt én szakadatlan, ernyedetlen fáradozá-

saimnak, tehetségem világos felismerésének, önkéntes szerénységemnek, s a rátartóság, a korai megelégedettség és önteltség természetes következményeképpen jelentkező henyesség ellen való küzdelemnek köszönhetem”.

B. igyekezett jó tanácsokat adni barátjának, akinek eleinte annyira alája rendelte magát, hogy ezzel csak hiába mérgeztette. Kezdek egymástól elhidegülni. B. mihamar tapasztalta, hogy barátján egyre jobban erőt vesz az apáthia, szomorkodás és unalom, hogy felbuzdulásának rohamai egyre ritkábban jelentkeznek s hogy mindezek után valami sötét, emberkerülő zárkózottság következett. Végül kezdte elhanyagolni Jefimov a hegedűjét is, néha hetekig nem nyúlt hozzá. Végleges elzüllése közel volt s mihamar beleesett minden hibába. Amitől a földesúr óvta volt, az bekövetkezett: szertelen ivásnak adta magát. B. rémulve látta ezt; rábeszélései nem használtak, de nem is igen mert szólani. Jefimov lassankint a legszélsőbb cinizmusig ment: egy cseppet sem restelte, hogy a B. zsebére élt, sőt úgy tett, mintha ehhez neki teljes joga lett volna. Eközben a megélés forrásai kiapadtak; B. valahogy csak megelégedélt, leckéket adott vagy muzsikált a kupecnek, a németek, a szegényebb hivatalnokok esti mulatságain, akik keveset ugyan, de valamit mégis fizettek. Jefimov, mintha észre sem vette volna, hogy barátja szükségben van: komoran szólt hozzá, de néha egész héten át egy szóra sem érdemesítette. B. egyszer a lehető legbékésebb hangon azt mondta neki, hogy nem ártana, ha nem hanyagolná el annyira a hegedűjét; erre Jefimov megharagudott s kijelentette, hogy soha ő többé kezébe nem veszi a hegedűjét, de olyan hangon, mintha azt képzelte volna, hogy térdenállva fogják kérni kijelentése visszavonására. Máskor meg társra lett volna szüksége B.-nek, hogy egy esti mulatságon játsszanak és felszólította erre Jefimovot. Ez a felszólítás Jefimovot dühbe borította. Mérgesen jelentette ki, hogy ő nem utcai hegedűs s nem vetemedik annyira, mint B., aki lealacsonyítja a nemes művészetet azzal, hogy hitvány kézműveseknek játszik, akik nem értik meg művészetét és tehetségét. B. erre egy szót sem felelt, de Jefimov elgondolkozva ezen a felszólításon azalatt, míg barátja muzsikálni menvén, távol volt, megállapította, hogy ez csak célzás volt arra, hogy ő a B. zsebére él és hogy próbálna már ő is pénzt keresni. Amint B. hazajött, Jefimov szemrehányást tett neki aljas eljárásáért s kijelentette, hogy tovább egy percig sem marad vele. Tényleg el is tűnt valahová vagy két napra, de a harmadik napon megjelent, mintha semmi sem történt volna és tovább folytatta eddigi életmódját.

B.-t csak az eddigi megszokás és barátság, meg a vesztének indult ember iránt érzett részvéte akadályozta abban a szándékában, hogy véget vetve ennek a képtelen állapotnak, egyszersmindkorra elválják a barátjától. No de végre is elváltak. B.-re rámosolygott a szerencse: sikerült egy erős pártfogót szerezni és egy fényes hangversenyt adni. Ekkor már kiváló művész volt és gyorsan növekedő híre révén alkalmaztatást kapott az opera-színház zenekarában, ahol igen gyorsan megérdemelt sikert ért el. Elválásuk alkalmával B. pénzt adott Jefimovnak és könnyezve könyörgött neki, hogy térjen a jó útra. B. most is különös érzéssel emlékezik rá vissza; a Jefimovval való ismeretségét ifjúkora legmaradandóbb emlékének tartja. Együtt kezdték pályájukat, hévvel szerették egymást s Jefimovnak még oly különcsége, még oly nyers, szembeszökő fogyatkozásai mellett is egyre szorosabbra fűződött köztük a barátság. B. megértette őt, keresztül látott rajta és előre látta, hogy mi lesz mindennek a vége. Elválásukkor összeölelkeztek és sírva fakadtak. Jefimov zokogó sírása közben kijelentette, hogy ő szerencsétlen, elveszett ember, hogy ő azt már régen tudta s csak most látta be az ő menthetetlen vesztét.

- Nincs nekem semmi tehetségem! - végezte be, elhalványodva, mint a holt.

B. nagyon meg volt hatva.

- Nézd csak, Petrovics Jegor, - mondotta neki - mi lesz belőled? Vesztedbe rohansz a te kétségbeeséssel; nincs benned kitartás, nincs férfiasság. Most, elkéservedesdben azt mondd, hogy nincs tehetséged. Nem igaz! Biztosítalak, hogy van neked tehetséged. Van bizony! Látom én ezt már abból is, hogy miképpen érzed és érted te a művészetet. Bebizonyítom a te étleteddel is. Hiszen elmondtad nekem a korábbi étletedet. Akkor is ilyen öntudatlan kétségbeesés látogatott téged. A te első tanítód, az a különös ember, akiről oly sokszor beszéltél nekem, elsőül ébresztette fel benned a művészet iránti szeretetet és felfedezte benned a tehetséget Ezt te akkor éppen olyan erősen és súlyosan érezted, mint érzed most. De magad sem tudtad, hogy mi történik veled. Nem bírtál megmaradni a földesúr házában s magad sem tudtad, hogy mit szeretnél hát. Tanítód nagyon korán halt meg. Nem hagyott rád egyebet, mint homályos vágyat s ami fő: nem világosított fel magad fölül. Érezted, hogy más útra kell térned, sokkal szélesebb útra, hogy más cél várakozik reád, de nem tudtad, hogy mit kellene cselekedned és elbúsultodban meggyűlöltél mindent, ami akkor körülvett. Szegénységben és szűkölködésben eltöltött hat évéd nem veszett kárba; tanultál, elmékedtel, megismerted magadat és erődet, most már érted a művészetet és a te rendeltetésedet, kedves barátom: türelem és férfiasság kell mindehhez. Terád sokkal irigylésreméltóbb sors vár, mint énrám, mert te minden tekintetben százszor különb művész vagy, mint én; de bárcsak tizedrésnyi kitartásod volna, mint van nekem. Tanulj és ne igyál, - mint a te jó földesurad mondta - s ami fő: kezdj mindent az elején, az ábécén. Mi bánt téged? A szükség, a szegénység? De a szükség és szegénység segítik a művészt a kiképződésben. Ezek elválhatatlanok a kezdettől. Most te még senkinek sem kellesz, senki ügyet sem vet reád, ilyen a világ folyása. Várj csak, majd másképpen lesz ez, ha felismerik, hogy tehetség van benned. Irigység, kicsinyes hitványság, de főképpen az ostobaság jobban fognak bántani, mint a szegénység. A tehetségnek rokon-érzésre van szüksége, szüksége van arra, hogy megértsék s majd meglátod: micsoda pofák vesznek majd körül, mihelyt csak kissé megközelítéd célokat. Semmibe sem vesznek, lenézik azt, amit nehéz munkával, nélkülözéssel, koplalással, álmatlan éjszakákkal dolgoztál ki magadban. Azok a te jövőendő kartársaid nem fognak téged bátorítani, vigasztalni; nem fogják észrevenni azt, ami benned szép és igaz, de kárörömmel kapnak minden hibádon, éppen azt fogják emlegetni, ami benned fogyatékos, amiben megtévedsz s a hidegvérűség és lenézés kárörömeivel fogják ünnepegni minden botlásodat (mintha valaki ment lehetne a botlásoktól!), csak hogy te kevély, gyakran okatlanul gögös vagy és megsérted a semmiségek hiúságát s akkor jaj neked! magadra maradsz, ők pedig sokan lesznek ellened, megkínóznak túszúrásaikkal. Ezt már én is érezni kezdem. Szedd hát össze már egyszer magadat! Hiszen nem vagy te olyan végképpen szegény, megélhetsz, ne vesd meg a közönséges munkát, vágj fát, mint vágtam én a szegény kézművesek esti mulatságain. De te türelmetlen vagy, betegek a türelmetlenségednek, kevés benned az egyszerűség, sokat ravaszkodol, sokat töprengel, sok dolgot adsz a fejednek; szavakkal vakmerő vagy, de megijedsz, ha kezdedbe kell fogni a hegedű-vonót. Hiú vagy, de kevés a bátorságod. Légy hát bátrabb, várj, tanulj s ha nem bízol erődben, hát bízd magad a *talán*-ra; hiszen van benned elég hev és érzés. Talán célt érsz s ha nem, azért mégis csak indulj el arra a *talán*-ra: veszteni semmi esetre sem fogsz, mert a lehető nyeremény igen nagy. Ez a mi *talán*-unk, kedves barátom, - nagy dolog ez!

Jefimov mély megilletődéssel hallgatta volt kenyeres pajtását, s mentől tovább beszélt az, annál inkább eltűnt arcáról a halványság; a halványság helyét pirosság foglalta el; szemei a nekibátorodás és reménység szokatlan tüzetől csillogtak. Ez a szemek nekibátorodása mihamar átment bizakodásba, aztán a szokott merészségbe s végül, mikor B. beszédét elvégezte, Jefimov már szórakozottan, türelmetlenül hallgatta. Hanem azért hevesem megszorította a kezét, köszönetet mondott neki és szokása szerint a maga lebecsüléséből s kétségbeeséséből hirtelen átcsapott a legnagyobb gögösségbe és vakmerőségbe, elbizakodva jelentette ki, hogy ne aggódjék barátja az ő sorsa miatt, tudja ő: miképpen kell sorsát intézni, hogy reménysége

szerint nemsokára ő is talál pártfogót, hangversenyt fog adni s akkor egy csapásra hírt is, pénzt is szerez magának. - B. vállat vont, de nem mondott ellent volt pályatársának és elváltak, de persze nemsokára. Jefimov hamarosan elköltötte a kapott pénzt, eljött másodszor is kérni, aztán negyedszer, aztán tizedszer, végre B. türelmét veszítve elbújt előle. Ettől kezdve Jefimovnak nyoma veszett.

Elmult néhány év. Egyszer B. valami próbáról hazatérve, egy sikátorban egy piszkos kocsmá bejáratánál rosszul öltözött, ittas emberrel találkozott, aki őt néven szólította. Jefimov volt. Nagyon megváltozott, arcban megsárgult, lesóványodott; meglátszott rajta, hogy a rendetlen élet eltörülhetetlenül rányomta a bélyegét. B. rendkívül megörült és egy-két szó váltása után követte Jefimovot a kocsmába, ahova az őt magával hívta. Ott egy füstös, külön kis szobában jobban megnézhetette volt kenyeres-pajtását, akinek gyűrött inge tele volt locskolva itallal. Haja szürkülni, hullni kezdett.

- Mi történt veled? hol vagy most? - kérdezte B.

Jefimov megzavarodott, sőt eleinte meg is szeppent, szakadozott összefüggéstelen feleleteket adott, annyira, hogy B.-nek úgy tetszett, mintha tébolyodott ember állna előtte. Jefimov végre bevallotta, hogy nem tud beszélni addig, míg pálinkát nem kap, s hogy a kocsmában már régen nem adnak neki hitelre. Ezt mondva, elveresedett, bár valami könnyed taglejtéssel hetykeséget akart mutatni; de valami csinált, kínosan ható szemtelenség jött ki belőle, ami igen sajnálatraméltóan ütött ki és részvétet gerjesztett B.-ben, aki látta, hogy amitől félt, az egészen beteljesült. Hanem azért megrendelte a pálinkát. Jefimov arca egészen megváltozott a hálától s annyira megilletődött, hogy kész lett volna könnyező szemekkel kezét csókolni jótevőjének. Ebéd közben nagy meglepetéssel tudta meg B., hogy a szerencsétlen ember megházasodott. De még nagyobb volt meglepetése, mikor azt hallotta, hogy Jefimovnak a szerencsétlenségét és baját a felesége okozta, s hogy a házaselet teljesen tönkretette a talentumát.

- Hogy-hogy? - kérdezte B.

- Két esztendeje már annak, testvér, hogy kezembe sem veszem a hegedűt, - felelt Jefimov. - A feleségem tanulatlan szakácsné, faragatlan asszony. Hogy a...! Egyebet sem csinálunk, mint egyre civakodunk.

- Hát akkor minek házasodtál meg?

- Nem volt mit ennem. Megismerkedtem vele; volt neki vagy ezer rubelje; vaktában megházasodtam. Ő belém szeretett. Maga akasztotta magát a nyakamba. Senki sem nógatta rá! A pénzt megettük, megittuk, testvér, és - mit használ itt a talentum! Oda van minden.

B. úgy látta, mintha Jefimov sietett volna valami miatt magát igazolni.

- Felhagytam mindennel, - tette hozzá.

Aztán kijelentette, hogy az utóbbi időkben csaknem a tökéletességig ért a hegedű-játékban s hogy - ha B, a város egyik legelső hegedűse is - azért neki a nyomába, sem léphet, ha ő úgy akarja.

- Hát akkor miért hagytad abba? - kérdezte B. csodálkozva; - miért nem keresel valami alkalmaztatást?

- Nem érdemes! - felelt Jefimov, kezével legyintve. - Ugyan értetek is ti az ilyenhez! Mit tudtok ti? Semmit! Valamely baletthez valami tánc-nótát fűrészelni - ez a ti dolgotok. Jóraivaló hegedűt ti soha nem láttatok, nem hallottatok. Mit törődjem én veletek; csináljatok amit akartok.

Jefimov megint legyintett a kezével és megingott ültében, mert már meglehetősen ittas volt. Azután elkezdte B.-t magához hívni; de az most nem fogadta el a meghívást, de felírta a lakása címét és megígérte, hogy holnap elmegy hozzá. Jefimov, miután már meg volt töltve, gúnyosan nézett volt barátjára és mindenképen szeretne volna azt megcsipkedni. Mikor kimentek a szobából, Jefimov lekasztotta a B. drága kiállítású bundáját és feladta azt, mint alsóbbrendű az előkelőbbnek. Az első szobán áthaladva, megállt és a kocsmároséknak s a közönségnek bemutatta B.-t, mint a főváros első és egyetlen hegedűművészt. Egy szóval: nagyon hitványul viselkedett.

B. felkereste őt másnap abban a padlásszobában, melyben akkor nagy szegénységben, mindnyájan egy szobába szorulva laktunk. Már akkor én négyéves voltam és két éve mult annak, hogy anyám Jefimovhoz feleségül ment. Szerencsétlen asszony volt az én anyám. Régebben nevelő volt, igen szép nevelésben részesült szép leány; szegény lévén, feleségül ment egy öreg hivatalnokhoz, az én apámhoz. Ezzel csak egy évig élt. Apám hirtelen halt meg, csekély hagyatékát örökösei szétszedték s anyám a neki jutott kevés pénzzel egyedül maradt velem. Nevelőnek menni, mikor kiskorú gyereke is volt, alig lehetett volna. Ebben az időben véletlenül találkozott Jefimovval és csakugyan belészeretett. Ábrándos, könnyen hevülő nő volt, Jefimovban valami rendkívüli tüneményt látott, hitt annak kérkedő szavaiban és fényes jövőjében; képzelődésének hízelgett, hogy támasza, vezetője lehet egy genialis embernek és feleségül ment hozzá. De már az első hónapban eltűntek az ábrándok és remények és nem maradt egyéb, mint a szálnalmas valóság. Jefimov, aki valóban csak azért házasodott meg, mert anyámnál valami ezer rubelnyi pénzt sejtett, mihelyt ezt a pénzt felélték, ölbe tett kézzel s szinte örülve az alkalomnak, rögtön azt hirdette mindenfelé, hogy az ő tehetségét a házasság tönkretette, hogy nem dolgozhatott a füledt padlás-szobában, az éhező család között, hogy ilyen körülmények mellett nem járhat az ember esze nótákon, muzsikán s úgy látszik, hogy ő már ilyen boldogtalanságra született. Úgy kell lenni, hogy később maga is elhitte, hogy joggal panaszkodik s úgy látszik: megőrült az ujürügynek. Úgy látszik: ez a szerencsétlen, elkallódott tehetség maga kereste a külső okokat, melyek alapján magáról a sikertelenséget és a szegénység vádját elháríthatta. Azt a rettenetes gondolatot, hogy ő a művészetre nézve már régen és örökre elveszett, nem akarta elfogadni. E gondolat, e meggyőződés ellen makacsul küzdött, mintha az csak beteges látomány lett volna, s mikor a valóság mégis legyőzte őt, mikor néha kinyíltak a szemei, akkor úgy érezte, mintha ijedtében rögtön meg kellene örülnie. Nem tudott oly könnyen kiábrándulni abból, ami oly sokáig volt az ő élet-eleme s a legutolsó percig mindig azt hitte, hogy a kellő pillanat még nem mult el. A kétségek óráiban ivásnak adta magát, melynek hitvány ködössége búbánatát el-eloszlatta. Azt talán maga sem tudta, hogy ebben az időben mily nagy szüksége volt neki a feleségére, aki neki élő ürügye volt s mostoha-apám csaknem belebolondult abba a gondolatába, hogy ha ő eltemethetné a feleségét, *aki őt vesztébe vitte*, akkor minden rendbe jönne. Szegény anyám nem értette őt. Mint igazi ábrándozó, a sivár valóság első jelentkezéseit sem bírta elviselni: lobbanékony, epés, házsártos lett, minden percben összeveszett férjével, aki szinte élvezettel kínozte őt és egyre hajszolta, hogy kereset után járjon. Mostoha-apámat az ő vaksága, rögeszméje, esztelensége csaknem embertelenné, érzéketlenné tette. Egyre csak nevetett és megfogadta, hogy a felesége haláláig nem veszi kezébe a hegedűjét - s ezt kegyetlen nyíltsággal ki is jelentette. Anyám, aki őt mindezek ellenére haláláig szenvedélyesen szeretne, nem bírta elviselni ezt az életet. Elkezdett betegeskedni, szenvedett szünet nélkül, soha a gondoktól nem menekült s mind e bajon felül még a család eltartásának gondja is az ő vállára nehezedett. Elkezdett maga főzni, kifőzést nyitott kosztosok számára. De férje titokban ellopkodta minden pénzét, s ő többször kénytelen volt az ételhordó-edényeket üresen visszaküldeni a megrendelőknek. Mikor B. eljött hozzánk, anyám éppen fehérnemű-mosással és ócska ruhák átfestésével volt elfoglalva. Így nyomorogtunk a mi padláslakásunkon.

Családunk nyomorúsága meglepte B.-t.

- Ostobaságokat beszélsz te, kedves barátom, - mondotta mostoha-apámnak; - hogy lehet itt tönkre tett tehetségről beszélni? Hiszen téged a feleséged tart el s mit csinálsz te?

- Semmit - felelt mostoha-apám.

De B. még nem ismerte anyám teljes nyomorúságát. Férje gyakran egész hadát hitta hozzánk a korhelyeknek és csavargóknak - s mi minden történt olyankor.

B. sokáig korholta volt pályatársát, végre pedig kijelentette neki, hogy ha meg nem javul, hát semmiben sem fogja őt segíteni; kijelentette egyenesen, hogy pénzt nem ad neki, mert úgyis elinná, végül megkérte, hogy játsszék valamit a hegedűjén, hadd lássuk: mit lehetne még vele csinálni. Mikor mostoha-apám elment a hegedűjéért, B. lopva pénzt akart adni anyámnak, de az azt nem fogadta el. Először kellett volna alamizsnát elfogadnia. Erre B. nekem adta a pénzt s az én szegény anyám sírva fakadt. Mostoha-apám előhozta a hegedűjét, de előbb pálinkát kért, azt mondván, hogy anélkül nem tud játszani. Hozattak hát pálinkát is. Mostoha-apám megitta és felélénkült.

- A jóbarátság kedvéért saját szerzeményeimből játszom neked valamit, - mondotta B.-nek és egy vastag, poros füzetet vett ki a szekrényéből.

- Ezt én mind magam írtam tele, - mondotta, a füzetre mutatva. - Mindjárt meglátod! Ezek aztán nem ám a ti balett-nótáitok, pajtás!

B. szótlánul nézett át néhány lapot, aztán kinyitott egy kóta-csomót, melyet magával hozott s arra kérte mostoha-apám, hogy hagyjon most békét a saját szerzeményeinek, ahelyett játsszék abból, amit ő hozott.

Mostoha-apám kissé megbántódott, de nem akarván új pártfogója kedve ellen tenni, teljesítette B. kérését. B. azonnal észrevette, hogy az ő volt pályatársa elválásuk óta csakugyan sokat foglalkozott és sokat tanult, bár azzal dicsekedett, hogy megházasodása óta nem volt kezében a hegedűje. Látni kellett volna szegény anyám örömét! Nézte a férjét s megint büszke volt rá. A jólelkű B. őszintén megörült és elhatározta, hogy mostoha-apám talpra állítja. Neki már akkor nagy összeköttetései voltak s miután felfogadtatta volt pályatársával, hogy jól fogja magát viselni, azonnal ajánlgatni kezdte szegény barátját. Egyelőre is a maga költségén tisztességesen felöltöztette és elvitte néhány olyan kiválóbb emberhez, akiktől függött, hogy mostoha-apám valami alkalmaztatást kapjon. Mert Jefimov csak szóval híreskedett, de amint látszott - valójában kapva-kapott volt pályatársa ajánlatán. - B. beszélte, hogy maga is restelkedett azért, amint neki mostoha-apám hízelgett, magát megalázta, félvén, hogy el találja veszíteni annak jóakarátát. Érezte, hogy jó útra akarják téríteni s még az ivással is felhagyott. Végre helyet kapott egy színházi zenekarban. Jól kiállta a próbát, mert egy havi szorgalmas munkával visszaszerezte mindazt, amit másfélévi tétlenségével veszített, megígérte, hogy tovább is szorgalmas lesz s új állásában pontos volt. De családunk helyzete nem akart javulni. Mostoha-apám nem adott anyámnak a keresményéből egy kopejkát sem, elköltötte maga az egészséget, megette és itta új pajtásaival, akiből mindjárt egész sereg gyült köréje. Leginkább színházi alkalmazottakkal, kóristákkal, figuránsokkal - egyszerűen olyan emberekkel barátkozott, akik közt ő lehetett a fő-ember, az igazi tehetségeket pedig kerülte. Valami különös tiszteletet tudott gerjeszteni maga iránt új környezetében, rögtön tudtára adta új pajtásainak, hogy őt félreismerik, hogy ő nagy tehetség, hogy őt a felesége tette tönkre s végül, hogy a karmesterüknek fogalma sincs a zenéről. Kinevette a zenekar művészeit, az előadásra kiválasztott darabokat, végül még a színre kerülő operák szerzőit is. Utoljára valami új zenei elméletet kezdett fejtegetni, egy szóval megunatta magát az egész zenekarral, összeveszett

kartársaival, a karmesterrel, gorombáskodott feljebbvalóival, veszekedő, tülekedő s ezzel együtt semmit sem érő ember hírébe jött s annyira jutott, hogy már senki sem állhatta ki.

S valóban furcsa volt látni, hogy olyan jelentéktelen ember, olyan hasznavehetetlen muzsikos, mégis olyan roppant nagyra tartja magát, olyan önhitt, gőgös, kíméletlen beszédű.

Az lett a vége, hogy mostoha-apám összeveszett B.-vel, kitalált rá valami csúf pletykát, aljas rágalmat s ezt mint tiszta igazságot beszélte mindenfelé.

Másfélévi rendetlen szolgálata után hanyagság és iszákosság okából kitették a zenekarból. De nem hagyta el oly könnyen a helyét. Nemsokára megint rongyos ruhában mutatkozott, mert valamire való ruháját eladta, vagy zálogba tette. Járogatni kezdett volt társaihoz, akár fogadták azok szívesen, akár nem, pletykákat hordott egyik helyről a másikra, ostobaságokat beszélt, siránkozott szerencsétlen helyzete felett és hívogatta magához az embereket, hogy lássák meg az ő nyűgét, a feleségét. Persze, hogy voltak, akik meghallgatták, voltak, akik szívesen itatták elkergetett kartársukat és beszéltettek vele mindenféle hiábavalóságot. Mert mindig élesen, eszesen beszélt, szavainak eves epésséget és különféle cinikus színt tudott adni, ami mind igen tetszett bizonyos hallgatóságnak. Félbolond bohócnak tartották, akit nagyon mulatságos időnkint fecsegésre hangolni. Ingerkedtek vele, emlegettek előtte valami újonnan érkezett hegedűst. Ezt hallva, Jefimov arca elváltozott, megszeppent, utánajárt, hogy ki az az új tehetség és mindjárt féltékenykedett annak a híre iránt. Úgy látszik, hogy ettől az időtől vette kezdetét az ő fokenkénti megtévelyedése, az iránt való rögeszméje, hogy ő a legelső hegedűs, legalább Pétervárott, de hogy őt üldözi a sors, hogy bizonyos cselszövények miatt nem értik meg s ezért maradt az ismeretlenség homályában. Ez még hizelgett is neki, mert vannak olyan természetű emberek, akik nagyon szeretik magukat megsértetteknek, elnyomottaknak tartani, erről hangosan panaszkodni vagy magukban azzal vigasztalódni, hogy a saját el nem ismert nagyságukat bálványozzák. Ismerte egyenkint a pétervári hegedű-művészeket s a maga mértékét alkalmazva, egyet sem tartott olyannak, aki vele versenyezhetne. Műértők és műkedvelők, akik ismerték a szerencsétlen félbolondot, szerették előtte szóbahozni valamely nevezetes, tehetséges hegedűst, hogy ezzel őt beszédre ingereljék. Szerették látni haragját, hallani epés megjegyzéseit, találó szavait, melyekkel állítólagos versenytársait kritizálta. Gyakran nem értették, de azt biztosra vették, hogy senki ezen a világon nem tudja oly ügyesen, oly eleven karikatúrával jellemezni a korukbeli zenei nevezetességeket, mint ő. Még azok a művészek is tartottak tőle egy kissé, akiket ő így kigúnyolt, mert ismerték epésségét, a dologhoz való értését s támadásainak alaposságát olyan esetekben, melyekben a lecsepűzésre alkalom adódott. Megszokták már őt a folyosókon és a kulisszák mögött látni. A szolgák akadálytalanul bebocsátották, mint odatartozó személyt és lassankint afféle házi Thersites⁸ lett belőle. Ez két-három évig tartott így, de végre ebben a szerepében is megunták. Következett a formaszerinti kikergetés és az utóbbi két évben az én mostoha-apám úgy eltűnt, mintha a föld nyelte volna el s attól kezdve már senki sem látta őt. Különben B. még találkozott vele vagy kétszer, de olyan szálnalmas állapotban, hogy a jó emberben a részvét felülkerekedett az undoron. Megszólította, de mostoha-apám úgy tett, mintha nem hallaná, lehúzta szemére ócska, ütötköpött kalapját és tovább ment. Egyszer, valami nagy ünnepnap reggelén jelentették B.-nek, hogy itt van egy Jefimov nevű volt pályatársa, aki őt üdvözölni akarná. B. kiment hozzá. Jefimov be volt rúgva, igen mélyen, csaknem földig hajtogatta magát, valamit suttogott, de semmi szín alatt sem akart beljebb menni. Ennek a vonakodásnak az az értelme akart lenni, hogy ugyan hogyan barátkozhatnék ilyen semmis ember olyan híres nevezetességgel, mint önök; nekünk, apró emberkének jó az inasi szoba is, hogy ott az ünnep alkalmából üdvöz-

⁸ Híres görög gúnyolódó.

letünket elmondjuk: megteesszük a hódoló üdvözlést, aztán tovább állunk. Egyszóval: az egész jelenet hitvány, ostoba és undorító volt. Ettőlfogva B. sokáig nem látta őt, egész addig a katasztrófaig, mely véget vetett annak a szomorú, beteges és züllött életnek. A vég pedig szörnyű volt. Ez a katasztrófa szorosan összefügg nemcsak első gyermekkorombeli benyomásaikkal, hanem egész életemmel is. Elmondom, hogyan történt az egész... Hanem előbb elő kell adnom, hogy mi volt az én gyermekkorom, mi volt abban az az ember, aki oly kínosan tűnik fel az én első benyomásaim közt s aki az én szegény anyám halálát okozta.

II.

Nagyon későn, csak tízesztendőskoromban kezdtem magamra eszmélni. Nem tudom: miképpen lehetett, hogy mindaz, ami velem e koromig történt, semmi olyan világos benyomást nem gyakorolt rám, amire most visszaemlékezhetném. De kilencedfélesztendőskorom óta napról-napra folytonosan és pontosan emlékszem mindenre, mintha csak tegnap történt volna. Igaz, hogy mintegy álomban régebbi dolgokra is vissza tudok emlékezni: az örökösen égő lámpára egy szögletben, a szent-kép előtt; aztán arra, hogy egyszer az utcán megrúgott egy ló s emiatt - amint később nekem elmondták - három hónapig betegen feküdtem; aztán, hogy e betegségem alatt egyszer éjjel felébredtem anyám mellett, akivel egy ágyban feküdtem és megrémültem beteges álom-látásaimtól, az éjszakai csendtől és a zugolyban rágicsáló ege-
rektől és az egész éjjel az ijedtségtől reszketve bebújtam a takaró alá, de nem mertem anyámat felkelteni, amiből azt következtetem, hogy ő tőle még jobban félt, mint bármi ijedelemtől. De attól a perctől kezdve, melyben öntudatra jutottam, váratlanul gyorsan kezdtem fejlődni és az éppen nem gyermeki benyomások valahogy ijesztően szaporodtak bennem. Felvilágosult előttem minden, rendkívül gyorsan megértettem mindent.

Az az időszak, melytől kezdve világosan kezdtem magamra emlékezni, éles, szomorú benyomást hagyott bennem; ez a benyomás később minden nap megismétlődött és napról-napra erősödött bennem, sötét, különös színt adott szüleimnél eltöltött egész életemnek, egyúttal pedig egész gyermekkoromnak.

Most úgy tetszik, mintha hirtelen valami mély álomból ébredtem volna fel (bár ez akkor - természetesen - nem volt valami meglepő). Alacsony, füledt levegőjű, tisztátalan, nagy szobában találtam magamat. A falak piszkos-szürkére voltak festve; egy szögletben roppant nagy orosz boglya-kemence állt; az ablakok az utcára néztek, jobban mondva a szomszéd ház fedelére, s alacsonyak, szélesek voltak, mint valami lyukak. Az ablakpárkányok oly magasam voltak a földtől, hogy én csak székre vagy zsámolyra állva érhettem el az ablakot, melynél üldögélni szerettem olyankor, mikor senki otthon nem volt. Szobánkból a fél várost be lehetett látni, közvetlenül a fedele alatt laktunk egy roppant nagy, hatemeletes háznak. Egész bútorzatunk valami hányt-vetett, kalikóval bevont, csupa rongy és poros divánból, egy közönséges fehér asztalból, két székből, anyám nyoszolyájából, egy kis szekrényből és egy komód-
ból állt, mely mindig félre volt billenve, végül egy rongyos, papírral bevont spanyolfalból.

Emlékszem, hogy esti szürkület volt; rendetlenül szétdobálva seprők, valami rongyok, fa-edényünk, tört palack és nem is tudom már, hogy még mi. Emlékszem, hogy anyám nagyon izgatott volt és valamiért sírt. Mostoha-apám az ő örökösen rongyos kabátjában a szögletben ült. Valamit gúnyosan felelt anyámnak, ez attól még jobban felindult s arra ismét röpködtek a földre a seprők, edények. Én sírásra fakadtam, sivítottam és hozzájuk szaladtam. Roppantul meg voltam ijedve, átöleltem mostoha-apámat, hogy eltakarjam őt magammal. Isten tudja: miért gondoltam, hogy anyám ok nélkül haragszik rá s hogy ő nem hibás; bocsánatot akartam kérni helyette, kész voltam minden büntetést helyette elviselni. Nagyon félt anyámtól s azt hittem, hogy mindenki úgy fél tőle. Anyám meg volt lepetve, aztán kézen fogott és a spanyolfal mögé tuszkolt. Kezemet elég fájdalmasan ütöttem meg az ágyban, de ijedtségem erősebb volt, mint fájdalmam s még csak fel sem jajdultam. Emlékszem arra is, hogy anyám igen hevesen és keserűen beszélt valamit apámnak, miközben rám mutatott (ezután apámnak fogom őt elbeszélésemben nevezni, mert csak sokkal később tudtam meg, hogy ő nekem nem édesapám). Ez a jelenet eltartott vagy két óráig s én a várakozástól remegve, próbáltam kitalálni, hogy mi lesz ennek a vége? Végre a veszekedés lecsendesült s anyám valahova

elment. Apám magához hitt, megcsókolt, megsímogatta fejemet, ölébe ültetett, én meg erősen, édesen hozzásimultam. Ez volt az első dédelgetés szüleim részéről s talán ezért kezdtem olyan világosan emlékezni mindenre ettől az időtől kezdve. Észrevettem azt is, hogy azzal nyertem meg apám kegyességét, mert pártjára keltem s azt hiszem: ekkor lepett meg először az a gondolat, hogy ő sokat szenved, sok keserűséget tűr anyámtól. Ettől kezdve ez a gondolat el nem hagyott és napról-napra háborgatott.

E pillanattól kezdve valami határtalan szeretetet kezdtem érezni apám iránt, de az valami különös, mintha nem gyermeki szeretet lett volna. Azt mondhatnám, hogy inkább valami részvétel, *anyai* érzés volt, ha szeretetemnek ez a meghatározása nem volna nevetséges rám, mint gyerekekre nézve. Apámat mindig oly szánalomra méltónak, olyan üldözöttnek, letipornak, szenvedőnek láttam, hogy szörnyen természetellenesnek tartottam volna, ha őt ész nélkül nem szeretem vala, ha nem vigasztalom, nem dédelgetem, nem gondoskodom róla minden erőmből. De máig sem értem: hogy férhetett az az én fejembe, hogy apám oly sokat szenved, oly szerencsétlen ember. Ki hitette ezt el én velem? Hogyan érthettem meg én, a gyermek, bár csak némiképen is, hogy őt a balsors üldözi? Pedig megértettem. Bár képzeletemben mindent átformáltam és a magam módja szerint magyaráztam, hanem azt a mai napig sem tudom, hogy miképpen állott elő bennem ez a benyomás. Lehet, hogy anyám túlszigorú volt hozzám s én apámhoz szegődtem, mint olyan lényhez, aki az én véleményem szerint velem együtt szenved.

Elmondtam már gyermeteg álmomból való első felébredésemet, életem első megmozdulásait. Szívem az első pillanattól kezdve meg volt mérgezve s fejlődésem megfoghatatlan, fásaszto gyorsasággal indult meg. Már a pusztán külső benyomásokkal nem elégedtem meg. Elkezdtem gondolkodni, okoskodni, szemlélődni; de ez a szemlélődésem oly természetellenesen, korán indult meg, hogy lehetetlen volt, hogy képzelődésem át ne alakítson mindent a maga módja szerint s én egyszerre csak valami különös világban találtam magamat. Körülöttem minden valami tündér-meséhez kezdett hasonlítani, amilyent gyakran mondott el nekem apám s amelyet akkoriban nem lehetett tiszta igazságul el nem fogadnom. Különös fogalmaim támadtak. Egészen rájöttem, - csak azt nem tudom: mi módon? - hogy egy különös családban élek s hogy szüleim egyáltalában nem olyan emberek, mint akikkel ezidőtájt találkoztam. Honnan van az, - gondoltam magamban - hogy csupa olyan embereket látok, akik (még látszólag sem hasonlítanak az én szüleimre? Mért látok mások arcán nevetést s mért lep meg engem rögtön, hogy a mi zugunkban soha senki nem nevet, nem örvendezik? Micsoda erő, micsoda ok vitt engem, kilencéves gyereket arra, hogy oly erősen megfigyeljem, kihallgassam azokat az embereket, akikkel a lépcsőnkön vagy az utcán találkoztam, mikor estefelé rongyos ruhámra felkapva anyám ócska kacabajkáját, elindultam néhány rézpénzzel a boltba, hogy „pár garasért cukrot, teát vagy kenyeret vásároljak. Megértettem - csak nem emlékszem már: hogyan? - hogy a mi zugolyunkban valami tűrhetetlen örökös keserűség van. Törtem a fejemet, igyekeztem megfejteni, hogy mi ennek az oka, s nem tudom: ki segített nekem, hogy e talányt a magam felfogása szerint megoldjam; anyámat hibáztattam, apám gonosztevőjének tartottam őt s újra csak azt mondom: nem értem, hogyan képződhetett képzeletemben ez a szörnyeteg gondolat. És amennyire közeledtem apámhoz, annyira jobban gyűlöltem szegény anyámat. Ennek az emléke még ma is mély és keserves szenvedést okoz nekem. Egy másik eset még közelebb hozott apámhoz. Egy este, tíz órakor anyám élesztőért küldött engem a boltba, apám nem volt otthon. Visszatérve, az utcán elestem és az egész csészét kiöntöttem. Első gondolatom az volt, hogy anyám ezért meg fog haragudni. Az eleséstől balkezemen fájást éreztem és nem bírtam feltápászkodni. A járókelők megálltak körültem; egy öreg-asszony megpróbált felemelni s egy arra elszaladó kisfiú egy kulccsal fejbeütött. Végre lábra állítottak, összeszedtem az eltört csésze cserepeit s alig bírva a lábamat, tovább mentem.

Egyszerre csak megláttam apámat. A velünk átellenben álló gazdag úriház előtt állt a népcsoport közt. A ház valami előkelő uraké volt s pompásan ki volt világítva; kapuja előtt sok kocsi állt s az ablakon át muzsika hallatszott ki az utcára. Megfogtam apám kabátjaszárnyát, megmutattam neki az összetört csészét és sírva kezdtem, beszélni arról, hogy nem merek a mamához hazamenni. Reményiletem, hogy apám közbe fog lépni. De hát miért hittem, ki hitette el velem, ki tanított engem arra, hogy ő jobban szeret engem, mint az anyám? Miért közeledtem én ő hozzá minden félelem nélkül? Megfogta a kezemet, igyekezett megnyugtatni, aztán azt mondta, hogy mutat nekem valamit és felvett a karjára. Nem láthattam semmit, mert a fájós karomnál fogott meg és roppant fájdalmat éreztem; de nem sikoltottam, nehogy őt bosszantsam. Egyre kérdezgette, hogy látok-e valamit? Én mindenképen rajta voltam, hogy kedvére való feleleteket adjak és azt mondtam, hogy veres függönyöket látok. Mikor pedig át akart vinni az utca másik oldalára, közelebb a házhoz, egyszerre csak sírni kezdtem, magam sem tudom: miért, átöleltem őt és kértem, hogy bocsásson fel mentől előbb a mamához. Emlékszem, hogy terhemre volt akkor apám dédelgetése és nem tudtam elviselni annak a gondolatát, hogy azok egyike, akit én annyira szeretni vágytam, szeret és dédelget engem s a másikkal nem mertem, féltem közeledni. Hanem az anyám úgyszólván meg sem haragudott és elküldött, hogy feküdjem le. Emlékszem, hogy a kezemen érzett fájás egyre növekedett és lázam volt tőle. De valami különös boldogságot éreztem attól, hogy minden olyan jól végződött és egész éjjel a szomszéd nagy házzal, annak vörös függönyeivel álmodtam.

Mikor másnap felébredtem, első gondolatom, első gondom a vörös-függönyös ház volt. Mihelyt mama elment hazulról, felkapaszkodtam az ablakhoz és nézni kezdtem a házat. Az a ház már régen megkapta az én gyermeki képzelődésemet. Különösen szerettem errefelé nézegetni, mikor az utca lámpái kigyultak és a pazarul megvilágított, nagy üvegtáblás ablakok mögött valami vérszínű, különös fénnel kezdtek csillogni a függönyök. A kapu elé csaknem mindennap gyönyörű, kényes lovaktól vont hintók érkeznek s minden megragadta kíváncsiságomat: a kiabálások, a bejáratnál a sürgés-forgás, a kocsik különféle színű lámpásai, a díszes öltözetű hölgyek a kocsikban. Mindez valami királyi pompa- és tündérmeseként tűnt fel gyermeki képzelődésemben. Most pedig, miután apámmal a nagyúri ház előtt találkoztam, az a ház kétszerte csodálatraméltóbbnak és érdekesebbnek tűnt fel előttem. Csodálkozó képzeletben valami varázslatos fogalmak és sejtelmek keletkeztek. És nem csodálom, hogy olyan emberek közt, mint anyám és apám volt, én magam oly fantasztikus, különös gyerekké lettem. Különösen feltűnt nekem az ő egymástól annyira különböző karakterük. Meglepett például, hogy anyám, aki örökösen bajlódott, kínlódott a mi szegény háztartásunkkal, örökösen korholta apámat, hogy az minden gondot csak ő reá hagy és önkéntelenül feltettem magamban a kérdést: mért nem segít neki apám soha, miért él ő a háznál úgy, mintha egészen idegen ember volna? Anyámnak néhány elejtett szava adott erről felvilágosítást s csodálkozva tudtam meg, hogy apám - művész (ezt a szót bevéstem emlékezetembe), hogy apám tehetséges ember és képzeletemben rögtön az a fogalom alakult, hogy a művész - valami különleges, másokhoz nem hasonló ember. Meglehet, hogy apám viselkedése vitt engem erre a gondolatra; meglehet, hogy hallottam is valamit, amire most már nem emlékszem, de valami különös értelmet adtam apám szavainak, mikor ő egyszer oly különös érzéssel szólt a művészetről. Ezek a szavak pedig azt mondták, hogy „elkövetkezik még az az idő, mikor ő sem fog nyomorogni, mikor ő is gazdag ember és úr lesz s hogy ő akkor fog újjá születni, ha a mama meghal.” Emlékszem, hogy akkor én nagyon megijedtem e szavaktól. Nem birtam megmaradni a szobában, kiszaladtam a hideg pitvarba s ott az ablakra könyökölve, arcomat kezemmel eltakarva, sírvafakadtam. De később, mikor erről tovább gondolkoztam, mikor megszoktam apámnak ezt a rettenetes reménykedését, a képzelődés segítségemre jött. Nem gyötrődhettem sokáig a bizonytalansággal és okvetetlenül meg kellett valami feltevésben állapodnom. És íme - nem is tudom már:

hogy kezdődött ez, de végre abban állapodtam meg, hogy ha mama meghal, akkor apám itthagya ezt a nyomorúságos szállást s velem együtt elmegy valahová. De hová? - ezt a legutolsó percig sem tudtam világosan elgondolni. Csak annyira emlékszem, hogy mindent, amivel csak felékesíthettem azt a helyet, ahová majd elmegyünk (azt pedig elhatároztam, hogy együtt megyünk el), mindent, amit csak képzelődésemben fényesnek, pompásnak és nagyszerűnek megalkothattam, működésbe hoztam ebben az ábrándozásaimban. Azt képzeltem, hogy azonnal gazdagok leszünk; én nem fogok a boltba járni bevásárolni, ami nekem nagyon nehezemre esett, mert mindig bántottak a szomszédház gyerekei, mikor a házból kimentem s ettől nagyon féltem, különösen mikor tejet vagy vaját hoztam, mert tudtam, hogy ha kilocskolom, azt szigorúan számonkérlik tőlem; azután arra is gondoltam ábrándozásaimban, hogy apám rögtön szép ruhát varrat magának, hogy pompás házba költözünk s képzelgésemben segítségemre jött most az a gazdag ház az ő vörös függönyeivel, meg a ház előtt a találkozás apámmal, aki valamit meg akart nekem ott mutatni. És sejtelmeimben mindjárt felbukkant az a gondolat is, hogy éppen ebbe a házba költözünk mi s ott valami szakadatlan ünnepeles, zavartalan boldogság lesz az életünk. Ettől kezdve esténként feszült kíváncsisággal nézegettem ezt a nekem annyira varázslatos házat, elgondoltam az odaérkező kocsikat, az ékesen felöltözött vendégeket, amilyeneket én még sohasem láttam; felrémlettek előttem az édes zene hangjai, melyek az ablakokon át kihallatszanak; nézegettem a függönyök mögött feltűnedezett alakok árnyékait és találgattam, hogy mit csinálnak ott - és mindig csak azt gondoltam, hogy ott paradicsom és örökös ünnep van. Meggyűlöltem nyomorúságos szállásunkat, a rongyokat, melyekben magam is jártam s mikor egyszer anyám rámkiáltott és leparancsolt az ablak mellől, hova szokásom szerint felkapaszkodtam volt, hát mindjárt azt gondoltam, hogy ő nem akarja, hogy azt a házat nézzem, hogy arra gondoljak, hogy neki kellemetlen a mi szerencsénk, hogy el akarja azt rontani... Egész este gyanakodva figyeltem meg anyámat.

De hogyan szülemlethetett meg bennem ilyen kegyetlenség olyan örökké szenvedő lény iránt, mint volt a mama? Csak most értem meg én az ő szenvedéses életét s nem tudok szívem fájása nélkül erre a vértanúra gondolni. Még ábrándos gyermekkoromnak és életem természetellenes fejlődésének amaz időszakában is gyakran elszorította szívemet a fájdalom és a szánakozás s lelkemet nyugtalanság, zavar és kételkedés lepte meg. Már akkor felébredt bennem a lelkiismeret és gyakran fájdalommal s részvéttel éreztem, hogy anyám iránt igazságtalan vagyok. De valahogy idegenkedtünk egymástól és nem emlékszem, hogy csak egyszer is gyöngéden hozzásimultam volna. Most a legcsekélyebb jelentőségű visszaemlékezések is gyakran megremegtetik és marják a lelkemet. Emlékszem, hogy egyszer (persze ez az én elbeszélésem jelentéktelen, kicsinyes, nyers, de éppen ezek az emlékek gyötörnek engem valami különösen és ezek vésődtek be leginkább emlékezetembe), -, egyszer egy este, mikor apám nem volt otthon, anyám el akart küldeni a boltba teáért és cukorért. De megint más gondolt, nem bírta magát elhatározni, számolgatta az aprópénzét - nagyon szegényes összegecske volt, amivel rendelkezhetett. Azt hiszem: vagy egy félórát is számolgatott és nem bírt elkészülni a számadásával. Időnkint - bizonyára kétségbeesésében - mintha valami fásultság vett volna rajta erőt. Mintha csak most történnék, oly világosan emlékszem rá, hogy valamit motyogott magában; halkán, méreletesen számolgatott, mintha akaratlanul ejtegette volna ki a szavakat; ajka és arca halvány volt, kezei reszkettek és mindig ingatta a fejét, mikor magában okoskodott. „Nem, nem kell - mondotta rám nézve, - jobb, ha lefekszem aludni. Mi? Nem akarsz lefeküdni, Netocska?” Nem feleltem; erre felemelte a fejemet s oly szeliden, gyöngéden nézett rám, arcán oly anyai mosoly ragyogott, hogy szívem megfájult és erősen dobogni kezdett. Emellett még Netocskána is szólított, ami azt jelentette, hogy ebben a pillanatban ő engem nagyon szeretett. Ezt a nevet ő találta ki, kedveskedően átalakítva az én Anna nevemet a kicsinyítő Netocskára s mikor ő engem ezen a nevem szólított, az azt jelentette, hogy gyöngédeskedni akar velem. Meg voltam hatva; szerettem volna őt megölelni,

hozzá símulni és vele együtt sírni. Sokáig símogatta ő akkor a fejemet, - meglehet, hogy már csak gépiesen s már azt sem tudta, hogy én vagyok az, akit dédelget és egyre azt mondogatta: „kedves gyermekem, Annetám, Netocskám”. Szememből kiperdült a könny, de összeszedtem minden erőmet és uralkodtam magamon. Mintha makacsodtam volna, nem árultam el előtte érzéseimet, bár nagyon szenvedtem. Nem is lehetett természetes az én idegenkedésem ő iránta. Nem lehet az, hogy ő engem úgy maga ellen hangolt volna csupán azzal, hogy szigorúan bánt velem. Nem! Engem az rontott meg, hogy fantasztikusan és egyedül csak apámat szerettem. Éjjel néha felébredtem a zugolyban álló kis ágyacskámon a hideg takaró alatt és olyankor mindig féltem valamitől. Szundikálásaim közben elgondoltam, hogy még csak nem régen is, mikor még kisebb voltam, együtt aludtam anyámmal és kevésbé féltem éjjel felébredni, csak hozzá kellett lapulnom, szememet behunynom és erősebben megölelni őt - s azonnal elaludtam megint. Még mindig éreztem titokban, alattomban, hogy lehetetlen őt nem szeretnem. Később megjegyeztem, hogy némely gyerek gyakran természetellenesen érzéketlen s ha valakit megszeret, hát ez a szerető kizárólagos. Ez történt velem is.

Néha egész hetekig halálos csend volt a zugunkban. Apám és anyám belefáradtak a perpatvarkodásba, én meg tovább is szótlánul éltem köztük: tűnődtem, szomorkodtam és ábrándoztam. Megfigyelve őket, kettejüket, teljesen megértettem egymáshoz való viszonyukat; megértettem örökös mogorva ellenségeskedésüket, megértettem a rendetlen élet minden keserűségét és nyomorúságát, mely annyira bevette magát zugolyunkba, - megértettem, természetesen, minden ok és következtetés nélkül, megértettem annyira, amennyire megérteni birtam. Hosszú téli estéken valamelyik szögletben meghúzódva, órákon át mohón ügyeltem őket, néztem apám arcát s igyekeztem kitalálni, hogy miről gondolkozik ő, mi foglalkoztatja őt. Azután megijesztett anyám viselkedése: szüntelenül járt-kelt, le s fel a szobában egész órákon át, néha éjjel is, ha álmatlanság gyötörte, jártában valamit morgott, mintha csak maga lett volna a szobában, hol hadonázott, hol a mellén keresztbe fonta, vagy valami szörnyű, végtelen kétségbeeséssel tördelte kezeit. Néha könnyek folytak végig az arcán, könnyhullatásának okát gyakran talán maga sem tudta, mert időnkint nem is tudott semmit magáról. Valami nagy súlyos betegsége volt, melyet teljesen elhanyagolt.

Emlékszem, hogy egyre tűrhetetlenebbé vált egyedüliségem és némaságom, melyet megszakítani nem mertem. Már egy egész év óta öntudatos életet éltem, gondolkoztam, ábrándoztam és titokban homályos, hirtelen támadó vágyaim keletkeztek. Rettegtem, mintha erdőben jártam volna. Végre apám észrevett, magához hítt és megkérdezte, hogy mért nézek úgy rá? Nem emlékszem: mit feleltem neki, de arra emlékszem, hogy elgondolkozott s rám tekintve, végre azt mondta, hogy holnapi nap ábécés könyvet hoz és megtanít engem olvasni. Türelmetlenül vártam az ábécét s egész éjjel tűnődtem, nem tudván, hogy mi az az ábécé. Másnap apám csakugyan elkezdett engem tanítani. Pár szóból megértve, hogy mit kívánnak tőlem, gyorsan megtanultam mindent, mert tudtam, hogy ezzel neki kedvére cselekszem. Ezek voltak akkori életemnek legboldogabb napjai. Mikor ő megdicsérte értelmességemet, megsímogatta fejemet és megcsókolgatott, én felindultságomban mindig sírva fakadtam. Apám lassankint megszeretett; már beszédbe mertem vele eredni s gyakran egész órákig elbeszélgettünk, bár én néha semmit sem értettem abból, amit ő nekem mondott. Némiképen féltem is tőle, féltem, nehogy azt gondolja, hogy unatkozom vele, azért minden erőmből igyekeztem úgy viselkedni, mintha őt mindenben megérteném. Végre szokásává lett, hogy velem esténként elüldögéljen. Mihelyt alkonyodni kezdett s ő hazajött, én rögtön hozzámentem az ábécével. Leültetett magával szemben egy padra s a lecke után valami könyvet kezdett olvasni. Abból én semmit nem értettem, de szüntelenül kacagtam, azt híván, hogy ezzel nagy örömet szerzek neki. Tényleg mulattattam őt, s ő derülten nézte az én nevetésemet. Ez időtájt egyszer a lecke után mesét kezdett nekem mondani. Ez volt az első mese, melyet hallottam. Elbűvölten ültem,

égtem a kíváncsiságtól, figyeltem az elbeszélésre, elképzeltem magamat valami más országba s a mese végén egészen el voltam ragadtatva. De nem mintha a mese hatott volna úgy rám - nem! Én mindent valóságnak vettem, szabad utat engedtem gazdag képzelődésemnek és azonnal összevegyítettem a valóságot a képzelttel. Rögtön felöltött képzeletemben a vörös függönyös ház is; egyben, - nem tudom: miképen? - mint szereplő személy tűnt föl előttem apám is, aki pedig maga mondta el nekem a mesét, anyám is, mint aki megakadályoz minket kettőnkét abban, hogy valahová elmenjünk, - végre, vagy jobban mondva: mindenekelőtt pedig én az én csodálatos ábrándjaimmal, árjongó fejemmel, mely tele volt vad, képtelen látományokkal, úgy összekavartam mindezt eszemben, hogy ebből csakhamar a legzűrös-
varosabb khaosz keletkezett, hogy bizonyos ideig elvesztettem minden tapintatomat, minden érzékemet a valóság iránt és Isten tudja, hogy hol éltem. Ez időtájt majd meghaltam attól a vágytól, hogy szót kezdhsek apámmal arról, hogy mi vár ránk a jövőben, hogy mit vár ő, hova visz el ő engem magával, mikor végre majd elhagyjuk padlás-szobánkat. Azt hittem, hogy ez igen hamar be fog következni, hogy miképen, milyen formában, azt nem tudtam s fejemet törve csak gyötörtem magamat. Néha, - leginkább esténként, - úgy rémlett nekem, hogy apám most alattomban mindjárt inteni fog nekem, kihi a pitvarba; én titokban, hogy anyám ne lássa, magamhoz veszem az ábécét, s valami hitvány, könyomatú képünket, mely régesrégén ott függött minden ráma nélkül a falon s amelyet én mindenáron magammal akartam vinni, aztán titokban elszaladunk valahová és soha többé vissza nem térünk a mamához. Egyszer, mikor anyám nem volt otthon, kiválasztottam egy percet, melyben apám különösen jókedvű volt, - olyankor történt ez vele, mikor egy keveset már ivott, - hozzámentem s beszélni kezdtem valamiről, azzal a szándékkal, hogy mihamar átfordítom a beszélgetést az én megrögzött témámra. Végre sikerült őt megnevettetnem, mire hévvel megöleltem, s remegő szívvel, félve, mintha valami szörnyű titokzatosságról készültem volna beszélni, elkezdtem, lépten-nyomon botladozva, kikérdezni őt, hogy hova megyünk? hamar meglesz-e az? mit viszünk magunkkal? hogy fogunk élni? s végül, hogy a vörös függönyös házba megyünk-e?

- Házba? vörös függönyös házba? Mi az? Miről fecsegsz te, bolondos?

Erre én még jobban megijedve, arról beszéltem neki, hogy ha mama meghal, akkor mi többé nem fogunk a padlás-szobában lakni, hogy ő engem elvisz valahová, hogy mi ketten gazdagok, boldogok leszünk és megmagyaráztam neki, hogy mindezt ő maga ígérte nekem. Ezeket mondva, teljesen meg voltam győződve, hogy apám tényleg beszélt erről régebben - legalább nekem úgy rémlett.

- Anyád? Ha meghal? Mikor hal meg anyád? - kérdezte, megütődötten nézve rám, miközben összeráncolta sűrű, kissé már deresedni kezdő szemöldökét és arca elváltozott. - Mit beszélsz te, szegény bolondocska!

Erre korholni kezdett és sokáig erősítgette, hogy én ostoba gyerek vagyok, semmit nem értek... és nem tudom már én, hogy mit? elég az hozzá, hogy nagyon felháborodott.

Korholásából én egy szót sem értettem, nem értettem: mennyire fájt az neki, hogy ellestem és betanultam azon szavait, melyeket haragjában és búsultában anyámnak mondott s amelyekről én persze sokat gondolkoztam magamban. Bármilyen állapotban volt is ő akkor, bármily nagy volt is az ő maga esztelenkedése, nagyon természetes, hogy mindez őt rendkívül meglepte. Hanem ellenére annak, hogy egyáltalában nem bírtam megérteni: miért haragszik, mégis igen elszomorodtam és elkeseredtem; sírtam; azt hittem, hogy mindaz, ami ránk várt, oly fontos volt, hogy én, bolondos gyermek, arról sem gondolkozni, sem beszélni nem mertem. Ezenkívül, ha nem értettem is meg őt mindjárt első szóra, de homályosan éreztem, hogy anyámat megbántottam. Rettetés lepett meg; és kétség lopakodott a lelkembe. Erre ő, látván, hogy sírok és szenvedek, elkezdett vigasztalni, letörülgette kabátja ujjaival a könnyeimet és kért,

hogya ne sírjak. Bizonyos ideig szótlanul ültünk; ő elkomorult s úgy látszott, hogy valamin gondolkozott; aztán megint beszélni kezdett; de bármennyire megfeszítettem is figyelmemet, rendkívül homályos volt nekem minden, amit mondott. E beszéd néhány szavából, mely mai napig megmaradt emlékezetemben, arra következtek, hogy azt magyarázta nekem: ki és mi ő, milyen nagy művész ő, mennyire nem érti meg őt senki, s hogy ő nagytehetségű ember. Arra is emlékszem, hogy megkérdezte: megértettem-e én őt? s persze igenlő választ kapva, megismételtette velem, hogy tehetséges ember-e ő? Azt feleltem, hogy „tehetséges”, de ő kissé elmosolyodott, mert a végén talán neki magának is nevetségesnek tűnt fel, hogy ilyen, neki annyira komoly dolgot előttem szóba hozott. Beszélgetésünket félbeszakította és egészen felderítette Fjodorovics Károly⁹ megérkezése s én egészen felvidultam, mikor apám a vendégre mutatva, azt mondta nekem:

- Látod, Fjodorovics Károlynak egy kopejkára való tehetsége sincs.

Ez a Fjodorovics Károly igen érdekes alak volt. Akkoriban én oly kevés embert láttam, hogy őt semmikép el nem felejthettem. Most is magam előtt látom: német volt, vezetéknévén Mayer, Németországból szakadt s azzal a szándékkal jött Oroszországba, hogy belépjen a pétervári balett-társaságba. De igen hitvány táncos volt, annyira, hogy még figuránsnak sem vehették be s a színháznál csak csoportos jelenetekben használhatták. Néma szerepeket játszott Fortinfrasz kíséretében, vagy egyikét adta azon veronai ifjaknak, akik huszadmagukkal egyszerre emelik fel papírból csinált töreiket és azt kiáltják: „életünket a királyért!” Hanem azért nem volt az egész világon sem olyan színész, aki oly szenvedélyesen játszott volna szerepeit, mint Fjodorovics Károly. Legnagyobb szerencsétlenségének és keserűségének azt tartotta, hogy nem juthatott be a balettbe. A balettet a világ legelső művészetének tartotta és a maga nemében éppen annyira ragaszkodott ahhoz, mint apám a hegedűhöz. Apámmal akkor barátkozott meg, mikor még mindketten a színháznál szolgáltak s attól kezdve a volt figuráns apámtól el nem maradt. Gyakran találkoztak és együtt siratgatták keserű sorsukat s azt, hogy nem akarják őket elismerni. A német a lehető legérzékenyebb, leglágyabb ember volt a világon és apám iránt a leglángolóbb, legönzetlenebb barátsággal viseltetett, de apám - úgy látszott, - semmi különösebb vonzalmat nem érzett iránta, csak jobb híján tűrte őt ismerősei közt. Ezenkívül apám az ő kizárólagosságával sehogy sem akarta megérteni, hogy a balett is művészet s ezzel könnyekig meg-megsértette a szegény németet. Ismerve Fjodorovics Károlynak ezt a gyenge oldalát, mindig akadékoskodott vele és kinevette szegényt, mikor ez heveskedett és magánkívül volt, a maga igazát bizonyítgatva. Később sokat hallottam erről a Fjodorovics Károlyról B.-től, aki őt nürnbergi fecsegőnek nevezte. B. sokat beszélt arról a barátságról, mely Fjodorovics Károlyt apámhoz kötötte; ezek gyakran összejöttek s mihelyt egy kicsit ittak, együtt siratták keserű sorsukat, azt, hogy nem ismerik el őket. Én is emlékszem ezekre az összejövetelekre, még arra is, hogy meglátva a két sírdogálót, én is rücskölni kezdtem, magam sem tudva: miért? Ez mindig olyankor történt, mikor mama nem volt otthon: a német roppantul félt tőle; s előbb rendszerint megállt az előszobában és várt, míg valaki kijött s ha azt hallotta, hogy mama otthon van, rögtön leszaladt a lépcsőn. Mindig hozott magával valami német verseket és nagy felbuzdulással olvasta fel azokat nekünk, kettőnknek, azután szavalt, tört oroszszággal lefordította a verseket, hogy mi is megérthessük. Ez apámat nagyon mulattatta, én meg szinte a könnyezésig kacagtam. Egyszer aztán valami orosz szerzeményt kaptak, mely mindkettőjüket rendkívül feltűzelte, annyira, hogy később is, valahányszor összejöttek, mindig azt olvasták. Emlékszem rá, hogy az valamelyik híres orosz

⁹ A Károly névvel jelzi a szerző, hogy az illető német ember, akinek apja Fjodor, vagyis németesen Theodor volt.

író verses drámája volt. Ennek a műnek első sorait úgy megtanultam, hogy sok év multán is minden nehézség nélkül ráismertem, amint kezembe került. A drámában egy nagy művész, valami Dzszenaro vagy Dzsakovo boldogtalanságáról volt szó, aki egy helyen így kiált fel: „nem akarnak elismerni!” Egy másik helyen pedig így: „elismertek!”, vagy: „én tehetségtelen ember vagyok”, aztán néhány sor után: „én tehetséges vagyok!” Az egész pedig igen siralmasan végződik. A dráma, persze, igen hitvány mű volt; de csodálatosképen a legbávbabb tragikummal hatott mindkettőjükre, mert a fő-hős nagyon hasonlított öhozzájuk. Emlékszem, hogy Fjodorovics Károly néha annyira felindult, hogy felugrott a helyéről, a szoba átelleni szögletébe szaladt s arra kérte apámat és engemet, - akit „madmoázell”-nek hitt, - könnyes szemekkel, követelően arra kért bennünket, hogy most rögtön ítéljük meg az ő sorsát és a közönségnek ő vele szemben tanúsított magatartását. Erre rögtön táncolni kezdett s miután néhány *pas*-t kivágott, felhítt bennünket: mondanók meg neki rögtön, hogy mi hát ő: művész vagy sem és lehet-e ő róla az ellenkezőt állítani, vagyis azt, hogy ő tehetségtelen ember? Apám mindjárt jó kedvre derült, alattomban rám tekintett, mintha figyelmeztetett volna, hogy vigyázzak csak: milyen mulatságosan megtréfálja ő mindjárt a németet. Én roppant szerettem volna felnevetni, de apám megfenyegetett s megtartóztattam magamat, mialatt majd megpukkadtam a nevetéstől. Még most sem tudom nevetés nélkül megállni, ha erre visszagon-dolok. Mintha most is magam előtt látnám a szegény Fjodorovics Károlyt. Nagyon alacsony termetű, vékony, már öszülő emberke volt, tubáktól foltos, görbe, veres orral és kajsza, görbe lábakkal; hanem azért szinte kérkedett lábainak formásságával és szűk nadrágot hordott. Amint utolsó ugrása után állásba vágta magát, amint mosolyogva felénk terjesztette karjait, úgy, mint ahogy mosolyognak a színpadon a bevégzett lejtések után a táncművészek, apám egy pillanatig néma maradt, mintha az ítélet megfogalmazásán gondolkoznék és készakarva ott tartotta a táncost az állásában, annyira, hogy az már féllábon állva, jobbra-balra ingadozni kezdett, igyekezve minden erejéből megtartani a pár-súlyt. Végre apám nagy komolysággal rám nézett, mintha felhítt volna, hogy legyen pártatlan tanuja az ő ítélkezésének s ezalatt a táncos is rám függesztette félénk, néma tekintetét.

- Nem, Fjodorovics Károly, sehogy'sem találod el az igazit! - szólalt meg végre apám, tetteve, mintha neki magának is kellemetlen volna a keserű igazságot kimondani.

Erre Fjodorovics Károly kebeléből nyögés szakadt ki; hanem aztán egy pillanat alatt össze-szedte magát, szapora intésekkel újra figyelmet kért, kijelentette, hogy nem a kellő rendszer szerint táncolt, és könyörgött, hogy még egyszer ítéljük meg. Erre megint egy másik szögletbe szaladt, néha oly heves ugrásokkal, hogy a padlást érintette fejével, fájdalmasan megütötte a koponyáját, de mint valamely spártai, hősieen elviselte a fájdalmat, megint pozitúrába vágta magát, megint mosolyogva terjesztette ki karjait és újra kért bennünket, hogy most mondjunk hát ítéletet. De apám kérlelhetetlen maradt s megint morcosan szólt:

- Nem, Fjodorovics Károly; úgy látszik, az a sorsod, hogy semmiképen se találod el az igazit!

Itt már nem birtam tovább magammal, hemperegtem a kacagástól és velem kacagott apám is. Fjodorovics Károly végre rájött, hogy őt csak kinevetik, elvörösödött a méltatlankodástól és könnyezve, mély, bár komikus érzéssel, - melynek révén később nagyon megsajnáltam szegény fejét - azt mondta apámnak:

- Te megvagy ety hűtlen barát.

Aztán kapta a kalapját és kiszaladt, erősen megesküdvé, hogy soha többé nem jön hozzánk. De a harag nem tartott sokáig; néhány nap multán megint megjelent, megint olvasták a nevezetes drámát, megint sírtak, a báva Fjodorovics Károly megint felhítt bennünket, hogy

ítéljük meg az ő sorsát a közönséggel szemben, csak azt tette hozzá, hogy ítélkezzünk most az egyszer komolyan, mint az jó barátokhoz illik és ne nevéssük ki őt.

Egyszer anyám elküldött engem a boltba valami bevásárlás végett s visszatértem jól vigyáztam a vásárlásnál visszaadott kis ezüst pénzdarabokra. A lépcsőhöz érve, apámmal találkoztam, aki az udvarról kifelé jött. Én rámosolyogtam, mert nem tudtam szerető érzés nélkül rátekinteni; ő pedig lehajolva, hogy megcsókoljon, észrevette kezemben az ezüst pénzdarabokat... Elfelejtettem eddig jelezni, hogy én már annyira ismertem az ő arckifejezéseit, hogy első pillanatra megláttam csaknem minden kívánságát. Mikor szomorú volt, nekem nem volt nyugtom miatta. Leginkább és leggyakrabban pedig akkor szomorkodott, mikor nem volt pénze s ennek következtében nem ihatott egy cseppet sem, amit pedig nagyon megszokott. De most, mikor vele a lépcsőn találkoztam, úgy láttam, hogy valami rendkívüli dolog történt vele. Zavaros szemei tévelyegtek; nem vett engem észre mindjárt; de amint meglátta kezemben a fényes pénzdarabot, egyszeribe elvörösödött, azután elsápadt, kinyújtotta a kezét, hogy elvegye a pénzt, de aztán rögtön vissza is rántotta. Látható volt, hogy küzködik magával. Végre, mintha erőt vett volna magán, azt mondta, hogy csak menjek fel, néhány lépcsőfokon lefelé haladt, de hirtelen megállt és sietve utánam kiáltott. Nagy zavarban volt.

- Hallod-e, Netocska, - mondotta, - add ide azt a pénzt, majd visszahozom. Mi? Úgy-e: ideadod a papának? Hiszen te jó leányka vagy, Netocska.

Mintha ezt előre éreztem volna. De első pillanatban az a gondolat, hogy mennyire megharagszik mama, a félelem, de leginkább az ösztönszerű szégyen magamért és apámért: - megakadályoztak abban, hogy átadjam neki a pénzt. Ő ezt azonnal észrevette és azt mondta:

- No, nem kell, nem!

- De csak vedd el, papa; majd azt mondom, hogy elvesztettem, hogy elvették tőlem a szomszéd gyerekek.

- No, jól van, jól; tudtam én, hogy te okos leányka vagy, - mondotta remegő ajkaival mosolyogva és nem titkolva tovább örömet, mikor a pénzt kezében érezte. - Jó leányka vagy te, kis angyalom. Add ide a kezecskédet, hadd csókolom meg.

Megragadta és meg akarta csókolni a kezemet, de én gyorsan visszarántottam. Valami szánozkodást éreztem és szégyen kezdett bántani. Ijedten szaladtam fel, ott hagyva apámat anélkül, hogy elbúcsúztam volna tőle. Mikor a szobába beléptem, arcom lángolt, szívemet valami nehéz, eddig ismeretlen érzés dobogtatta. Hanem azért bátran azt mondtam anyámnak, hogy a pénzt leejtettem a hóba és nem bírtam megkeresni. Azt vártam, hogy legalább is verést kapok, de ez elmaradt. Anyám, természetesen, magánkívül volt kezdetben az elkeseredéstől, mert mi rettentően szegények voltunk. Rám kiabált, de aztán mintha jobban meggondolta volna, nem szidott tovább, csak annyit jegyzett meg, hogy ügyetlen, vigyázatlan vagyok, úgy látszik: nem szeretem őt, ha oly rosszul vigyázok az ő dolgára. Ez a megjegyzés jobban elkeserített, mint hogyha jól elverték volna. De anyám már ismert engem. Észrevette már az én érzékenységet, mely néha beteges ingerültséggé fajult és azt hitte, hogy jobban rendre szoktat, a jövőre nézve óvatosabbá tesz, ha azzal vádol meg, hogy nem szeretem őt.

Alkonyatkor, mikor apám rendesen haza jönni szokott, szokásom szerint az előszobában vártam őt. Ezúttal nagy zavarban voltam. Érzésemet valami betegesen gyötrelmes lelkiismeret-furdalás kavargatta. Végre, megjött apám s én nagyon megörültem megérkezésének, mintha azt képzeltem volna, hogy ettől majd megkönnyebbülök. Apám már ittas volt, de engem meglátva, azonnal megzavarodott és engem egy szögletbe véve, félénken nézett az ajtóra, kivett a zsebéből valami kalácsot és suttogva intett engem, hogy soha a mamától pénzt el ne tulajdonítsak és el ne titkoljak, mert ez rossz és szégyenletes dolog; most ez csak azért

történt, mert a papának nagyon kellett a pénz, de ő azt vissza fogja adni, én meg azt mondhatom majd később, hogy megeltem a pénzt, a mamától azonban elvenni szégyen, arra ezután ne is gondoljak s hogy ő, ha engedelmeskedem neki, ezután is hoz nekem mézeskalácsot; végre hozzá tette még, hogy sajnáljam meg a mamát, mert mama olyan beteg, olyan szegény s hogy mindnyájunkért mama dolgozik. Félelemmel, egész testemben remegve hallgattam őt és szemeimből könnyek fakadtak. Annyira meg voltam lepetve, hogy nem bírtam szólni, nem bírtam helyemből kimozdulni. Végre bement a szobába, meghagyta, hogy ne sírjak s hogy ne mondjam el az esetet mamának. Észrevettem, hogy ő maga is nagy zavarban van. Egész este valami félelmet éreztem s ez volt az első eset, hogy nem mertem apámra nézni, hozzá közeledni. Látni való volt, hogy ő is kerülte az én tekintetemet. Mama fel s alá járt a szobában, valamit beszélt magában - szokása szerint, mintha öntudatlanul. Ezen a napon rosszabbul volt és valami rohama támadt. Végre a belső nyugtalanságtól lázat kaptam. Az éj beálltával nem tudtam elaludni. Beteges álomlátások nyugtalanítottak. Mikor már nem bírtam tovább magammal, keservesen sírni kezdtem. Zokogásomra mama felébredt; megszólított és kérdezte, hogy mi bajom. Felelet helyett még keservesebben kezdtem sírni. Erre világot gyújtott, hozzám jött és csillapítgatott, azt gondolván, hogy talán valami álomlátástól ijedtem meg. „Oh, te bolondos lányka - mondotta - hát még most is sírsz, ha valamit álmodol! no, ne sírj!” Megcsókolt és hitt, hogy menjek hozzá aludni. De nem mertem őt megölelni, nem akartam hozzá menni. Kimondhatatlan gyötrelmeket éreztem. Szerettem volna neki mindent elmondani. Már bele is kezdtem, de eszembe jutott apám és az ő tilalma és erre abbahagytam. „Milyen vagy te, szegénykém, Netocskám! - szólt anyám, letéve az ágyra és ócska ruhájával betakargatva, miután látta, hogy reszketek a láztól, - bizonyára te is olyan beteg leszel, mint én.” Itt oly szomorúan nézett rám, hogy nem bírtam nézését elviselni, behunytam a szemem és elfordultam. Nem tudom: hogy aludtam el, de szundikálásomon át is sokáig hallottam még, mint beszélgetett hozzám anyám, hogy elaltasson. Soha nehezebb gondot még nem éreztem. Szívem fájva szorult el. Másnap reggel jobban lettem. Szóba eredtem apámmal, de nem említettem neki a tegnapiakat, mert előre tudtam, hogy ez az elhallgatásom neki igen jól fog esni. Rögtön felvidult, addig pedig mindig elkomorult, mihelyt rám nézett. Most azonban valami öröm, valami csaknem gyerekes meglegedettség látszott rajta, hogy engem vidámnak látott. Mama nemsokára elment hazulról s apám most már nem tartóztatta tovább magát. Elkezdett csókolgatni, de annyira, hogy én valami hisztérikus örömbe jutottam, sírtam és kacagtam egyszerre. Végre kijelentette, hogy valami nagyon szép dolgot fog nekem mondani s hogy megérdemlem ezt az örömet, mert olyan okos és jó leányka vagyok. Erre kigombolta a mellényét és elővont egy kulcsot, mely fekete zsinóron a nyakában függött. Aztán titokzatosan nézett rám, mintha szemeimből ki akarta volna olvasni a gyönyörködést, melyet szerinte éreznem kellett, eközben kinyitott egy ládát s óvatosan kivett abból egy különös alakú fekete tokot, melyet én idáig még nem láttam. A tokot bizonyos félelemmel fogta és egészen megváltozott; a nevetés eltűnt arcáról, amely hirtelen valami ünnepies színt öltött. Végre kinyitotta a titokzatos tokot egy kis kulccsal és kivett belőle valamit, amit én még idáig nem láttam s ami igen különös formájúnak látszott. Vigyázva, áhítatosan fogta a kezébe s azt mondta, hogy az hegedű, az ő zeneszerszáma. Erre sokat beszélt halk, ünnepies hangon, de én nem értettem őt és csak néhány kifejezését tartottam meg emlékezetemben: - hogy ő művész, hogy ő tehetség, - hogy ő valamikor majd játszani fog ezen a hegedűn, hogy mi valamennyien gazdagok leszünk és valami nagy boldogságot fogunk elérni. Szeméből kicsordult a könny és végigfolyt arcán. Én nagyon megindultam. Végre megcsókolta a hegedűt, megcsókoltatta velem is. Látván, hogy jobban szerettem volna megnézni, odavezetett anyám ágyához és kezembe adta a hegedűt, de láttam, hogy csak úgy reszketett a félelemtől, mert attól tartott, hogy el találom ejteni. Kezembe vettem a hegedűt és megérintettem húrjait, melyek halkan megpendültek. - „Ez zene!” - mondtam és apámra tekintettem.

„- Igen, zene,” - ismételte ő, örömmel dörzsölgetve a kezét, - „okos gyerek vagy, jó gyerek vagy!” De én minden dicséréte és lelkesedése ellenére láttam, hogy nagyon félti a hegedűjét, én is félni kezdtem és hamar visszaadtam neki. A hegedűt éppen olyan óvatossággal tette vissza a tokba, a tokot bekulcsolta és betette a ládába, aztán megsímogatta a fejemet, megígérte, hogy máskor is megmutatja nekem a hegedűt, ha olyan okos, jó és engedelmes leszek, mint most. A hegedű eloszlatta közös gondunkat. Apám este, amint hazulról távozott, suttogva figyelmeztetett, hogy ne felejtsem el, amit ő nekem tegnap mondott.

Így nőttem én fel a mi zugolyunkban és az én szeretetem - nem is jól mondom; inkább azt kell mondanom, hogy szenvedélyem, mert nem tudok olyan erőteljes szót, mely apám iránt való, fékezhetetlen és rám nézve gyötrelmes érzésemet kellően kifejezhetné, már egész beteges ingerültséggé fajult. Csak egy kívánságom volt: ő róla gondolkodni és ábrándozni; csak egy törekvésem: megtenni mindent, ami neki ha csak kis örömet is szerezhet. Hányszor vártam a lépcsőn az ő hazaérkezését, reszketve és megkékülve a hidegtől, csak azért, hogy legalább egy pillanattal hamarabb megláthassam és ránézhessenek! Magamon kívül voltam örömömben, ha ő csak egy kicsit is megdédelt. Eközben pedig gyakran a fájdalomig kínosan esett nekem, hogy anyám iránt oly makacsul hideg voltam; voltak pillanatok, melyekben a búbánattól és szánakozástól majd megszakadt a szívem, ha ránéztem, örökös civakodásaik iránt nem lehettem közömbös és választani kellett közülük, valamelyiküknek a pártjára kellett állnom s én annak a félig tébolyodott embernek a pártjára álltam, csak azért, mert az az én szemeimben oly szánsalomra méltó, megalázott volt és kezdettől óta megfoghatatlan módon megragadta képzelődésemet. De hát ki tudná ezt megítélni? Meglehet, hogy éppen azért ragaszkodtam hozzá, mert külsőleg is olyan különös volt, nem olyan komoly és kedvetlen, mint anyám, hogy csaknem tébolyodott volt, hogy gyakran valami bohócság, valami gyerekes viselkedés mutatkozott nála s végül, mert kevésbé féltem tőle, sőt kevésbé is tiszteltem őt, mint anyámat. Valahogy inkább hozzámvalónak tartottam őt. Lassankint érezni kezdtem, hogy már fölébe is kerekedtem, hogy lassankint magam alá rendeltem őt, hogy már nem tudott nélkülem megenni. Magamban büszke voltam erre, magamban diadalmaskodtam és érezvén, hogy én neki nélkülözhetetlen vagyok, néha még kacérkodtam is vele. Igazán, ez az én csodálatos ragaszkodásom némiképen regényes színű volt... De ez a regény nem sokáig tartott: nemsokára elvesztettem apámat is, anyámat is. Életük rettenetes katasztrófával végződött, mely súlyos gyötrellemmel vésődött be emlékezetembe. Történt pedig ez a következőképen.

III.

Ebben az időben egész Pétervárat izgalomban tartotta egy hír. Arról beszéltek, hogy nemso-kára a fővárosba érkezik a híres Sz-cz. Megmozdult mindenki, aki csak zene iránt érdeklődött Pétervárrott. Énekesek, művészek, poéták, zene-bolondjai, de még olyanok is, akik soha zene-bolondjai nem voltak és akik szerény büszkeséggel dicsekedtek azzal, hogy a zenéhez egy hajszálnyit sem értenek, mohó buzgósággal szaladgáltak, hogy belépő-jegyhez jussanak. A hangverseny-terem nem fogadhatta be tizedrészét sem azoknak a nekibuzdultaknak, akiknek módjukban volt huszonöt rubelt kiadni a belépő-jegyért; Sz-cz európai híre, babérral koszorúzott öregsége, fiatalos, épségben maradt tehetsége, az a hír, hogy utóbbi időkben már csak ritkán vette kezébe a hegedűvonóját a közönség kedvéért, annak az emlegetése, hogy az öreg művész ezúttal utoljára járja be Európát, aztán végképen visszavonul, megtette a maga hatását. Rövidesen szólva: az érdeklődés mély és teljes volt.

Említettem már, hogy bármely hegedűs megérkezése, bármely - csak kissé is híres művész fellépése a legkellemetlenebb hatással volt mostoha-apámra, ő sietett legjobban meghallgatni a fellépő művészt, hogy mentől előbb megítélhesse az illető művészetének mekkoraságát. Gyakran beteggé tették a dicséretet, miket köröskörül az ujművészt illetőleg hallania kellett s csak akkor nyugodott meg, ha fogyatékoságot tudott felfedezni az új hegedűs játékában s ezt epésen elmondhatta mindenfelé, amerre csak tehette. A szegény tébolyult ember az egész világon csak egy tehetséget, csak egy igazi művészt ismert el s az az egy természetesen ő maga volt. Hanem a zenei lángész, Sz-cz megérkezésének híre valami megrázó hatással volt rá. Meg kell jegyeznem, hogy az utóbbi tíz év leforgása alatt Pétervár nem hallott még Sz-cz-nél kisebb tehetségű nevezetességet sem, következésképpen apámnak nem volt fogalma az európai elsőrangú művészek játékaról.

Elmondták nekem, hogy Sz-cz megérkezésének első hírére apám mindjárt újra megjelent a színház kulisszái mögött. Beszélték, hogy igen izgatott volt és nyugtalanul kérdezősködött Sz-cz-ről és annak küszöbön álló hangversenyéről. Régen nem látták már a kulisszák közt s megjelenése még feltűnést is keltett. Valaki ingerkedni akart vele és kihívó hangon azt mondta neki: „most aztán nem balett-zenét fog ön hallani, Petrovics Jegor bátyuskám, hanem olyat, amelytől bizonyosan nem lesz önnek nyugta egész életében”. Mondták, hogy e gúnyos szavak hallatára elsápadt, hanem azért görcsös nevetéssel azt felelte: „majd meglátjuk; híres a hegyek mögött a dob;¹⁰ hiszen Sz-cz legfeljebb Párisban volt s csak a franciák csaptak vele nagy lármát, azt meg már tudjuk, hogy mifélek a franciák!” stb. - Köröskörül nevettek; a szegény ember megsértődött, de uralkodott magán s hozzátette még, hogy különben ő semmit nem mond, hanem majd meglátjuk, hány zsákkal telik, hogy nincs már messze holnapután és akkor majd ítélhetünk.

B. beszéli, hogy ugyanaznap este, alkonyat előtt találkozott X. herceggel, az ismert dilettáns-sal, a nagyon képzett és lelkes zeneértővel. Együtt haladva beszélgettek a fővárosba érkezett művésze-ről, mikor egy utcasarkon egyszerre csak meglátta B. az apámat, aki egy bolt kirakata előtt állva, figyelmesen nézegetett egy falragaszt, melyen nagy betűkkel hirdették Sz-cz hangversenyét s amely falragasz a boltkirakatba volt kitéve.

- Látja ön azt az embert? - kérdezte B. a hercegtől.

¹⁰ Közmondás, azzal a jelentéssel, hogy az idegenből jövő embernek nagyobb a híre, mint a valósága.

- Ki az? - kérdezte a herceg.

- Hallhatott már róla. Ez az a bizonyos Jefimov, akiről többször beszéltem már önnek, sőt akit ön egyszer pártfogásába is vett.

- Ah, ez érdekes! - szólt a herceg; - sok szépet mondott ön róla. Azt mondják, hogy igen érdekes ember. Szeretném egyszer meghallgatni.

- Nem érdemes, - felelt B. - nem volna benne semmi öröme. Nem tudom: hogy van ön vele, de nekem mindig tépi a szívemet. Ennek az embernek az élete - roppant képtelen tragédia. Én őt mélyen megértem s bármily hitvány is ő, azért én még mindig rokonszenvet érzek iránta. Azt mondja ön, herceg, hogy érdekes ember lehet. Ez igaz, de igen szomorú ám az ő érdekessége. Először is: ő tébolyodott; másodszor: ebben a tébolyban három bűn vergődik, mert magán kívül ő még két teremtetést vitt a pusztulásba: feleségét és leányát. Amint én őt ismerem: kész volna meghalni, ha e bűnének tudatára jutna. De az a rettenetes, hogy már nyolc éve, mióta e bűnében leledzik s már nyolc év óta küzd a lelkiismeretével, hogy ezt nemcsak *körülbelül*, hanem teljesen felismerje.

- Azt mondja ön, hogy szegény? - kérdezte a herceg.

- Azt; de a szegénysége most szinte szerencséje, mert ürügyül szolgál neki. Most azt mondhatja mindenkinek, hogy csak a szegénysége akadályozza, s hogy ha gazdag volna, akkor ráérne művészetével törődni, nem volnának gondjai s mindjárt megmutathatná, hogy milyen művész ő. Abban a különös reménykedésben nősült meg, hogy azzal az ezer rubellel, mely a feleségének volt, képes lesz lábra állni. Képzeldő poéta s egész életében ilyen volt. Tudja ön: mit hajt szünetlenül, nyolc év óta? Azt erősítgeti, hogy minden szerencsétlenségének oka a felesége, aki miatt nem tud semmire sem menni, ölbe teszi a kezét, dolgozni nem akar. Pedig ha elveszik tőle a feleségét, ő lesz a világ legboldogtalanabb teremtménye. Már több éve, hogy kezébe sem veszi a hegedűjét - és tudja-e, hogy miért? Azért, mert valahányszor kezébe veszi a vonót, mindannyiszor meg kell magában győződnie afelől, hogy ő semmi, nulla és nem művész. Most pedig, hogy a vonójához nem nyúl, legalább az a távoli reménysége van, hogy ez nem igaz. Ábrándozó ember; azt hiszi, hogy valami csoda módon egy csapásra a világ leg-híresebb emberévé lesz. Jelszava: aut Caesar, aut nihil, mintha bizony valaki egyszeribe, egy pillanat alatt Caesarrá lehetne! Szomjazza a dicsőséget. Ha pedig ilyen érzés a művész egyetlen és fő vezérlője, akkor már az a művész nem művész, mert elvesztette legfőbb művészi ösztönét, vagyis a művészetnek éppen csak a művészetért való szeretetét, a művészet megbecsülését egyedül azért, hogy az művészet és nem más, nem dicsőség. Milyen más Sz-cz: mikor ő felveszi a vonót, akkor ő rá nézve semmi más nincs a világon, csak a zene. A vonó után neki első dolga a pénz, s azt hiszem: csak a harmadik a dicsőség, de ez utóbbival nem sokat törődik... Tudja-e ön, hogy mi foglalkoztatja most azt a szerencsétlen embert? - tette hozzá B., Jefimovra mutatva. - Az a legostobább, leghitványabb, legszánalmasabb és leg-nevetségesebb gond foglalkoztatja őt, hogy különb-e ő, mint Sz-cz, vagy Sz-cz különb-e, mint ő? egyéb semmi, mert ő meg van győződve, hogy ő a világ legelső zenésze. Próbálja neki azt mondani, hogy ő nem művész, hát rögtön szörnyet hal, mintha a villám ütötte volna meg, mert rettenetes dolog megválni olyan ideától, melynek egész életét feláldozta s melynek alapja azért mégis mély és komoly, mert hivatása eleinte igazi volt.

- Érdekes volna látni, hogy mi történik vele, mikor Sz-czet meghallja, - jegyezte meg a herceg.

- Igen, - felelt B. eltűnődve. - De mégsem: azonnal összeszedi magát; tébolyultsága erősebb, mint a valóság s ő rögtön kitalál valami ön-igazolást.

- Azt hiszi? - kérdezte a herceg.

E percben elérték apámat, aki észrevétlenül tovább akart menni, de B. megállította és megszólította. Megkérdezte, hogy ott lesz-e a Sz-cz hangversenyén? Apám közömbösen válaszolt, hogy nem tudja, hogy neki hangversenyeknél és minden idegenből érkezett virtuóznál fontosabb dolga van, de azért majd meglátjuk, ha egy kis szabad órája akad, hát mért ne lenne ott? majd csak benéz vagy egyszer oda is. Itt gyorsan és nyugtalanul tekintett B.-re és a hercegre, bizalmatlanul mosolygott, aztán megemelte a kalapját, fejével intett és kijelentette, hogy sietős dolga van, tovább ment.

De én már egy nap óta tudtam, hogy apám nyugtalankodik. Nem tudtam ugyan, hogy mi a baja, de láttam, hogy roppantul izgatott volt; ezt még anyám is észrevette. Mama akkor igen beteg volt, alig birt járni. Apám nem lelte a helyét, hol elszaladt hazulról, hol haza szaladt. Délelőtt három vagy négy vendége jött, régi pályatársai; ezen én nagyon csodálkoztam, mert Fjodorovics Károlyon kívül idegen emberek úgyszólván soha sem fordultak meg nálunk, az ismeretségek egészen abbamaradtak attól kezdve, hogy apám megvált a színházról. Végre nagy lihegve megjött Fjodorovics Károly is egy plakáttal. Én figyelmesen hallgattam és néztem őket s annyira nyugtalankodtam, mintha én lettem volna az oka apám izgatottságának, melyet arcáról leolvastam. Nagyon szerettem volna megérteni, hogy miről beszélnek s ekkor hallottam először Sz-cz nevét. Azután megértettem, hogy legalább tizenöt rubel kellene arra, hogy megláthassák azt a Sz-cz-et. Arra is emlékszem, hogy apám nem birt magával s a kezével legyintve kijelentette, hogy ismeri ő ezeket a tengeren-túli csodákat, páratlan tehetségeket, ismeri Sz-cz-et is, hogy ezek mind zsidók, orosz pénzeket akarnak zsebelni, mert az együgyű orosz minden ostobaságban hisz, hát még abban, amit a franciák kiabálnak! Azt már tudtam, hogy mit jelent az, hogy valakinek *nincs tehetsége*. A vendégek nevettek és aztán mihamar elmentek, otthagya apámat az ő rossz kedvével. Megértettem, hogy ő valamiért haragszik arra az Sz-cz-re s hogy valamivel a kedvében járjak és felvidítsam, az asztalhoz mentem, felvettem a plakátot, elkezdtem azt olvasni és fennhangon ejtettem ki a Sz-cz nevét. Aztán nevetve néztem apámra, aki egy széken ülve tűnődött magában és azt mondtam neki: „ez is bizonyára olyan, mint Fjodorovics Károly, ez sem találja el az igazit”. Apám megrezzent, mintha megijedt volna, kikapta kezemből a plakátot, kiabált és toporzékolt, fogta a kalapját és ki akart rohanni, de mindjárt visszafordult, kihítt engem az előszobába, megcsókolt s valami nyugtalansággal, valami titkolt félelemmel kezdett nekem beszélni arról, hogy én okos, jó gyerek vagyok, hogy ő én tölem valami nagy szolgálatot vár, de hogy voltaképpen mit: arról nem szólt. Nagyon rosszul esett őt hallgatnom; láttam, hogy szavai, szeretkezései nem őszinték - és mindez megrázott engem. Gyötrelmesen félni kezdtem érte.

Másnap ebédnél - ez volt a hangversenyt megelőző nap - apám teljesen levert volt. Roppantul megváltozott és szüntelenül nézte anyámat. Nagyon meg voltam lepetve, mikor anyámmal valamiről beszélni kezdett, meg voltam lepetve azért, mert ő anyámmal úgyszólván soha sem szokott beszélni. Ebéd után különösen kedvemben kezdett nekem járni; különféle ürügyek alatt minden percben kihítt az előszobába, óvatosan körül nézett, mintha félt volna, hogy valamin rajtakapják, símogatta a fejemet, csókolgatott, egyre ismételte, hogy én engedelmes, jó gyerek vagyok, hogy én bizonyára szeretem a papámat, hogy bizonyára megteszem azt, amire ő engem kér. Mindez engem tűrhetetlenül elsomorított. Végre, miután már vagy tizedszer kihítt az előszobába, kiderült, hogy mit akar. Gonddal telt, gyötrelmes arccal, minduntalan félretekingetve, azt kérdezte tőlem: nem tudom-e, hol van eltéve mamának az a huszonöt rubelje, melyet tegnap délelőtt hozott haza? E kérdés hallatára majd meghaltam ijedtemben. De e pillanatban valaki zajt csinált a lépcsőn, apám ijedten otthagyt és kiszaladt a házból. Csak este tért vissza, zavart, szomorú, komor volt, szótlanként leült egy székre és valami félénkséggel nézegetett rám. Engem valami rettegés fogott el és készakarva kerülgettem az ő tekintetét. Végre anyám, aki egész nap ágyban feküdt, magához hítt, aprópénzt adott s elküldött a

boltba teáért és cukorért. Nálunk a teázás nagy ritkaság volt, a mamám ezt a körülményeinkhez képest nagy fényűzést csak akkor engedte meg magának, ha beteg volt, lázat érzett. A pénzt elvéve, kimenteni az előszobába és azonnal futásnak eredtem, mintha attól féltem volna, hogy valaki utolér. De megtörtént, amitől tartottam: apám utólért az utcán és visszavezetett a lépcsőre.

- Netocska! - kezdte remegő hangon, - édes galambocskám! Add nekem azt a pénzt s én holnapi nap...

- Apácskám! apácskám! - kiáltottam térdre esve és könyörögve, - nem tehetem! Lehetetlen! Teát kell venni mamának... Nem foszthatjuk meg mamát ettől! Majd máskor...

- Hát nem teszed meg? nem? - kérdezte suttogva, magából kikelve, - eszerint te nem akarsz engem szeretni? No, jól van! Most én elhagylak téged. Maradj itt anyáddal, én elmegyek tőletek és téged nem viszlek magammal: hallod-e, te rossz leányka? Hallod-e?

- Apácskám! - kiáltottam egészen megrémülve, - nesze, itt van a pénz. De mit tegyek most? - szóltam kezeimet tördelve és apám kabátja szárnyába kapaszkodva, - mamácska sírni fog, mamácska megint szidni fog engem.

Ügylátszik: nem számított ilyen ellenkezésre, de a pénzt elvette; aztán, nem bírva tovább elviselni az én panaszaimat és zokogásomat, ott hagyott a lépcsőn és leszaladt. Én felmentem, de lakásunk ajtaja előtt minden erőm elhagyott; nem mertem, nem birtam bemenni; szívem egészen fel volt háborodva, össze volt törve. Eltakartam arcomat a kezemmel s az ablakhoz rohantam úgy, mint akkor, mikor először hallottam apámnak azt az óhaját, hogy bárcsak meghalna mamácska. Valami önfeledtség, dermedtség vett rajtam erőd, reszketve figyeltem a lépcső felé a legkisebb zajra is. Végre hallottam, hogy valaki sietve jön felfelé. Ő volt; megismertem a járásáról.

- Te itt vagy? - kérdezte suttogva.

Én hozzárohantam.

- Nesze! - mondotta, a pénzt kezembe gyömöszölve - nesze! Vedd vissza! Nem vagyok többé apád, érted? Nem akarok tovább a te papád lenni. Te jobban szereted a mamát, mint engem. Eredj hát a mamádhoz! Semmi közöm többé hozzád.

Ezt mondva, ellökött magától és megint leszaladt a lépcsőn. Én sírva futottam utána.

- Papácskám! Édes jó papácskám! Engedelmeskedni fogok neked! - kiáltottam utána -, jobban szeretlek téged, mint a mamát. Nesze, vedd vissza a pénzt!

De ő már nem hallotta ezt; eltűnt. Ez este olyan voltam, mintha összetörtek volna, láz gyötrött. Emlékszem, hogy anyám mondott valamit, magához hítt; én mintha nem lettem volna eszemnél, sem nem hallottam, sem nem láttam semmit. Végre rohamot kaptam: sírni, sikongani kezdtem; anyám megijedt s nem tudta, hogy mit csináljon. Magához vett az ágyba s nem emlékeztem rá: hogyan aludtam el, megölelve az ő nyakát, reszketve és minden pillanatban ijedezve. Így telt el az egész éj. Reggel nagyon későn ébredtem fel; anyám már nem volt otthon. Olyankor ő mindig dolga után szokott menni. Apámnak valami idegen vendége volt; valamiről hangosan beszéltek. Alig vártam, hogy a látogató elmenjen, s mikor ketten maradtunk, én apámhoz rohantam és zokogva kértem, hogy bocsásson meg nekem a tegnapiakért.

- Hát aztán jó gyerek leszel-e, mint voltál, ezelőtt? - kérdezte mogorván.

- Jó leszek, apácskám, jó leszek! - feleltem. - Megmondom, hogy hol van eltéve a mama pénze. Ebben a fiókban, egy skatulyában volt tegnap.

- Itt volt a pénz? hol? - kérdezte izgatottan és felkelt a székről, - hol volt az a pénz?

- Zár alatt van, papa! - feleltem. - Várj: majd este, mikor mama elküld váltani, mert láttam, hogy az aprópénze már elfogyott.

- Nekem tizenöt rubelre van szükségem, Netocska! Érted? Csak tizenötre. Kerítsd meg azt nekem ma; holnap majd visszaadom. Most pedig rögtön megyek és krumpli-cukrot veszek neked... veszek diót is... meg bábót is... aztán holnap megint... és mindennap kapsz tőlem ajándékot, ha okos, engedelmes leányka leszel.

- Nem kell nekem, papa, nem kell. Nem kell semmi ajándék; nem eszem meg semmi csemegét, visszaadom neked mind! - kiáltottam és sírásra fakadtam, mert egy pillanat alatt megfájdult egész szívem. Éreztem e pillanatban, hogy ő engem nem sajnál, nem szeret, hiszen nem látja, hogy mennyire szeretem én őt és azt gondolja, hogy csak ajándékokért engedelmeskedem neki. E pillanatban én, a gyerek, egészen beleláttam s már akkor éreztem, hogy ez a tudat engem örökre megsebzett, hogy én őt már nem szerethetem, hogy az én régi papácskámát elvesztettem. Hanem ő valami diadalmas elragadtatásban volt az én ígéreteim hallatára; látta, hogy én képes vagyok mindenre ő érte, hogy megteszek neki mindent és csak az Isten tudja: milyen sok volt akkor nekem az a „minden”. Megértettem én azt, hogy mit jelentett anyámnak az a pénz; tudtam, hogy elkeseredésébe belebetegedhetik, ha azt a pénzt elveszti és engem kínosan gyötört a bűnbánat. De apám ebből semmit sem látott; ő engem valami háromesztendős gyereknek tartott, holott én mindent megértettem. Elragadtatása nem ismert határt; csókolgatott, csillapított, hogy ne sírjak, biztatott, hogy még ma elmegyünk valahová mamácskától (bizonyára hízelegni akart ezzel az én örökös képzelődésemnek), kihúzta zsebéből a plakátot, elkezdett engem biztosítani, hogy az az ember, akit ő ma meg fog hallgatni, neki ellensége, halálos ellensége, hanem hogy az ő ellenségei nem fognak diadalmaskodni. Határozottan ő volt olyan, mint a gyerek, mikor velem az ő ellenségeiről kezdett beszélni. Észrevéven, hogy nem mosolygok, mint mosolyogtam máskor, ha velem beszédbe ereszkedett, hanem szótlánul hallgatom őt, fogta a kalapját és kiment a szobából, mert sietett valahová; de elmenet még egyszer megcsókolt és kissé gúnyosan intett a fejével, mintha nem bízna meg bennem egészen s mintha rá akarna venni, hogy mást ne gondoljak.

Említettem már, hogy olyan volt, mintha tébolyodott lett volna, ez már a megelőző este is látható volt rajta. Pénzre azért volt szüksége, hogy belépőjegyet válthasson a hangversenyre, amitől függött - szerinte - minden. Mintha előre érezte volna, hogy ez a hangverseny fogja eldönteni az ő sorsát, de annyira elvesztette a fejét, hogy a megelőző este az aprópénzt akarta elvenni tőlem, mintha azon megvehette volna a belépőjegyet. Furcsaságai még jobban feltűntek az ebédnél. Nem birt egy helyen megmaradni, nem nyúlt egy ételhez sem, minden percben felugrott helyéről, aztán megint leült, mintha mást gondolt volna: hol a kalapja után kapott, mintha valahová el akarna menni, hol rendkívül szórakozottnak látszott, suttogott magában, aztán hirtelen rám nézett, hunyorított, valami jeleket adott, mintha mentől előbb meg akarná kapni a pénzt s mintha bosszankodnék, hogy azt még mindig nem vettem el a mamámtól. Még anyám is észrevette ezeket a furcsaságokat és megütődve nézegetett rá. Én meg úgy éreztem magamat, mint a halálraitélt. Véget ért az ebéd; én bevettem magamat egy szögletbe s lázasan reszketve vártam azt az időt, mikor anyám rendszerint a boltba szokott küldeni. Egész életemben nem éltem át ilyen kínos órákat, melyek örökre megmaradtak emlékezetemben. Mit éreztem én e percekben! Vannak pillanatok, melyek tartama alatt elméjében az ember sokkal többet él át, mint máskülönben egész évek folyamában. Éreztem, hogy helytelen lépésre készülök: hiszen apám maga segített jó ösztöneimnek, mikor első ízben kislelkűen vétkezésre nógatott engem, aztán ettől megijedve, kijelentette, hogy nagyon helytelenül cselekedtem. Hát nem képes ő azt felfogni, hogy mily nehéz megcsalni a természetet,

mely szomjazza a benyomások megértését, miután már annyi jót és rosszat átélt, meggondolható? Én jól megértettem, mily rémes szélsőség volt az, ami őt arra szorította, hogy engem másodszor is vétekre ösztönözzön, ezáltal szegény, védtelen gyermekségemet áldozatul dobja s megpróbálja még egyszer megingatni az én tehetetlen lelkiismeretemet. Most, a szögletembe félrevonulva, azon gondolkoztam: miért ígért ő nekem jutalmat azért, amit megcselekedni én már a saját akaratomból elhatároztam? Új érzések, eddig nem ismert új törekvések, új kérdések rajzoltak fel bennem és tépelődtem ezekkel a kérdésekkel. Azután anyámról kezdtem gondolkozni; elgondoltam, mennyire el lesz keseredve, ha utolsó keresményét is elveszti. Végre anyám letette a munkáját, melyen csak nagy erőmegfeszítéssel dolgozott és magához hítt. Remegve közeledtem hozzá. Pénzt vett ki a komódszekrényből, ideadta nekem és azt mondta: „menj Netocska; de az Istenre kérlek, vigyázz, hogy meg ne csaljanak, mint a multkor s hogy el ne veszítsd a pénzt”. Könyörgő tekintettel néztem apámra, de az csak a fejével bólintott, helyeslőleg mosolygott és kezét dörzsölte a türelmetlenségtől. Az óra hatot ütött s a hangverseny hétre volt kitűzve. Ő is sokat évdött ebben a várakozásban.

Megálltam a lépcsőn és vártam őt. Oly izgatott és türelmetlen volt, hogy minden óvatosságot feledve rögtön kisietett utánam. Áadtam neki a pénzt; a lépcsőn sötét volt, azért arcát nem láthattam; de azt éreztem, hogy egész testében reszketett, mikor a pénzt átvette. Én megdermedten álltam, nem birtam helyemből mozdulni, csak akkor tértem magamhoz, mikor ő azt mondta, hogy menjek fel és hozzam le neki a kalapját, ő maga nem akart bemenni.

- Papa! hát te... nem jössz velem? - kérdeztem akadozva, utolsó reménységgel arra gondolva, hogy talán megkönyörül rajtam.

- Nem! menj csak magad... mi? Megállj csak, - kiáltott fel, mintha most jutna valami eszébe, - várj csak: mindjárt hozok neked valami nyalánságot; te pedig menj addig és hozdd le a kalapomat.

Mintha valami fagyos kéz szorította volna össze a szívemet. Felkiáltottam, ellöktem őt és felszaladtam. Mikor beléptem a szobába, egészen ki voltam kelve magamból s ha akkor azt mondtam volna anyámnak, hogy elvették tőlem a pénzt, hát ő azt elhitte volna. De én ebben a percben nem birtam semmit sem mondani. Görcsös kétségbeesésem rohamában keresztül vettem magam a mama ágyán és kezemmel eltakartam arcomat. Egy perc múlva megnyikorodt az ajtó és bejött az apám. A kalapjáért jött.

- Hol a pénz? - riadt fel anyám, mindjárt sejtve, hogy valami rendkívüli dolog történhetett; - hol a pénz? Szólj! beszélj!

Erre felemelt engem az ágyról és a szoba közepére állított.

- Hol a pénz? - kiáltott rám megint, aztán hirtelen apám felé fordult, aki éppen kezébe vette a kalapját. - Hol a pénz? - kérdezte apámtól is. - Te istentelen! Te halálos átkom, gyilkosom! Hát ezt a gyereket is vesztébe kergeted?! Még őt is! Ne-e-em! azt nem viszed el szárazon!

És egy pillanat alatt az ajtóhoz ugrott, bezárta azt és a kulcsot magához vette.

- Beszélj! Vallj be mindent! - fordult megint felém, izgatottságától alig hallható hangon. - Vallj be mindent! Szólj hát! Beszélj! vagy nem tudom: mit teszek veled.

Megragadta és morzsolta a kezemet, míg faggatott. Magánkívül volt. Ebben a pillanatban feltettem magamban, hogy hallgatni fogok és egy szóval sem árulom el apámat, de félénken még egyszer reá néztem... Csak egy tekintete, csak egy szava lett volna hozzám, vagy valami egyéb, amit tőle vártam, s amiért most magamban imádkoztam - és boldog lettem volna, még ha úgy gyötörték, vallattak volna is... De Istenem, ő egy érzéketlen, fenyegető mozdulattal hallgatást parancsolt, mintha én e pillanatban, bárki másnak is a fenyegetésétől félhettem

volna. Torkom elszorult, lélegzetem akadozott, lábam reszketni kezdett s érzéketlenül terültem el a földön... Ismétlődött velem a tegnapi, első nyavalya-törés rohama.

Arra ocsúdtam fel, hogy a lakásunk ajtaján kopogtattak. Anyám kinyitotta az ajtót s egy rendiruhás inast láttam, aki bejőve a szobába, csodálkozva nézett meg mindnyájunkat és Jefimov zenész után tudakozódott. Mostoha-apám jelentkezett. Erre az inas levelet adott át, tudatva, hogy B. úr küldi, aki most a hercegnél van. A levélben meghívó és belépő-jegy volt az Sz-cz hangversenyére.

A gazdag rendiruhás lakáj megjelenése, aki gazdájának, a hercegnek nevét említette, az a kitüntetés, hogy a herceg ide küldött a szegény Jefimov zenészhez: mindez nagy hatással volt anyámra az első pillanatban. Elbeszélésemnek mindjárt az elején elmondtam már, hogy az a szegény asszony még mindig szerette apámat. És ellenére a nyolc évi szakadatlanul keserves együttélésnek, szíve még most sem változott meg: még most is tudta őt szeretni. Talán azt gondolta, hogy most egyszeribe fordulat áll be férje sorsában. Mert a reménységnek a legkisebb sugara is nagy hatással volt rá. Ki tudja: talán ő rá is átragadt valami eszelős férje megingathatatlan bizakodásából. Lehetetlenség is, hogy ez a bizakodás ő rá, a gyenge nőre semmi hatással sem lett volna s a herceg figyelmességére rögtön ezer meg ezer tervet építhetett. Kész volt egy pillanat alatt megint közeledni a férjéhez, kész volt neki megbocsátani életük eddigi keserűségét, még legutóbb elkövetett vétkét is, t. i. azt, hogy rosszra használta fel az ő egyetlen gyermekét, - kész volt felbuzdulásának, ujreménykedésének rohamában ezt a vétkezést egyszerű félrelépésnek, a szegénység kényszeréből eredt kislelkűségnek, a hitvány élet, kétségbeejtő helyzet következményének minősíteni. Már ebben a pillanatban készen voltak nála a megbocsátás és végtelen részvét szavai elveszett férje számára.

Apám megélenkült; őt is meglepte a herceg és B. figyelme. Anyámhoz fordult, valamit súgott neki, mire anyám a szobából távozott, de két perc múlva visszajött, váltott pénzt hozott magával s apám azonnal egy ezüst rubelt adott a lakájnak, aki udvarias főhajtással távozott. Ezután anyám egy percre kimenvén, behozta a vasalót s előkeresve apám legjobb ingét, elkezdte azt vasalni. Sajátkezüleg kötötte fel apámnak a fehér batiszt-nyakkendőjét, melyet időtlen-idők óta őriztek a ruha-szekrényben a fekete, bár már kissé viseltes frakkal együtt, melyet még akkor varrattak, mikor apám a színháznál volt alkalmazva. Elkészülvén az öltözködéssel, apám fogta a kalapját, de mielőtt kiment volna, egy pohár vizet kért; halvány volt és fáradtan ült le egy székre. A vizet már én nyújtottam oda neki; meglehet, hogy anyám szívébe újra visszatért az iménti ellenséges érzés és lehűtötte első felbuzdulását.

Apám távozott, anyámmal magunkra maradtunk. Behúzódtam a szögletembe és néztem anyámat. Sohasem láttam őt ilyen izgatottnak: ajkai remegtek, halvány arca hirtelen kigyuladt, miközben időnkint minden tagja megreszketett. Végre panaszkodásban, tompa zokogásban, sirámkodásban tört ki a bánata.

- Én vagyok az oka mindennek, oh én szerencsétlen! - mondotta magában. - Mi lesz ebből a leányból, ha én meghalok? mi lesz belőle? - folytatta, megállva a szoba közepén, mintha ez a gondolat villámcsapásként érte volna. - Netocska! Gyermekem! Szegénykém! Boldogtalan leányom! - mondta, megfogva kezemet és görcsösen magához ölelve. - Ki fog rád gondot viselni, mikor életemben sem tudlak nevelni, nem tudok rád vigyázni! Oh, te nem értesz meg engem. Érted-e, Netocska, nem felejtet-e el, amit most mondok? Fogsz-e majd rá emlékezni?

- Mindenre, mamácskám, mindenre, - feleltem - kezemet könyörgésre téve össze.

Sokáig tartott átölelve, mintha reszketett volna annak még a gondolatától is, hogy engemet itt hagy. Szívem majd megszakadt.

- Anyácskám! mamám! - szóltam szepegő sírással, - miért nem szereted te papát?

És a zokogás elfojtotta szavamat.

Sóhaj tört ki kebeléből. Aztán újabb, nagy búbánattal járt fel s alá a szobában.

- Szegény, szegény leánykám! S én észre sem vettem, hogy ő már felnőtt; hiszen ő már mindent tud, mindent. Istenem! Milyen benyomásai lehetnek neki, milyen példákat lát!

És kétségbeesetten tördelte kezeit.

Azután hozzám jött és kimondhatatlan szeretettel csókolgatott, - csókolgatta, könnyeivel áztatta kezemet, kérte tőlem a bocsánatot... Soha én ilyen gyötrődést nem láttam. Végre mintha kimerülten önfeledtségbe esett volna. Így telt el egy óra. Akkor fáradtan, kimerülten fölkel s azt mondta nekem, hogy feküdjem le. Bementem a zugomba, betakaródtam, de elaludni nem tudtam. Bánkódtam anyámért is, apámért is. Türelmetlenül lestem apám hazatértét. Valami félelem vett rajtam erőt, ha rágondoltam. Egy félóra után anyám felfogta a gyertyát s hozzám jött megnézni, hogy alszom-e? Hogy őt megnyugtassam, behunytam a szememet és úgy tettem, mintha aludtam volna. Miután megnézett, a pohárszékhez ment, kinyitotta azt és egy pohár bort töltött magának, kiitta és lefeküdt aludni, égve hagyta az asztalon a gyertyát, az ajtót nem csukta be, mint máskor sem, mikor apámat későre vártuk haza.

Én szinte önfeledten feküdtem, de álom nem jött szememre. Alig szenderedtem el egy kissé, azonnal felébredtem és rettegtem valami szörnyű álomlátásoktól. Kínlódásom egyre növekedett. Kiáltani akartam, de nem birtam. Végre már késő éjjel hallottam, hogy az ajtó kinyílt. Nem tudom: mennyi idő telhetett el, de amint újra kinyitottam szememet, megláttam apámat. Úgy láttam, hogy szörnyen sápadt volt. Az ajtó közelében ült egy széken s mintha valamin gondolkozott volna. A szobában halálos csend volt. A pislogó gyertya, melynek faggyúja lefutott, szomorúan világította meg szegényes lakásunkat.

Sokáig néztem és láttam, hogy apám még mindig nem mozdul, tovább is ugyanazon helyén ül, fejét lehorgasztja és görcsösen támaszkodik kezével a térdére. Többször megpróbáltam őt megszólítani, de nem birtam. Dermedtségem tovább tartott. Végre felocsúdott, felemelte a fejét és felkelt a székről. Néhány pillanatra megállt a szoba közepén, mintha el akarta volna magát valamire határozni; azután hirtelen a mama ágyához ment, hallgatódzott s meggyőződően, hogy mama alszik, a ládához lépett, melyben az ő kincsét, a hegedűt rejtegette. Felfejtette a ládát, kivette és az asztalra tette a fekete tokot, aztán megint körülnézett; nézése zavaros, nyugtalan volt, olyan, amelyet nála soha sem láttam.

Már fel akarta venni a hegedűt, de aztán mégsem nyúlt hozzá s megfordult és bekulcsolta az ajtót. Aztán meglátván, hogy a pohárszék nyitva van, nesztelenül odament, meglátta a poharat és bort töltött magának és ivott. Most harmadszor nyúlt a hegedű után, de harmadszor is otthagya és anyám ágyához ment. Félelemtől zsibbadozva vártam, hogy mi lesz ebből?

Nagyon sokáig lesett valamire, aztán hirtelen lerántotta anyám arcáról a takarót és elkezdte azt a kezével tapogatni. Én megrázkódtam. Még egyszer ránézett anyámra s fejét csaknem hozzászorította, de mikor utoljára felemelkedett, hát mintha valami mosoly tévedezett volna roppant halvány arcán. Csendesen, óvatosan újra betakarta alvó anyámat, befedte a fejét, lábát... s én reszketni kezdtem valami ismeretlen félelemtől: féltettem anyámat, félttem az ő mély alvása miatt és nyugtalanul néztem a szögletesen töredező vonalat, melyet teste tagjai a takaróra rajzoltak. Villámszerűen csapott elmémbe egy rettenetes gondolat.

Ez előkészületeket elvégezve apám, megint a pohárszékhez ment s megint megivott egy pohár bort. Egész testében reszketett, amint az asztalhoz ment. Nem lehetett ráismerni, olyan sápadt volt. Megint a hegedűhöz nyúlt. Én már láttam azt a hegedűt s tudtam, hogy mi az, de most valami rettenetes, félelmetes, csodadolgot vártam... és megrezzentem a hegedű első szavától.

Apám játszani kezdett. De a hangok olyan szakadozottak voltak; minden pillanatban abba-hagya, mintha valamire vissza akarna emlékezni; végre kínos, gyötrelmes tekintettel letette a vonót és valami különösen nézett az ágyra. Valami nyugtalanította őt onnan. Megint az ágyhoz ment... Megfigyeltem minden mozdulatát s rettenetes érzéstől dermedezve, vigyáztam, hogy mit csinál.

Egyszerre csak sietve kezdett valamit keresni a kezével, - s az a szörnyű gondolat megint úgy megégetett, mint a villám tüze. Eszembe jutott: miért alszik anyám oly mélyen? mért nem ébredt fel, mikor apám őt a kezével végigtapogatta? Végre láttam, hogy összekapkod a keze-ügyébe eső minden darab ruhánkat, anyám szoknyáját, a maga ócska kabátját, otthonkáját, még az én levetett ruhámat is s ezekből egész halmot rakott anyámra, aki ilyenformán egészen eltűnt a rádobált ruhahalmaz alatt. Anyám még mindig mozdulatlanul feküdt, egy tagját sem mozdította meg.

Mély álomban aludt!

Apám mintha fellelegzett volna, mikor ezzel a munkájával elkészült. Most már nem zavarta semmi, de azért valami még mindig nyugtalanította. Más helyre tette a gyertyát és arccal az ajtó felé fordult, hogy ne is lássa az ágyat. Végre felvette a hegedűjét s valami kétségbeesett mozdulattal vágott rá a vonóval... Megindult a zenélés.

De nem zene volt az. Emlékszem a legapróbb részletekig mindenre, ami akkor figyelmemet megkapta. Nem, ez nem olyan zene volt, mint aminőt később hallottam. Nem hegedű-hang volt az, hanem mintha valakinek rettenetes szava harsant volna fel először a mi szegény szállásunkon. Talán benyomásaim voltak kuszáltak, betegesek, vagy érzéseimet rázta meg mindaz, aminek szemtanúja voltam s érzéseim el voltak készülve a szörnyű, kikerülhetetlenül kínos benyomásokra, elég az hozzá, hogy erős meggyőződéssel mondhatom, hogy emberi nyögést, emberi jajgatást és sírást hallottam; egész kétségbeesés áradozott azokból a hangokból s mikor felzúgott az utolsó, befejező akkord, amelyben megvolt minden, ami szörnyűség csak lehet a sírásban, a kínos, búbánatos, reménytelen elkeseredésben: mindez, mintha együtt, egyszerre szólalt volna meg abban az akkordban... Nem birtam magammal, reszkettem, könnyeim kicsordultak s kétségbeesett, szörnyű sikoltással rohantam apámhoz és átöleltem őt. Ő felkiáltott és leeresztette a hegedűjét.

Egy percig fejét vesztve állt. Végre szemei megrebbentek és körülnézett; mintha keresett volna valamit, aztán felkapta a hegedűjét, meghadarintotta felettem... egy perc s talán ott nyomban megölt volna.

- Apácskám! - kiáltottam rá, - apácskám!

Szavamat hallva reszketett, mint a falevél s két lépésnyire hátralépett.

- Ah! Tehát te még megvagy! Tehát még nem végeztem mindennel! E szerint te még itt vagy én velem! - kiáltott rám, vállamnál fogva felemelve engem a levegőbe.

- Apácskám, - sikongtam újra, - ne ijesztgess, az Istenért! Félek! Jaj!

Sírásom meglepte őt. Csendesken lett a földre s vagy egy percig szótlánul nézett rám, mintha valamire visszaemlékeznék. Aztán mintha valami megkapta, mintha valami szörnyű gondolat ragadta volna meg, zavaros szemeiből kicsordult a könny; lehajlott hozzám és mereven nézett arcomba.

- Apácskám, - szóltam, nem tudva hova lenni a félelemtől, - ne nézz úgy rám, apácskám! Jerünk innen! Jerünk hamar! Jerünk, fussunk!

- Igen, fussunk, fussunk innen! Ideje! Jerünk, Netocska. Gyorsan, gyorsan!

És ide-oda forgott, mintha csak most találta volna ki, hogy mit kell tennie. Sietve körülnézett s meglátva a földön anyám kendőjét, felvette azt és zsebébe dugta; azután a főkötőjét látta meg: azt is magához vette és eldugta, mintha hosszú útra készült volna s el akarná magát látni minden szükséges dologgal.

Én hirtelen magamra kaptam a ruhámat és éppen úgy sietve magamhoz vettem mindent, amire az úton szükség lehet.

- Megvan minden? - kérdezte apám; - készen vagy? Gyorsan, gyorsan!

Hamarosan egy csomagot kötöztem össze, kendőt vettem a fejemre s már ki akartunk menni, mikor eszembe jutott, hogy a falon függő képet is magunkkal kell vinni. Apám rögtön helyeselte ezt. Most ő csendes volt, suttogvást beszélt, csak siettetett engem, hogy jérünk már. A kép nagyon magasan volt felakasztva, ketten odavittünk egy széket, arra feltettünk egy zsámolyt és én arra felmászva, végre sok ügyel-bajjal levettük a képet. Most már készen voltunk az elutazásra. Apám megfogta a kezemet s már el akartunk indulni, mikor ő hirtelen megállított engem. Sokáig dörzsölte a homlokát, mintha törné a fejét valamin, amit még nem tettünk meg. Végre mintha rájött volna, hogy mi kellene még neki, előkereste a kulcsokat, melyek anyám párnája alatt voltak és sietve keresett valamit a komód-szekrényben. Végre visszatért hozzám, hozva magával valami kevés pénzt, amit a fiókban talált.

- Nesze, vedd el, vigyázz rá, - mondta suttogva, - el ne veszítsd! vigyázz!

E szavakkal a pénzt először a markomba tette, de megint visszavette és bedugta a kebelembe. Emlékszem, hogy megrezzentem, mikor testemhez ért az ezüst s mintha csak most értettem volna meg, hogy mi a pénz? Most hát megint készen voltunk, de ő megint megállított.

- Netocska! - mondotta, mintha nagy erőfeszítéssel gondolkozott volna, - kedves leánykám... valamit el is felejtettem... Mit is?... Mi kellene még? Nem tudom... De igen, igen, most jut eszembe! Jer ide, Netocska.

Odavitt a szögletbe, a szent-kép elé és azt mondta, hogy térdepeljek le.

- Imádkozzál, gyermekem, imádkozzál! Megkönnyebbülsz. De igazán megkönnyebbülsz, - mondta suttogva s a szent-képre mutatva, miközben furcsán nézett rám. - Imádkozzál, imádkozzál! - ismételte valami kérő, könyörgő hangon.

Térdre estem, összetettem kezemet; teljes erőt vett rajtam a félelem és kétségbeesés; elterültem a földön s néhány percig úgy feküdtem ott, mint az élettelen. Imádkozásomban összeszedtem gondolataimat, érzéseimet, de a félelem felülkerekedett bennem. Gyötrelmes kínnal keltem fel. Most már nem akartam vele elmenni, féltem tőle, maradni akartam. Végre, ami annyira nyomott és gyötört, kiszakadt a kebelemből.

- Papa! - szóltam könnyektől ázva, - hát a mama? Hol van ő? Hol van az én anyám?

Nem folytathattam, elárasztottak a könnyek.

Ő is könnyezve nézett rám. Végre kézenfogva az ágyhoz vezetett, szétszórta a felhalmozott ruhákat és felemelte a takarót. Istenem! Anyám holtan feküdt ott, már ki is hült, megkékült. Magamon kívül vettem rá magamat és átöleltem holttestét. Apám leállított a lábamra.

- Hajtsd meg magadat előtte, gyermekem! - mondotta, - búcsúzz el tőle...

Meghajtottam magamat. Apám ugyanazt cselekedte... Roppant sápadt volt, ajkai mozogtak és valamit suttogtak.

- Ezt nem én tettem, Netocska, nem én, - mondotta nekem, reszkető kezével a holttestre mutatva. - Hallod? nem én; ebben én vétkes nem vagyok. Ne feledd ezt, Netocska.

- Papa, jerünk, - suttogtam félelmemben; - ideje, hogy elmenjünk.

- Igen, ideje! már régen! - felelt ő, erősen megragadva kezemet és sietve, hogy mentől előbb kijussunk a szobából. - No, most jerünk utunkra! Hálistennek, most már mindennek vége.

Lementünk a lépcsőn; az álmos házmester kinyitotta a kaput, gyanakodva nézett ránk s apám, mintha félt volna a tudakozódástól, elsőnek szaladt ki a kapun, úgy hogy alig birtam őt utolérni. Végimentünk az utcánkon és a csatorna partjára értünk. Az éj folyamán hó esett és most is apró pelyhekben hulldogált. Hideg volt; csontomig átfáztam és apámat a kabátszárnyába fogódzva, futva követtem. Hegedűjét a hóna alatt tartotta és minden percben megállt, hogy a hegedű-tokot helyreigazítsa a hóna alatt.

Már vagy egy negyedóráig mentünk; végre a gyalogjáró lejtőjén lementünk a csatorna szélére s ő leült a legelső cölöpre. Tőlünk két lépésnyire lék volt a jégen vágva. Köröskörül egy lélek sem volt látható. Istenem! mennyire emlékszem még most is arra a félelmes érzésre, mely akkor rajtam erőt vett! Végre megtörtént, amiről már egy év óta ábrándoztam. Elhagytuk nyomorúságos lakásunkat; de ezt vártam-e én? erről álmodoztam-e? ez forgott-e gyermeki képzelődésemben, mikor annak a boldogságát találgattam, akit én oly nemgyerekiesen szerettem? Leginkább a mamám miatt gyöttrődtem e pillanatban. Miért hagytuk őt magára? - tépelődtem magamban. - Miért hagytuk ott a holttestét, mint valami szükségtelen valamit? Emlékszem, hogy leginkább ez nyugtalanított és kínozott engem.

- Papácska, - szólaltam meg, nem bírva tovább magammal a kízó gyötremelem miatt, - papácska!

- Mi kell? - kérdezte mogorván.

- Miért hagytuk ott mamát? Miért hagytuk el őt, papa? - kérdeztem, sírva fakadva. - Papácskám, jerünk vissza. Híjjanak hozzá valakit.

- Igen, igen! - kiáltott fel megrezzenve és a cölöpről felállva, mintha valami új gondolat ütötte volna, amely véget vethet a bizonytalanságnak. - Igazad van, Netocska, ez így nem lehet; mamához kell mennünk, ő ott most fázik. Menj vissza hozzá, Netocska; nincs ott sötét, van ott gyertya; ne félj, híj hozzá valakit, aztán jer ide vissza; menj magad, én majd itt megvárlak... Hiszen nem megyek én el innen...

Rögtön elindultam, de alig értem fel a gyalogjáróra, mintha valami a szívembe szúrt volna... Megfordultam és azt láttam, hogy ő már a túlsó oldalon futásnak eredt, hogy menekül tőlem, egyedül, magamra hagyva engem ilyen pillanatban! Egész erőmből felsikoltottam és ijedten szaladtam utána. Lihegve futottam; ő egyre gyorsabban szaladt... Már elvesztettem őt szemem elől. Útközben megláttam a kalapját, melyet ő futtában elejtett; felvettem és tovább szaladtam. Lélegzetem akadozott s lábaim alig birtak. Éreztem, hogy valami képtelenség történik velem: egyre azt hittem, hogy ez mind álom s időnkint olyan érzésem volt, mintha álmodtam volna, mint mikor az az álomlátásom volt, hogy szaladok valakitől, üldözöm már-már utolér s én eszméletlenül elesem. Kínos érzés gyöttrött: sajnáltam apámat, szívem sajgott, fájt, mikor elképzeltem, hogy felső kabát és kalap nélkül menekül tőlem, az ő szeretett gyerekétől... Csak azért akartam őt utolérni, hogy még egyszer hevesen megcsókoljam s megmondjam neki, hogy tőlem ő ne féljen, megnyugtassam, hogy nem futok én ő utána, ha ő nem akarja, hanem visszatérek egyedül a mamához. Megláttam végre, hogy befordult egy utcába. Az utcához szaladva és szintén befordulva abba, még egyszer láttam őt magam előtt... De erőm elhagyott: sírni, kiabálni kezdtem. Emlékszem, hogy futtomban összeütdöttem két járókelővel, akik megálltak a gyalogjárón és csodálkozva néztek mindkettőnk.

- Papácskám! papácskám! - kiáltottam még egyszer, hanem akkor hirtelen megsziklottam és felbuktam egy kapu előtt. Éreztem, hogy arcomat elborította a vér. Egy pillanat múlva elvesztettem eszméletemet...

Meleg, puha ágyon ébredtem fel s kedves, szíves kifejezésű arcokat láttam magam körül, akik örömmel fogadták magamhoz-térésemet. Megláttam egy öregasszonyt, orrán pápaszemmel, meg egy magas termetű urat, aki nagy részvéttel nézett engemet, azután egy igen szép, fiatal hölgyet, végre egy ősz öreg urat, aki kezemet tartotta és az óráját nézte. Új életre ébredtem. Azok egyike, akivel futtomban összeütdtem, X. herceg volt s én éppen az ő háza előtt estem össze. Miután hosszas utánjárással megtudták, hogy ki-féle vagyok, a herceg - ugyanaz, aki az Sz-cz hangversenyére apámnak belépő-jegyet küldött, - a különös eset hatása alatt elhatározta, hogy bevesz engem a házába és a saját gyerekeivel együtt fog neveltetni. Nyomozni kezdték, hogy mi történt apámmal s megtudták, hogy azt már a városon kívül, tébolyodottsága rohamában fogták el. Kórházba vitték, ahol két nap múlva meghalt.

Meghalt, mert ez a halála elkerülhetetlen, egyedüli következménye volt az ő egész életének. Meg kellett halnia, mikor látta, hogy mindaz, ami életét fentartotta, egyszerre összeomlott, eltűnt, mint az álom, mint a testetlen, pusztá rémkép. Meghalt, mikor utolsó reménye is eltűnt, mikor egy pillanat alatt teljesen világossá lett előtte, hogy pusztá ábránd volt mindaz, amivel magát ámitotta és életét támogatta. Az igazság egyszerre rávilágított kérlelhetetlen fényével s ami hazugság volt, azt ő maga is hazugságnak látta már, élete utolsó órájában meghallott egy csodálatraméltó génuszt, mely ugyanezt mondta neki és végképen kimondta rá az ítéletet. A geniális Sz-cz hegedűhúrjairól leröppent utolsó hanggal világossá lett előtte a művészet titka s az örökké ifjú, hatalmas és igazi lángész az ő igazságával egyszersmindenkorra eltaposta őt. Úgy történt, hogy minden, ami őt egész életében csak titokzatos, homályos évődésekkel tartotta, minden, amiről ezidáig csak álmodozott és ami álomlátásaiban elérhetetlen és megvalósíthatatlan volt, mint ahogy ez időnkint jelentkezett is előtte, de amit ő félve került ki, élete hazugságaival kerítve el attól magát, - minden, amit előre érzett, de amitől egész idáig rettegett, - mindez egyszerre, hirtelen világossá lett előtte, kinyíltak szemei, melyek idáig makacsul nem akarták elismerni, hogy a világosság - világosság, a sötétség - sötétség. De az igazságot elviselni nem bírták a szemei, melyek először látták meg mindazt, ami volt, van és azt, ami ő reá vár; az igazság fénye meggyújtotta és elégette az esztét. Ez a fény hirtelen, egyszerre, elháríthatatlanul csapott le rá, mint a villám. Megtörtént most, amit egész életében remegve, zsibbadozva várt. Úgy látszott, hogy egész életében feje felett függött a hegedű, egész életében kimondhatatlan gyötrellemmel várt egy pillanatra, mely rá fog szakadni - s végre leszakadt rá a - bárd. A bárd lecsapása halálos volt. Meg akart szökni a rászakadt ítélet elől, de nem volt hova szöknie: eltűnt az utolsó reménység, elveszett az utolsó mentség. Meghalt az is, akivel annyi sok évig vonszolta az életet, aki miatt ő nem tudott élni, meghalt az, akinek halála után pedig ő, az ő vak hite szerint - egyszeribe új életet kezdetett volna. Végre egyedül maradt, nem volt útjában senki és semmi: végre szabad volt. Utoljára, görcsös kétségbeeséssel akarta még magát egyszer megítélni, elítélni kérlelhetetlen szigorúsággal, mint valamely részrehajlatlan bíró; de megrokkant hegedű-vonója csak szegényesen ismételhette a lángészű hegedűs utolsó zenei frázisát. Ebben a pillanatban a téboly, mely őt már tíz év óta kerülgette, elkerülhetetlenül meglepte.

IV.

Lassankint felgyógyultam; de mikor ágyamból már egészen felkeltem, elmém még azután is valami dermedtségben volt és sokáig nem bírtam megérteni, hogy voltaképpen mi történt velem. Voltak pillanatok, melyekben úgy rémlett, hogy álmodom s szerettem volna, hogy minden, ami velem történik, egyszerűen álomná váljék. Este elaludva abban reménykedtem, hogy valahogy megint a mi szegényes lakásunkon fogok felébredni s meglátom apámat és anyámat... Végre azonban felfogtam helyzetemet s lassankint világos lett előttem, hogy egyedül maradtam, idegen embereknél vagyok. Most éreztem először, hogy árva vagyok.

Mohón szemléltem mindent, ami oly váratlanul történt körülöttem. Eleinte minden különösnek, csodálatosnak látszott, minden zavarba ejtett: az új arcok is, az új szokások és a régi hercegi ház szobái, amelyek - mintha most is látnám, - nagyok, magasak, pompásak voltak, de olyan komorak, sötétek, hogy én komolyan nem mertem egy-egy nagyobb, hosszabb teremben elindulni, attól félvén, hogy eltévedek bennük. Betegségem még nem múlt el egészen, s benyomásaim sötétek, nyomasztók voltak az ünnepiesen komor lakásban. Ezenkívül kis szívemben egyre növekedett valami, magam előtt sem világos búbánat. Bámészkodva álltam meg valamely kép, tükör, szép művű kandalló vagy szobor előtt, mely utóbbi mintha készakarva bújna meg mély fülkéjében, hogy onnan jobban megvigyázhasson és megijeszthessen engem; megálltam, aztán elfelejtettem, hogy minek álltam meg, mit akarok, miről kezdtem gondolkodni s csak mikor felocsúdtam, akkor lepett meg a zavar és félelem és szívem erősen dobogott.

Azok közül, akik betegségemben meglátogattak, az öreg doktoron kívül leginkább megtetszett nekem egy, már éltesebb, komoly tekintetű, de igen jóságos, engem mély részvétellel nézegető férfi arca. Ennek arcát szerettem meg valamennyi közt a legjobban. Nagyon szerettem volna vele beszédbe eredni, de féltem; ez az úr mindig komolynak látszott, szakadozottan, keveset beszélt és soha egy mosoly nem látszott ajkain. Maga X. herceg volt az, aki engem megtalált és a házába vett. Mikor gyógyulni kezdtem, látogatásai egyre gyérebbek lettek. Legutoljára nyalánságokat s valami képes gyerekkönyvet hozott nekem, megcsókolt, keresztet vetett rám s kért, hogy legyek vidámabb. Így megnyugtatóan engem, hozzátette, hogy nemsokára egy barátném lesz, éppen olyan kis lány, mint én vagyok s ez az ő Kató leánya, aki most Moszkvában van. Azután beszélt valamit a gyerekei dadájával, egy éltes francia nővel, aztán az engem kiszolgáló leánnyal, figyelmükbe ajánlott engem s erre elmenvén, teljes három hétig nem láttam őt.

A herceg nagyon visszavonultan élt a házában. A ház nagyobb felét a hercegasszony foglalta el; néha ez is hetekig nem találkozott a herceggel. Később észrevettem, hogy a háziak is keveset beszéltek róla, mintha nem is lakott volna a házban. Mindnyájan tisztelték, sőt szerették is, amint látszott, de úgy nézték, mint valami különös, furcsa embert. Úgy látszott, mintha ő maga is érezte volna, hogy ő igen különös, másoktól elütő ember s ezért azon volt, hogy mentől ritkábban mutatkozzék a többiek előtt. Alkalomadtán majd sokat és sokkal részletesebben fogok róla szólni.

Egy reggel tiszta, finom fehérneműt, fekete színű, fehér plörőzzel diszített ruhát adtak rám, melyet én szomorú megütődéssel néztem, megfésültek s a felső szobákból levezettek a hercegné alatt levő szobáiba. Mikor eléje állítottak, úgy álltam meg, mintha lábaim legyökereztek volna; soha még én olyan fényt és pompát nem láttam. De ez a benyomás csak pillanatnyi volt és elsápadtam, mikor meghallottam a hercegné szavát, aki azt parancsolta, hogy vigyenek hozzá közelebb. Mikor öltöztettek, én azt hittem, hogy valami kínvallatásra visznek, bár az

Isten tudja: honnan jött ilyen gondolatom. Általában véve valami különös bizalmatlansággal léptem az új életbe, bizalmatlan voltam minden iránt, ami körülvett. De a hercegné igen szíves volt hozzám és megcsókolt. Bátrabban kezdtem ránézni. Az a nagyon szép hölgy volt, akit akkor láttam meg, mikor eszméletlenségemből magamhoz tértem. De azért egész testemben remegtem, mikor kezet csókoltam neki és nem bírtam hozzám intézett kérdéseire felelni. Leültetett maga mellé egy alacsony kerevetre. Úgy látszik, hogy ezt a helyet már előre készítették nekem. Látható volt, hogy a hercegné célja nem volt egyéb, mint velem megbarátkozni, engem magához édesgetni és anyám helyét teljesen elfoglalni. De én sehogy sem bírtam megérteni, hogy ilyen helyzetbe jutottam és nem igen tetszettem meg a hercegnének. Pompás képeskönyvet adtak a kezembe, hogy azt nézegessem. A hercegné valakinek levelet írt, néha szünetet tartott az írással, és megint szóbaállt velem, de én zavarba jöttem, akadoztam és nem tudtam valamirevaló feleletet adni. Röviden szólva: bár nem mindennapi volt a történetem, s ebben nagy szerepe volt a sorsnak, mondhatni: titokzatosságnak és általában sok volt benne az érdekesítő, a megmagyarázhatatlan, sőt a fantasztikus, én magam mégis a legközönsége-sebb, megrökönyödött, sőt ostoba gyerekek bizonyultam, mintha csak dacolni akartam volna melodramatikus beállítással. Különösen nem tetszett a hercegnének az ostobaságom s úgy látszik: mihamar megismert engem, amiért persze csak magamat vádolhatom. Három óra tájon megindultak a látogatások s a hercegné egyszeribe figyelmesebben és szívesebben kez-dett bánni velem. A látogatók kérdéseire azt felelte, hogy az én történetem rendkívül érdekes, aztán előadta azt franciául. Elbeszélése alatt rám nézegettek, fejeiket csóválták, felkiáltottak a vendégek. Egy fiatalember rám irányozta szemüvegét, egy illatszerektől szagos öreg uracska meg akart csókolni, én meg sápadozva, pirogva, szememet lesütve, ültem, nem mertem megmozdulni, reszkettem. A szívem sajgott, fájt. Elképzelttem magamat a múltba, padlás-szo-bánkba, eszembe jutott apám, a hosszú, néma esték, anyám, - és mikor anyámra gondoltam, kiperdültek könnyeim, elszorult a torkom és szerettem volna elszaladni, eltűnni, egyedül maradni... A látogatók távozása után a hercegné arca észrevehetően elkomorult. Most már kedvetlenebből nézett rám, szakadozottabban beszélt, különösen nyugtalanított az ő átható, fekete szeme, melyet néha egész negyedórái is rám szegezett, és félve láttam erősen összeszorított, vékony ajkait. Estére felvittek. Lázzal aludtam el, éjjel felébredtem, búsultam és sírtam beteges álomlátásaim miatt; reggel újra kezdődött az egész, levittek a hercegnéhez. Végre, mintha már ő is megunt volna, hogy a látogatóknak elbeszélje az én történetemet, a vendégek pedig azt, hogy felettem sajnálkozzanak. Hiszen olyan közönséges gyerek voltam: „híjával minden bávaságnak”, mint ahogy a hercegné - egy éltesebb hölgygel négy szemközt beszélve - magát kifejezte, mikor az azt kérdezte, hogy „u-gyan, nem untat-ja-e a hercegnét az én velem való foglalkozás?” - Egyszer egy este aztán végkép elvittek onnan s én többé oda vissza nem tértem. Így végződött az én pártfogoltságom; különben pedig szabadságomban állt, bárhová is járnom és azt tennem, ami tetszett. Én meg nem tudtam megülni egy helyen az én nagy, beteges búsulással és örültem, ha távozhattam a komor, nagy szobákból. Emlék-szem, hogy nagyon szerettem volna beszélgetni a házbeliakkal; de féltem, hogy megbosszan-tom őket, hát inkább magamra maradtam. Legkedvesebb időtöltésem az volt, hogy bevettem magamat valamely félreeső szögletbe, vagy valamely bútordarab mögé s ott elgondolkoztam mindazon, ami velem történt. De mily különös! Mintha elfeledtem volna a végét annak, ami velem a szüleimnél történt, elfeledtem volna az egész szörnyű történetet. Elöttem csak képek tünedeztek fel, csak tények jelentkeztek. Természetesen: mindenre emlékszem: az éjszakára, a hegedűre, apámra, emlékszem: mint adtam át neki a pénzt; de mindezeket az eseményeket átgondolni, megvilágosítani nem bírtam. Csak a szívem lett tőlük nehezebb, s mikor vissza-emlékezéseimben ahhoz a perchez jutottam, melyben anyám holtteste mellett imádkoztam, azonnal hideg borzongott rajtam végig; reszkettem, nyöszörögtem, aztán oly nehéz lett a lélegzésem, úgy fájt a kebelem, úgy dobogott a szívem, hogy ijedten szaladtam ki megbúvó

szögletemből. Különben nem egészen igaz, amit mondtam, t. i., hogy egészen magamra hagytak: fáradhatatlanul ügyeltek rám és pontosan teljesítették a herceg rendelkezését, aki meghagyta, hogy nekem teljes szabadságot engedjenek, ne korlátozzanak semmiben, de soha szem elől ne veszítsenek. - Észrevettem, hogy időnkint a háziak vagy a cselédség közül valaki betekinthezett abba a szobába, amelyben tartózkodtam, aztán megint szó nélkül távozott. Ez a figyelem csodálkozásba ejtett s némiképen nyugtalanított engem. Nem tudtam megérteni, hogy miért teszik ezt velem. Mindig azt hittem, hogy engem valami célból tartogatnak, s hogy azután valamit akarnak velem csinálni. Emlékszem, hogy mindig szerettem volna valahová messzire távozni, hogy szükség esetén elrejtőzhessenem. Egyszer felmentem a fölépcsőre. Ez csupa márványból volt, széles, bevonva szőnyegekkel, megrakva virágokkal, gyönyörű vázákkal. Minden forduló lépcsőn két-két, rendkívül cifrán öltözött, magas termetű ember ült szótlanul, keztyűsen, vakító fehér nyakkendővel. Meglepetten néztem rájuk és semmiképpen sem bírtam felfogni, hogy minek ülnek ezek itt olyan szótlanul, csak egymást nézegetve s miért nem csinálnak semmit sem.

Ezek az én magános bolyongásaim tetszettek nekem leginkább. De más oka is volt annak, amiért felülről lejtöttem. Fent lakott a hercegnek egy öreg nénje, aki úgyszólván soha ki nem mozdult a lakásából. Ez az öregasszony élénken bevésődött emlékezetembe. Csaknem ő volt a házban a legtekintélyesebb személy. A vele való érintkezésben a lehető legszigorúbb etiketthez tartották magukat s még az annyira büszke és hatalmas hercegné is kötelességének ismerte, hogy hetenkint két meghatározott napon felmenjen és látogatást tegyen a néninél. Ez a látogatás rendszerint délelőtt folyt le; száraz beszélgetés kezdődött köztük, melyet néha ünnepies hallgatás szakított meg, e szünet alatt az öreg néni vagy suttogva imádkozott, vagy olvasóját pergette. A látogatás nem ért véget hamarabb, mint azt a néni akarta, aki felkelve a helyéről, ajkon csókolta a hercegnét s ezzel tudatta, hogy a találkozás véget ért. Régebben a hercegnének mindennap meg kellett látogatni ezt a rokonát; de később az öreg asszony kívánságára könnyítettek ezen a kötelességen s a hercegnének az a teendője maradt, hogy a hét többi öt napján minden reggel tudakozódott a néni egészsége felől. Lehet mondani, hogy a nagyon öreg hercegnő csaknem kolostori életet élt. Agg szűz volt és mikor harminc évét betöltötte, bezárkózott egy kolostorba, ahol tizenhét évet töltött, de nem vette fel az apácai fogadalmat, aztán elhagyta a kolostort, Moszkvába jött, hogy testvére, özvegy L. grófné közelében lehessen, aki évről-évre betegesebb lett, meg hogy kibéküljön másik nőtestvérével, X. hercegnével, akivel több, mint húsz évig haragot tartott. De ezek az öreg hölgyek - amint mondják - egy napig sem éltek békességben, százszor is el akartak válni, de végre nem váltak el egymástól, mert végre is belátták, hogy nem lehetnek el egymás nélkül, ha csak nem akarnak az unalom és az öregség prédáivá lenni. De bármennyire nem volt is valami vonzó az ő ünnepies unalmassággal fűszerezett életük, mely az ő moszkvai termeikben berendezkedett, az egész város kötelességének tartotta, hogy megtisztelje látogatásával a három remete-nőt. Úgy tekintették őket, mint az arisztokrata szokások és hagyományok letéteményeseit, mint a törzsökös bojár-világ élő krónikáit. A grófné igen sok jó emléket hagyott maga után és derék asszony volt. A Pétervárról Moszkvába jövők ő nála tették első látogatásaikat. Akit ők elfogadtak, azt mindenütt elfogadták. De a grófné meghalt s a megmaradt nő-testvérek elváltak egymástól; az idősebbik, X. hercegnő Moszkvában maradt, hogy a gyermektelenül meghalt grófné után maradt örökséget átvegye, a kolostori életet is megpróbált, fiatalabb testvér pedig átköltözött Pétervárra, öccséhez, X. herceghez. Viszont a herceg két gyermeke: Kati és Sándor Moszkvában voltak, hogy szórakoztatására, vigasztalására legyenek az egyedül maradt nagynéninek. A hercegné nagyon szerette gyermekeit, de nem mert szólni, mikor azoktól el kellett válnia még akkoriban, mikor a kiszabott gyász ideje letelt. Elfeledtem említeni, hogy ez a gyász még tartott az egész hercegi házban, mikor engem oda bevettek, de aztán nemsokára véget ért.

Az öreg hercegisasszony egészen fekete ruhát viselt, egyszerű szörkelméből és apró ráncokba szedett, vasalt fehér gallérkát hordott, amellyel olyan volt, mint valami szegények-házabeli asszony. Soha le nem tette az olvasóját, ünnepiesen kocsizott ki a misékre, egész napokig bőjtölt, fogadta különféle egyházi személyek és előkelőségek látogatását, szent könyveket olvasott, egyszóval: apáca-életet élt. Fent a csend félelmes volt; nem lehetett egy ajtót sem megnyikorítani: az öreg hölgy oly éber volt, mint valamely tizenötéves leányka és rögtön kiküldött megtudakolni, hogy mi okozta a zajt, vagy a legkisebb neszt is? Mindenki suttogva beszélt, lábujjhegyen járt s a szegény francia nő, aki maga is öreg volt, végre is kénytelen volt lemondani kedvenc lábbelijéről, a sarkas cipőről. Mert a cipő-sarkak ki voltak tiltva.

Megérkezésem után két héttel az öreg hercegnő leküldött, hogy felőlem tudakozódjék: miféle vagyok, ki vagyok, hogy jutottam én be a házba stb. - Azonnal és nagy tisztelettel szolgáltak neki a kellő felvilágosítással. Erre másik követ jött a francia nőhöz, azzal a kérdéssel, hogy miért nem mutattak be még eddig engem az öreg hercegnőnek? Erre megeredt a lótás-futás: elkezdtek engem fésülni, megmosták arcomat, kezeimet, amely anélkül is mindig tiszta volt, tanítottak, hogy miképen lépjek be, hogy hajtsam meg magamat, vidáman nézzek, mit mondjak, - egyszóval: egészen kiütöttek a sodromból. Majd újabb követ ment - most már a mi részünkről - a hercegnőhöz azzal az ajánlattal, hogy kívánja-e hát a kis árvát látni? erre tagadó válasz érkezett, de a bemutatásra határidő tűzetett ki: holnap, a mise után. Egész éjjel nem aludtam s később mondták, hogy egész éjjel félrebeszéltem, mintha a hercegnő előtt megjelenve, attól bocsánatot kértem volna. Végre elkövetkezett az én bemutatásom. Kistermetű, töpörödött öreg nőt láttam meg, aki roppant nagy karosszékekben ült. Fejével intett felém, feltette a pápaszemét, hogy jobban megnézhessem. Emlékszem rá, hogy egyáltalában nem nyertem meg a tetszését. Megjegyezte a hercegnő, hogy én egészen vad vagyok, hogy nem tudom magamat helyesen meghajtani, nem tudok helyesen kezet csókolni. Megkezdődött a kérdezősködés s én alig feleltem valamit, de mikor apám és anyám került szóba, sírva fakadtam. Az öreg hölgynek éppen nem tetszett, hogy elérzékenyültem, de különben csillapítani kezdett és biztatott, hogy helyezzem minden reménységemet az Istenbe; azután megkérdezte, hogy mikor voltam utoljára templomban s minthogy alig értettem a kérdését, mert hiszen az én nevelésem igen el volt hanyagolva, hát az öreg hölgy végképen elszőrnyűködött. Hivatták a hercegnét. Tanácsot ültek és elhatároztatott, hogy a legközelebbi vasárnap el kell vinni engem a templomba. Addig is megígérte az öreg hercegnő, hogy imádkozni fog értem, de mindjárt kivezettetett, mert - szavai szerint - igen nyomasztó benyomást gyakoroltam rá. Nincs abban semmi különös, nem is lehetett ez másképen. De az már látható volt, hogy nem tetszettem meg; még aznap megüzenték, hogy nagyon zajos vagyok, hogy az egész házban hallható a lármám, holott egész nap nesztelenül húztam meg magamat: világos, hogy az öregnek az egész csak úgy rémlett. De azért másnap is megjött ugyanaz az üzenet. Megesett pedig, hogy ekkor elejtettem és összetörtem egy csészét. A francia nő és valamennyi lány-cseléd kétségbe volt esve s engemet rögtön áttelepítettek a legtávolabb eső szobába, hová valamennyien a legnagyobb szörnyűködéssel kísérték el.

Nem tudom már: mivel végződött ez a dolog. Csak azt tudom, hogy örültem, mikor lementem és egyedül bolyonghattam a nagy szobákban és tudtam, hogy ott senkinek sem alkalmatlan-kodhatom.

Egyszer egyedül ültem egy alsó teremben. Szememet kezemmel betakarva, fejemet lehajtva ültem ott, magam sem tudom, mennyi ideig. Folytonosan gondolkoztam; még éretlen eszem nem bírta meghatározni búbánatomat s lelkemet egyre nehezebbnek, nyomottabbnak éreztem. Egyszerre csak valaki halkán megszólított:

- Mi lelt téged, szegénykém?

Felnéztem: a herceg volt; arcán mély részvét látszott; én oly leverten, oly boldogtalan tekintettel néztem rá, hogy arra könny gyűlt az ő nagy kék szemébe.

- Szegény kis árva! - mondotta, fejemet megsímogatva.

- Nem, nem árva! Nem! - szoltam én sóhajtva, mialatt minden részem megremegett, felizgult. Felálltam helyemről, megfogtam és csókokkal, könnyekkel borítottam el a herceg kezét, könnyörgő hangon ismételve, hogy: nem, nem árva! nem!

- Gyermezem, kedves Netocskám, mi bajod? mi lelt?

- Hol van anyám? hol van a mamám? - szoltam zokogva s nem bírva tovább fájdalommal, tehetetlenül borultam le az ő térdeire; - hol van a mamám? Mondd meg, galambocskám, hol van a mamám?

- Bocsáss meg, gyermekem... Ah, ráemlékeztem a szegénykét! Mit tettem! Jer velem, Netocska, jer!

Megfogta a kezemet és gyorsan elvezetett magával. Lelke mélyéig meg volt hatva. Végre egy szobába értünk, melyet én még nem láttam.

A szoba képekkel volt beaggatva. Alkonyodott. Az örök-égő lámpák élénken égtek az aranyos és drágakövekkel ékesített szentképek előtt. A ragyogó ékítmények közül szentek arcai látszottak ki. Köröskörül minden annyira nem hasonlított más szobák berendezéséhez, oly titokzatos, komor volt, hogy én egészen meg voltam lepetve és szívemet félelem szállta meg. Emellett oly beteges hangulatom volt! A herceg letérdeltetett a Szűz Anya képe előtt és maga is letérdelt mellém.

- Imádkozzál gyermekem, imádkozzál; imádkozzunk mind a ketten! - mondotta halk, szaggatott hangon.

De én imádkozni nem tudtam; meglepődtem, sőt megijedtem; eszembe jutottak apámnak amaz utolsó éjen, anyám holtteste mellett mondott szavai és idegrohamot kaptam. Betegen feküdtem le s betegségem ezen második szakában majd meghaltam. Íme: hogyan történt ez az eset:

Egy reggel ismerős hangot hallottam. Sz-cz nevét említették. Valaki a háziak közül ejtette ki ezt a nevet az ágyam mellett. Összereztem; körülrajzottak a visszaemlékezések s ezektől gyötörtetve, tépelődve feküdtem valóságos eszméletlenségben, magam sem tudom: mennyi ideig.

Nagyon későn tértem magamhoz. Sötét volt. Az éjjeli mécs kialudt és a leány-cseléd, akit a szobába mellém rendelték, nem volt ott. Egyszerre csak távoli zenét hallottam. A hangok időnkint teljesen elhallgattak, időnkint egyre erősebben zendültek meg, mintha közeledtek volna. Nem tudom: micsoda érzés vett erőt rajtam, micsoda szándék támadt egyszerre beteg fejemben. Kikeltem ágyamból, s nem tudom: hol vettem annyi erőt, hogy gyászruhamba felöltözve, kimentem a szobából. Sem a második, sem a harmadik szobában nem találtam egy lelket sem. Végre kiértem a folyosóra. A zene egyre jobban volt hallható. A folyosó közepéről lépcső vezetett le; erre szoktam én lejárni a nagy szobákba. A lépcső fényesen ki volt világítva; lent jártak-keltek; elbújtam egy szögletbe, hogy észre ne vegyenek s mihelyt csak lehetett, lesiettem a másik folyosóra. A zene a szomszéd teremben hangzott; ott zaj volt, beszélgettek, mintha ezer ember gyűlt volna össze. A folyosóról a terembe szolgáló ajtók egyike roppant nagy méretű, kettős szárnyú, piros bársony függönnyel volt díszítve. Felemeltem az egyik szárnyat és a két függönyszárny között megálltam. Szívem úgy dobogott, hogy alig birtam

lábaimon megállni. De néhány perc után leküzdöttem izgatottságomat s végre félre mertem vonni a másik függöny szélét is. Istenem! A roppant nagy, komor terem, amelybe én nem mertem belépni, most ezer gyertya fényétől ragyogott. Mintha fénytenger özönlött volna felém: sötéthez szokott szemeim a fájdalomig megkápráztak. Illatos lég, mint meleg széláradat, csapta meg arcomat. Rengeteg sok ember járt alá s fel; amint látszott mind örültek, vidámak voltak. A hölgyek pompás, világos ruhákban voltak; mindenfelé meglepedettségtől sugárzó szemeket láttam. Megbűvölten álltam. Úgy rémlett, mintha mindezt én láttam volna valahol, valamikor, álmomban... Eszembe jutottak az esti szürkületek, eszembe jutott a mi padlás-lakásunk, a magas ablak, messze lent az utca a csillogó lámpákkal, az átelleni ház vörös-függönyös ablakai, a kapu előtt álló kocsik, a büszke lovak dobogása és prüsszkölése, kiabálás, zaj, az ablakokon mutatkozó árnyak s a messziről hallható, halk zene... Hát itt volt az a paradicsom, itt! - gondoltam magamban, - hát ide szerettem volna én apámmal jönni! E szerint nem volt ez csak látomány. Igen, mindent így láttam én az én ábrándjaimban, álomlátásaimban. Betegségtől felhevült képzelődésem fellobogott a fejemben s szemeimből valami megérthetetlen elragadtatás könnyei csordultak ki. Szemeimmel apámat kerestem: „neki itt kell lennie, ő itt van”, - gondoltam és szívem dobogott a várakozásban, lélegzetem akadozott. De a zene most elhallgatott, zaj keletkezett s az egész termen át valami suttogás támadt. Mohón nézegettem az előtttem feltűnedező arcokba, fel akartam valakit ismerni. Egyszerre csak valami szokatlan mozgás keletkezett a teremben. Egy emelvényen magas termetű, szikár öreg embert láttam meg. Halvány arcával mosolyogva, minden oldalra szögletesen hajlongott; kezében hegedű volt. Mély csend állt be, mintha mindenki visszafojtotta volna lélegzetét. Minden szem az öregre volt szegezve, várakoztak. Az öreg felvette a hegedűt és vonójával megérintette a húrokat. Megkezdődött a hegedű-játék s én úgy éreztem, mintha hirtelen elszorult volna a szívem. Véghetetlen búval, lélegzetemet visszatartva hallgattam a hangokat; fülemben valami ismerős hang zendült meg, mintha én már hallottam volna azt valahol; mintha szívemben valami rettenetes, félelmetes dolognak előérzete támadt volna. A hegedű erősebben kezdett zengeni, a hangok gyorsabban, áthatóbban peregtek. Mintha valami kétségbeesett jajgatás, panaszos sírás, valakinek ehhez az egész sokasághoz intézett reménytelen esdeklése hallatszott volna s végre fájdalmas kétségbeeséssel hallgatott el. Szívemnek mindez egyre ismerősebbnek látszott. De szívem hinni nem akart, összeszorítottam fogaimat, hogy fájdalmamban fel ne nyögjek, megkapaszkodtam a függönybe, hogy el ne essem. Néha behunytam s újra kinyitottam a szememet, várva, hogy mindez talán csak álom, hogy valamely szörnyű pillanatban felébredek és átálmodtam azt az utolsó éjjelt, hallottam ugyanezeket a hangokat. Szememet kinyitva, meg akartam bizonyosodni, mohón néztem a sokaságon - de nem! ezek más emberek, más arcok voltak. Úgy tetszett, mintha valamennyien vártak volna valamit, éppen úgy, mint én s mintha éppen úgy szenvednének, mint én; úgy tetszett, mintha valamennyien rá akartak volna kiáltani azokra a szörnyű jajgatásokra és nyögésekre, hogy hallgassanak el, ne kínozzák a lelkeiket, de a jajgatások és nyögések egyre bánatosabban, panaszosabban, hosszasabban áradoztak. Végre felhangzott az utolsó, rettenetes, hosszú sikoly és nekem egész valóm megremegett... Most már kétségtelen! Ez ugyanaz a sikoly. Ráismerem, hallottam már s most éppen úgy bele hasított az a szívembe, mint akkor, azon az éjszakán. „Apám, apám!” - villant meg agyamban, - „ő itt van, ez ő; ő hí engem, az az ő hegedűje!” Mintha az egész hallgatóságból feljajdulás szakadt volna ki - és roppant tapsolástól zúgott a terem. Mellemből kétségbeesett, éles sírás szakadt ki. Nem birtam tovább magammal, félre rántottam a függönyt és berohantam a terembe.

- Papa, papa! Te vagy! hol vagy? - kiáltottam szinte magamon kívül.

Nem tudom már, hogy futottam oda a magas öreg emberhez; utat engedtek, félre álltak előttem. Fájdalmas felkiáltással rohantam hozzá; azt hittem, hogy apámat ölelem meg. Ekkor valaki megfogott a hosszú, csontos kezével és felemelt a levegőbe. Valakinek fekete szeme nézett rám, mintha tüzével meg akart volna égetni. Ránéztem az öregre: „nem! ez nem az én apám; ez az ő meggyilkolója!” - gondoltam magamban. Valami önkívület fogott el és úgy rémlett, hogy az emberek kacajra fakadtak s hogy ez a kacaj elterjedt az egész teremben, felkiáltások hallatszottak. Elájultam.

V.

Ez volt az én betegségem második és utolsó szaka.

Mikor magamhoz tértem, egy velem egykorú gyerek-leánykát láttam meg, aki felém lehajolt s nekem első mozdulatom az volt, hogy kinyújtottam feléje a kezemet. Mikor őt először megpillantottam, valami boldogság, valami édes előérzet töltötte meg lelkemet. Képzelnék el egy ideálisan gyönyörű arcocskát, egy meglepően ragyogó szépséget, amely előtt meglepetten, kellemes zavarral, megrezzenő elragadtatással áll meg az ember s amely iránt hálát érzünk azért, hogy elhalad mellettünk. Ez a herceg leánya, Kati volt, aki most érkezett haza Moszkvából. Elmosolyodott, mikor mozdulatomat meglátta s az én gyenge idegeim megsajdultak az édes érzéstől.

A kis hercegisasszony apját szólította, aki pár lépésnyi távolságban beszélt az orvossal.

- No, hálistennek, hálistennek! - mondta a herceg, megfogván a kezemet, miközben arca őszinte örömtől ragyogott. - Nagyon örülök, nagyon! - folytatta szokása szerinti szapora szóval. - Ez meg itt az én Kati lányom: ismerkedjenek meg; neked meg itt van a barátnéd. Légy mentől előbb egészséges, Netocska. Oh, a rossz kislány, hogy' megijesztett!

Gyógyulásom gyorsan haladt előre. Néhány nap múlva már járkáltam. Reggelenként Kati az ágyamhoz jött, mindig vidáman, mindig mosolygással, ami ajkáról soha el nem tűnt. Megjelenésére úgy lestem, mint valami boldog pillanatra; nagyon szerettem volna megcsókolni. De a bolondosan jókedvű leányka csak alig néhány percre maradt; nyugodtan ülni egy helyben nem volt képes. Elengedhetetlen eleme volt neki, hogy örökösen szaladgáljon, szökdécseljen, ugráljon, zajongjon és belármázza az egész házat. Ugyanazért mindjárt kezdetben kijelentette, hogy ő neki roppant unalmas nálam ülni, tehát csak ritkán fog meglátogatni, ezt is csak azért, mert sajnál, - hát nem teheti, hogy meg ne látogasson: hanem ha majd én egészen felépülök, akkor majd jobb dolgunk lesz. Minden reggel az volt az első szava:

- No, meggyógyultál már?

Minthogy pedig még mindig gyengélkedtem, sápadt voltam s csak bátortalan mosoly jelent meg néha ajkamon, a hercegisasszony mindjárt összeráncolta szemöldökét, fejét csóválta és bosszúsan toppantott lábával.

- Hiszen megmondtam neked tegnap, hogy mára jobban kell lenned! Mi? Talán nem adnak enni?

- Adnak egy keveset, - feleltem félénken, mert már tartottam tőle. Mindenképen szerettem volna kedvében járni, ezért nagyon vigyáztam minden szavamra, minden mozdulatomra. Megjelenése egyre nagyobb és nagyobb örömet szerzett nekem. Le nem vettem róla a szememet s mikor távozott, én még mindig szinte elbűvölten néztem oda, ahol ő állt. Már álmomban is láttam őt. Ébrem pedig, ha ő nem volt is ott, egész beszélgetést fogalmaztam meg vele, barátnéjának tartottam magamat, vele pajkoskodtam, szeleskedtem és sírtam, ha valamiért megkorholtak bennünket, egyszóval, úgy ábrándoztam róla, mintha szerelmes lettem volna belé. Roppantul szerettem volna mentől hamarabb egészséges lenni és megtelni, mint ahogy' ő kívánta.

Mikor Kati reggel ki-beszaladt hozzám s első szava az volt, hogy „Nem vagy jobban? Még mindig olyan ványadt vagy!” én úgy megszeppentem, mintha valamiben vétkes lettem volna. De Kati a legkomolyabban csodálkozott azon, hogy én egy huszonnégy óra alatt egészen jobban nem vagyok s ezért már igazán haragudni kezdett.

- No, ha akarod, hozok ma neked pirogot,¹¹ - mondotta egyszer, - egyél pirogot, attól hamarosan meghízol.

- Hozz, hozz! - feleltem megörülve annak, hogy még egyszer megláthassam őt aznap.

A hercegkisasszony azalatt, míg egészségem felől tudakozódott, velem szemben egy széken ült és úgy vizsgálgatott engem fekete szemeivel. Kezdetben is, mikor megismerkedtünk, minden percben a legbávább bámulattal nézegetett engem végig tetőtől talpig. De akkor nehezen indult meg köztünk a beszélgetés. Félttem Katitól, az ő éles szavaitól, pedig majd megölt a kívánság, hogy vele beszélgethessek.

- Mért nem szólsz? - kérdezte Kati mami hallgatás után.

- Mit csinál a papád? - kérdeztem, megörülve, hogy megtaláltam az alkalmas frázist, mellyel a beszélgetést minden alkalommal megkezdhettem.

- Papa jól van. Ma én két csésze teát ittam, nemcsak egyet. Hát te hányat?

- Egyet.

Megint szünet.

- Ma a Falstaf meg akart harapni.

- Kutya az?

- Igen, kutya. Hát te még nem láttad?

- Nem.

S minthogy megint nem tudtam, hogy mit mondjak még, hát a hercegkisasszony megint bámulva nézett rám.

- Mondd csak: örülsz, ha veled beszélgetek?

- Nagyon örülök, nagyon! jöjj el mentől többször.

- Mondták, hogy vidámabb leszel, ha eljárók hozzád; de állj lábra már mentől előbb; ma pedig pirogot hozok neked... de mért hallgatsz te mindig?

- Csak úgy.

- Bizonyára mindig gondolkozol?

- Igen, sokat gondolkozom.

- Én rólam meg azt mondják, hogy sokat beszélek és keveset gondolkozom. Hát talán nem jó beszélni?

- Dehogy! Én nagyon örülök, ha beszélsz.

- Hm! Megkérdem madame Leotardtól; ő mindent tud. És miről gondolkozol te?

- Te rólad, - feleltem; kis szünetet tartva.

¹¹ Igen kedvelt orosz sütemény.

- És az téged mulattat?

- Igen.

- E szerint te szeretsz engem?

- Igen.

- Én meg téged még nem szeretlek. Olyan sovány vagy! No, majd hozok neked pirogot. Most pedig Isten veled!

S a hercegkisasszony úgyszólván röptiben megcsókolt és eltűnt a szobából.

Ebéd után csakugyan megjelent a piroggal; örömeiben hahotázva szaladt be, hogy ő mégis csak hozott nekem pirogot, amitől pedig el voltam tiltva.

- Egyél, amennyi csak beléd fér; ez az én pirogom; én nem ettem. No, Isten veled!

S már megint eltűnt.

Más alkalommal megint ebéd után repült be hozzám; fekete hajfürtjeit mintha vihar zilálta volna meg, arca bíbor-veres volt, szemei szikráztak; úgy látszott, hogy már egy vagy két óráig ugrándozott, szökdécselt.

- Tudsz te tollas labdával játszani? - kérdezte lihegve, szapora szóval, mintha valahová sietne.

- Nem tudok, - feleltem és roppantul sajnáltam, hogy nem felelhetek igennel.

- Beh furcsa vagy! No, ha jobban leszel, majd megtanítlak. Csak ezért jöttem. Most madame Leotard-val játszom. Isten veled! Várnak.

Végre valahára felkelhettem, bár még igen gyenge voltam. Első gondolatom az volt, hogy most már mindig Katóval lehetek. Ellenállhatatlanul vonzódtam hozzá. Nem győztem őt eléggé nézni, amin Kati igen csodálkozott. Hozzá való ragaszkodásom oly erős volt, iránta táplált érzelmeimben oly hevesség vezetett, hogy lehetetlen volt ezt észre nem vennie, és ezt ő eleinte hallatlan furcsaságnak tartotta. Egyszer, valami játék közben, nem birtam magamon uralkodni, nyakába vettem magamat és elkezdtem őt csókolgatni. Ő kiszabadította magát ölelésemből, megfogta a kezemet és szemöldökét összevonva, mintha valamivel én őt megbántottam volna, azt kérdezte tőlem:

- Mi lelt? Miért csókolgatsz?

Én megzavarodtam, mintha valamit vétettem volna, megrezzentem váratlan kérdésétől és egy szót sem feleltem; a hercegkisasszony annak a jelül, hogy nem érti a dolgot, egyet rántott a vállán (ez a mozdulat már szokásává lett), igen komolyan összeszorította telt ajkait, abban-hagyta a játékot, leült egy díván szögletébe s onnan nézett engem nagyon sokáig, valamin gondolkozva, mintha valamely váratlanul támadt kérdést akart volna megoldani. Ez is szokása volt minden nehezebb helyzetében. Én sokáig nem birtam megszokni ezt az ő éles, makacs jellemét.

Eleinte magamat okoltam és azt hittem, hogy én csakugyan nagyon különös vagyok. De ámbár ez igaz is volt, mégis gyötört az a talány, hogy mért nem bírok én mindjárt kezdetben Kattal megbarátkozni s neki egyszersmindenkorra megtetszeni? A felsülés a fájásig bántott s szerettem volna Katinak minden elhamarkodott szavára, minden bizalmatlan tekintetére sírva fakadni. Szomorkodásom napról-napra, óráról-órára nőtt, mert Katinál minden igen gyorsan végződött. Néhány nap multán észrevettem, hogy ő egyáltalában nem szeretett meg engem, sőt elkezdett tőlem idegenkedni. Ennél a leánykánál minden igen gyorsan, élesen ment végbe, azt is mondhatnám: nyersen, ha egyenes, báván őszinte karakterének villámszerű gyorsaságában

nem lett volna igazi, nemes grácia. Azzal kezdődött a dolog, hogy ő kétkedéssel, sőt később bizonyos lenézéssel viselkedett irántam, úgy látszik azért, mert semmiféle játékot nem tudtam vele játszani. A hercegkisasszony szeretett pajkoskodni, szaladgálni, erős, élénk, ügyes volt, én pedig egészen az ellenkező. Még betegségemből gyenge, csendes, tűnődő voltam: a játék nem vidított fel; egyszerűen: határozottan nem volt bennem semmi arravaló képesség, hogy Kati tetszését megnyerjem. Ezenkívül nem bírtam elviselni, ha valamiért nem voltak velem megelégedve: azonnal elszomorodtam, lehangolódtam, annyira, hogy már hibámat sem bírtam jóvátenni, a rólam keletkezett és rám nézve nem előnyös véleményt megváltoztatni, - egyszerűen, teljesen tehetatlenné lettem. Kati ezt sehogy sem bírta megérteni. Eleinte még félt is tőlem, szokása szerint csodálkozva nézegetett rám, miután órákig bajlódott velem, hogy a tollas labdával való játékra megtanítsam és utoljára sem bírt velem semmire sem menni. S mert én olyankor úgy elszomorodtam, hogy kész lettem volna sírva fakadni, ő egyszer-kétszer rám nézett s miután nem tudta, hogy mit csináljon velem, végre is végkép magamra hagyott, elkezdett magában játszani s egész napokig nem is szólt hozzám. Ez engem, annyira meglepett, hogy lenézését alig bírtam elviselni. Ez az én újabb elhagyatottságom még rosszabbul esett, mint az eddigi s én újra szomorkodni, tűnődni kezdtem, szívemet megint sötét gondolatok lepték meg.

A ránk felvigyázó madame Leotard végre felfedezte ezt a viszonyunkban beállott változást. S minthogy először rám esett a figyelme s kényszerű félrevonultságom őt meglepte, hát legelőbb is a hercegkisasszonyt szólította meg, megpirongatva azt, hogy nem tud velem bánni. A hercegkisasszony összevonta szemöldökét s vállát vonogatva kijelentette, hogy ő nem tud velem mit csinálni, hogy én játszani nem tudok, hogy én mindig gondolkozom valamin s hogy legjobb, ha megvárják Szása¹² fítestvérét, aki majd megjön Moszkvából: azzal majd mind a ketten vígabban lesznek.

De madame Leotard nem elégedett meg ezzel a felelettel és megfedte őt azért, hogy engem magamra hagy, holott én még beteg vagyok; hogy én nem lehetek olyan vidám és pajkos, mint Kati, hogy ez különben rendén is van, mert Kati túlságosan pajkos; hogy ezt tette, meg azt tette, hogy tegnapelőtt is majd megharapta a bulldog, egyszerűen: madame Leotard kiméletlenül megkorholta s azzal végezte, hogy Katit hozzám küldte azzal a parancssal, hogy rögtön béküljön ki velem.

Kati olyan figyelmesen hallgatta madame Leotard szavait, mintha annak okoskodásában valami újat és igazságost értett volna meg. Ledobva az abroncsot, mellyel a teremben karikázott, hozzám jött és komolyan rámtekintve, csodálkozva kérdezte:

- Hát szeretne játszani?

- Nem, - feleltem én, megijedve magamért is, Katiért is, már akkor, mikor őt madame Leotard pirongatta.

- Hát mit szeretne?

- Ülve maradok, mert nekem nehezemre van a szaladgálás; de ne haragudjék rám, Kati, mert én magát nagyon szeretem.

- Jól van, akkor majd magamban játszom, - felelt Kati halkán, csendesen, csodálkozva látván, hogy eszerint nem ő a hibás. - No, a viszontlátásig! Haragudni pedig én nem fogok magára.

- A viszontlátásig! - feleltem én felállva s kezet nyujtva.

¹² A Sándor név diminutivuma.

- Talán kívánja, hogy megcsókoljuk egymást? - kérdezte kis gondolkodás után; bizonyára azért, mert eszébe jutott nemrégí jelenetünk és lehetőleg kedvemben akart járni, hogy mentől hamarabb békében végezzen velem.

- Ahogy akarja, - feleltem félénk reménykedéssel.

Hozzám lépett s igen komolyan, mosolygás nélkül megcsókolt. Ilyen módon megcselekedvén mindazt, amit tőle vártak, - sőt többet, mint amennyire szükség volt, arra, hogy teljesen kielégítse a szegény leánykát, akihez őt odaküldték, - elégedetten és vidáman szaladt el tőlem s nemsokára megint felhangzott a szobákban nevetése, kiáltozása, míg végre alig pihegve egy divánra dobta magát, hogy megpihenjen és új erőt gyűjtsön. Egész este gyanakodva nézett engem: bizonyára igen különösnek, furcsának tartott. Látszott rajta, hogy szeretett volna velem valamiről beszélni, felvilágosítani valami engem illető félreértést, de ezúttal - nem tudom miért - megtartóztatta magát. Rendszerint reggel kezdődött a Kati tanulása. Madame Leotard francia nyelvre tanította. Az egész tanulás grammatikai ismétlésekből és Lafontaine olvasásából állt. Nem igen terhelték a tanulással, mert alig bírták arra is rávenni, hogy naponként legalább két órahosszat foglalkozzék könyvekkel. Erre is csak apja kérése, anyja meghagyása folytán adta rá magát; ezt a foglalkozást aztán igen komolyan végezte, mert szavát adta volt rá. Rendkívül tehetséges volt, felfogása gyors. De ebben a tekintetben is voltak apró különösségei: ha valamit meg nem értett, rögtön maga kezdett arról gondolkodni s ki nem állhatta, ha magyarázgatták neki, mintha szégyelte volna ezt. Beszélték, hogy néha egész napokig évdődött valami kérdéssel, melyet eldönteni nem bírt; ilyenkor mérgelődött, hogy mások segítsége nélkül nem bír önmaga eredményre jutni és csak végső esetben, mikor már minden erejét kimerítette, fordult madame Leotardhoz azzal a kéréssel, hogy segítsen neki a kérdést megfejtetni, mellyel ő nem volt képes tisztába jönni. Ilyen volt minden dolgában. Nagyon sokat gondolkozott már, holott ezt első tekintetre nem lehetett feltenni róla. Emellett azonban korához képest rendkívül báva volt: időnkint hihetetlenül ostoba kérdéssel állt elő, máskor pedig feleleteiben a legnagyobb előrelátás, finomság és elmésség mutatkozott.

Végre, miután már én is foglalkozhattam valamivel, madame Leotard megexaminált s miután úgy látta, hogy igen jól olvasok, de igen rosszul írok, elhalaszthatatlanul szükségesnek ítélte, hogy engem franciára tanítson.

Nem ellenkeztem s egy reggel együtt ültem le Katival a tanuló-asztalhoz. Úgy esett, hogy ez alkalommal Kati, mintegy vesztére, rendkívül tompa felfogást tanúsított s annyira szórakozott volt, hogy madame Leotard alig ismerte rá. Én meg csaknem az első lecke-órán megtanultam az egész francia ábécét, mert szorgalmammal lehetőleg kedvében akartam járni madame Leotardnak. A lecke végén madame Leotard végképen megharagudott Katira.

- Nézze meg csak őt! - mondotta rám mutatva, - beteg gyerek, először kezdi a tanulást és tízszer többet végzett, mint maga! Nem szégyenli magát?

- Hát ő többet tud, mint én? - kérdezte Kati elbámulva, - hiszen ő még csak az ábécét tanulja.

- Mennyi idő alatt tanulta meg maga az ábécét?

- Három lecke alatt.

- Ő meg egy alatt. Következésképpen ő háromszorta gyorsabb felfogású és mihamar el fogja hagyni magát. Vagy nem úgy van?

Kati kis ideig elgondolkozott, aztán látván, hogy madame Leotardnak igaza van, elpirult, mint a pipacs. Csaknem minden balsikernél első dolga volt bosszúságában vagy büszkeségében elpirulni, szégyentől égni, mihelyt valamely helytelenségen rajtakapták, egyszóval csaknem minden hasonló esetben. Ezúttal csaknem kiperdültek a könnyei, de hallgatott, csak úgy nézett

rám, mintha tekintetével meg akart volna égetni. Én rögtön kitaláltam, hogy miről van szó. Szegény leánya a végletekig büszke és önérzetes volt. Mikor madame Leotardtól kijöttünk, megszólítottam őt, hogy bosszúságát mihamarább eloszlassam s bebizonyítsam neki, hogy én a francia hölgy szavainak oka nem vagyok, de Kati hallgatott, mintha szavaimat nem is hallotta volna.

Egy óra múltán bejött abba a szobába, melyben én a könyvemmel ültem s még mindig Katiról gondolkoztam, mert meg voltam lepelve és megijedtem attól, hogy ő már megint nem akar velem szóba állni. Komoran nézett rám, leült szokása szerint a divánra s vagy egy félóráig le nem vette rólam a szemét. Végre már nem szenvedhettem ezt tovább és kérdően néztem rá.

- Tud maga táncolni? - kérdezte Kati.

- Nem tudok.

- Én meg tudok.

Szünet.

- Hát zongorázni tud-e?

- Azt sem tudok.

- Én meg zongorázni is tudok. Azt nagyon nehéz megtanulni.

Én nem feleltem.

- Madame Leotard azt mondja, hogy maga okosabb, mint én.

- Madame Leotard megharagudott magára, - feleltem.

- Hát a papám is haragudni fog?

- Nem tudom, - mondtam.

Újabb szünet. A hercegisasszony türelmetlenül topogott a kis lábaival.

- Maga persze ki fog engem nevetni azért, mert maga értelmesebb, mint én? - kérdezte, nem bírva már bosszúságát tovább fékezni.

- Oh nem, nem! - kiáltottam, helyemről felugorva, hogy hozzárohanjak és őt megöleljem.

- Nem szégyenli magát illet kérdezni s ilyeneket gondolni, hercegisasszony? - szólalt meg váratlanul madame Leotard, aki már vagy öt perc óta figyelt bennünket és hallgatta: beszélgetésünket. - Szégyellje magát! Irigyl a szegény gyereket és dicsekszik előtte, hogy maga táncolni és zongorázni tud! Szégyen! Mindent elmondok a hercegnek.

A hercegisasszony arca elpirult, mint a hajnal.

- Ez igen nem szép. Megsértette őt a kérdéseivel. Az ő szülei szegény emberek voltak, nem fogadhattak ő mellé tanítókat; ő magától tanult, mert neki jó a szíve. Magának szeretnie kellene őt s ahelyett veszekedni akar vele! Szégyelje magát! Hiszen ő - szegény árva. Senkije sincs. Még csak az a híja, hogy eldicsekedjék előtte, hogy maga hercegisasszony, ő pedig nem. Most magára hagyom: gondolkozzék azon, amit mondtam és javuljon meg.

A hercegisasszony két napig gondolkozott. Két napig nem lehetett hallani nevetését, kiabálását. Éjjel felébredve, hallottam, hogy még álmában is tovább okoskodott madame Leotarddal. E napokon még egy kicsinykét meg is fogyott, a pirosság nem volt oly élénk derült arcocskáján. Végre a harmadik napon találkoztunk lent, a nagyszobákban. A hercegisasszony

az anyjától jött s meglátva engemet, leült nem messzire, velem szembe. Félve, egész testemben reszketve vártam, hogy mi lesz most?

- Netocska, miért pirongattak meg engem maga miatt? - kérdezte ő végre.

- Nem én miattam, Katóka, - feleltem, sietve kimenteni magamat.

- De madame Leotard azt mondja, hogy én magát megbántottam.

- Nem, Katóka, maga nem bántott meg engem.

A hercegkisasszony vállat vont, annak jeléül, hogy hát akkor ő nem érti a dolgot.

- Miért sír maga mindig? - kérdezte kis szünet után.

- Majd nem sírok, ha úgy akarja, - feleltem könnyezve.

Ő megint vállat vont.

- Régebben is mindig sírt?

Nem feleltem.

- Miért lakik maga minálunk? - kérdezte rövid hallgatás után a hercegkisasszony.

Meglepetten néztem rá, s mintha valami megszúrta volna a szívemet.

- Azért, mert árva vagyok, - feleltem, magamat összeszedve.

- Volt magának papája és mamája?

- Volt.

- No és nem szerették magát?

- De... - szerettek, - feleltem minden erőmet összeszedve.

- Szegények voltak?

- Szegények.

- Nagyon szegények?

- Nagyon.

- Semmire sem tanították magát?

- Olvasni megtanítottak.

- Voltak magának játékszerei?

- Nem voltak.

- Süteményük volt?

- Nem volt.

- Hány szobájuk volt?

- Egy.

- Egy szoba?

- Egy.

- Cselédjeik voltak?

- Cselédjeink nem voltak.

- Hát ki szolgálta ki magukat?

- Én jártam bevásárolni.

A hercegisasszony kérdései egyre jobban elkésérítettek. Visszaemlékezéseim, elhagyatottságom és a hercegisasszony csodálkozása: - mindez megkapta, bántotta izgatott szívemet. Reszkettem az izgalomtól és fojtogattak könnyeim.

- Bizonyára örül annak, hogy nálunk lakik?

Nem feleltem.

- Volt szép ruhája?

- Nem volt.

- Hitvány ruhája volt?

- Igen.

- Láttam a ruháját; mutatták.

- Miért kérdezi ezeket? - szóltam én, reszketve valami új, előttem eddig ismeretlen érzéstől és eközben felálltam. - Miért kérdezzet? - folytattam a méltatlankodástól elpirulva. - Miért gúnyol?

A hercegisasszony elvörösödött és ő is felállt, de rögtön leküzdötte felgerjedését.

- Nem gúnyolom én, - felelt - csak azt akartam megtudni: igaz-e, hogy a maga papája és mamája szegény volt?

- Mért kérdezősködik papámról és mamámról? - mondtam fájdalomtól sírva fakadva. - Mért kérdezősködik így róluk? Mit vétettek azok maga ellen, Kati?

Kati megzavarodott s nem tudott felelni. E pillanatban belépett a herceg.

- Mi bajod, Netocska? - kérdezte rám tekintve s meglátva, hogy sírok, - mi lelt? - folytatta Katira tekintve, aki vörös volt, mint a láng, - miről beszéltek? min vesztetek össze? Netocska, min vesztetek össze?

De én nem bírtam felelni. Megragadtam és könnyezve csókolgattam a herceg kezét.

- Kati, mondd meg az igazat: mi történt?

Kati nem tudott hazudni.

- Azt mondtam neki, hogy láttam az ő hitvány ruháját, melyet a papája és mamája életében viselt.

- Ki mutatta meg azt neked? Ki merte megmutatni?

- Magam néztem meg, - felelt Kati határozott hangon.

- No, jó! Tudom, hogy te másokat el nem árulsz. S tovább?

- Ő sírva fakadt s azt kérdezte, hogy mért gúnyolom én az ő papáját és mamáját.

- E szerint hát gúnyoltad azokat?

Kati ugyan nem gúnyolódott volt, de bizonyos, hogy megvolt erre a szándéka, ha én mindjárt úgy értettem meg őt. Egy szót sem felelt: e szerint tehát maga is beismerte szándékát.

- Most rögtön kérj tőle bocsánatot, - mondta a herceg, rám mutatva.

A hercegisasszony fehér lett, mint a fal és meg sem mozdult.

- Nos? - szólt a herceg.

- Nem! - szólalt meg végre Kati halkán, de a leghatározottabb hangon.

- Kati!

- Nem teszem meg, nem! - kiáltott fel szikrázó szemekkel és lábával toppantva. - Nem kérek bocsánatot, papa! Én őt nem szeretem. Én nem akarok vele együtt lakni... Én nem tehetek arról, hogy ő egész nap sír. Nem kérek tőle bocsánatot, nem!

- Jer velem, - mondta a herceg megfogva a kezét és bevezetve őt a szobájába. - Netocska, te meg menj fel.

A herceghez akartam rohanni, hogy őt Kati érdekében megkérleljem, de a herceg szigorúan megismételte parancsát, én tehát holtra ijedtemben felmentem. Beérve a szobánkba, leborultam a divánra és kezemet összekulcsoltam a fejemen. Számoltam a perceket s türelmetlenül vártam Katit, hogy a lábai elé vessem magamat. Végre bejött, nem szólt hozzám egy szót sem, elment mellettem és leült egy szögletbe. Szeme veres volt, arca megdagadt a sírástól. Minden elhatározottságom eltűnt. Félve néztem rá s félelmemben nem mertem meg sem mozdulni.

Mindenképen magamat vádoltam s mindenképen be akartam magam előtt bizonyítani, hogy mindennek én vagyok az oka. Százszor eltökéltem, hogy odamegyek Katihoz és százszor visszariadtam, mert nem tudhattam: hogyan fogadna ő engem. Így mult el egy-két nap. Második nap estefelé Kati felvidult, karikázni akart az abronsával a szobában, de mihamar abbahagyta és leült a szögletébe. Mielőtt lefeküdt volna, hirtelen felém fordult, még egy pár lépést is tett felém s ajkacskái megnyitak, mintha valamit akart volna nekem mondani, de aztán megállt, visszafordult és lefeküdt az ágyába. Elmult még egy nap és a csodálkozó madame Leotard végre is kérdőre fogta Katit, hogy mi történt vele? Talán beteg, hogy olyan egyszerre csendessé lett? Kati felelt valamit, a tollas labda után nyult, de mihelyt madame Leotard elfordult, rögtön elvörösödött és sírva fakadt. Kiszaladt a szobából, hogy ne láthassam őt. Végre a helyzet a következőképen tisztázódott: összeveszésünk után három nappal ebéd után ő bejött az én szobámba és bátortalanul közeledett hozzám.

- Papa meghagyta, hogy én magától bocsánatot kérjek, - mondotta, - megbocsát-e nekem?

Én gyorsan megragadtam Kati mindkét kezét és izgalomtól lihegve feleltem:

- Igen, igen!

- Papa azt is megparancsolta, hogy csókoljuk meg egymást; megcsókol maga engem?

Felelet helyett elkezdtem a kezét csókolgatni, sírni. Felnézve Katira, valami szokatlan mozdulatot vettem nála észre. Ajkacskái kissé megrebbentek, álla rángott, szemecskéi megnedvedtek, de hirtelen leküzdötte felindultságát és mosoly lebbent el ajkacskáin.

- Most megyek és megmondom papának, hogy megcsókoltam magát és bocsánatot kértem, - szólt csendeskén, mintha magában gondolkozott volna. - Már három nap óta nem láttam a papát; azt mondta, hogy addig be ne menjek hozzá, - jegyezte meg kis szünet után.

S ezeket mondva, bátortalanul és eltűnődve indult lefelé, mintha még nem tudná, hogy hogy fogja őt apja fogadni.

De egy óra múlva fent kiáltozás, kacaj, láрма hallatszott, Falstaf ugatott, valami csörömpölve feldúlt és összetört, több könyv lerepült a földre, az abrons bűgni kezdett és végigkarikázott az összes szobákon, egyszóval: megtudtam, hogy Kati kibékült apjával és szívem megremegett az örömtől.

De Kati hozzám nem jött be és láthatóan kerülte a velem való beszélgetést. Ehelyett abban a kitüntetésben részesültem, hogy nagy mértékben felébresztettem az ő érdeklődését. Leült velem szemközt, hogy mentől jobban megnézhessem. Megfigyelései még bávábbak lettek, egyszerűen: az elkényeztetett, zsarnokoskodó leányka, kit a háznál mindenki dédelgetett, kényeztetett, mint valami ritka kincset, nem birta felfogni, hogyan kerülhettem én már több ízben az ő útjába, mikor ő egyáltalában nem akart velem találkozni. De ő igen kedves, jószívű teremtség volt, aki már ösztönszerűen is mindig tudott magának más utat keresni. Legerősebb hatással volt rá az apja, akit ő imádott. Anyja ész nélkül szerette, de roppant szigorúan bánt vele; tőle öröklötte Kati a nyakasságot, büszkeséget és az erős jellemet, de ezzel együtt átvette anyjának szeszélyességét is, mely néha zsarnokságba ment át. A hercegnének különös fogalma volt a nevelésről s a Kati neveltetése valami különös ellentétben állt az oktan kényeztetéssel és kérlelhetetlen szigorúsággal. Ami tegnap meg volt engedve, az ma minden ok nélkül megtiltatott s ezzel a gyerek igazságérzete csorbát szenvedett... No de erről majd később! Csak azt jegyzem meg, hogy a gyerek-leányka már meg tudta határozni apjához és anyjához való viszonyát. Apjával szemben minden tekintetben nyílt és őszinte volt, semmit el nem titkolt. Anyjával egészen ellenkezőleg viselkedett: zárkózott, bizalmatlan és ellentmondás nélkül engedelmes volt. De engedelmissége nem volt őszinte, meggyőződésből eredő, hanem a rendszeresség folyománya. Később majd bővebben is megmagyarázom ezt. Különben az én Katim különös dícséretére megjegyzem, hogy ő végre is megértette az anyját és mikor annak alárendelte magát, akkor már teljesen megértette annak határtalan szeretetét, mely néha beteges érzelmösségig ment és a hercegisasszony nagylelkűen számításba vette ezt az utóbbi körülményt. Fájdalom: ez a számbavétel nem sokat segített később az ő heves fejecskéjén.

De én úgyszólván nem tudtam, hogy mi történik velem. Egyre izgultam valami új, homályos érzéstől s nem nagyítok, ha azt mondom, hogy szenvedtem, évdtem ettől az új érzéstől. Röviden szólva - (bocsássák meg nekem ezt a kifejezést!) - szerelmes voltam az én Katimba. Igen, szerelem volt ez, igazi szerelem; szerelem örömmel és könnyekkel: szenvedélyes szerelem. Mi vonzott engem ő hozzá? Hol vette magát ez a szerelem? Akkor kezdődött, mikor őt először megláttam, mikor minden érzésemet kellemesen lepte meg az angyali szépségű gyerek meglátása. Minden oly gyönyörűsége volt ő benne; egyetlen fogyatéka sem született vele, - mind csak később ragadt rá s mind örökös harcban állt egymással. Mindenben látszott a helyes kezdet, amely idők multával helytelen formát vett fel; de ő benne minden, még az a harc is, derűs reménységtől sugárzott, minden örömmel teljes jövődöt jószolt. Katiban mindenki gyönyörködött, mindenki szerette őt, nemcsak én. Ha három óra tájban kivittek bennünket sétálni, a járókelők meglepetten álltak meg, mihelyt őt meglátták és nem ritkán a bámulat felkiáltásait lehetett hallani a szerencsés gyerekleány nyomában. Boldogságra született, boldogságra kellett születnie: ez volt a gondolata mindenkinek, aki vele találkozott. Meglehet, hogy bennem az ő láttára ébredt fel először a szépérzék, először nyilvánult meg a szépségtől megindítva és ez lehetett az oka az én szerelmemnek.

A hercegisasszony első hibája, vagy jobban mondva: jellemének fő alkotórésze, amely ellenállhatatlanul igyekezett a maga természetes formájában megtestesülni, és amely persze az elhajlással, kibontakozással küzdött, a büszkeség volt. Ez a büszkeség báva apróságokig ment és hiúsággá fajult, annyira, hogy például bármily ellentmondás nem bántotta, nem haragította meg őt, csak csodálkozásba ejtette. Nem birta felfogni: hogyan történhetik valami másképen, mint ahogy ő akarja. De szívében az igazságérzet mindig felülkerekedett. Ha meggyőződött, hogy neki nincs igaza, akkor rögtön ellentmondás nélkül és rendületlenül megadta magát. Ha idáig velem való viselkedésében hűtlen lett magamagához, ezt én az irántam érzett, megmagyarázhatatlan ellenszenvvel okolom meg, azzal, hogy én egy időre megzavartam az ő egész mivoltának épségét és harmóniáját; ennek úgy is kellett lenni: ő nagyon is szenvedélyesen

vetette magát az ő kedvteléseire s mindig csak a példák és tapasztalatok vezették őt a helyes útra. Minden eljárásának helyes és igaz volt a kifejlődése; de ezt mindig szakadatlan eltérések és tévelygések árán vásárolta meg.

Kati igen hamar készen volt az én megfigyelésemmel s végre egészen békét hagyott nekem. Megint úgy, mintha én nem is lettem volna a háznál; semmi felesleges, sőt szükséges szót sem intézett hozzám; ki voltam rekesztve a játszásokból, nem talán szándékosan, erőszakosan, de oly ügyesen, mintha magam is úgy akartam volna. A tanulás tovább folyt, s ha engem mint a szorgalom és jómagaviselet példáját állítottak ő elé, akkor már nem részesültem abban a kitüntetésben, hogy az ő hiúságát megbántsam, ami pedig olyan kényes volt, hogy azt még a mi bulldogunk, sir John Falstaf is képes volt megsérteni. Falstaf hidegvérű flegmatikus volt, de ha ingerelték, mérges mint a tigris és ilyenkor az uraság hatalmát sem vette tekintetbe; határozottan nem szeretett senkit sem, de kétségtelen, hogy legnagyobb és legtermészetesebb ellensége az öreg hercegisasszony volt... De erről majd később. A hiú Kati mindenképen rajta volt, hogy Falstaf barátságtalanságát legyőzze; kellemetlen volt neki, hogy csak egy élő lény is lehessen a háznál, aki el nem ismeri az ő fensőbbségét, hatalmát, aki meg nem hódol neki, aki őt nem szereti. Feltette hát magában a hercegisasszony, hogy Falstafot megostromolja. Mindenkinek parancsolni, mindenki fölött uralkodni akart; hogy kerülhetné el Falstaf is a maga sorsát? De a makacs bulldog nem adta meg magát.

Egyszer egy ebéd után bent ültünk mindketten az alsó teremben; a bulldog a terem közepén helyezkedett el és hanyagul élvezte az ő ebédutáni bendőkélését. A hercegisasszonynak most jutott eszébe, hogy a bulldogot hatalma alá kényszerítse. Félretette tehát a játékát s lábujjhegyen járva, a leggyengédebb szavakkal szólítottatta Falstafot, kezével integetett neki és óvatosan közeledett hozzá. De Falstaf már mesziről kivicsorította rettenetes fogait; a hercegisasszony megállt. Terve az volt, hogy Falstafhoz menve, azt megsímogassa, amit Falstaf határozottan senkitől sem tűrt el, csak a hercegnétől, akinek ő a kedvence volt; Kati a símogatás után rá akarta venni Falstafot, hogy ez őt kövesse; a vállalat nehéz volt, komoly veszedelemmel járt, mert Falstaf nem habozott volna, hogy megharapja a kezét, nagy szükség esetén akár meg is marja. Erős volt, mint valamely medve s én távolról nyugtalanul, félve néztem Kati próbálkozását. De őt nem egykönnyen lehetett szándékától eltéríteni még a Falstaf fogainak sem, melyeket ez a legudvariatlanabb módon vicsorgatott. Kati, látván, hogy egyszerűen odamenni Falstafhoz nem lehet, előbb nagyobb körben körüljárta az ellenséget. Falstaf meg sem mozdult. Kati másodszor is körüljárta, de már rövidebb körben, körüljárta harmadszor is, de mikor ahhoz a ponthoz ért, melyet Falstaf demarkációnális vonalnak tartott, újra kivicsorította a barátságtalan állat a fogait. Kati a lábával dobantott, bosszúsan eljött onnan és elgondolkozva ült le a divánra.

Vagy tíz perc múlva újabb cselhez folyamodott, gyorsan kiment és egy halom pereccel, süteménnyel tért vissza - egy szóval: megváltoztatta a fegyvernemet. De Falstaf megtartotta hidegvérét, valószínűen azért, mert nagyon jól volt lakva. Rá sem nézett a pereg-darabra, melyet elébe dobtak, mikor pedig a hercegisasszony megint ahhoz a ponthoz közeledett, melyet Falstaf az ő határvonalának tartott, ezúttal az élőbeninél sokkal határozottabb ellentállás következett be. Falstaf felemelte a fejét, kivicsorította a fogát, morogni kezdett s olyan mozdulatot tett, mintha helyéről fel akart volna ugrani. A hercegisasszony elvörösödött haragjában, eldobta a süteményeket s megint visszaült a helyére.

Nagyon fel volt indulva. Lábaival a szőnyeget verte, arca piros volt, mint a hajnal s szeméből a bosszúságtól könnyek serkedtek. Úgy esett, hogy véletlenül rám nézett - s erre minden vére a fejébe tolt. Eltökélten felugrott ültéből és a lehető legszilárdabb léptekkel elindult egyenesen a félelmetes kutya felé.

Úgy kell lenni, hogy ezúttal Falstaf nagyon meglepődött. Bebocsátotta az ellenséget a határvonalon át s csak két lépésnyi távolságból fogadta a meggondolatlan Katit a legfenyegetőbb morgással. Kati megállt egy, de éppen csak egy pillanatra, aztán elszántan tovább lépett előre. Én megdermedtem a félelemtől. A hercegisasszony olyan felbuzdulásban volt, amelyet nála még soha sem láttam; szemei győzelmesen, diadalmasan csillogtak. Pompás képet lehetett volna róla festeni. Bátran kiállta a mérges bulldog fenyegető nézését, meg sem rezzent annak kitátott, félelmetes szájától. Falstaf felállt. Bozontos melléből szörnyű hörgés tört elő; még egy perc és széttéphette volna Katit. De a hercegisasszony büszkén tette rá a kis kezecskéjét és diadalmasan, háromszor végigsímogatta a hátát. A bulldog egy pillanatra zavarban volt. Ez a pillanat volt a legrémesebb. Ekkor a kutya nehezen feltápázkodott, kinyújtózkodott s valószínűen meggondolva, hogy gyerekekkel nem érdemes kikötni, a legnagyobb nyugalommal kiment a teremből. A hercegisasszony diadallal állt a meghódított területen és a kielégített győzelem kimondhatatlan tekintetével nézett rám. Én fehér voltam, mint a fal; ő meglátta ezt és elmosolyodott. Hanem aztán az ő arcát is halálos sápadtság borította el. Alig birt a divánhoz menni és csaknem ájultan dőlt le arra.

Hozzávaló ragaszkodásom már nem ismert határt. Attól a naptól kezdve, melyen annyi rémüldözést álltam ki érte, már nem birtam magamon uralkodni. Gyötrött a nyugtalanság, ezerszer is a nyakába akartam borulni, de a félelem leláncolt a helyemhez, nem mertem mozdulni. Igyekeztem őt elkerülni, hogy ne láthassa izgalmainkat, de ha váratlanul bejött abba a szobába, melyben én elrejtőztem, összerázkódtam, szívem dobogni kezdett, fejem forgott. Azt hiszem, hogy ezt az én csintalankám észrevette s vagy két napig ő is zavartnak látszott. De ezt a helyzetet is mihamar megszokta. Így telt el egy egész hónap, mely alatt én magamban, titokban szenvedtem. Érzelmeimnek valami megmagyarázhatatlan nyúlékonysága volt - ha ugyan lehet ilyen kifejezést használni; természetem a legvégső határig képes tűrni, annyira, hogy a felrobbanás, az érzelmek váratlan jelentkezése már csak a végleteknél mutatkozik. Meg kell jegyeznem, hogy ez idő alatt mi Katival alig váltottunk öt-hat szót; de bizonyos, alig észrevehető jelekből azt láttam, hogy ő nála ez nem feledékenységből, nem irántam való közömbösségből eredt, hanem valami szándékos tartózkodásból, mintha felfogadta volna, hogy engem bizonyos határok közt fog tartani. De én már éjjelenként nem aludtam, nappaloként pedig nem birtam izgalmainkat elrejtteni - még madame Leotardtól sem. Kati iránti szeretetem már a furcsasággal volt határos. Egyszer loppal élveztem egy kendőjét, másszor egy szalagját, melyet a hajába szokott volt fonni és egész éjjelen át könnyezve csókolgattam azokat. Kezdetben a sértődöttségig, bántott engem a Kati közömbössége; de most egészen megzavarodtam s magam sem tudtam magamnak érzelmeimről számot adni. Ilyen módon az újabb benyomások lassankint háttérbe szorították a régieket, a szomorú multamra való visszaemlékezések elvesztették fájó éberségüket és összevegyültek új életemmel.

Koronként felébredtem éjjel, felkeltem ágyamból és lábujjhegyen; odamentem a hercegisasszonyhoz. Az éjjeli lámpa gyér világítása mellett órákig nézegettem az alvó Katit; néha leültem az ágya szélére, lehajtottam följe s ilyenkor arcomat érte az ő meleg lehellete. Csendes-kén, a félelemtől remegve csókolgattam kezét, vállát, haját, lábát, ha lába kilátszott a takaró alól. Miután egész hónapon át le nem vettem róla a szememet, lassankint észrevettem, hogy Kati napról-napra tűnődőbb lesz; természete elvesztette egyenletességét; néha napokig nem lehetett hallani a hangját, máskor meg olyan lármát csapott, minőt addig még soha. Ingerültté, kötekedővé lett, gyakran elveresedett és haragudott, velem apró kegyetlenkedéseket követett el: hol nem akart mellettem ülni az ebédnél, vagy csak közel is ülni mellém, mintha utálna, hol bement az anyjához s ott ült egész napokon át, bizonyosan jól tudván, hogy én ő nélküle elepedek bánatomban; hol órákon át nézegetett engem, hogy én már nem tudtam hová lenni halálos zavaromban, pirongtam, sápadoztam, de azért mégsem mertem a szobából kimenni.

Kati már kétszer panaszkodott lázról, holott ezelőtt soha semmi baja sem szokott lenni. Egy szép reggelen aztán különös rendelkezés történt: a hercegisasszony feltétlenül azt kívánta, hogy költöztessék őt át alulra, a mamájához, aki majd meghalt ijedtében, mikor Kati lázról panaszkodott. Meg kell jegyeznem, hogy a hercegné nagyon nem volt velem megelégedve s engem okolt mindazért, ami Katival történt, - mert a változást ő is észrevette - és azt állította, hogy az én - ő szerinte - komor természetem volt hatással az ő leánya természetére. Már régebben el akart választani bennünket egymástól s ezt csak azért halogatta, mert tudta, hogy komoly összeszólalkozásra kerülhet a sor a herceggel, aki ugyan mindenben engedni szokott neki, de néha hajthatatlan és makacs volt. A herceget pedig ő nagyon jól megértette.

Nagyon meglepett engem a hercegisasszony átköltözése és az egész hetet a legbetegesebb izgatottságban töltöttem el. Kínzott a nyugtalanság, törtem a fejemet azon, hogy miért idegenkedik én tőlem Kati? Tépte szívemet a búsulás s az igazság és méltatlankodás érzése kezdett megsértett lelkemben megfészkelni. Valami büszkeség keletkezett bennem, s ha azokban az órákban, melyekben sétára vittek ki bennünket, találkoztam Katival, mindig oly fensőbbsséggel, oly komolyan viselkedtem vele szemben, hogy az szinte meglepte őt. Természetes, hogy ilyen változások csak időnkint jelentkeztek nálam, azután újra egyre erősebben kezdett fájni a szívem, még gyöngébb és kislelkűbb lettem, mint voltam azelőtt. Egy reggel aztán legnagyobb csodálkozásomra és örvendező meglepetésemre a hercegisasszony visszajött a felső szobába. Legelőbb is esztelen nevetéssel borult a madame Leotard nyakába s kijelentette, hogy visszaköltözik hozzánk, aztán nekem is megbiccentette a fejét, kikérte, hogy aznap délelőtt ne tartsunk leckét és az egész időt szaladgálással, ugrándozással töltötte el. Soha sem láttam őt ilyen élénknek, örvendezőnek. Estefelé azonban lecsendesedett, tűnődött és újra valami szomorkodás árnyékozta be szép arcocskáját. Mikor este a hercegné feljött, hogy őt megnézzék, láttam, hogy Kati mindenképpen erőlködik, hogy vidámnak lássék. Hanem anyja távozása után egyszeribe könnyekre fakadt. Elbámultam. A hercegisasszony észrevette ezt és kiment. Egyszóval: valami váratlan krízis készült nála. A hercegné doktorokkal tanácskozott s minden nap lekérte magához madame Leotardot, hogy Kati felől részletesen kérdezősködjék; ki volt adva a rendelet, hogy ennek minden legkisebb mozdulatát figyelemmel kísérjék. Csak egymagam sejtettem, hogy miről lehet szó és szívem a reménykedéstől hevesen dobogott.

Egyszóval: a kis regény közeledett a megoldása felé. Harmadnapra azután, hogy Kati visszatért hozzánk, észrevettem, hogy ő egész délelőtt oly kedves szemekkel, oly hosszú pillantásokkal nézeget rám... Néhányszor találkoztam ezzel a nézésével s mindig elpirultunk mind a ketten és lesütöttük a szemünket, mintha egymástól restelkednénk. Végre a hercegisasszony felnevetett és elment tőlem. Az óra három ütött és öltöztetni kezdtek bennünket a sétára. Kati ekkor egyszerre csak hozzám jött.

- Kioldódott a cipője, - mondotta, - tartsa ide, hadd kössem meg.

Magam hajoltam le, hogy a cipőmet megkössöm és attól való örömben, hogy Kati megszólított, úgy elpirultam, mint a láng.

- Add ide! - szólt türelmetlenül és nevetve.

Erre lehajlott, megkapta és a térdére tette a lábamat, aztán megkötötte a cipő-zsinórt. Én lihegtem; nem tudtam: mit csináljak édes ijedtségemben. Bevégezvén a cipő megkötését, Kati felegyenesedett és engem tetőtől-talpig végignézett.

- A nyaka is meztelen, - mondotta, ujjával nyakam fedetlen részét megtapintva. - Legjobb, ha azt is magam kötöm be.

Nem ellenkeztem. Szétbontotta nyakba való kendőmet és újra megkötötte úgy, ahogy' ő azt helyesnek, tartotta.

- Különben köhögés lehet belőle, - mondotta hamisan mosolyogva és rám csillantva nedves, fekete szemecskéit.

Magamon kívül voltam; nem tudtam: mi történik velem s mi történt Katival. De sétálásunk szerencsére, hamar véget ért, máskülönben nem birtam volna magamon uralkodni s az utcán estem volna neki, hogy összecsókoljam. Így is, amint a lépcsőre értünk, loppal vállon csókoltam őt. Észrevette ő ezt, megrezzent, de nem szólt. Este szépen felöltöztették és levitték. A hercegnének vendégei voltak.

Hanem ez este nagy zavar keletkezett a háznál. Kati ideges rohamot kapott. A hercegné magánkívül volt ijedtében. A megjelent orvos nem tudott mit mondani. Természetes, hogy mindenki gyerek-betegségre, Kati korára gondolt, de én egészen másra gondoltam. Másnap Kati megint csak olyan volt, mint mindig, piros, vidám, majd kicsattant az egészségtől, hanem olyan kényes és szeszélyes is volt, amilyennek őt soha sem tapasztaltuk.

Legalább is egész délelőtt nem engedelmeskedett madame Leotardnak. Azután az jutott eszébe, hogy ő az öreg hercegisasszonyhoz akar menni. Az öreg hölgy, aki hűgát nem szenvedhette, azzal örökös vitában volt, s azt látni sem akarta, ezúttal szokása ellenére bebocsátotta őt magához. Eleinte minden jól ment s az első órát békességesen töltötték el. Kati, a kis kópé, azt gondolta, hogy bocsánatot kér minden eddigi tetteért, pajkosságáért, lármájáért s azért, hogy sohsem hagyott békét az öreg hercegisasszonynak. Az öreg hölgy ünnepélyesen, könnyezve bocsátott meg neki. De a kis bolondos tovább üzte a tréfát. Olyasmikről beszélt, amik idáig legfeljebb csak mint tervek lehettek benne. Kati jámbornak, bőjtölőnek, mindenben vezeklőnek tette magát, egy szóval: az öreg hercegisasszony el volt ragadtatva, hízelgett a hiúságának, hogy így győzedelmeskedik Kati felett, aki a ház bálványa, szemefénye s aki még anyját is kényszeríteni tudja arra, hogy az neki minden szeszélyét teljesítse.

Bevallotta a kis kópé először is, hogy az öreg hercegisasszony ruhájára látogató-jegyet akart ragasztani; hogy Falstafot be akarta fektetni az ágya alá; hogy össze akarta törni a pápaszemét, elhordani a könyveit s azok helyébe a mamától francia regényeket hozni; hogy a szobája földjén durranó petárdákat akart szétszórni, a zsebébe pedig egy csomag kártyát akart dugni stb. stb. Egyszerre egyik bolondság a másik után. Az öreg hölgy magánkívül volt, haragjában sápadozott, elvörösödött; végre Kati nem birt már magával, felkacagott és kiszaladt a nénitől. Az öreg hölgy azonnal hívatta a hercegnét. Egész tárgyalás kezdődött s a hercegné két óra hosszáig sírva kérte az öreget, hogy bocsásson meg Katinak, ne követelje annak a megbüntetését, és vegye tekintetbe, hogy a kicsike beteges. Az öreg hercegisasszony eleinte kérlelhetetlen volt; kijelentette, hogy holnapi nap kiköltözik a házból s csak akkor lágyult meg egy kissé, mikor a hercegné megígérte, hogy a büntetés meglesz, mihelyt a kis lány meggyógyul: akkor aztán elég-tétetik az öreg hölgy méltó felháborodásának. Hanem Kati már most szigorú lehordásban részesült. Levitték a hercegnéhez.

De ebéd után mégis csak elillant a kis kópé. Amint éppen lefelé mentem, már a lépcsőn találkoztam vele. Kinyitotta az ajtót és Falstafot szólította. Rögtön kitaláltam, hogy valami rettenetes bosszúállást tervez. Következésképpen állt a dolog:

Az öreg hercegisasszony legkérlelhetetlenebb ellensége - Falstaf volt. Falstaf nem hízelkedett senkinek, nem szeretett senkit, de gőgös, büszke, a legnagyobb mértékben ambiciózus volt. Nem szeretett senkit és láthatóan mindenkitől elvárta a köteles tiszteletet. Meg is adta ezt neki mindenki, megfelelő félelemmel párosítva a tiszteletet. Hanem az öreg hercegisasszony beköltözésével minden megváltozott: Falstafot szörnyen megsértették, még pedig azzal, hogy forma-szerint megtiltott neki az emeletre való feljárás.

Falstaf eleinte magánkívül volt a sérelemtől, egész héten át kapargatta karmaival a lépcső végében levő ajtót, mely az alsó szobákba vezetett; de mihamar rájött számkivetése okára s a legelső vasárnapon, mikor az öreg hercegekisasszony kijött, hogy templomba menjen, Falstaf nyihogva, nagy ugatással támadt a szegény öreg hölgyre. Alig birták megmentem a megsértett és nekivadult állat bosszújától, mert az öreg hercegekisasszony parancsára tartották őt távol, az jelentette ki, hogy látni sem akarja őt. Ettől kezdve szigorúan tilos volt Falstafnak felmennie s mikor az öreg hölgy le akart jönni, akkor őt a legtávolabb eső szobába kergették. A cselédek a legszigorúbban felelősekké tették. De a bosszúért lihegő állatnak mégis sikerült vagy háromszor felsurranni. Mihelyt egyszer túl volt a lépcsőn, meg sem állt az öreg hölgy szobájáig. Nem volt semmi akadálya. Szerencsére az öreg hölgy ajtaja mindig be volt zárva és Falstafnak meg kellett elégedni azzal, hogy az ajtó előtt szörnyű vonítást vitt végbe mindig, míg a cselédek oda nem szaladtak és őt el nem kergették. Az öreg hercegekisasszony pedig a félelmetes bulldog egész vonítása alatt úgy sikoltozott, mintha már felfalná és komolyan betege lett az ijedelemnek. Néhányszor már ultimátummal állt a hercegné elé, egyszer annyira menve, hogy azt mondta: vagy ő, vagy Falstaf, de egyiküknek távozni kell a házból, ám a hercegné nem egyezett abba, hogy Falstaftól megváljon.

A hercegné igen kevés embert szeretett, de a gyerekek után a világon legjobban kedvelte Falstafot, még pedig a következő okból. Egyszer, ezelőtt vagy hat évvel, sétájából hazatérve, a herceg egy condra, beteges, szánalomraméltó kutya-kölyköt hozott magával, amely a legtisztább vérű bulldog volt. Valahogy a végelpusztulástól mentette meg a herceg. Minthogy az új kosztos példátlanul neveletlen és goromba volt, a hercegné azt követelte, hogy tegyék ki a hátsó udvarra és láncolják meg. A herceg nem ellenkezett. Két évvel később, mikor az egész ház népe nyaralóban tartózkodott, a kis Szása, Kati öccse, belebukott a Névába. A hercegné felsikoltott és első mozdulata az volt, hogy beugorjon fia után a vízbe. Alig mentették meg a biztos haláltól. Ezalatt a gyereket a víz sebes sodra tovább vitte, már csak a ruhája úszott a víz felületén. Hirtelen csónakokra kaptak, de a megmentés csoda lett volna. Egyszerre csak egy nagy, izmos bulldog beveti magát a vízbe és a fuldokló gyerek felé úszik, megragadja azt a fogával és diadalmasan kijön vele a partra. A hercegné nekiesett és csókolgatta a nedves, piszkos kutyát. Hanem Falstaf, aki még akkor a prózai és nagy mértékben plebejus Frikszi nevet viselte, nem tűrt semmiféle dédelgetést s a hercegné ölelgetésére, csókjaira azzal felelt, hogy megharapta a vállát, otthagya valamennyi fogának a nyomát. A hercegné egész életén át viselte e harapás nyomát, de hálája nem ismert határt. Falstafot bevették a belső szobákba, megtisztították, megmosták és igen szép művű ezüst nyakláncot kapott. A hercegné szobájában, egy pompás medvebőrön helyezkedett el s a hercegné rövid időn elérte, hogy nem kellett mindig félnie a harapásától, ha meg-megsímogatta. Megtudván, hogy kedvencét Frikszinek híjják, elszörnyűködött és rögtön más, lehetőleg valami ősi nevet kezdtek neki keresni. De a Hektor, Cerberus stb. nevek már igen közönségesek voltak; olyan névre volt szükség, mely egészen méltó legyen a ház kedvencéhez. Végre a herceg, tekintetbe véve Frikszi fenomenális falánkságát, a Falstaf nevet ajánlotta a bulldog számára. A nevet nagy örömmel fogadták és örökre rajta hagyták a bulldogon. Falstaf igen jól viselte magát: mint valódi angol, mindig hallgatag, komor volt, senkit ő meg nem támadott, de azt megkövetelte, hogy tisztelettel járjanak az ő medvebőre körül s általában köteles megbecsüléssel bánjanak vele. Koronkint mintha gyerekgörcsöt kapott volna, mintha spleen jött volna rá s ilyen pillanatokban keserűen emlékezett arra, hogy ellensége, az ő kérlelhetetlen ellensége, aki őt jogaiban támadta meg, még nem vette el a büntetését. Olyankor odalopakodott az emeletre vezető lépcsőhöz s az ajtót rendszerint mindig zárva találván, lefeküdt valahol nem messzire, meghúzódott egy szögletben és alattomosan leste, hogy valaki arra jöjjön és az ajtót nyitva felejtse. A bosszúállásra törekvő állat három napig is leskelődött. De szigorú parancs volt arra, hogy az ajtóra vigyázzanak s immár két hónap óta nem mehetett fel Falstaf az emeletre.

- Falstaf, Falstaf! - kiáltott a hercegisasszony, kinyitva az ajtót és szívesen hozzánk, a lépcsőre híva Falstafot.

E percben Falstaf megérezvén, hogy az ajtót kinyitják, már készült rá, hogy az ő Rubiconját átlépje. De a hercegisasszony hívását oly lehetetlenségnek tartotta, hogy egyideig határozottan nem akart hinni a füleinek. Ravasz volt, mint a macska s nehogy elárulja, mintha észrevenné a gondatlanul nyitvahagyott ajtót, odament az ablakhoz, feltette hatalmas mancsait az ablakpárkányra és nézegetni kezdte az átelleni házat, egyszóval: úgy viselkedett, mint valami közömbös ember, aki sétálgat s egy pillanatra megáll, hogy a szomszéd ház szép architektúrájában gyönyörködjék. Ezalatt pedig édes várakozásban kéjelgett a szíve. Mekkora volt pedig meglepetése, öröme, túlradó öröme, mikor az ajtót széltere nyitották előtte s még hitták is, hogy jöjjön fel és akár mindjárt töltse ki méltó bosszúállását! Nyihogott örömeiben, kivicsorította a fogát és a félelmes állat diadalmasan, nyílsebességgel rohant fel.

Nekilendülése oly erős volt, hogy egy szék, mely útjában állt és amelyet iramodásában félreütött, vagy egy ölnyre ellódult és felborult. Falstaf repült, mint az ágyúból kilőtt golyó. Madame Leotard felsikoltott ijedtében. De Falstaf elért már a végzetes ajtó elé, mindkét mancsával rávágott, de nem nyithatta ki, hát veszettül üvölteni kezdett. Feleletül az öreg hercegisasszony rémült sikoltása hallatszott. De már mindenfelől szaladt oda az ellenségek egész légiója, az egész ház felsietett az emeletre s Falstaf, a dühöngő Falstaf, az orrára ügyesen odadobott szájkosárral, minden lábán megkötözve, dicstelenül, pórázon vezetve tért meg a csatatérről.

Követet küldtek a hercegnéért.

A hercegné ezúttal nem volt hajlandó megbocsátani, megkegyelmezni; de kit büntessen meg? Első tekintetre megsejtette a bűnöst; szemei Kati felé fordultak... Jól sejtett! Kati halványan, féltében reszketve állt ott. Csak most sejtette szegényke, hogy milyen következményei lehettek volna az ő tréfájának! A gyanú a cselédekre, tehát ártatlan emberekre eshetett és Kati kész volt a teljes igazat bevallani.

- Te tetted ezt? - kérdezte a hercegné.

Láttam Kati halálos sápadtságát és előre lépve, határozott hangon szóltam:

- Én bocsátottam be Falstafot... akaratlanul, - tettem hozzá, mert a hercegné fenyegető tekintete előtt minden vitézségem cserbenhagyott.

- Madame Leotard, ezért példás büntetést szabjon ki! - mondta a hercegné és kiment a szobából.

Ránéztem Katira: mintha megtébolyodott volna; kezei lefittyentek; halvány arcocskájával a földre nézett.

A hercegi gyermekek egyedüli büntetése az volt, hogy bezárták őket egy üres szobába. Egy-két óráig üres szobában ülni - nem nagy dolog. De ha a gyerekeket erőszakkal, akarata ellenére zárják be és tudtára adják, hogy szabadságától meg van fosztva, hát akkor a büntetés elég jelentékeny. Katit meg a fitestvérét rendszerint két órára szokták így elzárni. Engem négy órára ítélték, mert tekintetbe vették tettemnek rendkívüli szörnyűségét. Örömmel foglaltam el helyemet börtönömben. A hercegisasszonyra gondoltam. Tudtam, hogy legyőztem őt.

De négy óra helyett én - reggeli négy óráig ültem börtönömben. Ez pedig így történt:

Bezáratásom után két óra múlva megtudta madame Leotard, hogy leánya megérkezett Moszkvából, hogy az a leánya beteg és rögtön találkozni szeretne vele. Madame Leotard azonnal elment s én rólam megfeledkezett. A bennünket kiszolgáló szobalány valószínűleg azt kép-

zelte, hogy engem már szabadon is eresztettek. Katit lehítták s ott kellett anyjával ülni esti tizenegy óráig. Visszatérve, elcsodálkozott, hogy én nem vagyok az ágyamban. A szobalány levetkeztette, lefektette, de Katinak megvoltak a maga okai arra, hogy felőlem ne kérdezősködjék. Lefeküdt és várt engem, mert biztosan tudta, hogy négy órára vagyok elzárva és feltette, hogy a dajkánk fog engem visszakísérni. De Násztya egészen megfélelkezett rólam, annyival is inkább, mert én mindig magam szoktam levetkezni. Így aztán az éjszakát is börtönömben töltöttem.

Reggel felé négy órakor hallottam, hogy kopogtatnak és zörgetnek a szoba ajtaján. Én a földön helyezkedtem el valahogy és aludtam, a zörgetésre felébredtem és ijedten kiáltoztam, de azonnal megismertem Kati szavát, mely a lehangosabb volt, azután a madame Leotard, majd a Násztya, végül pedig a kulcsárné hangját. Végre kinyitották az ajtót és madame Leotard sírva, ölelgetve kért, hogy bocsássak meg neki azért, hogy rólam megfélelkezett. Én sírva borultam a nyakába. Meggémberedtem a hidegtől és minden csontom fájt a pusztaság földön való fekvéstől. Tekintetemmel Katit kerestem, de ő visszaszaladt a hálószobánkba, beugrott az ágyába s mire én odaértem, ő már aludt, vagy tettette magát, hogy alszik. Este rám várakozva, akarata ellenére elaludt és reggeli négy óráig nem ébredt fel. Mikor pedig felébredt, azonnal zajt csapott, lármázott, felkeltette a már hazatért madame Leotardot, a dajkánkat, az összes lány-cselédeket és kiszabadított engem.

Reggel mindenki megtudta a házban az én kalandomat, még a hercegné is azt mondta, hogy túlságos szigorúan bántak velem. Ami pedig a herceget illeti, hát én őt életemben először ezen a napon láttam haragosnak. Délelőtt tíz órakor nagyon izgatottan jött fel az emeletre.

- Ugyan kérem, mit csinál ön? - szólt madame Leotardnak. - Mit tett ezzel a szegény leánykával? Hiszen ez barbárság, tisztára barbárság, szkeizhaság! Ilyen beteges, gyenge, képzelődő, félénk leánykát becsukni egész éjjelre egy sötét szobába! Mintha csak el akarnák pusztítani! Hát nem tudja ön az ő történetét? Barbárság és embertelenség ez, meg kell ezt mondanom önnek, asszonyom. S hogy lehet ilyen büntetést kiszelni? Ki találta ki, hogyan találhatta ki ezt a büntetést?

Szegény madame Leotard sírva, zavartan kezdte az egész dolgot magyarázni, elmondta, hogy megfélelkezett rólam, hogy megérkezett a leánya, hogy a büntetés magában véve célirányos, ha nem tart sokáig és hogy Jean Jacques Rousseau is mond ilyesmit.

- Jean Jacques Rousseau, asszonyom! De Jean Jacques ilyet nem mondhatott, Jean Jacques nem tekintély ilyesmiben. Jean Jacques Rousseau nem beszélhetett a nevelésről, nem volt rá joga. Jean Jacques Rousseau a saját gyerekeit is elhagyta, asszonyom! Jean Jacques - rossz ember, asszonyom!

- Jean Jacques Rousseau! Hogy Jean Jacques rossz ember! De herceg, herceg, mit beszél ön? És madame Leotard egészen elveresedett.

Madame Leotard roppant jó asszony volt, nem egykönnyen sértődött meg, de bántani az ő kedvenceit, megbolygatni az ő kiválasztottjai: Corneille, Racine klasszikus emlékét, megsérteni Voltairt, rossz embernek, barbárnak mondani Jean Jacques Rousseaut - Istenem! Madame Leotard szemeiből könnyek serkedtek s a jó öreg asszony reszketett a felindultságtól.

- Ön megfélelkezik magáról, herceg! - mondotta végre magánkívüli izgalommal.

A herceg rögtön észbekapott, bocsánatot kért tőle, aztán hozzám jött, melegen megcsókolt, keresztet vetett rám és eltávozott.

- Pauvre prince! - mondta madame Leotard elérzékenyülve.

Aztán leültünk a tanuló-asztalhoz.

De Kati igen szórakozott volt tanulás közben. Mielőtt ebédelni mentünk volna, hozzám jött, elpirult, nevetett, megállt velem szemközt, megfogta vállamat és szaporán, mintha valamiért szégyenlené magát, így szólt:

- Nos, ültél tegnap helyettem? Ebéd után elmegyünk a terembe játszani.

Valaki elment mellettünk s a hercegisasszony rögtön elfordult tőlem.

Ebéd után, szürkületkor, egymás kezét megfogva, lementünk a nagyterembe. A hercegisasszony nagyon izgatott volt és nehezen lélegzett. Örültem s olyan boldog voltam, mint még soha.

- Van kedved labdázni? - kérdezte tőlem; - akkor állj ide!

Odaállított a terem egy szögletébe, ő pedig ahelyett, hogy elmenve tőlem, a labdát nekem dobta volna, megállt tőlem három lépésnyire, rámnézett, elpirult és szemét kezével eltakarva, levetette magát a divánra. Hozzá akartam menni s mozdulatomból ő azt hitte, hogy el akarok menni.

- Ne menj el, Netocska, maradj velem, - mondotta, - mindjárt vége lesz ennek.

- Gyorsan felugrott a divánról s egészen elveresedve, könnyezve borult a nyakamba. Arca nedves volt, ajkai duzzadtak, mint a meggy-bogyók, hajfürtei ziláltak. Elkezdett csókolgatni, csókolgatta arcomat, szememet, ajkamat, nyakamat, kezemet; zokogott, mintha hisztériája lett volna; én szorosan hozzáímultam; édesdeden, örömmel öleltük át egymást, mint jóbarátok, mint szerelmesek, akik hosszú távollét után találkoznak. Kati szíve oly hevesen dobogott, hogy minden ütését hallottam.

Ekkor a szomszéd szobából kiáltás hallatszott: a hercegné hívatta Katit.

Még egyszer szelíden, nesztelenül, erősen megcsókolt és elsietett a Násztyá hívására. Én úgy szaladtam fel az emeletre, mintha ujjászülettem volna, levettem magamat a divánra, elrejtettem fejemet a párnák közé és örömömben sírva fakadtam. Szívem úgy dobogott, mintha ki akart volna törni a mellemből. Nem emlékszem: hogyan értem meg az estét. Végre az óra tizenegyet ütött és lefeküdtem. A hercegisasszony csak tizenkettőkor jött meg, messziről mosolygott rám és nem szólt egy szót sem. Násztyá elkezdte őt vetkeztetni, de mintha készakarva késedelmeskedett volna.

- Siess, Násztyá, siess! - mormogott Kati.

- Bizonyosan szaladva jött fel a lépcsőn, hercegisasszony, hogy úgy dobog a szíve? - kérdezte Násztyá.

- Ah, Istenem, Násztyá! Beh unalmas vagy! Siess, gyorsan!

És Kati bosszúsan dobbantott a lábával.

- Jaj, milyen kedves! - szólt Násztyá, megcsókolva Kati lábát, melyről a harisnyát lehúzta.

Végre elkészültek, a hercegisasszony lefeküdt, Násztyá elment. Kati abban a pillanatban kiugrott az ágyból és hozzám suhant. Én egy felkiáltással fogadtam.

- Jer velem, fekdj le hozzám! - mondotta, felemelve engem az ágyba. Egy perc multán már az ő ágyában voltam, megöleltük egymást és erősen egymáshoz lapultunk. A hercegisasszony nem szűnt meg csókolgatni.

- Tudom én azt, mikor te engem éjjel csókolgattál, - mondotta elpirulva, mint a mák-virág.

Én zokogtam.

- Netocska, - suttogott Kati könnyezve, - angyalom, hiszen én téged már oly régen, de oly régen szeretlek! Tudod-e mióta?

- Mióta?

- Attól kezdve, mikor papa megparancsolta, hogy bocsánatot kérjek tőled, amikor te a papád védelmére keltél, Netocska... szegény kis árvám! - mondotta és újra csókolgatott. Sírt és nevetett egyszerre.

- Oh, Kati!

- Nos? mi az?

- Miért tetted azt, hogy olyan sokáig... olyan sokáig... és nem fejeztem be, amit mondani akartam. Átöleltük egymást s vagy három percig szótlánul maradtunk.

- Mondd csak, mit gondoltál te énfelőlem? - kérdezte a hercegisasszony.

- Oh, nagyon sokat, Kati! Egyre rád gondoltam, éjjel is, nappal is.

- S álmodban is rólam beszéltél; hallottam.

- Igazán?

- Hányszor sírtál!

- Látod! Hát miért voltál mindig olyan büszke?

- Ostoba voltam, Netocska. Rámjön néha, aztán eltűnik. Mindig haragudtam rád.

- Miért?

- Azért, mert rossz voltam. Előbb azért, mert te jobb voltál, mint én; azután meg azért, mert papa jobban szeretett téged, mint engem. Apa igen jó ember, úgy-e, Netocska?

- Oh, igen! - feleltem könnyezve, ráemlékezve a hercegre.

- Jó ember, - mondta Kati komolyan, - de mit csináljak vele? Ő mindig olyan... No és aztán, mikor bocsánatot kértem tőled, hát csaknem sírva fakadtam - s ezért megint megharagudtam.

- Jól láttam én, hogy te akkor sírni akartál.

- No hallgass, bolondoska, hiszen te magad is olyan siránczó vagy! - kiáltott rám Kati, kezével a számat befogva. - No hát nagyon szerettelek volna én téged szeretni, azután meg azt akartam, hogy ki ne állhassalak, de annyira ki ne állhassalak, hogy...

- De miért?

- Mert haragudtam rád. Nem tudom: miért? Azután láttam, hogy te én nélkülöm nem tudsz élni és azt gondoltam magamban: no, megállj, majd megkínózlak én téged, te rossz!

- Ah, Kati!

- Kedves lelkem! - mondta Kati, megcsókolva a kezemet; - nos, azután nem akartam veled szóba állni, semmi szín alatt nem akartam. Emlékszel, mikor Falstafkát megsímogattam?

- Ah, hogy nem féltél!

- De nagyon is féltém, - mondta Kati a szót vontatva. - Tudod-e, miért mentem én akkor Falstafhoz?

- Miért?

- Mert te néztél. Mikor megláttam, hogy te engem nézel... Ah! legyen, ahogy' lesz: oda-mentem a kutyához! Ugy-e, megijesztettek akkor? Ugy-e féltettél?

- Rettenetesen!

- Láttam. Nagyon örültem én akkor annak, hogy Falstaf elment, ször-nye-teg állat az!

És a hercegkisasszony ideges kacajra fakadt, aztán felemelte égő arcát és állhatatosan kezdett engem nézni. Könnyei mint a gyöngyök peregetek hosszú szempilláin.

- No hát, mi van rajtad, hogy annyira megszerettelek? Oh, te szösze, te! fehér a hajad, magad olyan tehetetlen, siránczó vagy, a szemeid kékek, oh, te édes ár-vács-kám nekem, te!!!

S Kati megint elkezdett végnélkül csókolgatni. Néhány könnycseppje arcomra esett. Nagyon meg volt hatva.

- Hiszen én téged úgy szerettelek, de mindig azt gondoltam, hogy nem és nem! Nem mondom meg neki! Milyen makacs voltam! Mitől tartottam, miért szégyeltelek? Most látom, hogy milyen jó így nekünk!

- Kati! Fáj ez nekem, - mondtam magamon kívüli örömben. - Fáj a lelkem.

- Hallgass meg tovább, Netocska... De ki adta neked a Netocska nevet?

- Mama.

- Mondj el nekem mindent a mamádról.

- Elmondok mindent, - feleltem felindultan.

- Hát az én két csipkés zsebkendőmet hova tetted? Hát a szalagot minek vetted el? Oh, te haszontalanka, hiszen én azt is tudom.

Én felnevettem és fülig pirultam.

- Megállj csak, - gondoltam magamban, - majd meggyötörlek én téged, megvárakoztatlak. Néha meg azt gondoltam: hiszen én őt egyáltalában nem szeretem, ki nem állhatom. Te meg mindig olyan szelíd voltál, kedves báránykám. Aztán mennyire féltem, hogy még azt gondold rólam, hogy ostoba vagyok! Ugy-e, Netocska, hogy te nagyon okoska vagy? Mi?

- Ugyan mi jut eszedbe, Kati! - feleltem szinte sértődötten.

- Oh, te okos vagy! - mondta Kati határozott, komoly hangon; - ezt én jól tudom. Egyszer, egy reggel felkelve, úgy megszerettelek, hogy az rémítő! Egész éjjel veled álmodtam. Feltettem magamban, hogy a mamához kéredzkedem és vele fogok lakni; nem akarom ezt a lányt szeretni, nem akarom! A következő éjjel, amint el akartam aludni, azt gondoltam: bárcsak eljönne megint, mint a múlt éjjel - és eljöttél. Mennyire tettettem magamat, mintha aludnám... Jaj, milyen haszontalanok vagyunk, Netocska!

- S miért nem akartál engem szeretni?

- Csak úgy!... De mit beszélek! Hiszen én mindig szerettelek. Mindig! Azután meg ki nem állhatalak! Gondoltam magamban: egyszer én őt holtra csókolom vagy csipkedem. Így állt a dolog, te kis bolondoskám.

És a hercegkisasszony megcsípett.

- Hát arra emlékszel-e, hogy megkötöttem a cipődet?

- Emlékszem.

- Emlékszem én is; jól esett az neked? Nézelek-nézelek: milyen kedveske, - gondoltam magamban; - megkötöm a cipőjét, ugyan mit fog gondolni? És az nekem is olyan jól esett! És igazán: szerettem volna veled összecsókolódnizni... De nem csókoltalak meg. Azután olyan nevetségesnek tartottam az egészet. És egész sétálásunk alatt mindig szerettem volna felkacagni. Nem tudok rád nézni anélkül, hogy a nevetés rám ne jöjjön. Pedig mennyire örültem annak, hogy te magadra vállaltad helyettem a bebörtönöztetést!

Az üres szobát „börtönnek” hítták.

- És féltél?

- Rettentően!

- Nemcsak annak örültem, hogy magadra vállaltad az én vétkemet, hanem annak is, hogy helyettem ülsz. Gondoltam magamban: ő most sír, én pedig oly nagyon szeretem őt! Holnap úgy megcsókolom, de úgy! És nem sajnáltalak, bizony isten nem sajnáltalak, bár sirattalak.

- Én meg nem sírtam, csak azért is örültem.

- Nem sírtál? oh, te rossz lány! - kiáltott fel a hercegkisasszony, heves csókot nyomva ajkaimra.

- Kati, Kati! Istenem, jaj be jó vagy te!

- Ugy-e? No, most azt teheted velem, amit akarsz. Zsarnokoskodjál felettem, csipdess. Kérlek: csípj meg! Galambocskám, csípj meg!

- Bolondoska!

- Hát még mi?

- Esztelenke!

- Hát még?

- Hát még egyszer csókolj meg.

És összecsókolódtunk, sírtunk, neveltünk; ajkaink megduzzadtak a csókolódzástól.

- Netocska! Legalább is állapotjunk meg, hogy te mindig velem fogsz hálizni. Szeretsz csókolódnizni? Csókolódnizni is fogunk. Másodszor pedig nem akarom, hogy te annyira szomorkodjál. Miért szomorkodtál? Elmondod, ugy-e?

- Elmondok mindent; de most már nem szomorkodom; vidám vagyok.

- Neked is olyan piros arcodnak kell lenni, mint nekem! Ah, csak itt volna már a holnap! Álmos vagy, Netocska?

- Nem vagyok álmos.

- Akkor hát beszélgessünk.

S még vagy két óráig fecsegtünk. Isten tudja: mi mindenről beszéltünk. A hercegkisasszony legelőbb is elmondta a jövőre való terveit és a jelen körülményeit. Megtudtam, hogy legjobban szereti a papáját, talán jobban, mint engemet. Aztán közösen megállapítottuk, hogy madame Leotard igen jó asszony, egy cseppet sem szigorú. Aztán elhatároztuk, hogy mit fogunk csinálni holnap, holnapután - sőt csaknem húsz esztendőre kiszámítottuk életünket. Kati előadta, hogy a következőképen fogunk élni: egy nap ő fog nekem parancsolni s én minden parancsát teljesítem, másnap pedig megfordítva: én parancsolok s ő ellenmondás nélkül teljesít mindent, azután meg egyformára fogunk egymással rendelkezni; ha pedig valamelyi-

künk nem engedelmeskednék, akkor - csak úgy látszólag - összeveszünk, de aztán valahogy mentől hamarabb kibékülünk. Egyszóval: végtelen boldogság vár reánk. Végre belefáradtunk a fecsegésbe, az én szemeim leragadtak. Kati kinevetett, hogy álomszuszék vagyok, aztán még hamarabb elaludt, mint én. Reggel egyszerre ébredtünk fel, hamarosan megcsókolgattuk egymást, mert bejöttek hozzánk s én éppen csak ráértem, hogy a magam ágyába, visszaszaladjak.

Egész nap nem tudtunk mit csinálni egymással a nagy öröm miatt. Egyre bujkáltunk mások elől, nem akartuk, hogy meglássanak bennünket.

Végre elkezdtem neki elmondani az én történetemet. Katit a könnyekig meghatotta elbeszélésem.

- Oh, te rossz lány! Hát mért nem mondtad te ezt el már hamarabb? Úgy szerettelek volna, de úgy! És fájt, mikor a fiúk az utcán megvertek?

- Fájt. Nagyon féltem tőlük.

- Oh, a rossz kölykök! Tudod, Netocska, én magam is láttam, mikor az utcán egyik fiú a másikat ütlegelte. Holnap titokban magammal viszem a Falstaf korbácsát s ha olyan fiút látok, hát úgy elverem, de úgy!

Szemei szikráztak a haragtól.

Felrettentünk, ha valaki bejött. Féltünk: nehogy meglássanak, mikor csókolódzunk. Pedig ezen a napon legalább százszor megcsókoltuk egymást. Így mult el ez a nap, így a következő is. Attól féltem, hogy meghalok örömömben és lihegtem a boldogságtól. De boldog életünk nem tartott sokáig.

Madame Leotard köteles volt a hercegkisasszony minden mozdulatáról beszámolni. Három teljes napig figyelt meg bennünket s e három nap alatt annyit látott, hogy volt miről beszélnie. Bement a hercegnéhez és elmondta mindazt, amit megfigyelt, - hogy mi mind a ketten valami önkívületben vagyunk, már három nap óta el nem válunk egymástól, minden pillanatban megcsókoljuk egymást; sírunk, nevetünk, mint a bolondok, szünetlenül fecsegünk, ami ezelőtt nem történt velünk, hogy ő ennek okát nem tudja, de azt gondolja, hogy a hercegkisasszony valami beteges krízisben van s véleménye szerint legjobb lenne, ha mi ketten mentől ritkábban találkoznánk.

- Erre már én régen gondoltam, - felelt a hercegné; - tudtam, hogy ezzel a különös árva leánykával még meggyűlik a bajunk. Amit én ő róla, az ő előbbeni életéről hallottam, az rettenetes. Szemmel látható, hogy nagy hatással van Katira. Azt mondja ön, hogy Kati nagyon szereti őt?

- Ész nélkül szereti!

A hercegné elveresedett a bosszankodástól: féltette tőlem a leányát.

- Az természetellenes, - mondotta. - Ezelőtt úgy kerülték egymást s ennek én, az igazat megvallva, örültem. Bármilyen kicsike még ez az árva leányka, én semmiről sem kezeskedhetem. Reménylem: ön megért engem? Ő már az anyatejjel szította magába az ő nevelését, szokásait s talán ételszabályait is. Nem tudom, mit talál rajta a herceg? Ezerszer is ajánlottam már, hogy adjuk oda valamelyik penzióba.

Madame Leotard pártomat akarta fogni, de a hercegné már elhatározta, hogy elválaszt bennünket. Rögtön küldtek Katiért s lent tudatták vele, hogy a jövő vasárnapig nem fog velem találkozni s ez egy teljes hetet jelentett.

Mindezt én, csak késő este tudtam meg és elszörnyedtem az ijedelemtől. Katira gondoltam és azt hittem, hogy ő a mi elválasztásunkat át nem éli. Magamon kívül voltam búsulásomban és éjjelre rosszul lettem; reggel bejött hozzám a herceg és azt súgta, hogy legyek jó reménységgel. A herceg elkövetett mindent, de hasztalanul: a hercegné nem tágitott elhatározásától. Fokonkint egyre jobban kétségbeestem, levert a szomorúság.

Harmadnap reggel Násztyá levelet hozott Katitól. Kati rettenetes krikosz-kraksszal, plajbásszal a következőket írta:

„Téged én nagyon szeretlek. Mamánál vagyok és egyre azon gondolkozom: hogy’ szökhethék el hozzád. Meg is fogok szökni - ezt megmondtam, tehát ne sírj. Írd meg, hogy szeretsz-e még? Én egész éjjel ölelgettelek álmomban és roppantul búsultam, Netocska. Süteményt küldök. Isten veled”.

Én is ilyen hangon feleltem neki. Egész nap sírva olvastam Kati levelét. Madame Leotard agyongyötrött a dédelgetéseivel. Este megtudtam, hogy felkereste a herceget és tudatta vele, hogy harmadszor is bizonyosan megbetegedem, ha Katit nem láthatom s hogy megbánta, amit a hercegnének jelentett. Kikérdeztem Násztyát, hogy mit csinál Kati? Azt felelte, hogy Kati nem sír, de rettenetesen halvány.

Reggel Násztyá suttogva mondta nekem:

- Menjen őfényességéhez.¹³ A jobboldali lépcsőn menjen le.

Megélénkültem a reménységtől. A várakozástól pihegve futottam és benyitottam a herceg szobájába. Kati nem volt ott, de egyszerre csak megölelt hátulról és hevesen megcsókolt. Nevetés, sírás... Kati egy pillanat alatt kiszakította magát karjaimból, felmászott az apjára, felugrott annak a vállára, mint a mókus, de nem maradt ott sokáig, hanem leugrott a dívánra. Letelepedett mellé a herceg is. A hercegisasszony sírva fakadt örömében.

- Papa, be jó ember vagy te, édes papám!

- Bolondoskák! Mi történt ti veletek? Micsoda nagy barátság ez? Micsoda szeretet?

- Hallgass, papa, te nem érted a mi dolgunkat.

S mi újra egymás karjaiba borultunk.

Elkezdtam Katit közelebbről megnézni. Három nap alatt megfogyott. A pirosság lekopott arcocskájáról és helyére halványság lopakodott. Sírva fakadtam szomorúságomban.

Végre felhangzott a Násztyá kopogtatása. Ez annak a jele volt, hogy Katit keresik. Kati úgy elsápadt, mint a holt.

- Elég volt, gyerekek. Mindennap fogunk találkozni; Isten veletek és áldjon meg benneteket az Isten! - szólt a herceg.

Nagyon meg volt hatva, amint ránk nézett; de nem jól számított. Este híre jött Moszkvából, hogy a kis Szása nagyon beteg és az utolját járja. A hercegné elhatározta, hogy másnap rögtön odautaznak. Mindez oly hamar történt, hogy én semmit sem tudtam egész addig, míg a hercegisasszonytól elbúcsúztam. A búcsúzást maga a herceg akarta s a hercegné csak nehezen egyezett belé. A hercegisasszony nem tudott hova lenni.

¹³ Oroszos címe a hercegeknek.

Én ész nélkül szaladtam le és a nyakába borultam. Az úti hintó már a bejárat előtt állt. Kati, amint meglátott, felkiáltott és elájult. Én csókolgatni kezdtem őt. A hercegné Kati életrekeltésével bajlódott. Végre a hercegisasszony magához tért és újra megölelt engem.

- Isten veled, Netocska, - mondotta elmosolyodva s arcán valami érthetetlen kifejezéssel; - ne nézz úgy rám, nincs semmi bajom, nem vagyok beteg; egy hónap múlva visszajövök. Akkor aztán nem válunk el egymástól.

- No, elég! - mondotta a hercegné nyugodtan, - induljunk.

De a hercegisasszony még egyszer hozzám jött és görcsösen szorított karjaiba.

- Életem! - suttogta ölelése közben. - A viszontlátásra!

Még egyszer, utoljára megcsókoltuk egymást s a hercegisasszony eltűnt - sokára, nagyon sokára. Csak nyolc év múlva találkoztunk újra.

Szándékosan beszéltem el ilyen részletesen gyermekkoromnak és Katival való találkozásomnak ezen történetét. De a mi történetünk el nem különíthető. Az ő regénye - az én regényem is. Mintha az lett volna a sorsom, hogy ő velem találkozzam, mintha el lett volna végezve, hogy ő én velem találkozzék. De nem is akartam lemondani arról az élvezetről, hogy még egyszer visszaképzelm magamat gyermekkoromba... Elbeszélésem most már gyorsabban fog haladni.

Életem egyszeribe valami csendességbe jutott s mintha újra felébredtem volna, mikor tizenhatéves elmúltam.

De még néhány szóban meg kell emlékeznem arról is, hogy mi történt velem, mikor a hercegi család Moszkvába utazott.

Madame Leotard-ral maradtunk vissza.

Két hét multán küldönc érkezett, aki tudtul adta, hogyha hercegéknek Pétervárra való visszajövetelét bizonytalan időre elhalasztották. Minthogy pedig madame Leotard családi körülményei miatt Moszkvába nem utazhatott, a hercegi háznál való alkalmaztatása megszűnt; de azért megmaradt ugyanannál a családnál, csak átment a hercegné legidősebb lányához, Mihajlovna Alekszandrához.

Mihajlovna Alekszandráról még eddig nem szóltam, nem is láttam őt, mindössze csak egyszer. Ő a hercegnének még első férjétől való leánya volt. A hercegné származása valahogy homályos volt, első férje valami bérlő. A hercegné, mikor másodszor férjhez ment, nem tudta, hogy mit csináljon a leányával. Hogy valami fényes házasságot köttessen vele, arra gondolni nem lehetett. Igen mérsékelt hozományt adhatott vele; végre ezelőtt négy évvel sikerült egy gazdag és meglehetősen állású emberhez feleségül adni. Mihajlovna Alekszandra új társaságba került és egészen új világot látott maga körül. A hercegné évenként kétszer szokta őt meglátogatni; mostoha-apja, a herceg ellenben minden héten elment hozzá Katival együtt. De az utóbbi időben a hercegné nem szerette, hogy Kati a mostoha-testvéréhez járjon s a herceg csak titokban vitte el őt magával. Kati imádta a mostoha-testvérét. Pedig egészen ellentétes természetűek voltak. Mihajlovna Alekszandra vagy huszonkétéves, csendes, szelíd, szerető szívű asszony volt; mintha igen szép vonásait valami titkolt bánat, valami rejtegetett szívbeli fájdalom felhőzte volna be. A komolyság, ridegség éppen úgy nem illett az ő angyalian fényes vonásaihoz, mint a gyász a gyermekhez. Lehetetlen volt őt látni és mély rokonszenvet nem érezni iránta. Halvány volt s mikor először láttam őt, azt mondták, hogy hajlandósága van tüdőbetegségre. Nagyon elvonultan élt, nem szerette a látogatásokat s ő sem járt látogatóba,

akár csak valami kolostori lakó. Gyereke nem volt. Emlékszem, hogy egyszer eljött madame Leotardhoz, hozzám lépett és érzelmesen megcsókolt. Egy szikár, meglehetősen élemedett férfi volt vele, akinek könnyek gyűltek a szemébe, mikor engem meglátott. Ez B. hegedűs volt. Mihajlovna Alekszandra megölelt és azt kérdezte: akarok-e az ő leánya lenni és nála lakni? Ránéztem, felismertem benne az én Katim testvérét s tompa szív fájdalommal öleltem meg őt, megfájult egész kebelem... mintha valaki megint azt mondta volna rám: „szegény árvácska”. Mihajlovna Alekszandra a hercegnek egy levelét mutatta fel nekem. A levélben néhány szó volt rólam s azokat én halk sírással olvastam el. A herceg megáldott, hosszú életet és boldogságot kívánt és arra kért, hogy szeressem meg az ő másik leányát. Kati is írt néhány sort. Azt írta, hogy most már nem válik el anyjától.

És este átköltöztem, más családhoz, más házba, ujemberek közé, másodszor is elszakítva szívemet mindentől, ami nekem oly kedves, már oly rokon volt. Gyötört a lelki fájdalom, mikor átköltöztem...

Most új történet kezdődött.

VI.

Uj életem oly zajtalanul, csendesen folydogált, mintha remeték közé jutottam volna... Nevelőimnél nyolc évnél tovább maradtam s nem emlékszem, hogy ez idő alatt, egy-két eset kivételével, vendégség lett volna, vagy rokonok, barátok, ismerősök gyűltek volna ott össze. Kivéve két-három személyt, akik néha látogatóba jöttek, B. hegedűst, aki a ház jóbarátja volt, meg azokat, akiknek a Mihajlovna Alekszandra férjével volt csaknem mindig üzleti dolguk, senki sem járt a házunkhoz. Mihajlovna Alekszandra férje mindig el volt foglalva dolgaival és szolgálatával s csak ritkán birt egy kis szabad időt szakítani magának, amelyet családjá és a társaságban való forgolódása közt osztott meg. Jelentékeny összeköttetéseinek fenntartása érdekében, amelyeket nem lehetett elhanyagolnia, elég gyakran megjelent a társaságokban. Csaknem mindenütt emlegették az ő határtalan becsvágyát; de mert tevékeny, komoly férfi hírében állt, mert kiváló állása volt s a siker és szerencse mintha szeretettel kísérte volna őt útjában, hát a közvélemény éppen nem tagadta meg tőle rokonszenvét. Sőt a mi több: mindenki különös jóindulattal viseltetett iránta, amit viszont teljesen megtagadtak a feleségétől. Mihajlovna Alekszandra teljesen magára hagyatva élt, de ő mintha örült volna ennek. Az ő szelíd természete mintha remeteségre lett volna teremtvé.

Teljes lelkével hozzámköthötte magát, megszeretett, mint az édes gyermekét s én, akinek még a Katitól való elválásom miatt nem száradtak fel a könnyeim, akinek még fáj a szívem, hévvel vettem magamat az én jótevőm anyai karjaiba. Ettől kezdve meg nem szűnt hozzávaló forró szeretetem. Ő volt az én anyám, testvérem, barátom - ő volt a világon mindenem, fiatalságom ápolója. Azt is mihamar észrevettem, ösztönszerűen megéreztem, hogy az ő sorsa éppen nem olyan rózsás, mint azt az ő szelíd, nyugodtnak látszó életére, képzelt szabadságára, arcán gyakran felderülő zavartalan, vidám mosolygására való első tekintete képzelni lehetett s fejlődésem előrehaladtával mindennap felfedeztem az én jótevőm sorsában olyasvalamit, ami kínosan, lassankint érlelődött meg a szívemben s ami e szomorú tudattal egyre jobban növelte és öregbítette hozzá való ragaszkodásomat.

Mihajlovna Alekszandra félénk, gyenge természetű volt. Derült, nyugodt arcát látva, nem lehetett első tekintetre azt képzelni, hogy valami izgalom zavarhatta meg az ő jámbor szívét. Nem lehetett elképzelni, hogy ő legalább egyvalakit ne szeressen; lelkében a jósága mindig felülkerekedett még az utálaton is, - pedig hát csak igen kevesekkel tartott barátságot és teljesen elvonultan élt. Természeténél fogva szenvedélyes és érzékeny volt, de egyúttal mintha maga is félt volna a benyomásoktól, mintha minden percben vigyázott volna a szívére, hogy az még ábrándozásokban se feledkezzék meg magáról. Néha egész váratlanul, az ő legderültebb hangulatában észrevettem, hogy szemeiben könnyek csillognak: mintha valami váratlan, nyomasztó visszaemlékezés bántotta volna a lelkiismeretét, mintha valami ellenőrizte volna az ő boldogságát és ellenségesen zavarná őt. S mentől boldogabbnak, nyugodtabbnak, derültebbnek látszott az élete, annál közelebb volt hozzá a szomorúság, annál valószínűbb a hirtelen támadó bú és könnyezés: mintha roham jött volna rá. Az egész nyolc év alatt egy nyugodt hónapra sem emlékszem. Férje, amint látszott, nagyon szerette őt, ő pedig imádta a férjét. De első tekintetre úgy látszott, mintha egymás előtt valamit elhallgattak volna. A feleség sorsában valami titok volt, legalább én az első pillanattól kezdve gyanakodtam erre...

Mihajlovna Alekszandra férje eleinte kellemetlen benyomást gyakorolt rám. Ez a benyomás gyerekkoromban keletkezett s azután már soha el nem tűnt. Magas, szikár ember volt s mintha valamit titokban akart volna tartani az ő nagy, zöld pápaszeme alatt. Szűk szavú, száraz ember volt s mintha még a feleségével sem tudott volna miről beszélni. Láthatóan került az embe-

reket. Engem figyelmére sem méltatott, én pedig, valahányszor a Mihajlovna Alekszandra vendéglátójában esténként hárman összeültünk és teáztunk, nem tudtam hova lenni az ő jelenléte miatt. Loppal néztem Mihajlovna Alekszandrára és szomorúan láttam, hogy ő is mintha meggondolná minden mozdulatát s elhalványul, ha azt látja, hogy férje komor és rideg, nagyhirtelen elveresedik, mintha férjének valamelyik szavában valami célzást gyanítana. Éreztem, hogy nehezebbre esik együttlenni a férjével, pedig hát - amint látszott - egy pillanatig sem élhetett volna nélküle. Meglepett, hogy oly rendkívül figyelmes a férje és annak minden mozdulata iránt, mintha mindent el akarna követni, hogy annak a kedvében járjon, mintha attól félt volna, hogy nem sikerült neki annak a kívánsága szerint cselekedni. Mintha ki akarta volna könyörögni annak a tetszését: elég volt annak a legkisebb elmosolyodása, csak félígméddig gyöngéd szava s ő attól boldog volt; mintha ezek a pillanatok a félénk, még reménytelen szerelem első pillanatai lettek volna. Úgy járt a férje kedvében, mint hogyha nehéz beteget ápolt volna. Mikor pedig a férj bement a maga szobájába, kezét fogott Mihajlovna Alekszandrával, akit - amint észrevettem - mindig valami sajnálkozással nézett, a jó asszony rögtön megváltozott. Mozdulatai, beszéde azonnal vidámabbak, szabadabbak lettek. De a férjével történt találkozásuk után még sokáig valami zavartság volt rajta látható. Azonnal vissza kezdett emlékezni a férjéről hallott minden szóra, mintha azokat mérlegelné. Gyakran megkérdezett engem is, hogy jól hallott-e ő? Csakugyan úgy fejezte-e ki magát Alekszandrovic Péter? - mintha valami más gondolatot keresett volna abban, amit mondott s néha csak egy egész óra múltán szedte össze a bátorságát; mintha meggyőződött volna, hogy férje teljesen meg van vele elégedve s ő szükségtelenül nyugtalankodott. Erre rögtön jól érezte magát, felvidult, csókolgatott engem, nevetgélt velem vagy a zongorájához ment és két órahosszat is változatokat játszott. De öröme gyakran megváltozott: sírni kezdett, s ha olyankor nyugtalanul, izgatottan, ijedten néztem rá, azonnal suttogva szólt hozzám, mintha attól tartott volna, hogy meghallhatják, biztosított, hogy ő csak úgy, minden igaz ok nélkül sír, hogy hiszen ő vidám s hogy ne aggódjam miatta. Megesett, hogy férje távollétében nyugtalankodni kezdett, kérdezősködött a férje felől, elküldött valakit megtudni, hogy az mit csinál, kikérdezte a szobalányát, hogy miért fogatott be az úr? hova akar menni? nem beteg-e? jókedvű-e? nem rosszkedvű-e? mit beszél? stb. Férje előtt annak dolgait mintha szóba sem merte volna hozni. Mikor az neki valamit tanácsolt, vagy kérdezett tőle valamit, ő oly alázatosan, oly bátortalanul hallgatta meg, mintha rabszolgája lett volna. Nagyon jól esett neki, ha férje valamiért, valami könyvért vagy kézimunkájáért megdicsérte. Büszke volt erre a dicséretre és boldog volt tőle. Akkor pedig örömeinek éppen nem volt határa, ha férjének véletlenül (és igen ritkán) eszébe jutott, hogy megdédjelgesse a kisdédjeiket, akik ketten voltak. Arca egészen felmagasztosult, boldogságtól ragyogott s ilyen pillanatokban még *tulságosan* is lelkendezett örömeivel a férje előtt. Bátorságában annyira vakmerősködött, hogy például minden felszólítás nélkül, de persze félénken és remegő szavakkal ő maga ajánlotta, hogy hallgassa meg a férje az ő most kapott új zene-darabját, vagy mondja el a véleményét valamely könyvről, vagy éppen azt is megengedte magának, hogy felolvasta valami könyvből azt a néhány lapot, mely őt aznapi olvasása közben megkapta volt. A férj néha jólelkűen teljesítette minden kérését, még leereszkedően mosolygott is, mint mosolyognak az elkényeztetett gyerekekre, akinek némely szeszélyes kívánságát megtagadni nem akarják, nehogy szükségtelenül kedvét szegjék. De - nem tudom: miért? - engem ez a mosoly, ez a leereszkedés, a kettejük közt való egyenlőtlenségnek ez a kimutatása lelkem mélyéig felháborított. Hallgattam, tartóztattam magamat, csak gyerekes kíváncsisággal, de koromat meghaladó komor gondolkozással figyeltem meg őket. Más alkalommal azt láttam, mintha a férj hirtelen észbe kapott volna, hirtelen összeszedte volna magát; mintha váratlanul, erején és akaratán kívül valami nehéz, szörnyű, elkerülhetetlen dolog jutna eszébe; a leereszkedő, mosoly egy pillanat alatt eltűnik arcáról, szemei hirtelen oly részvétellel tapadnak ilyekező feleségére, hogy én attól megrázkódom, mert én attól, bevallom most, ha bennem

támad, nagy kínokat éreztem volna. Mihajlovna Alekszandra arcáról azonnal eltűnt az öröm. A zenélés vagy az olvasás félbeszakadt. Mihajlovna Alekszandra elsápadt, de magán erőt véve, hallgatott. Kellemetlen, nyomasztó pillanat következett be, mely néha jó sokáig tartott. Végre a férj megszakította a csendet. Felkelt, mintha nagy megerőltetésébe került volna, hogy bosszúságát és izgatottságát elnyomja s rideg szótlanlansággal néhányszor végigmenve a szobán, megszorította felesége kezét, nagyot sóhajtott s látható zavarában néhány töredékes szót mondott, melyekkel mintha meg akarta volna nyugtatni feleségét, aztán kiment a szobából, mire Mihajlovna Alekszandra könnyekre fakadt vagy hosszan tartó bánkódásba merült. A férje gyakran megáldotta és keresztet vetett rá, mint a gyerekekre, mikor este elbúcsúzott tőle s ő hálás könnyekkel és áhitatosan fogadta a megáldást. Nem feledkezhetem meg néhány esténkről, (amilyen az egész nyolc év alatt legfeljebb kettő-három lehetett), melyeken Mihajlovna Alekszandra mintha hirtelen egészen megváltozott volna. Rendszerint szelíd arcán a szokásos megalázkodás és a férje iránti félelem helyett valami méltatlankodás volt látható. Néha egy egész óráig is készült a vihar; a férj ilyenkor a szokottnál is hallgatagabb, ridegebb, komorabb volt. Végül, mintha nem birt volna már a szegény asszony a fájó szívével. Izgatottságtól szakadozó hangon beszélni kezdett, először töredékesen, összefüggéstelenül, keserű célzásokkal; aztán, mintha nem birna magával, sírva fakadt, zokogott, majd kirobbant belőle a méltatlankodás, szemrehányás, panasz, kétségbeesés, mintha valami beteges válságba jutott volna. Látni kellett olyankor, hogy férje mily türelemmel viselte ezt el, mily részvétellel igyekezett őt csillapítani, csókolgatta a kezét, sőt végre elkezdett vele együtt sírni; aztán mintha egyszerre csak magához tért volna, mintha a lelkiismerete rákiáltott volna, rajtakapva őt valami vétek elkövetésén. Férje könnyei megrendítették s ő kezeit tördelve, kétségbeesetten, görcsös zokogással vetette magát férje lábai elé, kérte a bocsánatot, amit azonnal meg is kapott. De lelke háborgása, siránkozása és bocsánatkérése azután is tovább tartott s még félénkebb volt férjével szemben egész hónapokon át. Én e panaszokból, szemrehányásokból semmit sem értettem; különben engem olyankor mindig ki is küldtek a szobából, még pedig mindig igen ügyetlenül. De mégsem birtak előttem mindent eltitkolni. Szemlélődtem, figyeltem, sejtettem egyet-mást s elejétől kezdve homályosan gyanítottam, hogy itt valami titok lappang, hogy a háborgó szívnek e váratlan kifakadásai nem egyszerű, ideges válság; hogy nem ok nélkül mogorva mindig a férj, nem ok nélkül viselkedik valami kétértelmű részvétellel a szegény beteg felesége iránt, nem ok nélkül fél és retteg az ő tőle, nem ok nélkül való az, hogy a feleség az ő szelíd, különös szeretetét sem meri férje iránt bátran kinyilvánítani, nem ok nélkül van ez az elvonultság, ez a kolostori élet, ez a pirongás, sápadozás a férje jelenlétében.

De mert ezek a jelenetek ritkán fordultak elő; mert életünk igen egyhangú volt s én már meglehetősen sokat tapasztaltam az életben; végül, mert igen gyorsan nőttem és fejlődtem és már sok minden ébredezett bennem - hacsak öntudatlanul és megfigyeléseimtől elvontan is, - végre is hozzászoktam az engem környező élethez, szokásokhoz és karakterekhez. Természetes, hogy lehetetlen volt néha el nem tűnődnöm, látva Mihajlovna Alekszandrát, de tűnődéseim egyelőre semmi meghatározásra nem vezettek. Nagyon szerettem őt, tiszteletben tartottam szomorúságát s ezért nem mertem az ő érzékeny szívét az esi kíváncsiságommal háborgatni. Ő megértett engem és ki tudja: hányszor szerette volna megköszönni nekem az én ragaszkodásomat! Észrevéven az én elszomorodásomat, könnyein át mosolyogva, sokszor maga nevette ki az ő gyakori siránkozását; máskor meg arról kezdett nekem beszélni, hogy ő nagyon elégedett, nagyon boldog, hogy őhöz mindenki olyan jó, hogy őt eddig mindenki, akit csak idáig ismert, úgy szerette s őt nagyon bántja az, hogy Alekszandrovics Péter mindig aggódik ő miatta, az ő lelki nyugalma miatt, pedig ő oly boldog, de oly boldog!... Ilyenkor oly érzelmesen ölelt meg engem, olyan szeretettől ragyogott az arca, hogy az én szívem - ha lehet így kifejeznem magamat - mintha megfájdult volna az ő iránta érzett részvétől.

Arcvonásai soha el nem tűnnek emlékezetemből. Arca szabályos volt s a halványság és véznaság még mintha jobban emelte volna szépségének szigorú báját. Simára lefésült sűrű fekete haja komoly, éles árnyat vetett arca széleire, de annál meglepőbb volt gyermetegül fényes, nagy kék szemeinek szelíd nézése; e nézésben néha sok bávaság, bátortalanság, valami védtelenség látszott, mintha félt volna minden érzelemtől, szívének minden felbuzdulásától - meg a pillanatnyi örömtől is úgy, mint a gyakori, szelíd szomorkodástól. De időnkint, boldog, nyugodt pillanataiban ebben a szívekig ható nézésben annyi derű, fény és jámbor nyugodtság mutatkozott; égszínű kék szemei csak úgy ragyogtak a szeretettől, édesen néztek, mindig oly mély érzés és rokonszenv csillogott bennük minden iránt, ami csak szeretetre vágyott, részvétért könyörgött, hogy egész lelkünk meghódolt neki, akaratlanul vonzódott feléje, mintha őtöle nyernők a derűt, a lelki nyugalmat, a megbékélést és szeretetet. Így nézünk néha a kék égre és érezzük, hogy készek vagyunk órákig édesen merengeni, hogy ilyen pillanatokban lelkünk szabadabb és nyugodtabb, mintha benne, mint a csendes víz tükrében visszafénylik az ég nagyszerű kék boltozata. Ha pedig - s ez gyakran megesett - arcára pírt kergetett a lelkesültség s kebele izgalomtól hullámozott, akkor szemei úgy fénylettek, mint a villámlás, mintha szikrákat vetettek volna, mintha egész lelke - szemérmesen megőrizve az őt e pillanatban lelkesítő szépnek tiszta lángját, - egészen belevette volna magát a szemeibe. Ilyen pillanatokban olyan volt, mint akit ihlettség szállt meg. És felbuzdulásának ilyen hirtelen rohamában, mikor a csendes, félénk hangulat átment világos, magasztos lelkesülésbe, tiszta, szigorú entuziazmusba, ezzel együtt annyi bávaság, gyermeteg sietség, annyi gyerekes bizalom látszott benne, hogy valamely művész élete felét adhatta volna azért, hogy ilyen pillanatban tanúja lehessen a fényes felbuzdulásnak és ezt az ihletett arcot vásznára vethesse.

Attól a naptól kezdve, hogy ebbe a házba jutottam, észrevettem, hogy Mihajlovna Alekszandra megörült nekem az ő magányában. Akkor neki még csak egy gyereke volt s még csak egy éve volt anyja. Engem teljesen a maga gyerekének tartott s köztem és saját gyereke közt nem tett különbséget. Mily hévvel fogott hozzá az én nevelésemhez! Eleinte úgy sietett, hogy madame Leotard, látva őt, akaratlanul is mosolygott. Egyszeribe mindenbe belekaptunk, úgy, hogy nem is érthettük meg egymást. Például ő maga kezdett tanítani, még pedig igen sokra, de olyan sokra, hogy lelkendezésében több volt a hév, a nekibuzdulás, a szerető türelmetlenség, mint a haszon. Kezdetben elkeserítette az, hogy nem igen értett a dologhoz; de olyankor, miután jókat kacagtunk, újra nekiláttunk a dolognak és Mihajlovna Alekszandra az első sikertelenségek ellenére bátran kijelentette, hogy nem helyesli a madame Leotard rendszerét. Ilyenkor nevetve vitatkoztak és az én új nevelőném határozottan kinyilvánította, hogy ellensége minden rendszernek, azt erősítgetve, hogy tapogatódzva is megtaláljuk a kellő utat, hogy nem kell a fejemet száraz ismeretekkel televerni s hogy az egész siker az én ösztöneim megérésétől és attól függ, hogy bennem jóindulatot keltsenek, - s igaza volt, mert teljes diadalt aratott. Először is: mindjárt az elején megszűnt a tanuló és a nevelő közti különbség. Úgy tanultunk, mint két jó barátnő, sőt néha úgy látszott, mintha én tanítottam volna Mihajlovna Alekszandrát, aki mintha ezt az alattomoságot észre sem vette volna. Eközben gyakran vitatkoztunk, én teljes erőmből heveskedtem, igyekezőn bebizonyítani azt, amit állítottam s ilyenkor Mihajlovna Alekszandra észrevétlenül rávezetett a helyes útra. Az lett a vége, hogy amint rájöttünk a helyes igazságra, én rögtön kitaláltam Mihajlovna Alekszandra cseljét és megfontolva az ő velem való bajlódását, mely néha egész órákig tartott az én érdekemben, minden lecke után nyakába borultam és hévvel öleltem meg őt. Érzékenységem annyira meglepte és meghatotta őt, hogy szinte elbámult. Érdeklődéssel kezdett kérdezősködni multam felől, tőlem akarta azt megtudni és minden egyes elbeszélésem után egyre gyöngédebben és komolyabban viselkedett irántam, mert az én boldogtalan gyerekkorom a részvéten kívül mintha bizonyos tiszteletet is gerjesztett volna benne. Elbeszéléseim után rendszerint, hosszabb beszélgetésnek eredtünk, melynek során magyarázgatta az én multamat s én mintha

újra átéltem volna azt és most már sokat tanultam volna abból. Madame Leotard e beszélgetéseket gyakran igen komolynak s kiserkedő könnyeimet látva, helyteleneknek ítélte. Én azonban éppen ellenkezően vélekedtem, mert a *leckék* után oly könnyűn, oly jól éreztem magamat, mintha, az én multamban semmi boldogtalanság sem lett volna. Ezenkívül nagyon hálás voltam Mihajlovna Alekszandra iránt azért is, mert tőlem napról-napra jobban megszerezte magát. Madame Leotard nem is álmodta, hogy ilyen módon kiegyenlítődött és helyes harmóniába illeszkedett mindaz, ami régebben a szívemből helytelenül, időelőtti háborgással kelt ki, s amihez megmérgezett gyermeki szívem gyötrelmes fájdalommal jutott, annyira, hogy igazságtalanul elkérgesedett és fájdalomban sírt, nem értve, hogy honnan érik a csapások.

Egy napunk azzal kezdődött, hogy mi ketten a gyerekszobában találkoztunk, az ő kisgyerekét felkeltettük, felöltöztettük, megetettük, játszottunk vele, tanítottuk beszélni. Végre elhagytuk a gyereket és dolgunkhoz láttunk. Sok mindent tanultunk, de magunk sem tudtuk, hogy micsoda tudomány lehet az. Volt ott minden, egyúttal pedig semmi határozott dolog sem volt. Olvas-tunk, közöltük egymással észleléseinket, félretettük a könyvet, hogy zenéljünk s észrevétlenül repültek el egész órák. Esténként gyakran megjelent B., a Mihajlovna Alekszandra jóbarátja, megjelent madame Leotard; néha igen élénk, heves beszélgetés volt a művészetekről, az életről (amelyet mi a mi körünkben csak hallomásból ismertünk), a való körülményekről, az ideálokról, a multról és jövőről és éjfélig is elüldögéltünk. Én éberem figyeltem, hevültem a többiekkel, nevettem, örvendeztem s ilyen beszélgetésekből tudtam meg részletesen mindazt, ami kora gyermekségemben apámmal történt. Eközben nőtem, tanítókat fogadtak mellém, akiktől Mihajlovna Alekszandra nélkül semmit sem tanultam volna. A földrajz tanítójától csak megvakulhattam volna, keresgélve a térképeken a városokat és folyókat. Mihajlovna Alekszandrával utazásokat tettünk, bejártunk különféle országokat, láttunk roppantul meglepő dolgokat, átéltünk roppant érdekes, fantasztikus órákat s annyira versengtünk egymással, hogy a könyvek, melyeket ő olvasott, már végképen elfogytak s újabb könyvek után kellett látnunk. Nemsokára már én mutogathattam holmit a földrajztanítómnak, bár - meg kell neki adni, hogy ez mindvégig megőrizte felettem való fensőbbiségét azáltal, hogy teljesen hibátlanul és tökéletes pontossággal tudta a földrajzi fokokat, melyek alatt valamely város feküdt, sőt azt is, hogy egy-egy városnak hány ezer, hány száz, sőt hányszor tíz lakója van. A történelem tanítója is szép fizetést kapott, de mihelyt távozott, mink Mihajlovna Alekszandrával a magunk módja szerint tanultuk tovább a történelmet: fogtuk a könyveinket s néha késő éjjelig olvastunk, jobban mondva: olvasott Mihajlovna Alekszandra, mert ő vigyázott a cenzúrára is. Soha én olyan örömet nem éreztem, mint ez olvasások után. Fellelkesedtünk mindketten, mintha magunk is hősök lettünk volna. Persze: a sorok közt még többet olvastunk, mint a sorokban; ezenkívül Mihajlovna Alekszandra remekül tudott elbeszélni, mintha mindazt látta volna, amiről olvastunk. Nem baj, ha nevetségesnek mondják is, hogy ilyen feltüzeltlen ültünk éjféléig, én, a gyerekleány, s ő, a sebhedt szívű nő, aki oly nehezen viselte az életet. Én jól tudtam, hogy ő szinte megéled az én társaságomban. Emlékezem, hogy néha én különös eltűnődéssel néztem rá; sejtettem valamit és mielőtt még élni kezdtem volna, sokat meg-sejtettem az életből.

Végre elmúltam tizenhároméves. Eközben Mihajlovna Alekszandra betegsége egyre rosszabbá lett. Ingerültebb volt, végtelen szomorkodásának rohamai gyakoriabbak, férje látogatásai sűrűbbek; férje persze, úgy mint azelőtt, most is csaknem szótlanul, komolyan, mogorván ült nála, csak egyre hosszabb és hosszabb időig. Mihajlovna Alekszandra sorsa iránt egyre jobban érdeklődtem. Kinőttem gyermekkoromból; már sok új benyomás, megfigyelés, vonzódás, sejtelem alakult ki bennem; világos, hogy a rejtély, mely e családban lappangott, egyre jobban gyötrött. Voltak pillanatok, melyekben azt hittem, hogy már értek valamit ebből a rejtélyből. Máskor meg közömbösséget, apáthiát, sőt bosszúságot éreztem, kíváncsiságom elhagyott,

miután egy kérdésre sem találtam feleletet. Időnkint - s ez egyre gyakrabban megesett - roppant szerettem egyedül lenni s gondolkozni, csak gondolkozni; ezek a percek hasonlítottak azokhoz, melyekben szüleimmel laktam s mikor eleinte mielőtt apámmal megbarátkoztam volna - egész éven át gondolkoztam, képzelődtem, szemléltem a zugomból az Isten világát, annyira, hogy végtülön-végre egészen megvadultam a fantasztikus látományoktól, melyeket pedig magam teremtettem magamnak. A különbség csak az volt, hogy most nagyobb volt a türelmetlenségem, nagyobb a szomorúságom, több az új, öntudatlan izgalmam, mozgási vágyam, fogékonyságom s ezek folytán figyelmemet egyre összpontosítani - mint régen - nem tudtam. Mihajlovna Alekszandra pedig mintha távolodni kezdett volna tőlem. Ebben a koromban már nem igen lehettem én neki a barátnéja. Nem voltam már gyermek, sok mindenről kérdezősködtem s koronként úgy néztem rá, hogy le kellett előttem sütni a szemét. Különös pillanatok voltak. Nem birtam elviselni az ő könnyezését s gyakran könnyekre fakadtam én is, amint ránéztem. Olyankor nyakába borultam és hevesen átöleltem. Mit felelhetett ő erre? Éreztem, hogy terhére vagyok. Máskor viszont - s ez igen nehéz, szomorú idő volt - ő ölelt meg engem valami görcsös kétségbeeséssel, mintha részvételemet keresné, mintha én őt már érteném, mintha mi ketten közösen szenvednénk. Hanem azért látni lehetett, hogy megmaradt köztünk a titok s ebben az időben én is távolodni kezdtem tőle. Nehezemre esett vele lenni. Ezenkívül már a zene sem igen tartott össze bennünket. A zenét megtiltották neki az orvosok. Könyvek? Ez volt a legnehezebb kérdés. Nem tudta már, hogy miképpen olvasson velem együtt. Persze, hogy megálltunk volna az első lapoknál: minden szó célzásul, minden jelentéktelen mondat rejtélyül tűnt volna fel. Azt, hogy kettesben hévvel, lelkesülten beszélgessünk, mindketten kerültük.

S íme: ebben az időben sorsom hirtelen és váratlanul, rendkívül különös módon megváltoztatta életemet. Figyelmem, érzelmeim, szívem, fejem - minden, egyszerre, az entuziazmusig feszülő erővel egyszerre más, teljesen váratlan tevékenység felé fordult s én, anélkül, hogy észrevettem volna, áthelyezkedtem egy egészen új világba; nem értem rá megfordulni, körülnézni, gondolkozni; vesztembe rohanhattam volna s ezt én éreztem; de a csáb erősebb volt, mint a félelem s én elindultam találomra, szememet behunyva. És sok időre elhagytam azt a való életet, amely annyira teremre kezdett lenni s amelyből oly vágyakozva és hasztalanul igyekeztem kikerülni. Az eset a következő:

Az ebédlőnek három kijárata volt; egyik a nagy szobákba, másik a gyerekszoba felé, amely felé az én szobám is volt, harmadik a könyvtárba. A könyvtárnak még egy másik ajtaja is volt, melyet csak egy dolgozószoba választott el az én szobámtól; ebben a szobában rendszerint Alekszandrovics Péter ügyvezető segédje, írónka foglalkozott, aki neki egy személyben bizalmasa, titkársa és faktora volt. Ennél szokott lenni a szekrények és a könyvtár kulcsa. Egyszer, egy ebéd után, mikor a titkár nem volt otthon, megtaláltam ezt a kulcsot a földön. Erőt vett rajtam a kíváncsiság s a kulccsal bementem a könyvtárba. Ez meglehetősen nagy terem volt, nagyon világos, köröskörül nyolc nagy szekrénnel, amelyek tele voltak könyvekkel. Sok könyv volt ott s azoknak nagy részét valami örökösödés útján kapta Alekszandrovics Péter, másik részét pedig Mihajlovna Alekszandra gyűjtötte össze, aki szünetlenül vásárolta a könyveket. Idáig nekem mindig óvatosan megválogatott könyveket adtak olvasni, amiből könnyen következtethettem, hogy ott sokat elzárnak előlem s hogy azokban sok titkos dolog lehet. Érthető tehát, hogy ellenállhatatlan kíváncsisággal, félelemmel és örömmel s valami sajátságos, homályos sejtelemmel nyitottam ki az első szekrényt és vettem ki abból az első könyvet. Ebben a szekrényben regények voltak. Kivettem egyet, bezártam a szekrényt s oly különös érzéssel, oly szívdobogással és zsibbadozással vittem el a szobámba a könyvet, mintha előre sejtettem volna, hogy életemben nagy fordulat fog bekövetkezni. Beérve a szobámba, bezárkóztam és kinyitottam a regényt. De nem tudtam olvasni; más gondom volt:

előbb arról akartam gondoskodni, hogy biztosan és állandóan rendelkezhessem a könyvtárral, de úgy, hogy meg ne tudják, s hogy minden könyv mindig nálam maradjon. Titokban tettem ezt s ez volt életemben az első bal-lépés. Vártam a következményeket; a fejlemények igen kedvezők voltak: az Alekszandrovics Péter titkárja, miután egész este, sőt éjjel is, gyertyával a kezében, hiába kereste a földön a kulcsot, reggel lakatost hivatott, aki egy magával hozott kulcs-csomóból új kulcsot adott neki. Ezzel a dolog véget is ért és a kulcs elveszéséről senki sem beszélt többet; én meg oly óvatosan és ravaszul viselkedtem, hogy a könyvtárba csak egy hét múlva mentem be, amikor már teljesen biztos lehettem afelől, hogy nem gyanakodhatnak rám. Eleinte olyan időt választottam, mikor a titkár nem volt otthon; később pedig az ebédlőből jártam be, mert az Alekszandrovics Péter titkárja csak a kulcsot tartotta magánál, a könyvekkel azonban soha semmiféle összeköttetésbe nem lépett, tehát úgyszólván be sem tekintett a könyvtárba.

Kezdetben nagy mohósággal olvastam és az olvasás mihamar teljesen lefoglalt. Serdülő korom új vágyai, törekvései nyugtalanul és rendetlenül támadoztak lelkemben, türelmetlenül zsi bongtak nagyon korai fejlődésem következtében - s mindez hirtelen váratlanul más irányt vett, mintha teljesen megelégedett volna az új táplálékkal, mintha most jutott volna az igazi útra. Szívem és fejem mihamar úgy elbűvölődött, képzelődésem úgy kibővült, hogy én mintha elfeledkeztem volna mindenről, ami eddig körülvett. Úgy látszott, hogy a sors állított meg az új élet küszöbén, melybe annyira vágytam belépni, melyről éjjel-nappal ábrándoztam s mielőtt rábocsátott volna az ismeretlen útra, felvezetett egy magaslatra, jövőmet varázslatos panorámában, fényes, csalogató perspektívában tárta elé. Át kellett élnem ezt az egész jövőndőt, előbb könyvekből olvasva, átélni a fiatal lélek ábrándjaiban, reményeiben szenvedélyes felbuzdulásaiban, édes izgalmaiban. Válogatás nélkül olvastam azt a könyvet, amelyik kezem ügyébe esett, de sorsom vigyázott rám: mindaz, amit én eddig megtudtam és tapasztaltam, oly nemes és szigorú természetű volt, hogy nem csábíthatott el bármely alattomos, tisztátalan részlet sem. Vigyázott rám gyermeki ösztönöm, korai fejlődésem és egész multam, öntudatom most hirtelen bevilágította egész eddigi életemet. Csaknem minden elolvasott oldal, mintha ismerős lett volna már előttem, mintha azt én már régen átéltem volna; mintha mindezeket a szenvedélyeket, ezt a váratlan formában, varázslatos képekben élém táruló életet már átéltem volna.

Hogy' is ne ragadtattam volna el, megfeledkezve a valóságról, hogy' ne idegenedtem volna el a tényleges élettől, mikor minden átolvasott könyvben a sors ugyanazon törvényeit, az események ugyanazon szellemét láttam megtestesülni, amely az emberiség főtörvényéből kifolyólag uralkodott az ember életén, mely főtörvénytől függ a jólét, az életfenntartás és boldogulás! Ezt a gyanított törvényt igyekeztem minden tehetséggel, csaknem valami önfenntartási ösztöntől szított igyekezettel kitalálni. Mintha valaki előre figyelmeztetett, óvott volna. Mintha valami jóslat szorongatta volna a lelkemet, melyben napról-napra gyarapodott a reménység, bár egyidejűleg egyre erősebbek lettek a művészet erejével és a költészet varázssával előadott olvasmányok folytán ebbe a jövőbe és ebbe az életbe vetett hitem szakadozásai. De - amint már említettem - képzelődésem nagyon is uralkodott türelmetlenkedésem fölött s igazában véve én csak ábrándozásaimban voltam bátor, valóban pedig ösztönszerűen féltem a jövőtől. Ugyanazért mintha előre megalkudtam volna magammal, öntudatlanul elhatároztam, hogy egyelőre beérem a fantasztikus képzeletbeli világgal, amelyben már magam voltam az uralkodó, amelyben csak bajok és örömek voltak s a boldogtalanság - ha illet megengedtem is - csak passzív, átmeneti tünet, mely tünetre szükség van a kellemes kontraszt és a sors váratlan fordulatai kedvéért, hogy aztán szerencsés megoldást nyerjenek az én elképzelt rajongó regényeim. Így értem én most az én akkori hangulatomat.

S ez az élet, a képzelődésnek élete, melyben élesen elidegenedtem egész környezetemtől, teljes három évig tarthatott!

Ez az élet titkom volt nekem, s három év multán sem tudtam, hogy féljek-e annak váratlan megszűnésétől, vagy se? Amit e három év alatt átéltem, nagyon is hozzám nőtt. Ez ábrándozásokban nagyon erősen visszatükröződtem én magam, annyira, hogy végre már meg tudtam zavarodni, megijedni, ha valaki rám nézett, lett légyen az bárki is, ha nem óvatosan próbált lelkembe tekinteni. Emellett az egész házban valamennyien oly elvonultan társaság nélkül, kolostori csendben éltünk, hogy akaratlanul is kifejlődött bennünk a magunkba való elmerülés, az elzárkózás kívánsága. Ez történt velem is. E három év alatt körültem semmi meg nem változott, minden a régiben maradt. Folyt tovább a kedvetlen egyhangúság, amely - mint most képzelem - ha nem lett volna vonzó az ő titokzatosságával, leplezett tevékenységével, - szétmarcangolta volna lelkemet és arra vitt volna, hogy ebből a bágyadt, szomorú körből menekülést keresve, ismeretlen, viharos és talán vést hozó kibontakozást próbáljak meg. Madame Leotard megöregedett és csaknem teljesen bezárkózott a szobájába; a gyerekek még egészen kicsinyek voltak; B. túlságosan egyoldalú, a Mihajlovna Alekszandra férje pedig éppen olyan mogorva, megközelíthetetlen, magába zárkózott, mint eddig. Közte és felesége közt tovább tartott a titokzatos viszony, amelyet én egyre fenyegetőbbnek és ridegebbnek láttam és egyre jobban féltettem Mihajlovna Alekszandrát, akinek örömtelen, színtelen életét egyre jobban kialudni láttam. Egészsége csaknem egyik napról a másikra hanyatlott. Mintha valami kétségbeesés fogta volna meg a lelkét; valami ismeretlennek, meghatározhatatlannak a nyűge nehezedett volna rá; maga sem tudta, hogy mi ez, csak valami rettenetes, neki magának is érthetetlen, de amit úgy vett magára, mint elítélt életének kikerülhetetlen keresztjét. Különösen meglepett egy megfigyelésem: úgy láttam, hogy mentől jobban felcseperedtem, ő annál inkább eltávozott tőlem, annyira, hogy tőlem való elzárkózása valami türelmetlen bosszankodásba ment át. Némely pillanatokban úgy látszott, mintha már engemet nem szeretett volna, mintha terhére lettem volna. Említettem, hogy szándékosan kezdtem tőle eltávolodni s eltávolodván, mintha átragadt volna rám az ő titkolódzó természete. Ez az oka annak, hogy mindaz, amit e három év alatt átéltem, mindaz, ami lelkemben, ábrándjaimban, ismereteimben, reményeimben, különös lelkendezéseimben kialakult, makacsul meg is maradt bennem. Amint egyszer egymás előtt titkolódtunk, attól kezdve már nem lehettünk egymáshoz őszinték, habár nekem úgy tetszett, hogy én őt napról-napra jobban szerettem. Könnyek nélkül nem tudok visszagondolni arra, hogy mennyire ragaszkodott hozzám, mint rakta rám minden megmaradt szeretetét, mint igyekezett teljesíteni azon fogadalmát, hogy ő nekem anyám lesz. Igaz, hogy a maga gondjai néha hosszú időre elválasztották őt tőlem, mintha megfélemedezett volna rólam, annyival inkább, mert én is igyekeztem magamat észre nem vétetni, annyira, hogy mintha senki nem is tudta volna, hogy én elmúltam tizenhat éves. De nyugodtabb pillanataiban és jobban körülnézve, Mihajlovna Alekszandra mintha nyugtalankodni kezdett volna miattam; türelmetlenül hívogatott ki magához a szobámból, tanulásom, könyveim mellől, elhalmozott kérdésekkel, mintha ki akart volna fürkészni, egész napokig nem hagyott magamra, találgatta hangulataimat, kívánságaimat, láthatóan törődve a korommal, jelenemmel és jövőmmel és kimeríthetetlen szeretettel, valami áhítattal készült arra, hogy segítségemre legyen. De már nagyon elszokott tőlem s ezért néha igen báván viselkedett, annyira, hogy az egész nagyon is átlátszó, érthető volt nekem. Például egyszer, mikor már tizenhatodik évemben jártam, átnézte könyveimet, kikérdezett, hogy mit olvasok s látva, hogy még mindig a tizenkétéves gyerekek számára való könyveknél tartok, szinte megijedt. Sejtettem, hogy miről van szó és figyelni kezdtem őt. Teljes két hétig fürkészett, vizsgált engem, hogy kitapasztalja fejlettségem és szükségleteim fokát. Végre elhatározta, hogy újat kell kezdeni s asztalunkon megjelent Scott Walter „Ivanhoe” regénye, melyet én már régen elolvastam, talán már háromszor is. Eleinte félénk figyelemmel kísérte szerzett benyomásaimat, mintha mérlegelte volna ezeket, mintha félt volna ezektől. Ez a köztünk támadt vontatottság, melyet én nagyon is észrevettem, végre megszűnt. Felmelegedtünk s én kimondhatatlanul örültem,

hogy nyíltan beszélhettem övele. Mikor a regény végére értünk, Mihajlovna Alekszandra el volt tőlem ragadtatva. Az olvasás közben elejtett minden megjegyzésem, minden felfogásom helyesnek bizonyult. Az ő felfogása szerint én már nagyon is fejlett voltam. Meglepetve ettől, elragadtatva tőlem, megint nagy örömmel kezdett nevelésemmel foglalkozni, nem akart többé tőlem elválni; de ez nemcsak ötle függött. A sors megint elválasztott bennünket és nem engedte, hogy egymáshoz közeledjünk. Elég volt erre az első megbetegedés, az ő állandó bánatoskodásának a rohama, következett aztán erre az elidegenülés, a titkolódzás, bizalmatlankodás és talán kiméletlenkedés is.

De néha ebben az időben sem rendelkezhattunk a perceinkkel. Olvasgattunk, néhány rokonszenves szót váltottunk, zenéltünk - és akaratlanul is messzire mentünk néha a kölcsönös bizalmaskodásban, minek következtében kényelmetlenül éreztük magunkat egymással szemben. Magunkhoz térve, mintha ijedten, gyanakodó kíváncsisággal és bizalmatlankodással néztünk volna egymásra. Mindkettőnkénél volt egy bizonyos határ, ameddig közeledésünkben mehettünk; ezen a határon átlépni nem mertünk, még ha szerettünk volna is.

Egy este szürkület előtt szórakozottan olvastam egy könyvet a Mihajlovna Alekszandra szobájában, ő a zongora mellett ült és egy kedvelt olasz dallam változatait játszotta. Mikor áttért a dallam egyszerű menetére, én a szívemig ható zenétől elragadtatva, magamban halkan dúdolni kezdtem a dallamot. Mihamar annyira elragadtattam magamat, hogy felkelve, a zongorához mentem; Mihajlovna Alekszandra, mintha megértett volna, átment kíséretbe és szeretettel követte minden hangadásomat. Úgy látszott, hangom gazdagsága meglepte őt. Idáig még nem énekeltem ő előtte, sőt magam is aligha tudtam, hogy van-e valami errevaló tehetségem. Most hirtelen mind a ketten felélénkültünk. Én egyre feljebb emeltem hangomat; energiát, szenvedélyt nyertem, ami még nagyobb örömet szerzett Mihajlovna Alekszandrának, mint azt a felélénkült kísérete minden üteméből kiéreztem. Az ének oly sikeresen, oly lelkesülten, oly erővel végződött, hogy ő elragadtatva fogta meg a kezemet és örvendezve nézett rám.

- Anneta! Hiszen neked remek hangod van! - mondotta. - Istenem, hogy' nem vettem én ezt eddig észre!

- Én magam is csak most jöttem rá, - feleltem magamon kívül az örömtől.

- Legyen rajtad az Isten áldása, édes, drága gyermekem! Adj hálát neki ezért az adományért! Ki tudja... Ah, Istenem, Istenem!

A váratlan felfedezés úgy meghatotta, az öröm úgy fellelkesítette, hogy nem tudta: mit mondjon, mint dédelgessen meg. Az őszinteség, kölcsönös rokonszenv olyan pillanatai voltak ezek, aminőket már régen nem éltünk át. Egy óra múlva mintha ünnep lett volna a házbán. Rögtön hívták B.-t. Míg B.-re várakoztunk, találomra kinyitottunk egy másik zene-darabot, melyet én már ismertem s új áriába kezdtünk. Ezúttal remegtem a bátortalanságtól. Nem szerettem volna az első sikert elrontani. De hangom hamarosan felélénkült és megsegített engem. Magam is egyre jobban megbámultam hangom erejét s ez a második kísérletem szinte minden kétséget eloszlatott. Türelmetlenkedő örömeben Mihajlovna Alekszandra behívatta a gyerekeket, sőt azok dadáit is, aztán végkép felbuzdulva, bement a férjéhez, kihíta azt a szobájából, amit máskor aligha mert volna megcselekedni. Alekszandrovics Péter szívesen meghallgatott, gratulált nekem s mindjárt kijelentette, hogy engem taníttatni kell. Mihajlovna Alekszandra hálás és boldog volt s csókolgatni kezdte a férje kezét, mintha Isten tudja: mi jót tettek volna ő vele.

Végre megjelent B. Az öreg megörült. Nagyon szeretett ő engem az apám emlékéért, a multamért s mikor két-három darabot elénekeltem előtte, komolyan, elgondolkozva, sőt bizonyos titokzatossággal jelentette ki, hogy kétségtelen képességről, sőt talán tehetségről van

szó s hogy lehetetlen engem nem taníttatni. Aztán, mintha meggondolnák a dolgot, ő meg Mihajlovna Alekszandra azt határozta, hogy nem kell engem mindjárt nagyon megerőltetni s észrevettem, hogy összenéztek és alattomban megegyeztek, de úgy, hogy ez a rám vonatkozó megegyezés igen báván és ügyetlenül ütött ki. Én csak nevettem magamban egész este s láttam később, egy újabb éneklésem után, hogy tartóztatták magukat, sőt készakarva hangosan is felemlítették némely fogyatkozásomat. De szigorúskodásuk nem sokáig tartott s legelőbb is B. hagyta el azt, újra elérzékenyülve az örömtől. Soha sem hittem volna, hogy ő engem annyira szeret. Egész este a legbarátságosabb, legmelegebb beszélgetéssel telt el. B. néhány ismert énekes és művész élettörténetét mondta el; elbeszélései a művész felbuzdulásából, hódolatából, meghatottságából fakadtak. Aztán érintve apám történetét, a beszéd áttért reám, gyerekkoromra, a hercegre, a herceg egész családjára, melyről én azóta, hogy attól elváltam, nagyon keveset hallottam. De Mihajlovna Alekszandra sem sokat tudott róla. Még többet tudott B., aki többször megfordult Moszkvában. Hanem itt a beszélgetés valami titokzatos formát öltött, melyet én nem értettem s két-három adat, mely főképen a hercegre vonatkozott, teljesen homályban maradt előttem. Mihajlovna Alekszandra szóba hozta Katit, de arról B. semmi különös sem tudott mondani s mintha nem akart volna róla beszélni. Ez engem meglepett. Én nemcsak el nem felejtettem Katit, nemcsak meg nem szűnt iránta való egykori szeretetem, ellenkezőleg: soha eszemágába sem jutott, hogy Kati valamelyest is megváltozott volna. Figyelmemet elkerülte idáig a mi elválásunk, az évek hosszú sora, az a körülmény, hogy sokáig külön éltünk, mialatt semmi hírt sem hallottunk egymásról, hogy más-más nevelésben részesültünk és hogy természeteink egymástól annyira különböznek. Képzeletemben Kati engem soha el nem hagyott: mintha még most is velem élne; különösen az én ábrándjaimban, regényeimben és fantasztikus kalandjaimban mindig ő vele keztfogva forgolódtunk. Minden regény olvasásánál, amint magamat a regény hősnőjének képzeltem, rögtön magam mellé helyeztem az én hercegisasszony barátnémat, két részre osztottam a regényt, amelyek egyikét persze magam gondoltam ki, ha kíméletlenül megloptam is ezzel az én kedvelt regényíróimat.

Végre családi tanácsunkban elhatározott, hogy énektanítót hoznak hozzám. B. ajánlott ilyet, a legjobbat. Másnap megjelent nálunk az olasz D., meghallgatott, megismételte azt, amit B., az ő barátja mondott felőlem, de mindjárt kijelentette, hogy sokkal előnyösebb lesz, ha én járok ő hozzá tanulni, együtt a többi tanulóleánnyakkal, hogy a versengés elősegíti hangom fejlődését, fogékonyságát, előnyömre lesznek a bőviben levő eszközök, melyek ott rendelkezésemre állanak. Mihajlovna Alekszandra ebbe beleegyezett s ettől kezdve hetenkint háromszor délelőttönként nyolc órákor egy szobaleány kísérete mellett eljártam a konzervatóriumba.

Most egy olyan különös esetet mondok el, amely nagyon erős hatással volt rám és éles fordulatot képezett új életszakomban. Tizenhatéves multam akkor s ezzel együtt valami érthetetlen apáthia vett erőt rajtam, valami tűrhetetlen, szomorú, magamnak is megfoghatatlan csend lepott meg. Ábrándjaim, lelkendezéseim hirtelen eltűntek, még az ábrándozásra való tehetségem is mintha megsemmisült volna. A régi tapasztalatlanság benső hevét hideg közömbösség váltotta fel. Még a tehetségem is, melyet mindenki, akit csak szerettem, oly örömmel fogadott, megszűnt előttem rokonszenves lenni s én érzéketlenül nem adtam rá semmit. Semmi sem ingerelt fel s már Mihajlovna Alekszandra iránt is oly hideg közömbösséget éreztem, amelyért csak magamat okolhattam, mert nem lehetett ezt be nem ismernem. Apáthiámat koronkint ok nélküli bánkódás, váratlan könnyhullatás szakította meg. Kerestem a magányt. Ebben a különös időpontban különös eset ráta meg egész alapjában a lelkemet s a csendet valóságos viharra változtatta. Szívem sebet kapott. Ez pedig így történt.

VII.

Bementem a könyvtárba (soha ezt a percet el nem felejttem) és kezeimbe vettem Scott Walternek „St. Ronan's well” című regényét, melyet még nem olvastam. Emlékszem, hogy ok nélkül való, bántó szomorkodás és valami előérzet kínozott. Szerettem volna sírni. A szobában fényes világosság volt a leszálló nap utolsó, ferde sugaraitól, melyek erősen özönlöttek be a magas ablakokon a tündöklő parketre. Csend volt. Köröskörül a többi szobákban nem volt senki sem. Alekszandrovics Péter nem volt otthon, Mihajlovna Alekszandra pedig gyengélkedett és ágyban feküdt. Én csakugyan sírni kezdtem s a regény második részét kinyitva, találomra leveleztem benne, igyekeztem valami gondolatot megkapni a szemem előtt feltűnedező töredékes mondatokban. Mintha találgattam volna valamit, mint találgatnak azok, akik találomra nyitnak rá a könyv valamely lapjára. Vannak pillanatok, melyekben a szellemi és lelki erők betegesen megfeszülnek s a feleszmélés élénk lángjával lobbannak fel; ilyen pillanatban a megrázott léleknek valami prófétai álomlátása támad, s mintha valami nyomasztó előérzete volna és belátna a jövőbe. Az ember úgy vágyik élni, ez a vágy fogja el egész valóját és a szív a saját égő, elvakító reménységétől felhevülve mintha kihíná a jövőndőt minden titkával, ismeretlenségével, még ha ezek oly viharosak is, csak életet hozzanak magukkal. Ilyen percem volt nekem akkor.

Emlékszem: azért zártam be a könyvet, hogy azután találomra kinyitva, találgassam a jövőmet, ráolvastam magamra a kinyitott lapot. De amint kinyitottam, egy beírt levél-lapot találtam ott, mely négyrétre hajtva annyira össze volt lapulva, mintha már több év óta odatették és ott felejtették volna. Rendkívüli kíváncsisággal vizsgálgattam ezt a leletemet. A levél nem volt megcímezve, aláírása csak két kezdőbetű: Sz. O. Kíváncsiságom nőttön-nőtt, szétbontottam a csaknem összeragadt papirost, mely a lapok közt való hosszú fekvéstől egész térfogatának megfelelő világos helyet nyomott a lapokra. A levél hajlásai szakadékosak, viseltesek voltak: látni való volt, hogy valamikor gyakrabban olvasgatták s mint valami kincset, úgy őrizték. A tinta megványadt, megfakult - nagyon régen írhatták! Néhány szó véletlenül szemembe ötlött és szívem megdobbant a várakozástól. Zavartan forgattam kezemben a levelet, mintha halogatni akartam volna elolvasását. Véletlenül a világosság felé tartottam: hát csakugyan! könnycseppek száradtak a sorok közé, foltok maradtak a papiroson, itt-ott egész betűket elmostak a könnyek. Ki sírhatta ezeket a könnyeket? Végre kíváncsiságtól zibbadozva, elolvastam az első oldal felét - és a meglepetés kiáltása szakadt ki keblemből. Bezártam a szekrényt, helyére tettem a könyvet s a levelet nyakkendőm alá rejtve, beszaladtam a szobámba, bezárkóztam s elkezdtem újra előről olvasni. Szívem oly erősen dobogott, hogy a szók és betűk ugráltak a szemeim előtt. Sokáig nem értettem semmit. A levélben valami titok kezdete volt; ez villámcsapásként hatott rám, mert megtudtam, hogy kinek szólt az a levél. Tudtam, hogy szinte bünt követek el, mikor elolvasom a levelet, de a kíváncsiság erősebb volt, mint én. A levél Mihajlovna Alekszandrának szólt.

Itt van tehát ez a levél; felhozom itt. Homályosan értettem azt, ami benne írva volt és sokáig találgattam értelmét, sokáig évődtem vele. E perctől kezdve mintha szakadás állt volna be életemben. Szívem megrendült, sokáig, csaknem örökké zavarban volt, mert ez a levél sok következményt vont még maga után. Találgattam a jövőndőt.

A levél búcsúszó, szenvedélyes, utolsó levél volt; elolvasása után oly szívszorongást éreztem, mintha én magam is elvesztettem volna mindent, mintha örökre elestem volna minden ábrándomtól, reménységemtől, mintha semmim egyebem nem maradt volna, mint a már nekem többé nem kellő élet. Ki lehet az, aki ezt a levelet írta? Mit csinált az később? A levélben annyi célzás, annyi adat, annyi talányos volt, hogy lehetetlen volt a sejtésekben el nem tévedni. De én úgyszólván nem tévedtem; a levél sokat sejtető fogalmazása elárulta

annak a viszonynak a természetét is, amely két szívet tett tönkre. A levél írójának gondolatai, érzései nyilvánvalóak voltak. Ezek igen különlegesek és - mint már említettem - sokat sejtetők voltak. De itt van a levél; ide írom szóról-szóra:

„Azt mondtad, hogy nem feledsz el: - hiszek neked s mától kezdve egész életem e szavaidban van. Óránk ütött, el kell válnunk. Régen tudtam én ezt, szelíd, szomorú angyalom, de csak most értettem meg egészen. Abban a *mi* egész időnkben, melyben engem szerettél, az én szívem egyre fájt a mi szerelmünk miatt és - elhinnéd-e? - most megkönnyebbültem. Régen tudtam, hogy ez lesz a vége, el volt ez mi rólunk végezve! Ez a sors hatalma! Tudod, Alekszandra, *nem voltunk mi egymáshoz valók* - ezt én mindig, *mindig* éreztem. Én nem voltam méltó rád, s neked, egyedül neked kell elviselnem átélt boldogságom büntetését. Mert ugyan mi voltam én te hozzád képest egész addig, míg te engem megismertél? Istenem, hiszen már két éve annak s én még ma is olyan vagyok, mintha önkívületben volnék, még ma sem bírom elhinni, hogy *te* megszerethettél *engemet*. Nem értem: hogy juthattunk ennyire, nem értem: mivel kezdődött az egész. Emlékezel: mi voltam én te hozzád képest? Érdemes voltam-e én arra, amit tőled elfogadtam, amivel engem kitüntettél? Azelőtt én nyers és közönséges voltam, neki-búsult és mogorva. Más élet után nem kíváncsoztam, nem is gondoltam más életről, nem törekedtem rá, törekedni nem is akartam. Minden csak lappangott bennem és a világon semmi sem volt előttem fontosabb, mint az én közönséges, napszámos-munkám. Egy gondom volt csak: a holnapi nap, de még ebben is közömbös voltam. Valamikor régen álmodtam ilyesmiről és ábrándoztam, mint valamely bolond. De azóta sok idő mult el s én elkezdtem egyedül, sötétben, nyugodtan élni, annyira, hogy nem is éreztem a hidegséget, mely szívemet dermesztgette. És szívem elszenderedett. Hiszen tudtam és megállapodtam én abban, hogy én rád soha más nap nem virrad, biztos voltam ebben és nem zúgolódtam, mert tudtam, hogy ennek *így kell lenni*. Mikor veled találkoztam, nem is gondoltam arra, hogy én rád merészeljek nézni. Olyan voltam melletted, mint a rabszolga. Szívem nem remegett, nem fájt közeledben, nem foglalkozott veled: nyugodt volt. Lelkem nem ismerte a te lelkedet, bár világosságot érzett az ő gyönyörű testvére jelenlétében. Ezt én mind tudom; ezt én tompán éreztem. Érezhettem azért, mert az Isten napja ráragyog a legutolsó füvecskére is, melengeti, dédelgeti azt éppen úgy, mint a pompás virágot, mely mellett ő szelíd békességgel felcseperedik. Mikor pedig mindent megértettem, tudod: azon este, azon szavak után, melyek a lelkemet mélységesen megrendítették, - hát én egészen elvakultam, meg voltam lepelve, minden megzavarodott bennem s tudod-e: úgy elképedtem, annyira nem tudtam magamnak hinni, hogy meg sem értettelek. Erről neked én sohasem szóltam. Te semmit sem tudtál; nem olyan voltam én régebben, mint amilyennek te megláttál. Ha szólni mertem volna, hát én már régen bevallottam volna neked mindent. De hallgattam, most azonban elmondok mindent, hogy megtudd: kit hagysz el most, milyen embertől válsz el. Tudod-e: hogy fogtalak én fel téged kezdetben? Megragadt a szenvedély, mint a tűz, vérembe vette magát, mint a mérge, megzavarta gondolataimat, érzéseimet, megrészegettem, elkábultam s a te tiszta, *részvétteljes* szerelmedet nem mint veled egyenlő, nem mint a te tiszta szerelmedre érdemes, viszonoztam, hanem öntudatlanul, szív nélkül. Nem ismertelek fel. Úgy feleltem neked, mint olyannak, aki az én felfogásom szerint annyira *megfelelkezett magáról, hogy leszállt hozzám*, nem pedig mint olyannak, aki fel akar engem magához emelni. Tudod-e: mivel gyanúsítottalak én téged, mit jelentett az, hogy *leszálltál hozzám*? De nem! beismerésemmel én téged megalázni nem akarlak; csak annyit mondok, hogy keservesen csalódtál bennem. Soha én tehozzád fel nem emelkedhettem, soha! Csak arra szorítkozhattam, hogy szemléljem a te határtalan szerelmedet, mikor már megértettelek, - de vétkeket ezzel jóvá nem tettem. Az én szenvedélyem,

melyet te felköltöttél bennem, nem volt szerelem - a szerelemtől én féltem; nem mertelek én téged szeretni; a szerelemben kölcsönösség, egyenlőség van, én pedig erre érdemes nem voltam... Nem is tudom, hogy mi történt velem. Oh, hogy' mondjam én azt el neked, hogy megérted!... Eleinte nem hittem... Oh, emlékszel-e: mikor első felindulásom lecsöndesült, mikor tisztábban kezdtem látni, mikor nem maradt egyéb, csak a legtisztább, legbűntelenebb érzés, hogy akkor az én első eszmélkedésem a csodálkozás, zavar és félelem volt és emlékszel-e, hogy zokogva borultam lábaidhoz? Emlékszel-e, hogy akkor te zavartan, ijedten, könnyekre fakadva azt kérdezted tőlem: mi bajom? Én hallgattam, nem tudtam neked felelni; de lelkem majd megszakadt; boldogságom úgy nehezedett rám, mint valami elviselhetetlen teher és benső zokogásom azt mondta: „minek ez nekem? mivel érdemeltem én ezt meg? mivel érdemlem én meg a boldogságot?” Testvérem, édes testvérem! Oh, ha tudtad volna, hányszor megcsókoltam én lopva a te ruhádat, - lopva azért, mert tudtam, hogy hozzád méltó én nem vagyok, - s olyankor lélegzetem akadozott, szívem lassan, erősen dobogott, mintha meg akart volna állni és örökre megdermedni. Mikor kezedet megfogtam, elsápadtam és reszkettem; megzavartál engem a te lelked tisztaságával. Oh, nem bírom én neked elmondani mindazt, ami az én lelkemben összegyűlt és amit úgy szeretnék elmondani! Tudod-e, hogy nekem néha nehezemre esett, gyötrelmes volt a te hozzám való részvétellel teljes, örökös gyöngédséged? Mikor megcsókoltál (ez csak egyszer történt s azt én soha sem felejttem el), szemeim elsötétültek s lelkem egy pillanat alatt megfájdult. Mért nem haltam meg akkor lábaid előtt? Most szólítlak először *te*-nek, bár te ezt már régen kívántad. Megérted-e, hogy mit akarok mondani? El akarok neked mondani *mindent* és azt mondom: igen, te nagyon szeretsz engem, te úgy szerettél engem, mint nő-testvér a fí-testvérét; szerettél engem, mint a magad teremtményét, mert újjá alkottad a szívemet, felébresztetted szendergéséből az elmémet és édes reménységet csepegtettél a kebelembe; én azonban nem tettem, nem mertem tenni semmit; soha még eddig nem neveztelek testvéremnek, mert én nem lehettem neked testvéred, mert nem voltunk egymáshoz valóak, mert te én bennem megcsalódtál.

„De látod: még most is mindig csak magamról írok, még a rettenetes bajok e percében is csak magammal törődöm, habár tudom, hogy te én miattam szenvedsz. Oh, ne gyötörd magadat én miattam, édes barátom! Nem is tudod, mennyire meg vagyok én alázva a magam szemében is! A sok mende-monda után minden nyilvánvalóvá lett! Téged én miattam elkerültek, lenéztek, kigúnyoltak, mert én a mások szemében oly alacsonyan állok. Oh, mennyire vétkeztem én abban, hogy nem voltam hozzád méltó! Ha jelentékenyebb ember lettem volna, ha az emberek felfogása szerint személyes értékem lett volna, ha tiszteletet tudtam volna gerjeszteni magam iránt, akkor megbocsátottak volna nekem. De én jelentéktelen, semmis, nevetséges vagyok, már pedig a nevetségesnél alábbvaló nem lehet. Mert *kik* lármáznak? Hiszen az vette el az én kedvemet, hogy *olyan* emberek szóltak le; hiszen én mindig gyenge ember voltam. Nem is tudod, milyen most az én helyzetem: magam is nevetek magamon s úgy látom, hogy az embereknek igazuk van, miért magam is kinevetem és gyűlölöm magamat. Érzem én ezt; még az arcomat, alakomat, szokásaimat és nem-nemes viselkedésemet is gyűlölöm és gyűlöltem mindig. Oh, bocsásd meg az én durva kétségbeesésemet! Te tanítottál meg arra, hogy neked mindent elmondjak. Én téged vesztedbe vittelek, haragnak és gúnynak tettelek ki téged, mert nem voltam méltó hozzád.

„Ez a gondolat kínoz engem, itt lüktet egyre a fejemben és tépi, marja a szívemet. Mindig úgy látszik nekem, hogy te nem azt az embert szeretted, akit én bennem

feltalálni gondoltál, úgy látom, hogy csalódtál bennem. Ez az, ami nekem fáj, ez gyötör engem annyira, hogy vagy belehalok, vagy megőrülök.

„Isten veled tehát! Most, mikor minden nyilvánvalóvá lett, mikor felhangzottak az emberek elítélő kiáltásai (amelyeket én meghallottam!), mikor lealacsonyodtam önmagam előtt is, mikor szégyenelnem kell magamat teérted is, a te választásodért, mikor megátkoztam magamat, most már el kell menekülnöm, el kell tűnnöm innen a te nyugalmad kedvéért. Ezt követelik tőlem s te soha többé engemet látni nem fogsz. Így kell ennek lenni, így van ez elvégezve! Nekem igen sok adatott; a sors csalódott, most tehát jóvá teszi a hibáját és mindent visszavesz. Találkoztunk, megismertük egymást és most elválunk - újabb találkozásra. Hol és mikor lesz ez? Oh, mondd, édesem, hol találkozunk, hol lássalak én meg téged, hogyan ismerjelek meg majd és megismersz-e te akkor engem? Az én lelkem te veled van tele. Oh, miért kell hát ennek így történni, miért kell nekünk elválnunk! Mondd meg te, mert én nem tudom, semmiképpen nem értem ezt; taníts meg rá: hogy' szakítsam ketté életemet, hogy' tépjem ki keblemből a szívemet és hogy' éljek meg szív nélkül? Oh, ha rágondolok, hogy soha többé téged nem látlak, soha, soha!

„Istenem, milyen lármát csaptak ők! Mennyire rettegek most érted! Az imént találkoztam a férjeddal: mi mind a ketten méltatlanok vagyunk ő hozzá, ha nem is vétkeztünk ellene, ő mindent tud, mindent lát, mindent megért s már régen minden világos előtte, mint a nap. Ő hősiezen állt a te pártodra, meg fog téged védeni, megvédelmez az előítéletek és szószátyárkodások ellen; ő téged határtalanul szeret és becsül, ő lesz a te megmentőd, mikor én innen eltűnök... Hozzásiettem, meg akartam csókolni a kezét!... Azt mondta, hogy utazzam el haladéktalanul. A kocka el van vetve! Azt beszélik, hogy ő összeveszett miattad azokkal, valamennyiükkel; azok ott mind ellened vannak. Azt vetik szemére, hogy elnéző és gyenge. Istenem! mit beszélhetnek azok terólad! Azok nem ismernek téged, *nem képesek téged megérteni*. Bocsáss meg nekik, szegénykém, mint ahogy megbocsátok én! Pedig tőlem többet vettek el, mint tőled.

„Nem tudom, mit csinálok, nem tudom, mit írok neked. Miről beszéltem veled tegnap a búcsúzásnál? Már azt is elfelejtettem. Magamon kívül voltam, te sírtál... Bocsáss meg nekem azokért a könnyekért! Én oly gyöngye, oly kislelkű vagyok.

„Akartam még valamit mondani... Oh, csak még egyszer öntözhetném könnyeimmel kezedet, mint ahogy' könnyekbe fűrösztem ezt a levelet. Csak még egyszer lábaidhoz borulhatnék! Ha tudnák *azok*, hogy mily szép volt a te érzelmed! De ők vakok; szívök büszke és gögös; ők azt nem látják és soha meg nem láthatják. Nincs, amivel megláthatnák. El nem hiszik, hogy te vétkes nem vagy még az ő ítélőszékük előtt sem, még hogyha az egész világ megesküdnék is a te büntelen voltodra. Ők értenének meg ilyesmit! Hogy fognak ők téged megkövezni? Ki dobja rád az első követ? Oh, nem jönnek ők zavarba: ezer meg ezer követ fognak rád dobni. Azért vakmerősködnék ezzel a megkövezéssel, mert gyakorlatában vannak annak. Valamennyien egyszerre támadnak ellened s azt mondják, hogy ők maguk vétek nélkül valók és magukra veszik a bűnt. Oh, ha tudnák, mit cselekesznek! Ha mindent nyíltan el lehetne mondani nekik, hogy láthassanak, hallhassanak, megértsenek és megbizonyosodjanak! De nem, ők nem oly rosszak... Most is kétségbe vagyok esve s talán megrágalmazom őket! Talán megijesztelek téged az én félelmeimmel! Ne félj tőlük, édesem! Majd megértenek ők téged; hiszen elvégre megértett már egy: a te férjed; remélj tehát!

„Isten veled, Isten veled! *Nem mondok neked köszönetet!* Isten veled örökre!

Sz. O.”

A levél elolvasása után sokáig oly zavart voltam, hogy nem tudtam mi történik velem. Megrendültem, megijedtem. A valóság váratlanul lepett meg az ábrándok gondtalanságában, amelyben már három év óta éltem. Félelemmel éreztem, hogy nagy titok jutott kezeim közé, hogy ez a titok megkötözi egész lényemet... hogyan? ezt még magam sem tudtam. Éreztem, hogy csak e pillanattól fogva kezdődik rámnézve valami új jövő. Önkénytelenül nagyon is közvetlen részesévé lettem azon emberek életének és viszonyainak, akik idáig az engemet körülállók körét képezték és féltetni kezdtem magamat. Hogyan lépjek én be az ő életükbe hivatlanul, nekik idegenül? Mit adhatok én nekik? Hogy oldom meg azt a csomót, mely oly váratlanul hozzákötött engem az ő titkukhoz? Ki tudhatja ezt? Meglehet, hogy új szerepem kínos lesz nekem is, nekik is. Hallgatnom pedig nem lehetett, nem lehetett új szerepemet el nem fogadnom és örökre szívembe rejteni azt, amit megtudtam. De mi lesz velem? Mit fogok tenni? S végre: mi az, amit megtudtam? Ezer meg ezer homályos kérdés támadt elém s már tűrhetetlenül szorongatta szívemet. Olyan voltam, mint a fejtvesztett.

Később másféle percek jelentkeztek, új, különös, eddig nem tapasztalt képzeletekkel. Éreztem, hogy valami elhatározás történt kebelemben, hogy a régi gond hirtelen letakarodott szívemről s hogy valami új érzés kezdett benne elhelyezkedni, olyasvalami, amiről nem tudtam, hogy bánkódjam-e, vagy örüljek neki? Olyasmit éreztem, mint mikor az ember örökre elhagyja a házát, eddigi nyugodt, zavartalan életét és ismeretlen, hosszú útra kelve, még egyszer, utoljára körülnéz, gondolatban elbúcsúzik multjától, mialatt szíve elborul a reá várakozó ismeretlen, talán mostoha és kegyetlen jövő felgondolásánál. Végre görcsös zokogásban törtem ki és szívemet fájdalmas roham lepte meg. Szerettem volna valakit látni, hallani és hevesen megölelni. Most már nem birtam, nem akartam egyedül maradni; besiettem Mihajlovna Alekszandrához és az egész estét nála töltöttem. Egyedül voltunk. Kértem, hogy ne zongorázzék és minden kérése dacára sem akartam énekelni. Minden terhemre volt és nem birtam semmiben sem megnyugodni. Azt hiszem, hogy együtt sírdogáltunk. Csak arra emlékszem, hogy nagyon megijesztettem őt. Igyekezett engem csillapítani, megnyugtatni. Félénken járt körültem, azt bizonyítgatta, hogy beteg vagyok, hogy nem vigyázok magamra. Végre elgyötörtén, megkínzottan eljöttem tőle; olyan voltam, mint az alvajáró és lázasan feküdtem le ágyamba.

Elmult néhány nap, míg végre magamhoz térhettem és világosabban meggondolhattam helyzetemet. Ezidőben én és Mihajlovna Alekszandra teljesen egyedül voltunk, Alekszandrovics Péter nem volt Pétervárott. Valami ügyben Moszkvába utazott és három hétig ottmaradt. Mihajlovna Alekszandra e rövid idő alatt is nagy bánulásnak adta magát. Néha nyugodtabbnak látszott, de bezárkózott a szobájába s én is terhére voltam. Emellett én is szerettem a magányt. Koronkint ellenállhatatlanul és órákig tartó gyötrelmes tűnődések leptek meg; olyankor úgy tetszett, hogy valaki csendeskén nevet rajtam, mintha olyasvalami fészkelte volna meg bennem, ami minden gondolatomat zavarja, megmérgezi. Nem birtam szabadulni a gyötrelmes képzelődésektől, melyek minden pillanatban rájöttek és nem hagytak nyugtot. Képzeletemben hosszú, kikerülhetetlen szenvedés, vértanúság, áldozat várt rám, miket megadással, panasztalanul és hiába kell elviselnem. Úgy tetszett, hogy az, akiért én ezt az áldozatot hozom, lenézi és kineveti azt. Úgy rémlett, hogy bűnöst látok, aki megbocsát az ártatlannak s ez marcangolta szívemet. Ezzel egyidejűleg minden erőmből szabadulni akartam gyanakodásomtól; gyanúimat megátkoztam és gyűöltem magamat azért, hogy meggyőződéseim nem voltak meggyőződések, hanem csak előérzetek, azért, hogy benyomásaimat magam előtt sem birtam igazolni.

Később megforgattam elmémbe azokat a frázisokat, a rettenetes búcsúzás utolsó feljajdulásait. Elképzeltem annak az embernek az ő „méltatlan” állapotát; igyekeztem megállapítani egész gyötrelmes jelentését annak a kifejezésnek, hogy ő „nem hozzá való volt.” Kínosan érintett az a kétségbeesett búcsúvétel, hogy „én, nevetséges vagyok és szégyenlem magamat,

hogyan választásod rám esett”. Mi ez? Micsoda emberek ezek? Min búsulnak? miért gyötrődnek, mit veszítettek el? Erőt véve magamon, újra elolvastam azt a levelet, melyben annyi sok, lelket marcangoló elkeseredés volt, de amelynek értelmét előttem oly különösnek, oly megfoghatatlannak látszott. A levél kiesett kezemből s a zavarodottság izgalma egyre jobban erőt vett rajtam... Utoljára is végére kell ennek járni - de a megoldást nem leltem, vagy féltem tőle.

Csaknem beteg voltam, mikor egy napon udvarunkon felhangzott a Moszkvából visszatért Alekszandrovics Péter kocsijának zörgése. Mihajlovna Alekszandra örvendező sikoltással sietett férje elé, de én úgy álltam meg helyemen, mintha lábaim legyökereztek volna. Emlékszem, hogy váratlan felindulásomtól az ijedelemig meg voltam lepetve. Nem bírván magammal, besiettem a szobámba. Nem tudtam, hogy mitől ijedtem meg oly hirtelen, de féltem ettől az ijedelemtől. Egy negyedóra múltán hívtak és átadtak nekem egy levelet a hercegtől. A vendéglátóban egy ismeretlen embert láttam meg, aki Alekszandrovics Péterrel jött Moszkvából s akiről néhány elejtett szóból megtudtam, hogy hosszabb ideig nálunk fog lakni. Az illető a herceg meghatalmazottja volt, aki azért jött Pétervárra, hogy eljárjon a hercegi családnak bizonyos fontos ügyében, melyet már régóta Alekszandrovics Péter intézett. Az idegen átadta nekem a herceg levelét s megjegyezte, hogy a hercegisasszony is akart nekem írni, az utolsó pillanatig ígérte, hogy a levelet okvetetlenül megírja, de végre sem lett a levélírásból semmi, mindössze azt üzenté a hercegisasszony, hogy határozottan nem tudja: mit írjon nekem, hogy öt levélpapírost elrontott már, aztán valamennyit darabokra tépte s hogy újra meg kellene barátkozniuk, ha egymással levelezni akarnának. Azt is üzenté, hogy nemsokára viszontlátjuk egymást. Sürgető kérdéseimre az idegen úr azt felelte, hogy a viszontlátás valóban mihamar megtörténhetik, mert az egész hercegi család nemsokára Pétervárra fog jönni. E hírre nem tudtam örömben hova lenni, besiettem a szobámba, bezárkóztam és sírásra fakadva bontottam fel a herceg levelét. A herceg értesített, hogy nemsokára találkozni fogok vele és Katival és melegen gratulált nekem a tehetségemhez; végre áldását adta a jövőmre és megígérte, hogy erről gondoskodni fog. Könnyek közt olvastam el a levelet, de édes könnyeimbe olyan mély szomorúság vegyült, hogy megijedtem magamtól; magam sem tudtam, hogy mi történik velem.

Elmult néhány nap. Abban a szobában, mely az enyém mellett volt s amelyben ezelőtt az Alekszandrovics Péter titkárja tartózkodott, most minden délelőtt, gyakran esténként is egész éjfélekig az új jövevény dolgozott. Gyakran bezárkóztak az Alekszandrovics Péter dolgozó-szobájába is és együtt dolgoztak.

Egyszer egy ebéd után Mihajlovna Alekszandra felszólított, hogy menjek be a férje szobájába s kérdezzem meg: kijön-e hozzánk teázni? Nem találván a szobában senkit, azt hittem, hogy Alekszandrovics Péter majd bejön s ott maradtam és vártam. A falon Alekszandrovics Péter arcképe függött. Emlékszem, hogy ez arckép láttára megrezzentem és magamnak is érthetetlen izgalommal, állhatatosan kezdtem azt nézni. A kép elég magasán volt felakasztva, elég sötét is volt, én tehát, hogy jobban láthassam a kópét, egy széket húztam oda és felálltam rá. Valamit kerestem, mintha azt reméltem volna, hogy megtalálom kétségeim megoldását s emlékszem, hogy legelőbb is a kép szemei leptek meg. Az is meglepett, hogy én ennek az embernek a szemét úgyszólván soha sem láttam, miért mindig pápaszem alá volt rejtve.

Már gyerekkoromban nem szerettem az ő nézését, - valami érthetetlen, különös babonából, de mintha ez az elfogultságom most igazolódott volna. Képződésem felélénkült. Úgy rémlett, mintha az arckép szemei zavartan fordultak volna el az én átható, fürkésző tekintetemtől, hogy ki akarják azt kerülni, hogy e szelid szemekben hazugság és csalás lappang. Azt képzeltem, hogy rájöttem valamire s e felfedezésemre valami titkos öröm fogott el. Könnyed kiáltásban törtem ki. E pillanatban mögöttem zaj keletkezett. Körülnéztem: Alekszandrovics Péter állt ott

és figyelmesen nézett engem. Úgy tetszett nekem, hogy ő hirtelen elvörösödött. Én is elpirultam és leugrottam a székről.

- Mit csinál maga itt? - kérdezte szigorú hangon, - mit akar itt?

Nem tudtam: mit feleljek. Kissé összeszedve magamat, átadtam neki a Mihajlovna Alekszandra meghívását. Nem tudom már: mit felelt, nem tudom: hogy' jöttem ki a szobából; visszatérve Mihajlovna Alekszandrához, teljesen elfelejtettem a feleletet, melyet ő várt és találomra azt mondtam, hogy mindjárt itt lesz.

- Mi lelt, Netocska? - kérdezte, - egészem ki vagy pirulva; nézd meg csak magadat. Mi bajod?

- Nem tudom... futva jártam, - feleltem.

- Mit mondott Alekszandrovics Péter? - vágott közbe zavartan.

Nem feleltem. E pillanatban felhangzottak Alekszandrovics Péter léptei s én azonnal kimentem a szobából. Két teljes óráig váraкоztam nagy tépelődések közt. Végre Mihajlovna Alekszandra hivatott. Mihajlovna Alekszandra hallgató volt, gondolkodott. Mikor beléptem, gyorsan és fürkészve nézett rám, de rögtön lesütötte a szemét. Arcán valami zavarodottságot vettem észre. Mihamar láttam, hogy rossz kedve van, szűkszavú volt, rám egyáltalában nem nézett és B. résztvevő kérdéseire főfájásról panaszkodott. Alekszandrovics Péter beszédesebb volt, mint egyébkor, de csak B.-vel beszélt.

Mihajlovna Alekszandra szórakozottan ült le a zongorához.

- Énekeljen valamit, - szólt B. hozzám fordulva.

- Igen, Anneta, énekeld el az új darabodat, - kapott a szón Mihajlovna Alekszandra, mintha az indítványnak megörült volna.

Én ránéztem; ő nyugtalan várakozással nézett vissza.

De én nem tudtam magamon uralkodni. Ahelyett, hogy a zongorához menjek s bármit is énekeljek, megzavarodtam, ötöltem-hatoltam, nem tudtam: hogy' szabaduljak, végre bosszankodás vett erőt rajtam és határozottan kijelentettem, hogy nem énekelek.

- Mért nem akarsz énekelni? - szólt Mihajlovna Alekszandra, jelentősen nézve rám, azután sebtében a férjére.

Ez a két tekintet kihozott a türelmemből. Nagy zavarral keltem fel az asztaltól, de már nem lepleztem felindultságomat s valami türelmetlen és bosszús érzéstől remegve, ismétettem meg, hogy énekelni nem akarok, nem bírok, mert nem érzem jól magamat. Ezt mondván, mindenkit szembe néztem, de csak az Isten tudja: mennyire szerettem volna most a szobámban lenni, mindenkitől elrejtőzni.

B. elképedt, Mihajlovna Alekszandra észrevehetően elszomorodott és egy szót sem szólt. De Alekszandrovics Péter felállt az asztaltól, azt mondta, hogy valamit elfelejtett és láthatóan bosszankodva azon, hogy a kellő időt elszalasztotta, sietve kiment, jelentve, hogy talán csak későn jöhet vissza s minden eshetőségre már most elbúcsúzott B.-től egy kézszerítással.

- Mi baja kegyednek? - kérdezte B., - arckifejezése után ítélve csakugyan beteg lehet.

- Igen, rosszul érzem magamat, nagyon rosszul, - feleltem türelmetlenül.

- Csakugyan sápadt vagy, pedig az imént még olyan piros voltál, - jegyezte meg Mihajlovna Alekszandra és rögtön elhallgatott.

- Hagyja el! - szóltam egyenesen hozzáménve és erősen a szemébe nézve.

Szegény asszony nem birta elviselni nézésemet, s mintha vétkes lett volna: lesütötte a szemét, miközben könnyed pír futotta be halvány arcát. Megfogtam, és megcsókoltam a kezét. Mihajlovna Alekszandra őszinte, báva örömmel nézett rám.

- Bocsássa meg, hogy olyan rossz gyerek voltam ma, - mondtam neki érzékenyen, - de igazán rosszul érzem magamat. Ne haragudjék hát rám és engedje meg, hogy távozzam.

- Mindnyájan gyerekek vagyunk, - felelt ő félénk mosolygással; - én is gyerek vagyok, rosszabb, sokkal rosszabb, mint te, - tette hozzá a fülembe súgva. - Isten veled, légy jobban! Csak arra kérlek, hogy rám ne haragudjál.

- Miért haragudnám? - kérdeztem elcsodálkozva a báva kérésén.

- Hogy miért? - ismételte ő rettenetes zavartan, sőt szinte ijedten, - hogy miért? Hiszen láthatod, Netocska, hogy milyen vagyok én. Mit is mondtam én neked? No, Isten veled! Te okosabb vagy, mint én... Én pedig a gyereknél is rosszabb vagyok.

- No, elég már! - feleltem elérzékenyülve s nem tudva neki mit mondani.

Még egyszer megcsókoltam és kisiettem a szobából.

Nagyon bosszankodtam és búsultam. Emellett haragudtam magamra, mert éreztem, hogy nem vagyok óvatos, nem vigyázok magamra. Valamiért a könnyezésig szégyenlettem magamat és nagy évődések közt aludtam el. Mikor másnap felébredtem, első gondolatom az volt, hogy az egész tegnapi este nem egyéb, mint álomlátás, varázslat, hogy egymást csak misztifikáltuk, mindent elhamarkodtunk, hiábavalóságokat jelentékeny dolgoknak tekintettünk s mindez csak attól van, hogy tapasztalatlanok vagyunk, hogy nem szoktuk meg a külső jelenségeket kellő módon fogadni. Éreztem, hogy mindennek oka az a levél, hogy az engem szükségtelenül nyugtalanít, hogy képzelődésem megzavarodott s eltökéltem, hogy legjobban, ha ezután semmiről sem gondolkozom. Miután ilyen szokatlanul könnyen elintéztem gondjaimat s miután teljesen meggyőződtem arról, hogy éppen ilyen könnyen végre is hajthatom eltökélésemet, megnyugodtam és egész vidáman indultam el az ének-órára. A reggeli levegő egészen felfrissítette a fejemet. Nagyon szerettem ezekben a reggeli órákban tanítómhoz járni. Vidám dolog volt áthaladni a városon, amely kilenc órára már egészen megelevenedett és szorgalmasan hozzálátott napi foglalkozásához. Rendesen a legélénkebb, legzajosabb utcákon át jártunk s nekem annyira tetszett az én művészi életem kezdetének ez a rendje, az ellentét a mindennapi, aprólékos, kicsinyes, de élénk élet és a művészet közt, amely ettől az élettől pár lépésnyire várt rám egy roppant nagy ház harmadik emeletén, mely ház telisdedteli volt lakókkal, akiknek - mint képzeltem - kisebb gondjuk is nagyobb, mint bármilyen művészet. Én ezek közt a sürgő-forgó, haragos járókelők közt hónom alatt a kóta-füzettel; az engemet kísérő öreg Natália, akire tekintve mindig, akaratlanul is feltettem magamban azt a kérdést, hogy ugyan min járhat neki az esze? - azután az ének-tanítóm, ez a félig olasz, félig francia különc, aki néha valóságos enthuziaszta, legtöbbször pedáns, de mindig kuporgató fösvény - mindez szórakoztatott, mulattatott és tűnődésekre készítetett engem. Ezenkívül bár félénken, de szenvedélyes reménykedéssel szerettem művészetemet, légvárakat építettem, nagyszerű jövőt cirkalmaztam ki magamnak s hazatérve, nem egyszer szinte megperzselődtem képzelődésemtől. Röviden szólva: ezekben az órákban szinte boldog voltam.

Ilyen hangulatban voltam most is, amint tíz órakor a leckéről hazatértem. Mindent elfeledve, valamiről ábrándozni kezdtem. Egyszerre csak, amint a lépcsőre értem, megrázkódtam, mintha valami megsütött volna. Felülről Alekszandrovics Péter hangját hallottam, aki éppen akkor a lépcsőn lefelé jött. A rajtam erőt vett kellemetlen érzés oly élénk volt, a tegnapiakra való visszaemlékezés annyira fellázított, hogy nem birtam ezt eltitkolni. Könnyedén meghajtottam magamat előtte, de arcomon e pillanatban valószínűleg olyan kifejezés jelenhetett meg,

hogy ő attól meglepetve állt meg előttem. Észrevéven ezt az ő mozdulatát, én elveresedtem és gyorsan felmentem a lépcsőn. Ő valamit dörmögött utánam, aztán dolgára ment.

Szerettem volna haragomban sírva fakadni s nem tudtam elgondolni, hogy mi történt velem. Egész délelőtt nem lehetett rám ismerni s nem tudtam, hogy mit csináljak, mivel vessek véget mentől előbb mindennek. Ezerszer is felfogadtam, hogy okosabb leszek és ezerszer is erőt vett rajtam a félelem. Éreztem, hogy gyűlölöm a Mihajlovna Alekszandra férjét és kétségbe voltam esve magamért. Most már a szakadatlan izgalomtól komolyan megbetegedtem és semmikép sem birtam magamon uralkodni. Bosszankodtam mindenkire; egész délelőtt a szobámban ültem, még Mihajlovna Alekszandrát sem látogattam meg. Ő jött be hozzám. Amint rám nézett, csaknem felsikoltott. Olyan sápadt voltam, hogy megrémültem, mikor a tükörben magamat megnéztem. Mihajlovna Alekszandra teljes egy óráig maradt nálam, ápolt, mint a gyereket.

De engem úgy elbúsított az ő figyelmes gondossága, oly nehezemre esett a dédelgetése, oly szomorúság volt ránézni, hogy végre is megkértem, hogy hagyjon magamra. Nagyon féltett engem, mikor távozott. Végre vergődésem sírási rohammal végződött. Este felé jobban lettem.

Jobban lettem azért, mert elhatároztam, hogy bemegyek Mihajlovna Alekszandrához. Elhatároztam, hogy térdre borulok előtte, hogy átadom neki a levelet, melyet ő elvesztett volt és bevallok neki mindent: elmondom neki átszenvedett gyötrődéseimet, évődéseimet, átölelem őt véghetetlen szeretetemmél, melyet ő iránta, az én szegény szenvedőm iránt éreztem, elmondom neki, hogy én az ő gyermeke, barátja vagyok, hogy ő előtte az én szívem nyitva áll: nézzen bele és lássa meg, mily lángoló, törhetetlen szeretet van abban ő iránta. Istenem! Tudtam, éreztem, hogy én vagyok a legutolsó azok közt, akik előtt ő szívét kitárná, de azt hittem, hogy annál biztosabban megmenthetem őt, annál nagyobb hatással lehetnek az én szavaim... Homályosan ugyan, de megértettem az ő búbánatát s szívem felháborodott arra a gondolatra, hogy ő elpirulhat előttem, az én ítélkezésem előtt... Szegénykém, édes szegénykém, hát te volnál a vétkes? Ezt fogom neki mondani, mikor lábához borulva sírásra fakadok. Az igazság-érzet fellázadt bennem, magamon kívül voltam. Nem tudom: mit csináltam volna; csak később tértem magamhoz, mikor egy véletlen eset, - mely csaknem első lépésemnél megállított, - megmentett engem is, őt is. Megrémültem. Hogy az ő elkínzott szívében lehetett volna reménységet ébreszteni? Hiszen egy csapásra megöltem volna őt!

Ime az eset: már csak két szoba választott el az ő szobájától, mikor egy oldal-ajtón kijött Alekszandrovics Péter és engem észre nem véve, tovább ment előttem. Ő is Mihajlovna Alekszandrához igyekezett; én a legkevésbé sem számítottam arra, hogy ebben az időpontban vele találkozam. Távozni akartam, de a kíváncsiság miatt nem birtam helyemből elmozdulni.

Alekszandrovics Péter megállt egy percre a tükör előtt, megigazgatta a haját és legnagyobb meglepetésemre valami dalt kezdett dúdolni. Egy pillanat alatt valami homályos, távoleső, gyerekkori emlék élemedett meg bennem. Hogy megérthető legyen az a különös érzés, mely e pillanatban rajtam erőt vett, el kell mondanom ezt az emlékemet. Már e háznál való tartózkodásom első esztendejében meglepett egy eset, amely csak most világította meg eszmélkedésemet, mert csak most, ebben a pillanatban kezdtem megérteni az ezen ember iránt érzett, megmagyarázhatatlan ellenszenvem keletkezését. Említettem már, hogy már akkor mindig kényelmetlenséget éreztem az ő jelenlétében. Elmondtam, hogy mily kellemetlen benyomást gyakorolt rám az ő mogorva, gondolkozó nézése, arcának sokszor szomorú, levert kifejezése, mily kellemetlenül éreztem magamat azon órák után, melyeket Mihajlovna Alekszandra teázó-asztalánál együtt töltöttünk s végül: mily kínos érzés marta szívemet, mikor néhányszor csaknem szemtanuja lehettem azoknak a sötét, indulatos jeleneteknek, melyeket már fentebb elmondtam. Megtörtént, hogy akkor is éppen így találkoztam vele, ugyancsak ebben a

szobában, ugyanebben az órában, mikor ő is éppen úgy, mint én, Mihajlovna Alekszandrához indultunk. Gyerekes félelmet éreztem, mikor vele találkoztam és mintha valami bűnt követtem volna el, elbújtam egy szögletben, rettegve, hogy meg ne lásson. Ő pedig éppen úgy, mint most, megállt a tükör előtt s én valami meghatározhatatlan, nem-gyermeki érzéssel rezzenem meg. Úgy rémlett nekem, mintha ő valahogy' átalakítaná az arcát. Legalább én világosan mosolyt láttam arcán, mielőtt a tükör elé állt volna; láttam, hogy nevetett, pedig - (s ez lepett meg engem leginkább) - ő soha nem nevetett Mihajlovna Alekszandra előtt. Mihelyt bele tekintett a tükörbe, arca egészen átváltozott. Mosolygása eltűnt, mintha leparancsolta volna, s mintegy akaratlanul valami bánatos kifejezés foglalta el annak a helyét, mintha az a bánatos érzés alig birt volna feltörekedni a szívéből, de amelyet emberi erő le nem küzdhetett a legnagyobb erőfeszítéssel sem; ez a bánat elferdítette ajkát, valami görcsös fájdalom ráncokat vetett homlokára és összeszorította szemöldökeit. Tekintete sötéten bujt el a szemüvege alá, - egyszóval: egy pillanat alatt, mint valami vezényszóra, egészen más emberré lett. Én, mint gyerek, remegtem, nem mertem megérteni azt, amit láttam s attól kezdve a nehéz, kellemetlen benyomás örökre bezárkózott a szívembe. Miután egy percre megnézte magát a tükörben, azonnal lehorgasztotta a fejét, meggörnyedt - mint ahogy' Mihajlovna Alekszandra előtt rendesen megjelenni szokott, - és lábujjhegyen lépett be annak a szobájába. Hát az erre való visszaemlékezés lepett meg most engemet.

Akkor is, mint most, azt hitte, hogy egyedül van és ugyancsak így állt meg ugyanezen tükör előtt. Mint akkor, most is ellenséges indulatot éreztem e találkozásnál. De mikor meghallottam a dúdolását (dalolását annak az embernek, akitől oly képtelenség lett volna ilyesmit várni), ez annyira meglepett engem, hogy úgy álltam a helyemen, mintha lábaim legyökereztek volna s mikor e pillanatban eszembe jutott gyerekkoromnak egy csaknem egészen ilyen jelene, akkor olyan érzés hasított a szívembe, hogy azt ki sem tudom mondani. Minden idegem megrezzent s annak a szerencsétlen dalolásnak hallatára oly kacajra fakadtam, hogy a szegény daloló ember két lépésnyire elugrott a tükörtől, mintha szégyenletesen rajtakapták volna valamin, és az ijedtségtől, meglepetéstől és dühtől halálsápadtan nézett rám. Nézése betegesen hatott rám. Azzal feleltem a nézésére, hogy idegesen, hisztérikusan a szemébe kacagtam, nevetve mentem el mellette és folytonos kacagással léptem be Mihajlovna Alekszandrához. Tudtam, hogy Mihajlovna Péter az ajtófüggöny mögött áll s valószínűen habozik, nem tudva, hogy bejöjjön-e vagy se, hogy a düh és gyávaság miatt nem bir helyéből kimozdulni - s én valami ingerült, kihívó türelmetlenséggel vártam, hogy mire határozza el magát. Fogadni mertem volna rá, hogy nem jön be - és nyertem volna. Csak egy félóra multán jelent meg. Mihajlovna Alekszandra sokáig nagy meglepetéssel nézett engem. De hasztalan kérdezgette, hogy mi bajom? nem birtam felelni, csak lihegtem. Végre látta, hogy idegrohamom van és nyugtalanul vett gondjaiba. Kipihenvén magamat, megfogtam és csókolgattam a kezét. Csak most kaptam észbe és most értettem meg, hogy halálát okozhattam volna, ha a férjével nem találkozom. Úgy néztem rá, mint hogyha halottaiból támadt volna fel.

Megjelent tehát Alekszandrovics Péter.

Futó pillantást vetettem rá; ő úgy nézett rám, mintha köztünk semmi sem történt volna, vagyis kedvetlen, mogorva volt, mint mindig. De arca sápadtságából és ajka szögleteinek remegéséből ítélve sejtettem, hogy izgatottságát alig bírja leplezni. Hidegen köszöntötte Mihajlovna Alekszandrát és szótlanként leült. Keze reszketett, mikor a teás-csészét felvette. Jelenetet vártam és rettegés vett rajtam erőt, melyről nem tudtam magamnak számot adni. Mindjárt távozni akartam, de nem mertem elhagyni Mihajlovna Alekszandrát, aki megfélemlített, amint férjére tekintett. Ő is valami bajt sejtett. Végre megtörtént, amit oly rettegve vártam.

A mély csendben feltekintettem és találkoztam Alekszandrovics Péter pápaszemével, mely egyenesen rám volt szegezve. Ez oly váratlan volt, hogy megrezzentem, csaknem felsikoltottam, aztán lesütöttem a szemeim. Mihajlovna Alekszandra mindezt észrevette.

- Mi baja? miért veresedett el? - szólalt meg Alekszandrovics Péter élesen, nyersen.

Nem feleltem; szívem oly erősen dobogott, hogy nem birtam szólani.

- Miért veresedett el? Miért pirong ez? - fordult aztán Mihajlovna Alekszandrához, szemtelenül mutatva rám.

Felháborodásomtól akadozott a lélegzetem. Könyörgő pillantást vetettem Mihajlovna Alekszandrára. Ő megértett. Halvány arca elpirult.

- Anneta, - szólt hozzám oly szilárd hangon, aminőt tőle nem is vártam volna, - eredj a szobádba, egy perc múlva nálad leszek; együtt töltjük el az estét...

- Nem hallotta, amit kérdeztem? - vágott közbe Alekszandrovics Péter még hangosabban s mintha nem hallotta volna azt, amit a felesége mondott. - Miért veresedik el maga, amikor velem találkozik: feleljen!

- Azért, mert ön kényszeríti rá, hogy piruljon - és pirulni kényszerít engem is, - felelt Mihajlovna Alekszandra izgatottságtól szakadozó hangon.

Meglepetten néztem Mihajlovna Alekszandrára. Heves feleletét kezdetben nem birtam megérteni.

- *Én* kényszerít engem pirongásra, *én*? - felelt Alekszandrovics Péter, amint látszott: roppantul felindultan és erősen megnyomva az *én* szót. - *Én miattam* kell önnek pirulnia? Hát képes vagyok *én* arra, hogy *önt én miattam* való pirongásra kényszerítsem? Azt hiszi talán, hogy *önnek* kell pirulnia, nem *nekem*?

Ez oly félreérthetetlenül volt mondva, oly mérges és dühös gúny volt, hogy én rémülten kiáltottam fel és Mihajlovna Alekszandrához rohantam, akinek holthálavány arcán ámulat, fájdalom, szemrehányás és borzalom látszott. Kezemet könyörögve összetéve néztem Alekszandrovics Péterre. Úgy látszott, hogy ő is észretért, de dühe, mely vele a fentieket mondatta, egészen még nem tűnt el. Hanem azért látva az én szótalán könyörgésemet, kissé megzavarodott. Magamtartásából világosan megértette, hogy én sokat tudok abból, ami eddig titok volt s hogy én jól megértettem az ő szavait.

- Anneta, menjen a szobájába, - mondotta Mihajlovna Alekszandra gyenge, de határozott hangon, székeről felállva; - sürgős beszélni valóm van Alekszandrovics Péterrel.

Látszólag nyugodt volt, de ettől a nyugodtságtól én jobban féltem, mint bármily izgatottságtól. Úgy tettem, mintha szavait nem hallottam volna és meg sem mozdultam, összeszedtem minden erőmet, hogy kiolvashassam arcából azt, ami most az ő bensejében végbement. Úgy láttam, hogy ő nem értette meg sem viselkedésemet, sem felkiáltásomat.

- Hát ezt szerezte maga nekem, kisasszonyom, - szólt Alekszandrovics Péter, megfogva a kezemet és a feleségére mutatva.

Istenem! Soha én nem is képzeltem olyan kétségbeesést, mint amilyet most ebben a levért, halottra vált arcban láttam. Megfogta kezemet és kivezetett a szobából. Utoljára láttam őket. Mihajlovna Alekszandra a kandallóra könyökölve, mindkét kezével erősen szorította a fejét. Teste minden része tűrhetetlen fájdalmat árult el. Én megragadtam és hevesen megszorítottam Alekszandrovics Péter kezét.

- Az Istenre kérem, bocsásson meg! - szóltam töredező hangon.

- Ne féljen, - felelt ő különösen nézve rám, - nem lesz semmi baj, az egész csak egy kis roham. Menjen csak, menjen.

Szobámba érve, rávettem magamat a dívánra és arcomat kezemmel eltakartam. Teljes három óráig maradtam így s ez alatt a poklok minden kínját átéltem. Végre nem bírtam tovább magammal és elküldtem megkérdezni, hogy lehet-e Mihajlovna Alekszandrához menni. Feleletet madame Leotard hozott. Alekszandrovics Péter azt üzenté, hogy a roham elmúlt, nincs veszély, de Mihajlovna Alekszandrának nyugalomra van szüksége. Reggeli négy óráig nem feküdtem le aludni, egyre tépelődtem, a szobában fel s alá járva. Helyzetem talányosabb volt, mint valaha, de azért nyugodtabbnak éreztem magamat - talán azért, mert azt hittem, hogy mindnyájunk közt én vagyok a legvétkesebb. Aztán lefeküdtem és türelmetlenül vártam a holnapi napot.

Nagy csodálkozásomra másnap megmagyarázhatatlan hidegséget tapasztaltam Mihajlovna Alekszandra részéről. Eleinte azt hittem, ennek a tiszta, nemesszívű asszonynak nehezeére esett a velem való találkozás a férjével lefolyt tegnapi jelenet után, melynek akaratlanul szemtanuja voltam. Tudtam, hogy ez a gyermek képes előttem elpirulni s tőlem bocsánatot kérni azért, hogy a tegnapi szerencsétlen jelenet talán megszorította a szívemet. De mihamar egészen más gondot és rendkívül ügyetlenül jelentkezett kedvetlenséget vettem nála észre: hol szárazon és hidegen felelget, hol valami különös célzás érezhető a hangjában, majd hirtelen igen gyöngéden viselkedik velem, mintha megbánta volna ridegségét, mely nem fért meg az ő szívében, s gyöngéd, szelíd szavai mintha panaszosan hangzottak volna. Végre egyenesen megkérdeztem tőle, hogy mi baja s nincs-e számomra valami mondanivalója? Váratlan kérdésemre kissé megzavarodott, de aztán rám emelte nagy, szelíd szemeit s gyengéd mosollyal azt mondta:

- Semmi mondanivalóm sincs, Netocska; de tudod: mikor olyan hirtelen kérdeztél, hát kissé megzavarodtam. Azért, mert olyan hirtelen kérdeztél... biztosítalak. Most pedig felelj nekem őszintén, édes gyermekem: nincs-e neked valami a szíveden, ami miatt te is zavarba jönnél, ha az iránt olyan hirtelen és váratlanul megkérdeznének!

- Nincs, - feleltem, tiszta tekintettel nézve rá.

- Nos, akkor jól van! Nem is tudod, kedves barátom, mennyire hálás vagyok neked ezért a szép feleletért. Nem azért, mintha én téged valami helytelenséggel meg tudnálak gyanúsítani, - soha! Ilyennek még a gondolatát is megengedhetetlennek tartom. De nézd csak: mint gyereket vettelek magamhoz s te most már tizenhét éves vagy. Magad is láthatod, hogy én beteges vagyok, gyerek vagyok, még engem is felvigyázat alatt kell tartani. Nem helyettesíthettem teljesen édes anyádat, pedig erre való nézve nagyon is elég szeretet volt a szívemben. Hogy pedig most annyira gyötör a gond, annak természetesen nem te vagy az oka, hanem én. Bocsásd meg hát nekem a kérdésemet is, meg azt is, hogy talán akaratom ellenére nem teljesítettem mindazon fogadalmat, melyet magamnak és apámnak tettem akkor, mikor téged az ő házából magamhoz vettelek. Ez engem igen nyugtalanít és eddig is sokszor nyugtalanított, kedves barátom.

Átöleltem őt és sírvafakadtam.

- Oh, hálásan köszönöm önnek minden jószágát! - mondtam, kezeit könnyemmel áztatva. - Ne beszéljen így, ne tépje szét a szívemet! Ön több volt nekem, mint anyám; áldja meg az Isten mindazért, amit önök ketten, ön és a herceg értem, elhagyatott szegényért tettek! Oh, édes-kedvesem!

- Elég, Netocska, elég! Ölelj meg jobban; úgy, úgy, ölelj meg mentől erősebben. Tudod mit? Isten tudja miért, de úgy érzem, hogy utoljára ölelsz meg engem.

- Nem, nem! - feleltem, zokogva, mint valamely gyerek, - nem, az nem lehet! Ön még boldog lesz. Hátra vannak még a jobb napok. Higgye el, hogy boldogok leszünk!

- Köszönöm, hogy így szeretsz. Oly kevés jó emberem van már; mindenki elhagyott.

- Kik hagyták el? Kik azok?

- Régebben mások is voltak; te azt nem tudod, Netocska. Eltűntek mind, mintha csak kísértetek lettek volna. Pedig úgy vártam őket, vártam egész életemben; de hát jól van! Isten legyen a bírójuk! Nézd csak, Netocska, mélyen bent vagyunk már az őszben, nemsokára leesik a hó, az első hóra pedig én meghalok; igen! De nem félek. Isten veletek!

Arca sápadt volt, beesett; arcának mind a két oldalán rosszat jelentő piros foltok mutatkoztak; ajkai remegtek és megcserepedtek a belső hőségtől.

A zongorához lépett és néhány akkordot fogott; e pillanatban elpattant egy húr és hosszú, remegő hangot hallatott.

- Hallod, Netocska, hallod? - szólt valami ihlettséggel, a zongorára mutatva. - Ezt a húrt nagyon megfeszítették: nem bírta el és meghalt. Hallod: mily panaszosan hal meg a hang!

Alig birt beszélni. Tompa lelki fájdalom látszott az arcán s szemei megteltek könnyekkel.

- No de hagyjuk ezt, Netocska, kedves barátom. Elég volt! Hozd be a gyerekeket.

Behoztam a gyerekeket. Mintha megnyugodott volna, mikor azokat megnézte s egy óra múlva elbocsátotta őket.

- Ugy-e, Netocska: nem hagyod el őket, ha én meghalok? Ugy-e, nem? - kérdezte suttogva, mintha félne, hogy valaki meghallhatja.

- Ne beszéljen így, ne öljön meg! - csak ezt birtam neki felelni.

- Hiszen csak tréfáltam, - mondotta kis szünet után mosolyogva. - S te mindjárt hittél nekem? Hiszen néha magam sem tudom, hogy mit beszélek. Olyan vagyok én most, mint a gyerek: meg kell nekem mindent bocsátani.

Félénken nézett rám, mintha félne valamit megmondani. Vártam.

- Őt pedig meg ne ijeszd, - szólt végre, szemét lesütve, kissé elpirulva és oly halkán, hogy alig értettem meg.

- Kit? - kérdeztem meglepetten.

- A férjemet. Mert még kitelik tőled, hogy alattomban mindent elmondasz neki.

- De miért? - kérdeztem egyre nagyobb csodálkozással.

- No, meglehet, hogy nem szólsz neki; ki tudja? - felelt, lehetőleg ravaszul próbálván rám nézni, bár még mindig az a jóságos mosoly révedezett ajakán s a pirosság egyre jobban elborította arcát. - Ne beszéljünk erről többet, hiszen csak tréfálok.

Szívem egyre jobban elszorult.

- De ugy-e, hogy szeretni fogod őket, ha én meghalok? Igen? - kérdezte komolyan s megint valami titkolódzó hangon; - fogod-e őket úgy szeretni, mintha édes gyermekeid volnának, - igen? Ne feledd, hogy én téged mindig édes gyerekemnek tartottalak és köztetek különbséget nem tettem.

- Igen, igen, - feleltem, azt sem tudva, hogy mit mondok s pihegve a sírástól és megzavarodottságtól.

Kezemet, mielőtt védekezhettem volna, heves csók perzselte meg. A meglepetéstől megbénult a nyelvem.

„Mi baja lehet? Mit gondol? Mi történhetett velük tegnap?” - gondoltam magamban.

Egy perc múlva fáradtságról kezdett panaszkodni.

- Régen beteg vagyok már én, csak nem akartalak benneteket megijeszteni, - mondotta, - hiszen ti mindketten szerettek engem, nem igaz?... A viszontlátásra, Netocska; most hagyj magamra, de este okvetetlenül el jér! Eljössz?

Megfogadtam, hogy eljövök; de örültem, hogy elmehettem. Nem bírtam a helyzetet tovább elviselni.

- Szegény, szegény asszony! Micsoda gyanú kísér téged a sírodba? - kiáltottam fel zokogva, - szívedet micsoda új bánat tépi, amelyről alig mersz szót ejteni? Istenem! Mily hosszú szenvedés, melyet én most már teljesen megtudtam, mily derű nélkül való élet! mily igénytelen, félénk szeretet még most is, csaknem a halálos ágyán, mikor szíve a fájdalomtól majd megszakad s ő mint valamely bűnös, tartózkodik a legkisebb panasztól, feljajdulástól és újabb gondot, bánatot képzelve magának, már ennek is megadta magát, ezzel is kibékült!

Este, szürkületkor, felhasználva Ovrovnak (a moszkvai jövevénynek) távollétét, bementem a könyvtárba, kinyitottam egy szekrényt és keresgéltem a könyvek közt, hogy valami alkalmas felolvasni valót vigyek be Mihajlovna Alekszandrához. El akartam őt vonni a sötét gondolatoktól s valami könnyed, vidám olvasmányt akartam választani... Sokáig, szórakozottan keresgéltem. Az esti homály egyre sűrűbb lett s ezzel együtt növekedett az én szomorúságom is. Megint kezembe akadt az a bizonyos könyv, kinyitva arra a lapra, amelyen most is megláttam annak a levélnek a nyomát, melytől azóta meg nem szabadulhattam, nyomát annak a titoknak, mely mintha áttörte és újra kezdte volna életemet, melyből annyi hideg, ismeretlen, titokzatos, nem bízató sejtelem áramlott rám s mintha távolról most is mogorván fenyegetett volna... Mi lesz velünk, - gondoltam magamban; a zug, melyben oly jól, oly melegen éreztem magamat, elpusztul. A tiszta, derűs szellem, mely ifjúságom felett örködött, el fog hagyni. Mi vár rám? Valami önfeledtségben méléztam multamon, mely most oly kedves volt a szívemnek, s mintha igyekeztem volna a nekem ismeretlen, engem fenyegetve váró jövőbe betekinteni... Úgy emlékszem ezekre a percekre, mintha azokat most újra átélném: annyira bevésődtek emlékezetembe.

Kezemben tartottam a levelet és a kinyitott könyvet; arcom könnyben úszott. Egyszerre csak ijedten rázkódtam meg: felettem ismerős hangot hallottam. Ugyanabban a pillanatban éreztem, hogy a levelet kikapták a kezemből. Felsikoltottam és felnéztem: Alekszandrovics Péter állt előttem. Megfogta kezemet és erősen ott-tartott a helyemen; jobb kézzel a levelet a világosság felé tartotta és olvasni próbálta az első sorokat... Felsikoltottam és kész voltam inkább meghalni, mint a levelet az ő kezei közt hagyni. Diadalmas mosolyából láttam, hogy sikerült neki az első sorokat kibetűzni. Elvesztettem a fejemet...

Egy pillanat után rávettem magamat s önkívületben téptem ki kezéből a levelet. Mindez oly gyorsan történt, hogy magam sem tudtam: mi módon jutott a levél megint az én kezembe. De észrevévén, hogy ő vissza akarja azt tőlem csikarni, gyorsan a kebelembe rejtettem és három lépésnyire hátraugrottam.

Vagy félperccig szótlánul néztünk egymásra; sápadtan, izgalomtól remegő és megkékült ajakkal ő törte meg a csendet.

- Elég! - szólt izgalomtól elgyengült hangon; - reménylem: nem akarja, hogy erőszakhoz nyúljak; adja ide szépen azt a levelet.

Csak most tértem magamhoz s a nyers erőszak miatt érzett sértés, szégyen és felháborodás miatt megakadt a lélegzetem. Égő arcomon forró könnyek futottak végig. Izgatottságomtól egész testemben reszkettem s egyideig nem bírtam szólni.

- Nem hallja? - kérdezte, két lépést téve felém.

- Hozzám ne nyúljon! - kiáltottam én, hátralépve tőle; - ön aljasan, szemtelenül cselekszik! Ön megfélekezett magáról. Bocsásson, hadd távozzam.

- Mi? Mit jelentsen az? Még maga mer így beszélni?... azok után, amiket maga... Adja ide, ha mondom!

Megint felém közeledett, de rám tekintve, szemeimben akkora elszántságot látott, hogy megállt, mintha valamin gondolkoznék.

- Jól van, - szólt aztán szárazon, mintha valamiben megállapodott volna, de még mindig alig bírva magán uralkodni. - Majd rátérünk még erre, most pedig...

Itt körülnézett.

- Ki bocsátotta be magát a könyvtárba? Miért van nyitva ez a szekrény? Hogy' jutott a kulcshoz?

- Nem felelek semmi kérdésére, - válaszoltam - én önnel nem vagyok képes beszélni. Bocsásson, hadd távozzam.

Elindultam az ajtó felé.

- Megálljon, - mondotta, megállítva a kezemnél fogva, - így innen el nem megy.

Szóttalanul elrántottam tőle kezemet s megint elindultam az ajtó felé.

- No jó! Hanem azt mégsem engedhetem meg, hogy kegyed az én házamnál leveleket kapjon a szeretőitől...

Rémülten sikoltottam fel és úgy néztem rá, mint a tébolyult.

- Ugyanazért...

- Hallgasson! - kiáltottam rá. - Hogy' mondhat ön ilyet? Istenem, Istenem!

- Mi az? Még fenyegetődzik?

Kétségbeesetten, sápadtan néztem rá. A jelenet a lehető legnagyobb mértékig elvadult s én azt nem bírtam megérteni. Nézésemmel könyörögtem neki, hogy ne folytassa tovább. Kész voltam a sértést megbocsátani, csak hagyja már abba. Mereven nézett rám és láthatóan habozott.

- Ne kényszerítsen szélsőségekre, - suttogtam ijedten.

- Ezzel végezni kell, - szólalt meg aztán, mintha valamiben megállapodott volna. - Megvallom, hogy ettől a nézéstől szinte haboztam, - tette hozzá különös mosollyal. - De szerencsére beszél a dolog maga-magáért. Elolvastam ennek a levélnek a kezdő sorait. Ez szerelmes levél; ettől engem el nem térít kegyed! Erről hát tegyen le. Hogy egy pillanatig tétozábam, az csak azt mutatja, hogy kegyed annyi kiváló tehetsége mellett hazudni is nagyszerűen tud, ugyan-ezért ismétlem, hogy...

Beszéd közben arcát egyre jobban eltorzította a harag. Elsápadt; ajkai elgörbültek, reszkettek úgy, hogy az utóbbi szavakat már alig bírta kimondani. Besötétedett. Védtelenül, egyedül álltam egy olyan emberrel szemben, aki kész volt egy nőt megaláztatni. Minden látszat ellenem volt; gyötrött a szégyen, elvesztettem a fejemet, nem bírtam ennek az embernek a haragját

megérteni. Anélkül, hogy feleltem volna neki, rémültömben magamon kívül rohantam ki a szobából és azon vettem észre magamat, hogy a Mihajlovna Alekszandra szobájának ajtaja előtt állok. E pillanatban hallani lehetett az Alekszandrovics Péter lépteit is; már be akartam nyitni a szobába, de hirtelen megálltam, mintha villám csapott volna le mellettem.

- Mi lesz most Mihajlovna Alekszandrával? - ötlött eszembe. - Ez a levél! Történjék bármi is inkább, mintsem még ez a csapás is érje a szívét, - és visszasiettem. De késő volt: Alekszandrovics Péter már mellettem állt.

- Jerünk, ahová akarja, csak ne itt, csak ne itt! - suttogtam, megfogva a kezét. - Kímélje őt! Eljövök megint a könyvtárba, vagy ahová akarja! Ön megöli őt!

- Kegyed öli meg őt! - felelt, engemet félretolva.

Minden reménységem eltűnt. Éreztem, hogy az egész jelenetet át akarja tenni Mihajlovna Alekszandra elé.

- Az Istenért! - szoltam, tartóztatva őt minden erőmből.

E pillanatban félrehárult az ajtófüggöny és Mihajlovna Alekszandra előttünk állt. Meglepetten nézett ránk. Arca a szokottnál is halványabb volt. Alig állt a lábán. Látni lehetett, hogy nagy erőfeszítésébe került kijönni hozzánk, miután beszédünket meghallotta.

- Ki van itt? Mit beszélnek itt? - kérdezte, rendkívüli meglepetéssel nézve ránk.

Néhány pillanatnyi csend következett s ő olyan fehér lett, mint a fal. Hozzárohantam, erősen átöleltem és bevonszoltam vissza a szobájába. Alekszandrovics Péter nyomon követett bennünket. Én arcomat a Mihajlovna Alekszandra kebelébe rejtettem és a várakozástól zsibbadozva, egyre erősebben átöleltem őt.

- Mi bajod? Mi lelt benneteket? - kérdezte megint Mihajlovna Alekszandra.

- Kérdezze meg ő tőle! Hiszen még tegnap is védelmezte őt, - mondta Alekszandrovics Péter, leülve egy karosszékbe.

Én Mihajlovna Alekszandrát még hevesebben öleltem magamhoz.

- De Istenem, mi ez már? - szolt ő roppantul ijedten. - Ön oly ingerült, ez meg úgy meg van rémülve. Anneta, mondd, hogy mi történt köztetek?

- Nem, előbb majd én beszélek, - szolt Alekszandrovics Péter hozzánk lépve s a kezemnél fogva elhúzott Mihajlovna Alekszandrától. - Álljon oda! - mutatott a szoba közepére. - Az előtt akarok kegyed felett ítélni, aki kegyednek anyja helyett anyja volt. Ön pedig csillapuljon és üljön le, - tette hozzá, leültetve egy karosszékbe Mihajlovna Alekszandrát. - Sajnálom, hogy nem kímélhetem meg önt ettől a kellemetlen jelenettől, de ez kikerülhetetlen.

- Istenem, mi lesz ebből? - szolt Mihajlovna Alekszandra s rettegve nézett hol rám, hol a férjére. Én a végletes pillanatra várva, kezeimet tördeltem. Most már nem vártam Alekszandrovics Pétertől semmi kíméletet.

- Azt akarom, - folytatta Alekszandrovics Péter, - hogy velem együtt ítélje meg ön is a dolgot, ön mindig (csak nem tudom: miért? ez önnek egyik szeszélye), ön mindig - például még tegnap is azt hitte, azt mondta... de nem is tudom: hogy? mondjam ki, már a rá gondolástól is pirulok... Egyszóval ön védelmére kelt neki, megtámadott engem, azzal vádolt, hogy *szükségtelen* szigorúan bánok vele; célzott ön valami *más érzésre* is, mint ami engem állítólag erre a *szükségtelen* szigorúságra készítet; ön... de nem is tudom: miért nem bírom zavaromat, pirongásomat elrejtteni, mikor az ön feltevésére gondolok, miért nem beszélhetek arról őszintén, nyíltan - öelötte... Egyszóval, ön...

- Oh, ezt ön nem is teszi meg! Nem, erről ön nem fog beszélni! - kiáltott fel Mihajlovna Alekszandra izgatottan, a szégyentől égve; - ön kímélni fogja őt. Csak én találtam ki az egészet. Most már semmi gyanút sem táplálok. Bocsásson meg eddigi gyanakodásomért! Én beteg vagyok, nekem mindent meg kell bocsátani, csak neki ne szóljon semmiről, ne... Anneta - szólt, hozzám lépve -, Anneta, távozzál innen, gyorsan, gyorsan! Ő csak tréfált; én vagyok mindennek az oka; rossz tréfa volt...

- Egyszóval ön féltett engem tőle, - szólt Alekszandrovics Péter, kíméletlenül ejtve ki e szavakat, feleletül a Mihajlovna Alekszandra nyomasztó várakozására. Mihajlovna Alekszandra felsikoltott, elsápadt és alig bírva állni a lábán, a karosszékre támaszkodott.

- Bocsássa meg ezt önnek az Isten! - mondotta aztán gyöngye hangon. - Bocsásd meg nekem az ő vétkét, Netocska, bocsásd meg; én voltam mindennek az oka. De beteg vagyok...

- Hiszen ez zsarnokság, arcátlanság, aljasság! - kiáltottam én magamból kikelve, megértvén végre, hogy miért akart ő én felettem a felesége jelenlétében ítélni. - Ez megvetésre méltó eljárás; ön pedig...

- Anneta! - kiáltott rám Mihajlovna Alekszandra; ijedten kapva meg a kezemet.

- Komédia! Sem több, sem kevesebb, mint komédia! - mondta Alekszandrovics Péter rendkívül izgatottan hozzánk közeledve. - Ismétlem, hogy komédia, - folytatta mereven és fenyegető mosollyal nézve a feleségére, - s akit ebben a komédiában megcsalnak, az egyedül ön! Higgye el, - folytatta lihegve és rám mutatva, - hogy mink ilyen leleplezésektől nem félünk; higgye el, hogy nem vagyunk annyira ártatlanok és erényesek, hogy megbántást éreznénk, elpirulnánk és fülünket bedugnók, mikor előttünk ilyesmiről beszélnek. Bocsásson meg, hogy ilyen egyszerűen, egyenesen s talán nyersen beszélek, de ennek így kell lenni. Biztos-e ön abban, asszonyom, hogy jól viseli magát ez a... leányzó?

- Istenem! Mi lelte önt? Ön megfélemedezett magáról! - szólt Mihajlovna Alekszandra, megdermedve, halálra válva a rémülettől.

- Hagyjuk a hangos szavakat! - vágott közbe magvetően Alekszandrovics Péter; - azokat én ki nem állhatom. Itt egyszerű, leplezetlen s a legaljasabb dologról van szó. Én az ő magaviselete felől kérdeztem önt; tudja-e, hogy...

De én nem engedtem, hogy tovább beszéljen, megfogtam a kezét és félre rántottam. Még egy pillanat - és minden veszve lehetett volna.

- Ne szóljon a levélről! - mondtam neki szapora suttogással; - rögtön megöli őt. Az én vádoltatásom neki is vádoltatása lesz. Ő nem ítélni engem, mert én mindent tudok... értse meg: *mindent* tudok.

Alekszandrovics Péter mereven, vad kíváncsisággal nézett rám és - megzavarodott, arcába szökött a vér.

- Én *mindent* tudok, *mindent*! - ismételtem.

Ő még tétozott. Ajkán valami kérdés tévedezett. Én megelőztem őt:

- Elmondom, hogy mi történt, - mondtam fennszóval, sietve, Mihajlovna Alekszandra felé fordulva, aki bátoratlan, szomorú meglepetéssel nézett ránk. - Én vagyok mindennek az oka. Már ezelőtt négy évvel megcsaltam önöket. Alattomban megszereztem a könyvtár kulcsát s titokban már négy év óta olvasgatom a könyveket. Alekszandrovics Péter olyan könyvnél lepett meg, amelyet... nem kellett volna az én kezemben látnia. Megijedvén miattam, nagyította az ebből eredhető veszedelmet. De nem mentegetődzöm (siettem megjegyezni, gúnyos

mosolyt látva az Alekszandrovics Péter arcán): - mindenképpen vétkesnek érzem magamat. A csábító kíváncsiság felülkerekedett bennem s vétkezvén egyszer, resteltem vétkemet bevallani... Ez az egész, csaknem az egész, ami köztünk történt.

- Ejha, ez aztán teszi! - suttogta mellettem Alekszandrovics Péter.

Mihajlovna Alekszandra nagy figyelemmel hallgatott végig, de arcán látható volt a kételkedés. Felválva hol rám, hol a férjére nézett. Csend következett. Én alig bírtam lélegzeni. Mihajlovna Alekszandra lehajtotta a fejét, eltakarta kezével a szemét, valamin gondolkozott és láthatóan mérlegelte mindazt, amit mondtam. Végre feltekintett és merően rám nézett.

- Netocska, gyermekem, tudom, hogy te nem tudsz hazudni, - szólalt meg. - Ez volna minden, ami történt? Éppen csak ez?

- Ez minden, - feleltem.

- Valóban? - kérdezte a férje felé fordulva.

- Igen, ez az egész, - felelt az, erőt véve magán.

Fellélegzettem.

- Szavadat adod rá, Netocska?

- Szavamat, - feleltem rendületlenül.

De nem tudtam magamon uralkodni és ránéztem Alekszandrovics Péterre. Nevetett, hallva, hogy szavamat adtam. Én elpirultam és zavaromat nem tudtam eltitkolni a szegény Mihajlovna Alekszandrától, akinek arcán nyomasztó, gyötrelmes búbánat látszott.

- Jól van, - felelt szomorúan. - Hiszek önöknek. Nem tehetem, hogy ne higgyek.

- Azt hiszem, hogy a beismerés elegendő, - szólalt Alekszandrovics Péter. - Hallotta, ugy-e? Hát most mit gondoljunk?

Mihajlovna Alekszandra nem felelt. A jelenet egyre elviselhetetlenebbé vált.

- Holnapi nap végigvizsgálom az összes könyveket, - folytatta Alekszandrovics Péter, - nem tudom, hogy mi lehet még ott, de...

- S micsoda könyvet olvasott ő? - kérdezte Mihajlovna Alekszandra.

- Hogy micsoda könyvet? - feleljen kegyed, - fordult felém. - Kegyed jobban tudja *a dolgokat előadni*, - tette hozzá rejtett gúnnnyal.

Megzavarodtam és nem bírtam szólni. Mihajlovna Alekszandra elpirult és szemeit lesütötte. Hosszabb szünet következett. Alekszandrovics Péter bosszúsán járt alá s fel a szobában.

- Nem tudom, mi történt önök közt, - szólalt meg végre Mihajlovna Alekszandra, félénken ejtve ki minden szót; - de ha *csak ennyi*, - folytatta, igyekeztél különös jelentőséget adni minden szavának s már megzavarodván férje váratlan ránézésétől, bár ő mindenképpen azon volt, hogy ne nézzen a férjére, - ha *csak ennyi* az egész, akkor nem tudom: mért aggódnak annyit és mért esnek kétségbe. Én, csak én vagyok a vétkes és ez engem nagyon bánt. Elhanyagoltam az ő nevelését s ezért felelősséggel tartozom. Ő az, aki nekem megbocsáthat, én pedig ő felette nem ítélezhetem, ítélezni nem merek. De miért is kellene kétségbe esnünk? A veszedelem elmúlt. Nézzétek meg őt, - folytatta egyre jobban fellelkesülve - férjére fürkésző tekintetét vetve, - hát ugyan hagyott-e ő rajta valami nyomot az ő vigyázatlan cselekedete? Vagy nem ismerem-e én őt, az én kedves gyermekemet, az én édes leányomat? Nem tudom-e, hogy az ő szíve tiszta és nemes, hogy ebben az okos fejecskében - tette hozzá, engemet

magához vonva - világos, ép elme lakik s fél minden csalástól. Hagyjuk ezt, kedveseim! Ne folytassuk! Bizonyára valami más rejlik a mi szomorkodásunk alatt, meglehet, hogy csak futólagosan érintett bennünket valami ellenséges árnyék; hajtsuk el ezt szeretettel, jó egyetértéssel, oszlassuk el a félreértést. Meglehet, hogy valamit még elhallgattunk s ebben a tekintetben legelőbb is magamat vádolom meg. Én titkolódtam előttem s tudja Isten micsoda gyanakodással voltam irányotokban, de ebben csak az én beteg fejem a hibás. De... de ha részben el is mondtuk már, amit kellett, bocsássatok meg nekem mind a ketten, mert... mert különben sem nagy hiba az, amire gyanakodtam...

Ezt mondva félénken, pirulva nézett a férjére és szorongva várta annak a feleletét. Alekszandrovics Péter ajkán azalatt míg őt hallgatta, gúnyos mosoly jelent meg. A járkálást abbahagyva, kezeit hátrátéve, megállt a felesége előtt. Úgy látszott, hogy élvezettel nézte annak a zavarát. Mihajlovna Alekszandra, érezve magán a férje merő tekintetét, még jobban megzavarodott. Alekszandrovics Péter nem szólt egy pillanatig, mintha várta volna, hogy mi lesz még. Mihajlovna Alekszandra zavara egyre nőtt. Végre Alekszandrovics Péter halk, hosszú, epés nevetéssel szólalt meg:

- Sajnálom önt, szegény asszony! - mondotta keserű, komoly hangon, abbahagyva nevetését, - ön olyan szerepet vállalt, melyhez nincs meg a kellő ereje. Mert mit akart ön? Felelőssé akart tenni engem, új gyanúval akart engem megbélyegezni, jobban mondva: azt a régi gyanúját fordította ellenem, melyet ön oly rosszul rejtegetett szavai alatt? Az ön szavainak az az értelme, hogy nincs miért öreá neheztelni, hogy ő jó maradt az erkölcstelen könyvek olvasása után is, melyeknek morálja - ezt magamtól teszem hozzá - már járt is valami sikerrel s hogy ön felel ő érte - így van-e? De ezt mondva, ön valami másra céloz; ön azt gondolja, hogy az én gyanakodásom és üldöző eljárásom valami más érzésből keletkezik, ön tegnap célzott erre - kérem: ne szakítson félbe, én szeretek nyíltan beszélni - ön tegnap célzott is arra, hogy némely emberek, még pedig az ön megjegyzése szerint legtöbbször a komoly, mogorva, egyenes jellemű, eszes, erős emberek és Isten tudja: még milyen jelzőkkel élt ön nagylelkűsége rohamában, tehát, hogy némely emberek (tudom is én: hol vette ön ezt a gondolatát) szeretetüket sem tudják másképen nyilvánítani, mint mogorván, hevesen, hirtelen s gyakran gyanakodással és üldözéssel. Nem emlékszem már egészen, hogy éppen ezeket mondta-e ön tegnap... Kérem, ne szakítson félbe; én jól ismerem az ön neveltányát; meghallhat ő már mindent s százszor ismétlem, hogy mindent. Önt megcsalták. Csak azt nem tudom: mért ragaszkodik ön ahhoz, hogy éppen olyan ember vagyok. Isten tudja: mért akar ön engem ilyen bohóc-ruhába felöltöztetni. Nem az én koromhoz való, hogy ilyen leányba én beleszeressek; biztosítom önt, asszonyom, hogy én ismerem *kötelességemet* s bármily nagylelkűen menteget is ön engem, én megmaradok a réginél, hogy *a vétség mindig vétség marad, a bűn mindig szégyenletes, aljas, hálátlan bűn, bármennyire felmagasztaljuk is a vétkes érzelmet*. De elég, elég! Hallani sem akarok többet ezekről a hitványságokról!

Mihajlovna Alekszandra sírt.

- Jól van, elviselem ezt is; legyen én ebben is hibás, - szólalt meg végre, engemet átölelve, - legyen úgy, hogy aljasak voltak az én gyanakodásaim s ön joggal gúnyolja ki azokat ily kegyetlenül. De mért kell neked, kedves leánykám, ilyen megaláztatást elviselned? S én nem védhetlek meg! Nincs rá szavam! Istenem! Uram, én nem hallgathatok! Nem bírom elszenvedni... Az ön viselkedése esztelen.

- Elég volt, elég! - suttogtam én s igyekeztem izgatottságát lecsillapítani, félvén, hogy keserű szemrehányásai kihozzák Alekszandrovics Pétert a türelméből. Még mindig reszkettem Mihajlovna Alekszandraért.

- De, elvakult asszony! - kiáltott rá Alekszandrovics Péter, - hiszen ön semmit sem tud, nem lát...

Egy pillanatra szünetet tartott.

- El innen! - mondotta nekem, kirántva kezemet a Mihajlovna Alekszandra kezéből. - Nem engedem meg, hogy kegyed az én feleségemmel ölelkezzék; kegyed beszennyezi őt, megsérti jelenlétével. De... miért is hallgatok én, mikor nekem okvetlenül beszélnem kell! Beszélek is, elmondok mindent, - kiabált toporzékolva. - Én nem tudom, mi az, amit ön *tud*, kisasszonyom, nem tudom, nem is akarom tudni, hogy mi az, amivel ön meg akart engem fenyegetni. Hallja tehát, - folytatta, Mihajlovna Alekszandrahoz intézve szavait, - hallgassa meg, amit mondok.

- Hallgasson! - kiáltottam én, előre rohanva, - hallgasson! egy szót se!

- Ide figyeljen...

- Hallgasson annak a nevében...

- Minek a nevében? - vágott közbe, gyors, átható tekintetet vetve rám, - minek a nevében? Megmondom tehát, hogy én az ő kezéből a szeretőjének egy levelét kaptam ki. Hát ilyesmi történik a mi házuknál! Hát ilyesmi történik az ön tudta nélkül. Ez az, amit ön észre nem vett, nem látott.

Én alig álltam a lábamon, Mihajlovna Alekszandra halálra sápadt.

- Lehetetlen, - suttogta alig hallható hangon.

- Én láttam azt a levelet, asszonyom; a kezemben volt; elolvastam annak első sorait, nem tévedhettem: a levél a szeretőjétől volt. Ő visszakapta kezemből a levelet. Most nála van - ez így van, ez tény, ehhez kétség nem férhet; s ha még kételkednék ön, hát csak nézzen rá s próbálja meg a kétségnek csak a legkisebb árnyékát is.

- Netocska! - kiáltott fel Mihajlovna Alekszandra hozzám rohanva; - de nem! ne is szólj! Nem tudom: hogy' lehetett az, mi volt az... Istenem, Istenem!

És arcát kezével eltakarva, zokogni kezdett.

- Nem, ez lehetetlen! - kiáltotta újra. - Ön tévedett... Ez... tudom én, mit jelent ez! - folytatta, merően nézve férjére. - Ön... én... lehetetlen, hogy te engem rászedtél volna, te nem csalhattál meg engem. Mondj el mindent, semmit el ne hallgass: úgy-e, hogy ő csalódott? Úgy-e, hogy csalódott? Valami egyebet látott, káprázott a szeme? Igaz-e? igaz-e? Nézd csak, Anneta, gyermekem, édes lánykám: mért ne mondanál el mindent?

- Feleljen, csak feleljen gyorsan, - hallatszott mögöttem Alekszandrovics Péter hangja. - Feleljen: láttam-e én azt a levelet a kegyed kezében, vagy sem?

- Látta! - feleltem, izgalomtól lihegve.

- A szeretőjétől volt az a levél?

- Igen, - feleltem.

- Akivel most is viszonya van?

- Igen, igen, igen! - mondtam már magamon kívül, minden kérdésre igenlő választ adva, hogy kínzatásunknak véget vessek.

- Hallotta, mit felelt. No, hát mit mond erre? Higyjen nekem, túlságosan bizakodó szívű asszony, - mondotta Alekszandrovics Péter, megfogva a felesége kezét, - higgyen nekem és

űzze el magától mindazt, amit beteges képzelődése szült. Láthatja most, hogy ki s mi ez a... leányzó. Én csak meg akartam állapítani az ön gyanakodásának képtelen voltát. Régen látom én ezt már s örülök, hogy ezt ön előtt nyilvánvalóvá tehettem. Fájt nekem őt ön mellett, az ön karjai közt, a mi asztalunknál, a mi házunknál látnom. Felháborított az ön vaksága. Ezért, és csak ezért kezdtem én őt megfigyelni, szemmel tartani; ez az én megfigyelésem feltűnt önnek és Isten tudja: micsoda gyanút kapva, Isten tudja: micsoda himet varrt erre a vászonra. De most a helyzet tisztázva van, vége minden kétségnek s kegyed, kisasszonyom, a holnapi naptól fogva nem lesz az én házamnál, - fejezte be, felém fordulva.

- Várjunk! - szólt Mihajlovna Alekszandra felkelve a székéről. - Én ennek az egész jelenetnek nem hiszek. Ne nézzon rám olyan fenyegetően, ne nevéssen ki. Én önt is alávonom az én vélekedésemnek. Anneta, édes gyermekem, jer hozzám, add kezedet, így! Mindnyájan esendők vagyunk! - mondotta könnyektől remegő szavakkal és szelíden nézett a férjére - és ki az, aki visszautasíthatná bárkiné a segítő kezét? Nyujtsa hát nekem a kezét, Anneta, kedves gyermekem; én sem vagyok jobb, mint te; a te jelenléted nem sérthet engem, mert én magam is *vétkes* vagyok.

- Asszonyom! - kiáltott fel Alekszandrovics Péter elképedve, - asszonyom! Legyen esze! Térjen magához!

- Eszemen vagyok én. Ne szakítson félbe, engedje, hogy elmondjam, amit akarok. Ön egy levelet látott az ő kezében, sőt olvasta is azt; ön azt állítja s ő... beismeri, hogy az a levél attól származik, akit ő szeret. De hát azt bizonyítja ez, hogy ő vétkezett? Hát ezért így kell önnek ő vele bánni, így meg kell őt szégyeníteni az ön felesége előtt? Igen, uram, a felesége előtt! Megvizsgálta ön ezt az ügyet? Tudja ön: hogy történt meg ez a dolog?

- Vagyis nekem bocsánatot kell tőle kérnem. Ezt akarná ön? - dörrent fel Alekszandrovics Péter; - elhagy a türelmem, ha önt hallgatom. Gondolja meg, hogy mit beszél! Tudja, hogy mit beszél ön? Tudja, hogy mit és *kit* védelmez? Hiszen én mindenek keresztlátok...

- A legközelebb álló dolgot nem látja, mert elvakítja önt a harag és gőg. Ön nem látja, hogy mit védelmezek én és hogy mit akarok mondani. Nem gondolt ön arra, - pedig világosan megláthatná, ha jól megnézné a dolgot, - hogy ő, a gyermek, ártatlan? Én a bűnt nem védelmezem. Mentegetem magamat, ha ön úgy kívánja. Igen: ha ő feleség, ha ő anya volna s megfeledkezne kötelességéről, - oh, akkor én is önnel tartanék... Látja: mentegetem magamat. Jegyezze ezt meg és ne vádoljon. De hátha ő azt a levelet úgy kapta, hogy rosszra nem is gondolhatott? Hátha ártatlan érzelemtől tántorodott meg és nem volt, aki őt visszatartsa? Hátha én vagyok a leghibásabb, mert nem vigyáztam a szívére? Hátha az a levél első levél? Hátha ön az ön nyers gyanújával megsértette az ő ártatlan, szűzies érzelmeit? Hátha ön a cinikus értelmezésével, mellyel a levelet ellátta, bepiskolta az ő gondolkozását? Hátha ön meg sem látta azt az erényes, szűzies szemérmet, mely az ő arcán tiszta ártatlansággal ragyog, melyet én most is látok, láttam akkor is, mikor ő elgyötörtetve, magából kivetkőztetve, elkeseredettségében azt sem tudva, hogy mit beszél, beismerő feleletet adott az ön embertelen kérdéseire? Igen, igen: embertelen, kegyetlen dolog ez; s én nem ismerek önre; soha ezt én önnek meg nem bocsátom, soha!

- Könyörüljön rajtam! - kiáltottam fel én, megölelve őt. - Mentsen meg, higgyen bennem, ne űzzön el magától.

Térdre borultam előtte.

- Hátha úgy volt, hogy én nem lehettem mellette, - folytatta pihegve - s hátha ön annyira ráijesztett a szavaival, hogy ő - szegényke - maga is vétkesnek tartotta magát, ha ön megzavarta az ő lelkiismeretét, lelkiületét és felkavarta szíve nyugalma! Istenem! Ön el akarná őt

kikergetni a háztól! Tudja ön, hogy kikkel szoktak ilyet csinálni? Tudja ön, hogy ha őt kikergeti, akkor kikerget minket, mindkettőnket is; - ő vele engem is. Megértett uram?

Szemei szikráztak; melle hullámozott, beteges izgatottsága végső krízisig jutott...

- Most már eleget hallgattam, asszonyom, - szólalt meg végre Alekszandrovics Péter; - most már elég! Tudom én, hogy vannak platonikus szenvedélyek is - és tudom ezt a magam rovására, - érti asszonyom? A magam rovására! De én nem tudok megférni a megaranyozott bűnnel, asszonyom. Én azt nem tudom megérteni. Félre a cicomával! S ha ön hibásnak érzi magát, ha tud magáról valamit (nem az én dolgom, hogy erre figyelmeztessem, asszonyom), végül: ha kedves önnek az a gondolat, hogy házamat elhagyja... hát én már legfeljebb csak arra figyelmeztethetem önt, hogy kár volt önnek elszalasztani az alkalmas pillanatot szándéka teljesítésére ezelőtt egy évvel... amit ha elfelejtett volna, hát most emlékeztetem rá...

Ránéztem Mihajlovna Alekszandrára. Görcsösen támaszkodott rám, a lelki fájdalomtól alig birt magával, szemét félig behunyta, végtelen kint érzett. Még egy pillanat és összeesett volna.

- Az Istenért, legalább most az egyszer legyen iránta kímélettel! Ne mondja ki az utolsó szót! - kiáltottam én, térdre esve Alekszandrovics Péter előtt és elfeledve, hogy elárultam magamat. De már késő volt. Szavaimra gyenge sikoly felelt s Mihajlovna Alekszandra eszméletlenül terült el a földön.

- Vége van! Ön megölte őt! - mondtam. Hívjon valakit, mentsük meg! Várni fogom önt a szobájában. Beszélnem kell önnel; elmondok önnek mindent...

- Mii? mit akar elmondani?

- Majd később.

Az ájulás és a vele járó rohamok két óra hosszat tartottak. Rémületben volt az egész ház. Az orvos aggódva csóválta a fejét. Két óra multán bementem Alekszandrovics Péter szobájába. Éppen akkor jött a feleségétől és fel s alá járt a szobájában, vérig harapdálta a körmét, sápadt, rosszkedvű volt. Sohasem láttam őt ilyennek.

- Mit akar hát nekem mondani? - kérdezte sötét, nyers hangon. - Azt mondta, hogy el akar valamit mondani?

- Itt van az a levél, melyet ön tőlem elvett. Ráismer?

- Igen.

- Vegye el, fogja.

Elvette és a világosságához vitte a levelet. Figyelemmel kísértem őt. Néhány perc mulva gyorsan a negyedik oldalra fordított és megnézte az aláírást. Láttam, hogy fejébe szökött a vér.

- Mi ez? - kérdezte elbámultában megdermedve.

- Ezt a levelet én ezelőtt három évvel leltem meg egy könyvben. Sejtettem, hogy ott felejtették; elolvastam és megtudtam mindent. Attól kezdve magamnál tartottam, mert nem volt kinek odaadnom. Neki nem adhattam. Önnek? De hiszen lehetetlen, hogy ön ennek a levélnek a tartalmát ne ismerte volna, ne tudta volna az egész szomorú esetet... Miért tettette ön magát, azt én nem tudom. Ez nekem még most is érthetetlen. Nem látok még bele egészen az ön sötét lelkébe. Ön uralkodni akart ő rajta s ez önnek sikerült. De mit akart ezzel? Azt, hogy diadalmaskodjék a kísérteten, a beteg asszony beteg képzelődésén, azt, hogy bebizonyítsa neki, hogy ő eltévelyedett s hogy ön nem olyan vétkes, mint ő? Ezt a célját ön elérte, mert az ő gyanakodása, hanyatló elméjének rögeszméje talán utolsó panaszja lehetett az emberek igazságtalan ítélkezésétől megszakadt szívének, mely ítélkezésben ön is osztozott.

„Mit jelent az, hogy ön engem megszeretett?” Ezt gondolta ő, ezt akarta ő önnek értésére adni. Az ön hiúsága, féltékeny önzése kíméletlen volt. Isten önnel! Erről nincs mit tovább beszélni. De ne felejtse, hogy én önt jól ismerem, keresztül látok rajta.

Ezzel bementem a szobámba, magam sem tudva, hogy mit csinállok. Az ajtóban Ovrov, az Alekszandrovincs Péter titkárja állított meg.

- Beszélni szeretnék önnel, - mondotta, udvariasan meghajtva magát.

Ránéztem s alig értettem, amit mondott.

- Bocsásson meg, majd máskor, nem érzem jól magamat, - feleltem, mellette elhaladva.

- Tehát holnap, - mondotta újra meghajtva magát, valami kétértelmű mosollyal.

De ezt talán csak én láttam úgy. Az egész mintha csak elvillant volna a szemem előtt.

-&-